

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda

PRACHIN KAVYA MALA,
or
Old Gujarati Poetical Series,
Vol XV
POET RATNESHWER
KAVIFA

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kantavla
and
Nathashankar Pujashankar Shastri

A D 1890-91

Price Rs 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ સંન્યયમે જાણનાર વિવેકી સંન્યક્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એ જ ધ્યેયરૂપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું આર્થક થવું માને છે તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે વસ્તુધરા(પૃથ્વી) નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસ્તુ, અનિજ્ઞ ધન રત્નાદિ)ને બદલે કરાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખકલ્પને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે, પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભંગ ન થતા તેનો વધારો થતા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે, નિર્માણ, જાગરાય, સુગમ માર્ગ, આપધાન્ય આદિથી ગૌરવી સુખામરીના માર્ગ નિર્માણ કરે છે, તથા વિદ્યાનય, પુસ્તકનય, મથકદિ આદિ મનની સુખ શાન્તિના માધન આપે છે ન્યાયથી, નીતિથી પ્રીતિથી, મમતાથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજા તુલ્ય ગમી વિનાશ સર્વનું પાન તથા દિન કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્યથા જે ગમ પ્રજાનું રક્ષણ કરવા પ્રયત્ન છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સદા થઈ તે અક્ષર કીર્તિને પામે છે એ આદિ અનુભવગિદ્ધ થયેલા અભિગુહ નિહંતો છે

શ્રીમદોરા સંન્યના વિહાન, રક્તિમાન અને પન્થ પરિત મહારાજ-ધિરાન શ્રીમન્ત સયાજીરા માનસાઠ મનાખાસેય મમરેર મહાદુર એમના પૂર્વજા ઉદાર વિચારો અને મિત્ર નો પણ મહુ બાન, તથા તેના ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાત્ પ્રયત્ન, એ માત્ર પ્રજામાં મરે રથને જશસનીય ગણાતા દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડ્યા છે

શ્રીમત મહારાજધિરાનના એ ઉદાર બાવથી ઉત્તેજનથી તો ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક રમઝુ સુધી તેઓ નામદારની એમાં રત્ન કરવામાં આવી હતી તેનો આશય એ હતો કે વડોદરા સંન્યમાં થઈ ગયેલા યુનિવર્સિટીના અપ્રસિદ્ધિમાં મરે પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેની યોજના સંન્યઆશ્રયથી થાય તો સાઠ

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામના ગુજરાતી કવિતાના પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઈરેક્ટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઈન્સ્ટ્રક્શન રાવ સાહેબ દરગોવિંદ-દાસ દ્વારા તથા વડોદરા નિવાસી શાસ્ત્રી માયાશંકર પૂનરાકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલો આરબ થઈ ચૂકેલો હતો, અને તેસારું ધણું સ્તુતિપાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત થયેલો સારો મસદ તેમજે કપો હતો. વડોદરા રાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુખરત થયા પછી આ મસદ ખામત એ તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે ગ્લાદિ ધનના બડાઈ દટાઈ રહ્યા હોય છે તેમ અનેક વિચો ખર રચેલી કવિતાના બડાર દટાઈ પડી રહ્યા હતા, અને તે બડારને પ્રખના ઉપયોગ માફ બાચ લાની તે દ્વારા સહવિચારને પુષ્ટિ આપવી એ વાતકારક થજે એસુ લાગ્યું આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, બાલકૃષ્ણ, દયારામ, હરિભદ્ર, ભોળેમક્ત, ધીરેમક્ત, ગિરિધર, આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આની જાય છે ગદ્યામાર્ગ તથા દ્વીવાળીમાર્ગ નામની એ સ્ત્રી-કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે, અને બાપુમાહેન ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઇશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સમદ છે આ સર્વ કવિતા શોધી અને ટીકા સાથે છપાવતા ત્રણ વર્ષ લાગજે એમ અજ-માયશ થઈ છે એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમત સગ્ગર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમજે ૩ ૧૨૦૦૦) બાર દળરની રકમ મળુર કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ પુસ્તકે પ્રસિદ્ધિમાં આની શકરો આ હાન અનુક્રમથી ગુર્જર-મળ અને સર્વ ગુર્જર વાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે એમ સર્વ સમજુ જનોને વાગ્યા વિના રહેશે નહિ

કવિતા વિષે એક ઇંગ્લેજ કવિ લખે છે કે —

Poetry is itself a thing of God,
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power

કવિતા સ્વતઃ ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બાંધપાત્ર કર્યા છે અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે મનેદ અને શક્તિમા ઈશ્વર પેઠે યર્ષએ છીએ .

કવિ વિષે વર્ણન થઈ શકે છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cares,
The Poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

Wordsworth.

જેઓઓ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કૃષ્ટ આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણને સાત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે .

આપણા દેશમા તો કવિને સ્વિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરમા આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે

સ્વદેશમાના ટાટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિસ્તંભ પૂરેના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો શુભોદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રમા કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખબોગમા શ્રદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવેછે

કવિના દ્રવતા અન્ત કરણમા ઉત્પન્ન થઈ મહદ્દયજનોના અન્ત કરણમા પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો શુભોદ્ધાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે બાળકથી જુદા-૨ મ્થી શ્રીમાન સુધી સર્વને દુઃખમા વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે એવા એક સુખપ્રદ સા

ધનનો જીર્ણોદ્ધાર પ્રજાના કષ્ટાણુસાર શ્રીમત મહારાજધિરાજ દરાવે
છે એ તેમના પ્રજારજન કરાના ઉચ્ચ માનમાં એક મુચિન્દ છે

વડોદરા રાજ્યમાં યદ્યપેલા કવિજ્ઞાની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા
સંભાળથી પ્રસિદ્ધમાં ચાલનાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કવિટિ નીમવામાં
આવી છે

પ્રમુખ.

વિના પાદાદુર મણિભાઈ જરામાઈ

મેન્મડે.

રાવખાદાદુર અખાનાય સાકરલાન એમ એ એન એન બી
ખાનખાદાદુર જમસેજી અરદેસર દનાન એમ એ એન એન બી
રાવમાદેમ પીતાબરમાઈ જોદામાઈ
રાવસાહેમ હરગોવિદદામ હારકાદામ

હરેક મંથની બનના સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા
શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેમ હરગોવિદ
દાસની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજશંકર તથા કવિ છોટાનાત
નરભેરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે પુસ્તકો સ-
બધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જનામદારી આ કવિટિ તરફ છે કવિટિમાંથી
કાઠતું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સબધમાં ન જતા માત્ર લોકોમુદ્ધિતાર્થ કામ
જાણી કવિટિએ આ કામ માથે નીડું છે

વડોદરા રાજ્યનિવાસી વિજ્ઞાની કવિતા ઉપરાત મુજરાતના બીજા
પ્રસિદ્ધ કવિજ્ઞાની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ઘણો જથ્થો રાવસાહેમ હરગોવિદદાસ
તથા શાસ્ત્રી નાથાશંકરની પ્રશસનીય મોધની એકઠો થયેલો છે અને વધારે
જથ્થો એકઠો કરવા તથા કવિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે
આ મર્મ કવિતા પણ પ્રસિદ્ધમાં લાવવા યોગ્યના તૈયાર થાય છે, અને તે હાલ
અમદાવાદમાં ઉચ્ચર પામે પ્રાર્થના છે

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓની મુદ્ર તથા બોધક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા મદ્યશુદ્ધિ, રસજ્ઞતા, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં થઇ વૃદ્ધિ પામશે, અને ગુર્જર વારી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર માયના થઇ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીન કાવ્યમાળાને, કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય-કર્તાઓ તરફથી તથા બીજા ધણા સહયુક્તરથી તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તેમાટે તેમનો અન્નઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.

સંવત ૧૯૪૬ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૪૦ રવિવાર.

મણિભાઈ જશભાઈ.

કવિચરિત્ર.

પાછલા સૈદ્ધમાં યઈ ગયેલા કવિઓના સંબંધમાં હાલના કવિઓ કરતાં એક વિશેષ વાત એ હતી કે કેટલાક લોકો તેમના ખાસ પ્રપૂજકો હતા. આજ પણ બહુ માન્ય કવિને વખાણનારો અથવા તેમની કવિતા ઉપર દિ. દા યઈ ગમેતો લોકસમૂહ આપણા જોવામાં આવે છે, પણ તે કવિઓના વખાણનારા તે તેમના શિષ્ય કે ભક્તો જોવા હતા. જાણે તે કવિનો કોઈ મત હોય અને તેને તેઓ અનુરૂપનારા હોય તેવા તેઓ હતા. તેવા લોકો તે કવિનાંજ પુસ્તકો ખાસ કરીને વાંચ્યા કરતા હતા તથા તેમના વશમાં પણ ઘણી વાર તેજ કવિનાં પુસ્તકોનું માન પડી ગયેલું આજ આપણે કેટલીક જગોએ જોઈએ છીએ. જેમ દયારામભાઈના અનુસરનારા તેનાં પદ કે ગરબીઓ ઉપર એટલા મોહ પામી ગયા હોય છે કે તેઓ બીજા કોઈ પણ કવિને દયારામભાઈથી અધીચાનો સાંભળવાને રાજી નથી હોતા. અને એવાજ બીજા દાખલા ઘણા આપી શકાય. હવે જ્યારે જૂના કવિઓનાં યથાસ્થિત લખેલાં ચરિત્ર હાથ લાગતાં નથી ત્યારે આ તેમના પ્રપૂજકો પાસેથી કેટલીકવાર કવિ સંબંધી બાગીતૂટી હકીકત પણ મળી આવે છે. રત્નેશ્વરનું ચરિત્ર અમે એવી રીતે ડોહાઈ તથા કૈણાટ વગેરે ઠેકાણે ખાસ માણસ મોકલીને તેના અનુવાદી મુઝપો પાસેથી મેળવ્યું છે; કેમકે તેના વંશનું કોઈ મળી આવ્યું નથી.

ત્રેમાનંદ અને રત્નેશ્વર સમકાલીન હતા, પણ રત્નેશ્વરનો જન્મ કપી સાલમાં થયો તથા કેટલા વર્ષની ઉમરે કેપી સાલમાં તેનું મૃત્યુ થયું એ કંઈ જાણવામાં આવ્યું નથી. મેઘજી નામે ડોહાઈના બટ મેવાડા બ્રાહ્મણને ઘેર સુરજ નામની માતાને પેટે કવિનો જન્મ થયો હતો. નાનપણમાં થોડુંક સંસ્કૃત વ્યાકરણ, કાવ્ય, વગેરે પોતાના વતનમાંજ શીખ્યા બાદ વધારે અભ્યાસ કરવાને તે કાશીએ ગયા. કાશીમાં કેટલાંક વર્ષ રહીને તેણે વ્યાકરણ, ન્યાય તથા સાહિત્યશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. અભ્યાસ કરીને ઘેર આવ્યા પછી તેણે જોયું કે ન્યાયવ્યાકરણ શીખ્યા પછી અને શાસ્ત્રી નામ ધરાવ્યા

પછી પણ ગુજરાન કરવાને તો પુરાણ વગર બીજો માર્ગ નથી તેથી તેણે ગામમાં ભાગવતની સપ્તાહ કરવા માડી વિદ્વાન અવિદ્વાનની વાણીજ તરત પ્રખ્યાત આવેછે, તે પ્રમાણે રત્નેશ્વરનું યોગ્ય વખતમાં ઝોઘામાં સાર માન જમ્યું, અને ગોસાઈજી મહારાજે તેમને તેડું મોકલ્યું.

ગોસાઈજી મહારાજ તેની સપ્તાહ કરવાની પદ્ધતિ અને વિદ્વતા જોઈ પ્રસન્ન થયા અને રત્નેશ્વરના વખાણ કરવા લાગ્યા મહારાજ વખાણ કરતા ઘણી વાર કહેતા કે “ રત્નેશ્વર શાસ્ત્રી તો “ કલૌકા વ્યાસ છે” અર્થાત્ કલિયુગના વ્યાસ છે આ તેના વખાણ સામાન્ય પુરાણીઓથી સહન થઈ નહિ રત્નેશ્વરની જીવગીત જે બે મોટા જ્ઞાનના તેના સખધે જાણવામાં છે તેમાનો એક આ—પુરાણી સાથેનો ઝગડો હતો.

રત્નેશ્વરના વખાણ ખુદ ગોસાઈજી મહારાજે કર્યા તેથી ભાવિક વૈષ્ણવોમાં રત્નેશ્વરની કીર્તિ વધી અને તેમની કથાઓ અને વરઘોડા વાર-વાર થવા લાગ્યા એક નાર રણુછોડજીના મદિરમાં તેમની સપ્તાહ ચાલતી હતી તેથી કેટલાક પુરાણીઓ નારાજ થઈને તેનું માન ખડન કરવાને છોડા શોધવા લાગ્યા પુરાણીઓ તારેહવાર દુર્ઘટ કાવ્યના શ્લોક શીખી લાવીને સભા વચ્ચે રત્નેશ્વરને પૂજવા લાગ્યા, પણ જોણે સાર યાનજ સપાદન કરેતું તેને એવા પ્રશ્નોથી તો ઉવટો આનદ થયો એવી રીતે પુરાણીઓ એક બાબતમાં વીલા પડ્યા તારે કૃત્રિમ પ્રશ્નો બીજા કરી તેનું સમાધાન રત્નેશ્વર પાસે કરાવના આવતા અને જો લગાર વાર લાગે તો તાણીઓ પાડી તેનું ઉપદાસ કરતું એવો દરાવ કરી રાખતા પણ રત્નેશ્વરે તેમને તેમાં ફાનવા દીધા નહિ, કેમકે સર્વે લોકો જોને માન્ય કરે એવું સમાધાન તે શાતપણે આપતો બ્યારે કોઈ રીતે રત્નેશ્વરનું અપમાન થયું નહિ ત્યારે બધા પુરાણી રોગે મળ્યા અને નિશ્ચય કર્યો કે રત્નેશ્વરને રણુછોડજીમાં કથા કરવા દેવી નહિ.

રણુછોડજીમાં તો અચાર વશપરપરાતુ શક્તિ છે, એવું નિર્મિત કરીને એક પુરાણીને બીજો કવો અને રત્નેશ્વરની કથા વખતે તેને આગળ કરીને બીજા પુરાણીઓ તેની પાછળ આવ્યા આવેલા પુરાણીએ આવતા વાતજ કશું કે, રાખો મદાગ ના તમે અહીં શામાટે કથા માંડી બેસા છો ?

રત્ને—આ સર્વ શ્રોતાની એવી ઇચ્છા થઇ કે તમે અહીં કથા વાંચો ત્યારે હું બેઠો છું

પુરાણી—પણ કાંઈ તમારા બાપનું અહીં શાસન છે ? કથા કરવી હોય તો બીજે ગમે ત્યાં વાંચી ખાઓ, અહીં નહિ વાંચાય

એક વૈષ્ણવ—(પુરાણીને) મહારાજ, ઠંડા પડે છે શું ? શાસ્ત્રીને અમે સરવેએ મળીને બેસાડ્યા છે, તેમા તમારે શું ભય છે ?

બીજા પુરાણી—શું ભય છે શું ? એવું બાપદાદાનું શાસન છે તે ખોટું, અને આ મોટું ડોળ કરીને આવ્યો તે ખરો ! જાઓ મારા બાઈ, વૈષ્ણવ થઇને લગાર તો વિચાર કરો, બ્રાહ્મણના પેટ ઉપર પગ મૂકવા શું તૈયાર થાઓ છો ! હા, હજી આ પુરાણી કહે તો ગમે તે બેસે અમે આટલા બધા છીએ પણ એની આગા વિના કાંઈએ કાંઈ દહાડો રણજોડજીમા સત્તા હ કે કથા મઈ કર્યું છે ? તમે સાબળ્યું છે ? સાચું બોલજો

બીજો પુરાણી—રોહજી, એ નહોય નાની મુની વાતો ! એ તો અમારો ગરાસ રત્નેશ્વરે કથા કરવા માડી ત્યારથી એ વાતની બાજગડ ચાલે છે પણ જ્યારે છેવટની ધડી સુધી વાત માનવામા ન આવી ત્યારે કોઈ પોતાનું શાસન જવાદે ! આ વખતમા કાંઈ છે પુરાણીને વાસન બાધી આપે એવો કે નવું શાસન કરી આપનાર !

મૂળ પુરાણી—મહારાજ, જો બહુ ચાહાઓ તો પોથી સમેટીને ઘેર ચાલ્યા જાઓ અને જો બીજી વાર આ જગોએ કથા કરવા આવ્યા તો જોના જેવું થશે

વૈષ્ણવો અને ગેઠિયા આ જોઈને આત્મા બની ગયા ! પુરાણીઓ ઉપર તેમને તિરસ્કાર તો બહુ ઉપયોગ થયું તેમને શું કરે ? રખેને કાંઈ ત્રાણ કે તોફાન કરે, તે વાતનો મનમા ડર ખાખરે તેઓ કાંઈ બેલ્યા નહિ, અને રત્નેશ્વર પોથી બાધીને ઘેર ચાલ્યા ગયા !

રત્નેશ્વરનું આ મોટું અપમાન થયું તેથી તેને જેવું લાગતું જોઈએ તેટલું લાગ્યું નહિ, કમકે તે પેહેતેથી પુરાણીઓના પોતાના પ્રતિ વૈરભાવ

જાણુતો હતો. તેમ નાના નાના ઝવણ પણ ધણી વાર જની ગયા હતા. વૈજ્ઞવેશ્વરના કેટલાકે આવીને પુરાણીને બોલે દિનસેથી નારિયેળી બાનાના મદિરમાં બેસનાનું કહ્યું. રત્નેશ્વરે પ્રથમ તો તે વાતની નામ્હી પણ પછી કમૂલ કર્યું. ત્યાં પણ પુરાણીઓએ તેમને પજનવા માડ્યા ત્યારે તેમણે ટેકરીએ કયા શરૂ કરી ત્યાં તેમની કયા સામગ્રીને ધણી લોકો ભેગા થતા લાગ્યા આ પણ પુરાણીઓથી સહન ન થયું ત્યારે તેમની કયામાં લઢાઈ ઉભી કરીને, કાકરા નાખીને, કે ગમે તેમ કરીને બગાણું પાડના લાગ્યા આ જોઈને રત્નેશ્વર કટાણી ગયા અને કયા કરનાનું માંડી વાળ્યું.

એ બનાવ બન્યા પછી રત્નેશ્વર વડોદરે આવ્યા. ડોહામાં તેમણે પ્રેમાનંદનું નામ સામંજ્ય દત્ત તેથી તેમને તે મળના આવ્યા અને પ્રસંગોપાત્ત પોતાની પુરાણીઓ સળધી પણ હકીકત જણાવી પ્રેમાનંદને તે સામંજીને પુરાણીઓ ઉપર બહુ તિરસ્કાર આવ્યો, કેમકે પોતાના સબધ માં પણ તેમણે એવું જ (જોકે એટલું મધુ નહિ) વર્તન કર્યું હતું. પ્રેમાનંદે રત્નેશ્વરની વાત સામંજી લેઈને પોતે રચેલા કેટલાક અથ બતા યા અને કહ્યું કે તમે આના અથો રચો અને તેની કયા કરો, એથી તમારી ખ્યાતિ વધશે, તમારું નામ અમર થશે, સસ્કૃત ભાષાના અજ્ઞાણ લોકોને તેમાં જ્ઞાન સુખ થવાથી તેમના પર ઉપકાર થશે, એ દ્વારા ધર્મવરબંધિત થશે અને ગૂંજરાતી ભાષાની જાદુ અંગે પ્રેમાનંદનો વિનય, તેનું વિશાળ જ્ઞાન, તેની અનેક શાસ્ત્રોમાં પ્રવૃત્તિ, તેના અનેક શિષ્યો, એ વગેરે જોઈને રત્નેશ્વરને બહુ વિસ્મય થયો અને તેના પ્રતિ પૂજ્યભાવ મનમાં બેસી ગયો. રત્નેશ્વરે કહ્યું કે, યદ્યપિ સસ્કૃત સાહિત્ય તો મારા જાણવામાં છે તથાપિ ભાષાનું સાહિત્ય અને પદ્યબધ્નું જાણુતો નથી માટે તમારી પાસે થોડા દિવસ રહીને અભ્યાસ કરે એમ મારી ઈચ્છા છે માગ ઉપર તમારો અનુગ્રહ થાય તોજ હું કૃતાર્થ થાઉં. પ્રેમાનંદે એ વાત કબૂલ કરી અને રત્નેશ્વર પ્રેમાનંદના શિષ્ય થયો.

પ્રેમાનંદ પામે ગૂંજરાતીમાં સાહિત્ય ગ્રંથિયા પછી પ્રેમાનંદે તેમને કહ્યું કે તમારે બુધ્ધા મ્લોકબદ્ધ પ્રવિતા પ્રરી તથા ધણી કરીને સસ્કૃત ભાષાના અથોના જ્ઞાત કરવા રત્નેશ્વરે તે ગુરુગત્ત માથે ચઢાવી બોલે તે ડોહાં ગયો.

ડોહાઃ મયા તે દિવસે કાઠવાણીઆને ત્યાં એકાદશી જન્મતી હતી રત્નેશ્વર આગ્યાની ખબર થવાથી તેણે આગ્રહપૂર્વક પકિતબોજન વખતે આવવાની તેને વિનંતિ કરી. રત્નેશ્વર તે પ્રમાણે ગયા એટલે પુરાણીમડળે તેમને જો-
ધને તેમની દક્ષમસ્કરી કરવા માંડી અને તેને આપમાન લાગે એવું પણ કર્યું.
આથી રત્નેશ્વરને ઘણું મારું લાગ્યું અને તેથી તે પકિતમાં ઊભો થઈ હાથ-
માં જળ ક્ષેપ બોલ્યો કે, તમે મારું પુરાણી જ્યારે રિનાકારણ મારો વારંવા-
ર દૂષ કરો છો અને મને જ્યાં ત્યાં સતાવો છો, તેમજ વળી તમે એમ પણ
કહો છો કે રત્નેશ્વર જો ડોહામાં સપ્તાહ કરે તો તેનો પ્રાણ જશે, તો હવે
હું હાથમાં જળ લેઈને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે ડોહામાં ઘેર ઘેર મારે ભાગવત
વચાન અને ડોશીઓ રેડીએ એશીને પણ ભાગવત ગાય, તોજ મારે નામ
રત્નેશ્વર ખરે જાણીએ હવે હું તમારી શ્રવિષ્ઠ મારી પેઠે તાજી કરી આપુ
છું ! એમ કહીને જમ્યા વગરજ તે ધર તરફ ચાલ્યો અને તેની સાથે દશવોશ
બ્રાહ્મણો પણ જમ્યા વગર જઈયા પાટે બેઠેલા શેઠીઆઓએ અને બીજા
લોકોએ તેમને ઘણા વાર્તા, પણ એવા બ્રહ્મદેવી પુરાણીઓ સાથે પકિત-
બોજન નજ કર્યું એન જણાવી તે ચાલ્યા ગયા જે બ્રાહ્મણો તેની સાથે
જઈયા તેમાં કેણેટના બે બ્રાહ્મણ રાવળ અને કાવળ નામે બાઈઝો હતા,
તેમણે રત્નેશ્વરને કહ્યું કે તમે અમારે મામ ચાલો; જોછએ વાર પછી ત્યાં
તમારે કાણુ નામ દે છે ? જો તમને કાઈ દુકારો કરે તો તેમનો અમે પ્રાણ
લીધા વિના રહેનાર નથી. આવું વચન આપીને રત્નેશ્વરને કેણેટ તેડી ગયા.

પ્રેમાનંદકથામા એમ લખ્યું છે કે બધા પુરાણીઓએ મળીને રત્નેશ્વર-
ને મારી નાખવાનો ઠગવ કર્યો અને તેથી ડોહાઈ રહેવામાં પ્રાણનો ઘાત કરી
એમ વિચારી “ દેશવ્યાધોદિદુર્ગમત્ ” એ ન્યાયથી તેઓ કેણેટ ગયા અને
ત્યાંના સુખી વગેરેનો તેને આશ્રય મળ્યો. ગમે તેમ હો તથાપિ રત્નેશ્વરને
ડોહાઈ છોડવું પડ્યું અને તે પુરાણીઓના પ્રતાપથીજ, એમાં તો કાંઈ સ-
દેહ નથી કેણેટ ગામ એક નદીને કાંઠે છે. ત્યાં રહીને તેણે દાદશસ્કંધ ભાગવત
પઠન કર્યું, અને પોતાના આશ્રય આપનારને વાઝી સમજાવ્યું. તેઓ
તો તે સાંભળીને ખુશ થાય એમા આશ્ચર્ય નથી. પણ મારા ગુર પ્રેમાનંદ
જ્યારે તે પસદ કરે ત્યારે ખરે, એમ વિચારી તે વડોદરે આવ્યા અને પ્રે-
માનંદને બતાવ્યું. પ્રેમાનંદને પણ તે પસદ પડ્યું અને કહ્યું કે તમારી કવિ-
તા ઘણી સારી છે. તમે મારા કવિ તરિકે વખાણારો એમ દુ ધારે છું

પ્રેમાનંદની મુલાકાત લીધા પછી તે ડોહામાં આવ્યા અને અમીન બૂલા-
બાધ કાકાબાધને ત્યાં તેમણે પ્રાકૃત ભાગવતની કથા કરી. ભાગવત ત્રય
તત્ત્વગાનથી બરપૂર હોવાથી ઘણા પુરાણીઓ તેવો ભાગ આવે ત્યારે શ્રોતા
ઓને ગમે તેમ સમજાવીને તેટલો ભાગ પૂરો કરે તથા કથાભાગ આવે
ત્યારે તે વિસ્તારથી કહી સમજાવે. બૂલાબાધએ પણ પ્રથમ તેનું ભાગવત
સાંભળેલું હોવાથી બ્યારે આ તત્ત્વગાન પણ સ્પષ્ટ સમજાય એવું ભાગવત-
સાંભળ્યું ત્યારે તેને લાગ્યું કે જાણે મેં આજમુધી ભાગવત સાંભળ્યું જ
નહોતું; આજજ ખરેખર ભાગવત મેં સાંભળ્યું. બૂલાબાધએ રત્નેશ્વરની
કથાથી પ્રસન્ન થઈને એક ઘર બધાવી રત્નેશ્વરને કૃષ્ણાર્પણ કર્યું. હાલ
એ ઘર પંડ્યાશેરીમાં ‘ રત્નેશ્વરના ઓરડા ’ એવા નામથી તે ડોહામાં ઓ-
ળખાય છે. પુરાણીઓ સાથે એની કટાકટી ચાલતાં છતાં રત્નેશ્વરે તે પછીનું
વય ડોહા તથા કૈલેટમાં રહીને શુભરેલું છે.

પુરાણીઓએ રત્નેશ્વરને બહુ પજવ્યા તેથી ચીડાઈને પ્રેમાનંદ કવિએ
પણ પોતાના માફેડયપુરાણ નામે ત્રયમાં પુરાણીઓની ખૂબ ઝાટકણી કાઢી છે.
અને એક જગોએ તો તે વક્રોક્તિમાં લખે છે કે “ રત્નસમે પ્રેમાનંદ નદિ,
તેથી નમે પુરાણી પાય ર. ” તે ઉપરથી રત્નેશ્વરની હકીકત ઉપરથીજ તેમ
તેણે કર્યું છે એમ જણાય છે.

રત્નેશ્વરના જીવનક્રિયાતમાનો એક મુખ્ય ભાગ જે પુરાણીઓને
ઝગડો, તેની હકીકત ઉપર પ્રભાણે કલા પછી બીજો મુખ્ય ભાગ જે તેણે રચેલા
ત્રયો, એ વિશે કહીએ છીએ. તેણે ભાગવતનું ભાષાતર કેવી રીતે કર્યું તે તો
આપણે કહી ગયા છીએ. તેનું સરૂત ભાષાનું જ્ઞાન ઘણું વખાણવા જેવું
હતું, એ તો એનાં ભાગવત વગેરેનાં ભાષાતરજ કહી આપે છે, એટલું જ
નહિ, પણ તેણે રચેલા મરૂત મ્તોક ઉપરથી પણ તેના મરૂતભાષાના તથા
સાહિત્યશાસ્ત્રના જ્ઞાન વિશે આપણી ખાત્રી થાય છે. ભાગવતના પદ્યબંધ
ભાષાતરને મધાણે તેણે એક એક કે કમિયત્ત જે મ્તોક મૂક્યા છે તે ઘણા
સગસ અને સારા અભ્યાસીના બનાવેલા હોય તેવા છે—શિખાડના જેવા

નથી. તેમા રચોદ્ધતાદિક વૃત્તો લીધેલા છે તે તેના છંદ શાસ્ત્રના યાનનો પુરાવો છે. અને ભાગવત સરખો યથ—જેનો વિદ્વાનો ભાગવત પુરાણ નહિ, પણ ભાગવતશાસ્ત્રે નામથી જ્ઞાનદાર કરે છે, તથા જેને સાર સમજવાને ન્યાય, મીમાંસા, સામ્ય, પાતાનજ, વગેરે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ, તેનું યથારિથત બાપાંતર એજ તેની સારી વિદ્વતાનું પ્રમાણ છે. ભાગવત શિવાય તેણે જૈમિનિકૃત અશ્વમેધ નામે મોટા પુસ્તકનું પદ્યમદ્દ બાપાંતર કર્યું છે એ વિના તેના કરેના ખીજા યથો જે જાણવામા છે તે નીચે પ્રમાણે —

ભગવદ્ગીતા (બાપાંતર).	રૈરાગ્યસતા
રાધાકૃષ્ણના મહિના	છૂટા ૫૬
મૂર્ખવક્ષણા-રહિ (બાપાંતર)	સુદારહિ.
મહિમ્નસ્તોત્ર (બાપાંતર)	ગગાનહરી (બાપાંતર)
શિશુપાન વધ (બાપાંતર)	કામવિલાસ વગેરે.

એમાના ધણાક યથો બાપાંતરરૂપ છે અને તે પણ સાધારણ નહિ પણ કાવ્યરૂપ યથોના બાપાંતર છે એ કવિએ રચેલા યથો ઉપરથી તેની જે વિદ્વતા વગેરે ગુણો માલમ પડે છે તે વિષે અહીં વિશેષ બોલવા કરતા માત્ર એટલું જ કહીને વિરામ પામીએ છીએ કે આજ સુધીમા જે જે કવિ એ સરકૃત બાપામા નિપુણ હોઇને ગુજરાતી બાપાની સેવા કરવામા મોખરે મૂકનામા આવ્યા છે તેમા એ પ્રમાન દર્શી ખીજે ન બરે આવે છે

રત્નેશ્વરને એ પુત્ર હતા પણ તેમના નામ મળ્યા નથી રત્નેશ્વરના ભાગવતના ૪ થી ૯ સુધીના છ રકથ હમણા હુખ્રાપ છે તેનું કારણ આમ બતાવવામા આવે છે રત્નેશ્વરના અતઙ્ગળથપતે તેના પુત્રોએ તેની મિત્ર-કત વેહેચી લેવાનો ઠરાવ કરી તેના પુસ્તકો પણ વેહેચી લીધા કવિના પરિશ્રમને અને યથની મહત્તાને ન જાણનાર પુત્રોએ ભાગવતનો યથ મોટો તથા ઉપયોગી જોઈ તે ઉપર બંનેએ સરખો દાવો કર્યો અને આખરે તે યથ તેમજે અવૉઅર્ધ વેહેચી લેવો એમ હતું એ વેહેચણુ પ્રમાણે એકના કમળમા ૧ થી ૩ તથા ૧૦ થી ૧૨ રકથ આવ્યા અને ખીજના કમળમા ૪ થી ૯ સુધીના છ રકથ આવ્યા આ ખીજે છોકરો અદ્વૈતશય

ત્રેમાનંદની મુલાકાત લીધા પછી તે ડોહોમ આવી અને અમાન બૂલા-
 માઇ કાકાબાઇને ત્યાં તેમણે પ્રાકૃત ભાગવતની કથા કરી. ભાગવત અથ
 તત્ત્વગાનથી બરપૂર હોવાથી ઘણા પુરાણીઓ તેવો ભાગ આવે ત્યારે શ્રોતા
 ઓને ગમે તેમ સમજાવીને તેટલો ભાગ પૂરો કરે તથા કથાભાગ આવે
 ત્યારે તે વિસ્તારથી કહી સમજાવે બૂલાબાઇએ પણ પ્રયત્ન તેડુજ ભાગવત
 સાબળેતુ હોવાથી બ્યારે આ તત્ત્વગાન પણ રપટ સમજાય એવું ભાગવત
 સાબળ્યું ત્યારે તેને લાગ્યું કે જાણે મેં આજમુધી ભાગવત સાબળ્યું જ

ગ્રંથવિવેચન.

રત્નેશ્વરના કરેના આ પુસ્તકમાં તેના ૧૦૬ પં, મુખ્યતઃશબ્દાર્થ, સુતાવલિ, અને શ્રીમદ્ભાગવતનો પ્રથમસ્કંધ, એટલા અથવા પ્રકટ કર્યા છે.

છૂટક પદના બે ભાગ છે. પહેલા ભાગમાં મુખ્યદુ ખાવિર્ભાવ અથવા મુખ્ય અને દુ ખનુ પ્રકટવુ, એ વિચયના વીશ પદ છે. એ સધળા પદમાં ઉત્તમ પ્રકારના ઉપદેશની સાથે વૈરાગ્યનુ ઉદ્બોધન કર્યું છે. એના પહેલા પદમાં તથા છેલ્લા પદમાં શબ્દ સળધી કાન્યકૌશલ કવિએ કર્યું હોય એમ જણાય છે. પેટેના પદમાં જ્યારે પદની દરેક લીટીનો આદિ અક્ષર વે આણેનો છે ત્યારે છેલ્લા પદમાં દરેક લીટીનો આદિ અક્ષર વિ આણેનો છે.

બીજો વિભાગ ધર્મ સળધી મનમાર્ગના નિબુધનો છે. એના પદ આઠ જૂનજુ ૭૬ અથવા પ્રભાત રાગમાં છે. એ પદમાં પ્રાસાનુગ્રાસ વગેરે શબ્દા લકાર ઠીક છે. પણ તેના કરતાં એમાં જે ધર્મતત્ત્વો સક્ષેપમાં સૂચિત કર્યા છે, તેનેલીધે વાચનારનુ ચિત્ત એ વધારે અકર્ષે છે. તેણે ત્રણેક મતવાળાના સિદ્ધાંત અને પોતાનો અભિપ્રાય તે સાથેજ બતાવ્યો છે. મુખ્ય અભિપ્રાય એમાં એ છે કે પ્રત્યેક ધર્મ કે મતમાર્ગવાગાને ઉપાસના રૂપ ભક્તિ વિના તો ચાનતુ નથીજ, કેમકે ભક્તિ સરખુ જો કાઢ કરવાનુ ન હોય તો પછી તે મતનુ વિશેષ લક્ષણ કાઢ રહેતુ નથી. વેદાંતીઓ કહેછે કે ગુરૂની ભક્તિ કરે. ચન્યનાદી ચ. ચ ની ભક્તિ કરવાનુ કહે છે, નારિકો 'કર્ષ' નથી ની ભક્તિ કરવાનુ કહેછે, શિવ શિવની ભક્તિ કરાવે છે, અને એજ પ્રમાણે બીજામાર્ગી, કમ્બીરપંથી, રામાનુજ, દેવીભક્ત, વગેરે પણ જુદા જુદા ઇદિદેવોની ભક્તિ કરવાનુ કહે છે કેટલાક ચદ્ર સૂર્યાદિકે ભજવાનુ કહે છે. એ નિરે લખતા મન કહે

૩, —

“ ચદ્રમા સૂર્યા સેનકો કો થયા,
ભૂમિ નન શ્રેતણા લક્ષ્મી બણે,
મૃતમ્ના માર્ગેના ધાર્ગેના લાથીના,
હાથીના વ્યાધના મન આણે,

હોવાથી તેને તેના આપના શત્રુ પુરાણીઓએ બમાવ્યો કે જો તું તારા આપનું પ્રિય કરવા ઈચ્છતો હોય તો તારે તારા આપની ચિંતામાં ભાગવત આણી નાખવું જોઈએ, કેમકે રત્નેશ્વરને તે બહુ વાહાણ હતું. આ મૂર્ખ છોકરે તે વાત કમૂલ કરી અને તેના ભાઈનું કે બીજાનું કંઈ ન માનતાં પોતાને મળેલા છ રક ધ પોતાના પિતાના મૃત્યુ પછી તેની ચિંતામાં આગવા સાથે સેઈ ગયો. તેને આમ પુસ્તક આગવાને તૈયાર થયેલો જોઈને રમશાનમાં ગયેલા બ્રાહ્મણોએ બહુ વાર્યો, પણ માગ આપ સ્વર્ગમાં ભાગવત વગર શું વાચશે ? એવી ચિંતા જાણે તેને થતી નહોતી તેમ કોઈનું માન્યું નહિ, ત્યારે એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે તેને સમજાવ્યું કે મરી ગયેલા પિતાને તો જક્ષાન્-યિ આપવામાં આવે છે માટે ગમે તો તે પુસ્તકને તું જળમાં પધરાવ, પણ અગ્નિમાં નાખવાનો અર્ધમ કરીશ નહિ આ ઉપરથી તેણે તે છ રક ધ પાણીમાં બોળ્યાં. પાણીમાં બોળેલા છ રક ધોને લીધે રત્નેશ્વરનું ભાગવત ખડિત થયું અને પુરાણીઓએ તેના મુવા પછી પણ વેર વાળ્યું. એ છ રક ધની ખોટ પાછળથી કોઈ કદ્યાણુદાસ નામે સાધુએ નવા રચીને પૂરી કરી છે હમણાં એની પણ બાળ લાગી છે કે એ નાશ થયેલા રક ધોની નકલ મળી શકે એમ છે.

રત્નેશ્વરની મિલકત અને સંતાતિ વિષે એટલું જ જાણવામાં આવ્યું છે તે રામાયે શાત, ધીરો, સદનશીળ, ગર્વરહિત, વિનયી અને દમ વિનાનો હતો, પ્રેમાનંદને તેણે ગુરુ કર્યા હતા અને તેની આગા તે ખરા મનથી પાળતો હતો, એમ તેના વર્તન ઉપરથી જણાય છે. તે પોતે વૈષ્ણવ ધર્મ માનતો અને રાધાકૃષ્ણનો ભક્ત હતો, એ તેના ૧૬ ઉપરથી માલમ પડે છે. એના કાવ્યમાં સસ્કૃત કદંબુ શબ્દોનો બડોળ થયો છે.

કાળા દત્તમા નોં છે તેમા કવિએ નિહ અર્થનાશા સમ્બો નૂનીને કવ્ય
નૈશ્વર્ય બતાવ્યું છે તે પછી દોહગ છે, તેમા મૂર્ખના વક્ષણ બતાવ્યા છે ત્રિ
દ્વર નીતિ વગેરે વક્ષણ નીતિના અર્થમા મૂર્ખના વક્ષણ મ્લ્યા છે ખરા ત્રયા
પિ ગોવિંદ બટ નામે કવિએ સરૂત બાસમા મૂખ નક્ષત્રા મનિના સિતેર
મોહ ક્યા છે તે ઉપરથી આ બા. તરફ અથ કવિએ મ્લ્યા છે એમ તે
વિચેને અર્થને અતે જણાવે છે આ અર્થમા વ્યાપ્તારિક શીખામણોને
અમ્મ વસંદ છે પણ તેના વિરે વિશેષ ન કહેતા તે એક વાર વાચી
જાણી તો અમે સૌને ખાસ બનામણ કરીએ છીએ

તેની પછી સુગાલિનો અથ દાખન ક્યા છે મૂર્ખાવનિની પાછળ
જેટલો લખેલો હતો તેટલો બધો આમા ઉતાર્યો છે તેમ જા એ અપૂર્ણ છે
એમ તજની જરૂરતા ને અથ પૂરો હાથ લાગ્યો નથી સુગ કોને કહેવો તેનું
એમા નિરૂપણ કરેનું છે. એ અથ પણ મૂર્ખવક્ષણાવલિ જેમડોજ હોય એમ
અનુમાન થાય છે અને તે પણ નિરૂપણ અર્થનુજ બાસતર હશે એમ
હામે છે કેમકે આ કવિએ પણ તથો તો બાસતરમયજ મ્લ્યા છે સુગાલ
લિના આરબમા પણ પેટેનો નોં શમ્બાન કરના ચમત્કારનાગો છે તથા
બીજો એ સિખરિણી પણ અર્થાલ મરની ચમત્કૃતિવાગે છે આ કવિ પ્રે
માન હતો શિષ્ય હોવાથી અથારને નિહ મ નકાચ પ્રમાણે પોતાના ગુરુને
નમસ્કાર તો કરવો જોઈએ પણ પ્રેમાન હતી તેવી આગા નહોતી તેથી વિ
નિધ પ્રમારની મ્લેષ સુમિત્રી તેણે પ્રેમાનનુ નામ અર્કિત કયું છે એનોજ
પ્રમાર આ કાન્દમાળામા હારમલસ કવિની મિત્રતા જપાઈ ગઈ છે
તેમા આપણે જોયો છે

આ પ્રુત્તકમા મોટો અને ડહોનો અથ જે લખલ ક્યા છે તે શીમદ
ભાગવતનો પ્રથમસ્કંધ છે ભાગવત અથ એટલો બધો સુસિદ્ધ છે કે તેને
નિરો કાઈ કહેવું કે નિરૂપણ મરવું પડે એમ નથી ભાગવત ઉપર બાનન
દીપ્ત્યો ધરેલી છે એમ કહેવામા આવે છે, પણ હમણા શ્રીધરરામીની
કરેલી દીપ્ત સપત્ર પ્રચલિત છે કારણ કે શ્રીધરરામીએ એકે પણ પદ્યો
હરાચક મનમા ન ધરના નિષ્પક્ષપાતપણે ભાગવતનું વિવેચન મ્યુ છે બા
ગવતના મૂળ અર્થમા જેટલું છે તેના મરત બીજું ધણુંક શ્રીધરરામીની
દીપ્તમાથી જાણવા જેવું મળે છે તથા ટેલકી જગોએ સાધ્યાયનું પણ સ્પેટ
દન તેમજે ઉત્તમ રીતે મ્યુ છે, માટે પતિપતિ રત્નેશ્વરે પ્રેમ ભાગવતનું

યેજના, લેજના, મરદના, મેરીના,
 ભક્ત લાખો દઉં શાં પ્રમાણે ?
 રત્ન કે' યતનથી ભક્તિને દાખવે,
 ભાખવે સિત્ત મુક્તિની માણે. ”

ગમે તેની પણ ભક્તિ તો કરવીજ ભક્તિ વિના બીજું કાઈ તત્વ દોષ બતાવતું નથી, ત્યારે કવિ કહે છે કે હું તેનેજ એક માનુ છું કેમકે શાસ્ત્ર અને લૌકિક પ્રમાણ એ બન્ને ભક્તિનેજ માન આપે છે માત્ર કોની ભક્તિ કરવી એ વિષે નિવાદ છે, તેનો નિર્ણય હું આમ કરું છું કે, સાખ્યાદિ શાસ્ત્ર વાગ્યા પણ પુરુષ અને પ્રકૃતિને તો કનૂવળ કરે છે, ત્યારે હું પણ પુરુષ પ્રકૃતિ-રૂપ શ્રીકૃષ્ણ અને ગંધા એ સુગન્ધસ્વરૂપની ભક્તિ કરું છું. એમ નિર્ણય કરના-મા કવિનો બહુ આશય આવા જણાય છે ઉપર જે જે મત માર્ગ બતાવ્યા છે તેમાના ટેટનાક રૂપ તામસ, કેટલાક રાજસ કેટલાક, સાત્તિક અને કેટલાક નિર્ગુણ છે નિર્ગુણ રૂપ સદા અવ્યક્ત હોય છે અને “અઘ્ય-ક્તાદિગતિર્લક્ષરહવદ્વિરનાયને—અવ્યક્ત ગતિ દેહધારી મનુષ્યોધી દુષ્ટે કરાને પમાય એરી છે” એમ ગીતામા વ્યાન મહાત્મા કહે છે માટે એના અવ્યક્તની ભક્તિઉપાસના સુત્ર બ નથી, પણ દુર્લભ અને કષ્ટ સાધ્ય છે, માટે તેને તણને સગુણ ધંધરની ભક્તિ એજ શ્રેષ્ઠ છે. સગુણમા પણ ધંધરના સાત્તિક રૂપની ભક્તિ શ્રેષ્ઠ છે કેમકે ગુણે નુનિરૂપણ કરનારા તમોગુણને જડ તથા અધકાર સરખો, રજોગુણને ક્રિયાત્મક તથા સકલ્પ નિકાંપ ઉત્પન્ન કરી મનની અસ્થિરતા કરનારો અને સ-ગુણને પ્રકાશમય (જ્ઞાન રૂપ), સ્થિર તથા આનંદ આપનારો કહે છે એ ગીતો અને જ્ઞાનીઓ પણ સત્કીર્તિ દર્શિ તથા સત્વમા મનની સ્થિતિને ઉત્તમ ગણે છે ત્યારે ધંધરનું સાત્તિક રૂપ એજ ભક્તિ કરવા માટે દુ પણ બેટ માનુ છું વ્યાસ પણ ભાગવતમા કહે છે કે “ સિત્યાદોદરિતિચિહ્નોતિસ શંખેપાસિતમસ્તુમલ્લનનોર્નૃજાણ્યુ -જામતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લય કરવામા એકજ ધંધર અજ્ઞા, વિપુ અને રૂદ્ર એના નામ ધારણ કરે છે પણ તેમાથી સત્તમસ્તિ નિપજ્યોજાન મનુષ્યોનુ કલ્યાણ થાય છે ”

એ સી રીતે ધ્રુવ પોતાનો નિર્ણય બતાવીને પદ મમાપ્ત કરે છે પદ પછી
મુખ્યવક્ત્રુજ્વાલનિવામનેઃ અથ છે એ અથના મ ગાયરજ્વનો પ્તોઃ જે મદા-

કાના મતમા મ્હો છે તેમા કવિએ નિવટ અર્થનાના શબ્દો નૂકીને કાળા
કાશન બતાવ્યું છે તે પછી દોહરા છે, તેમા મૂર્ખના નક્ષત્ર બતાવ્યા છે વિ-
દ્વર નીતિ વગેરે વણક નીતિના અધોમા મૂર્ખના લક્ષણ કહ્યા છે ખરા તુલા-
પિ કાષ્ઠ ગોવિંદ બદ નામે કવિએ સરૂત બાસમા મૂર્ખ નક્ષત્રાનિના શિત્તેર
શ્લોક ક્યાં છે તે ઉપરથી આ બાબતરૂપ અથ કવિએ ક્યાં છે એમ તે
કવિ પોતે અથને આતે જણાવે છે આ અથમા વ્યાવહારિક શીખામણોનો
અમૂલ્ય અમદ છે પણ તેના વિશે વિશેષ ન કહેતા તે એક વાર વાચી
જવાની તો અમે ગૌને ખાસ બનામણ કરીએ છીએ

તેની પછી સુચારસિનો અથ દાખન ક્યાં છે મૂર્ખાવનિની પાછળ
જેટલો લખેલો હતો તેટલો જધો આમા ઉતાર્યો છે તેમ છતાં એ અપૂર્ણ છે,
કેમકે તજનીજ કરતા તે અથ પૂરો હાથ લાગે નથી સુત્ર અને કહેવો તેનું
એમા નિરૂપણ કરેલું છે. એ અથ પણ મૂર્ખ નક્ષત્રાવલિ જેવડોજ હશે એમ
અનુમાન થાય છે અને તે પણ ઈર્ષ સમૂળ અથનું જ બાબતર હશે એમ
લાગે છે કેમકે આ કવિએ વણા અથો તો બાબતરમયજ મ્હો છે સુચાર
સિના આરબમા પણ પેટેનો મોટો શબ્દાનકારના અમલકારનાગો છે તથા
બીજો એક રાખરિણી પણ અર્થાલમરની અમલકારનાગો છે આ કવિ પ્રે-
માન હતો શિષ્ય હોવાથી અથારબે રાષ્ટ્ર અદ્વાય રમાણે પોતાના શુરને
નમસ્કાર તો કરવો જોઈએ, પણ પ્રેમાન હતી તેવી આજ્ઞા નહોતી તેથી નિ-
વિધ પ્રકારની શ્લેષ મુક્તિથી તેણે પ્રેમાનદત્ત નામ અમિત ક્યું છે એરોજ
પ્રકાર આ કાવ્યમાળામા દારકાવસ કવિની પ્રવિતા દાખાઈ ગઈ છે
તેમા આપણે જોયો છે

આ પુસ્તકમા મોટા અને ડેહો અથ જે નખલ ક્યાં છે તે ગીમદ
બાગવતનો પ્રથમસ્કંધ છે બાગવત અથ એટલો જધો સુપ્રસિદ્ધ છે કે તેને
વિશે કાષ્ઠ કહેલું કે નિરૂપણ કરવું પડે એમ નથી બાગવત ઉપર આવન
દીનઓ થયેલી છે એમ કહેવામા આવે છે, પણ હમણા શ્રીધરસ્વામીની
કહેલી દીકા સવન પ્રચલિત છે કારણ કે શ્રીધરસ્વામીએ એકે પછી પક્ષો
દુરાચક મનમા ન ધરના નિષ્પક્ષપાતપણે બાગવતનું વિવેચન કર્યું છે બા-
ગવતના મૂળ અથમા જેટલું છે તેના કરતા બીજું ધણું કે શ્રીધરસ્વામીની
દીનમાથી જણાયું છે કે મને છે તથા ઇટલીક જગોએ સાક્યાયનું પણ રહેલ
દન તેમણે ઉત્તમ રમરે ક્યું છે માટે પાનિકવિ રત્નેશ્વરે સ્વર્ગબાગવતનું જ

ભાષાંતર ન કરતાં તેની શ્રીધરી ટીકા સહિત આખા ગ્રંથનું ભાષાંતર કર્યું છે આમ કરવાથી એક વાર અધવચથી તે ગ્રંથ જોનારને તેનું ભાષાંતર કદાચ અસંભવ અને કિલ્લે લાગે પરંતુ જો વિચાર પૂરક આરભથી વાચે તો કવિએ સંસ્કૃત ભાષામાનો અતિસૂક્ષ્મ અને ગહન અર્થ ગૂજરાતી ભાષામાં આણવાને કેવો સારો યત્ન કર્યો છે તે જણાઈ આવે. એ ભાષાંતરમાં સંસ્કૃત પ્રૌઢ શબ્દો વાપર્યા છે તથા ધણીક જગોએ તો મોટા મોટા સમાસવાળા સંસ્કૃત શબ્દો પણ દાખલ કર્યા છે આ જોઈને કદાચ કોઈ તેની ખામી કાઢવા તૈયાર થશે પણ ખરું જોતાં એમ કર્યા વિના તેનો છૂટકોજ નહોતો. અધ્યાત્મ વિદ્યાને લગતા પારિભાષિક શબ્દો જો તે બદલવા બંધ તો તેને એક શબ્દને બદલે એક વાક્ય લખવું પડે, અને તે પણ વારંવાર લખવું પડે, તેથી તે ભાષા કેની દુર્ગમ અને કિલ્લે થાય તે વિચારવતને જણાશે. ખામ છે તો તેણે એવા શબ્દો રાખ્યા છે એજ ઠીક કર્યું છે. કેમકે એવા પારિભાષિક શબ્દોના અર્થ એક વાર જણ્યા એટલે પછીથી તેની આખા ગ્રંથમાં સુગમતા થાય છે. રત્નેશ્વરે ભાગવતનું આ ભાષાંતર કર્યું છે તેને અમે ઘણી જગોએ મૂળ ગ્રંથસાથે સરખાવી જોયું છે અને અમને વારંવાર આશ્ચર્ય ઉપન્યું છે કે તેણે ભાષાંતરમાં કોઈ જગોએ સરતચૂકથી પણ એક શબ્દનો અર્થ રહેવા દીધો હોય એમ બન્યું નથી. ભાષાંતર કરતા બહુધા વાક્યાર્થ ઉપરજ લક્ષ રાખવામાં આવે છે, પણ આ કવિએ તો પ્રત્યેક શબ્દનું ભાષાંતર કર્યું છે. અને ભાગવત સરખા ગ્રંથનું ભાષાંતર થતું જોઈએ પણ એમજ

ભાગવતની ટીકા કરવામાં શ્રીધરરાયનીએ દરેક અધ્યાયના આરંભમાં એક કે બે શ્લોક લખીને તેમાં આખા અધ્યાયમાં શી વાત આવશે તે કહી જવાનો રીવાજ રાખ્યો છે તેમ રત્નેશ્વરે પણ બીજા અધ્યાયથી આરંભીને દરેક અધ્યાયના ભાષાંતરના આરંભમાં પાછલા અધ્યાયમાં કહેલી વાતનો સંક્ષેપાર્થ સંસ્કૃત નહીં રચેના શ્લોકમાં અને આવતા અધ્યાયનો સંક્ષેપાર્થ એકાદ અક્ષરમેળ છંદમાં ગૂજરાતી ભાષામાં આપવાનો રિવાજ રાખ્યો છે. જેમ નવમાં અધ્યાયમાં બીખનો અવસાન સમય વર્ણવ્યો છે તે વિશે દશમાં અધ્યાયના આરંભમાં લખેલે કે—

શ્લોક.

“ યુધિષ્ઠિરાંત.કરણેકનેતા
મોપ્માવસાનાવસરઃપ્રણેતા ।
મક્તાવનઃસજ્જનકાર્યકર્તા
મર્ત્તામુવઃપાતુમૈવૈકગર્તાત્ ”॥

એ વાત નવમા અધ્યાયની છે. દશમા અધ્યાયમા શુ' આવશે તે વિષે તેનીજ નીચે લખે છે કે—

રથોદ્ધતા.

“ ભક્તકાર્ય કરે દ્વારિકા જંતા,
સુંદરી સ્તવન ચિત્ત ભાવતા;
હસ્તિનાપુરથકી પધારતા,
એટલી દશમમાંય વારતા.”

ધન્યાદિ.

પ્રથમસ્કંધમાં જે વિષય વર્ણવેલો છે તે વિષે કવિને કાંઈ સબંધ નહિ હોવાથી તેનું વિવેચન કરવું જરૂર નથી.

રત્નેશ્વર કવિએ એક રેડિયાતુ ભાગવત પણ બનાવ્યું છે, જે આ વિવેચન છપાઇ ગયા પછી મળી શક્ય છે તેથી તેને અમે આ મધમાં આપી શક્યા નથી. એ ભાગવત ઘણી સ્તીઓને મોટે હોય છે. તેમાંથી નમુના માટે આ નીચે તેના થોડો ભાગ આપ્યો છે:—

રાગ સામેરી.

“ સરસ્વતી રથામાને વિનવું, પ્રણપતિ હામુ પાથ;
અર્ચ્યા ચંદન ભાવના, પૂજું શ્રીશારદા માય.
બેહુ કર જોડી વિનવું, મારું અવિચળ વામુ;
શ્રીમદ્ભાગવત કથા તુને, કહું છું નિરવાણ.”

રાગ ગોરી.

- ઋષિ બેડા વનને સ્થાન, લાગી તાળી ધરિયાં ધ્યાન;
 રાય પધાર્યા તેણે સ્થાન, નહિ આસન નહિ દીધાં માન. ૩
- તે કાળે તન પ્રકટયો તાપ, ગળે ઘાલ્યો મૂઝો સાપ;
 કાણે કુલ્યો મારો તાત, આજયકી તે દિવસ સાત ૪
- તેને ખાશે તક્ક નાગ, હોચે મધવા જો મહાભાગ;
 પિતા પુત્રને કે' રે વાત, આણઘટતી કીધી તેં ઘાત. ૫
- તેં ક્યમ દીધો રાયને શાપ, તાપસનાં તપ જાયે જાપ;
 શાપદેતાં તો સત્તા જાય, કર્યું કારવ્યું એજે થાય. ૬
- જઈ સંભળાવો રાયને દાર, મરણુનો પમાડો પાર;
 ત્યાંથી પ્રાણાયુ ચાલ્યો સાર, જઈ રહ્યો સભા મોઝાર. ૭
- રાયે આવતો દીઠો કુખી, જોઈ દિવને થાતો સુખી;
 આખ્યાં આસન દીધાં માન, કહો ઋષિ અમ સરખાં કામ. ૮
- સભામાં પધરાવ્યા આપ, તાપસ કે' નવ આણો તાપ;
 તમારે તો જીવતુ તાત, આજયકી તો દિવસ સાત. ૯
- તમને ખાશે તક્ક નાગ, માનો મારું રાય મહાભાગ;
 કે'તાં રાયને ન ચઢી રીસ, વચન લેઈ ચઢાવ્યાં રીસ. ૧૦
- અર્ધપાદે પૂજા કરી, સતોષે વળાવ્યા હરિ;
 રાયે નિમ તોડ્યા અપાર, આખ્યા ઘોડા હસ્તી સાર. ૧૧
- મણિ માણેડ ને રથ અર્પાર, કુંઘી સહિત આખ્યા ભંડાર;
 જનમેજનને આખ્યું રાજ, પડો પિંડ બજો સહુ કાજ. ૧૨
- ત્યાંથી રાજ ચાલ્યો સાર, જઈ રહ્યો ગંગામોઝાર;
 ગ ગાજના નિર્ભજ નીર, બેડા આસન વાળી વીર. ૧૩
- શુકદેવ પધાર્યા તેણે કામ, ભણે રાય સયાં મુજ કામ;
 હરિકથાની કે' રે વાત, જે ગારો છે સમરથ સામ. ૧૪

શ્રીનગદાશ્વરાયનમઃ

રત્નેશ્વરકૃત

પદસંગ્રહ.

દુઃખમુખાવિર્ભાવ.

૫૬ ૧ શ્રુ.

- વૈજયંતે વૈભવ ભયો, તેવા વૈભવ માણ્યો;
વૈજયંતિક તે તો થયો, ક્રમ એવો ન જાણ્યો. ધ્રુવપદ ૧
વૈકુંઠપતિશો તું વિશ્વનો, ધવ થઇ ધવ ધાયો;
વૈતનિક થઇ તે તું રહ્યો, જાણ્ય એવું કમાયો. વૈજયંતે ૨
વૈર કરી વૈરી મારિયા, થયાં મનરસિ કાર્ય;
વૈતરણીમાં જઇ તે પડ્યો, થઈ આર્થ અનાર્થ. " ૩
વૈશાખે વસંત ભોગવ્યો, વિધુમુખીની સાથ;
વૈશુવની પેઠે બળી મુખો, ન સા'યો કોઇએ હાથ. " ૪
વૈદ્ય તેડયા ઘેર સામટા, આપી મુખ માગ્યો ગર્થ;
વૈદ્યમાતૃ ન મળી તેહને, કયો શ્રમ થયો વ્યર્થ. " ૫

૫૬ ૧ શ્રુ. ૧ આવિર્ભાવ—પ્રકટ થવું—ઉત્પત્તિ. વૈજયંતે—ઈદ્રના મેહેલમાં વૈજયંતિક—જાડટો જાલનાર. ૨ ધવ—ધણી ધવ—ધનધન. વૈતનિક—મનુર.

૩ મનરસિ—મનને ગમે એવાં. થઇ ધન—આર્થ છતાં અનાર્થ થઇને. ૪ વિધુમુખી—ચંદ્રવદની—સુંદર સ્ત્રી. વૈશુવ—વાસતું વન. ૫ વૈદ્યમાતૃ—અરુસો. અર્થાત્ સોંધામાં મોંધી વનસ્પતિ પણ.

વૈ નીતકમાં બેસી ક્યો, ગયો તે માહી બેસી;
વૈ રત્ન કોઇનો નવ રહ્યો, બાણી શે થાય દેખી । ॥ ૬

૫૬ ૨ જ્યુ.

વિચારી જો તુ પાતમાં, તારૂં વડુ થયું કેમ;
હરિ ભજી સાર્યક જો કર્યું, તો ટપ્યો નરક વેંગ. ધ્રુવપદ ૧
નવ માસ રહી રામાઉદરે, અવતર્યો ભૂમિ મધ્ય;
વિચારી જો અજો દિનમણિ, નિરમી જો અવધ્યે. વિચારી ૦ ૨
કુખ તિરોભાવ મનમાં, રાત્રી દિન તું લાવે;
સુખનો આનિર્ભાવ સામટો, ઘરૂછે તુ ઘેર આવે. ॥ ૩
એ પરથી એમ થાયછે, જે સુખ લાગે સાઈ;
તો કરી સુકૃત સુખ લે સહી, નીકર કુખ વિચાર. ॥ ૪
આ તન રંગ આકાશ શો, જોતાં જોતાંમાં જાશે;
બાળપણું ગયું લેખીને, મૂઠ મૂર્ખ વંવાશે. ॥ ૫
યૌવનમાં યુવતી જોઇ, અંગ નવરંગ મૂક્યો;
રત્ન કે' યત્ન તે નવ કર્યો, અતુર્લ્લભને તું ચૂક્યો. ॥ ૬

૫૬ ૩ જ્યુ.

યૌવનપણે કેશ તાહરા, સ્થામ કાજળ જેવા;
ભાજ વિશાળ શરિ સમુ, આરોગાય મિષ્ટ મેવા. ધ્રુવપદ ૧

૬ વૈનીતક—પાવખી. તું પાવખીમાં બેસીને ક્યો અને (મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે) તે માહી (તે પાલખીમાં—દાહડીમાં) બેસી (સહને) ગયો । વૈ —નિશ્ચય' અર્થાત્ સદાકાળ એક સરખો કાળ

૫૬ ૨ જ્યુ. ૧ વડુ—શરીર. ૨ રામા—સ્ત્રી. દિનમણિ—સૂર્ય. ૩ તિરોભાવ—નાશ. ૬ નવરંગ—નવીન રંગ મૂક્યો—વિવિધ ભોગમાં જવા દીધો

- ભૂકુટિ કુટિલ કમાનરી, ચમુ મૃગને લખવે;
કીર સમાને નાસિકા, જોઈ મોહ ઉપજવે. યૌવન ૦ ૨
- અધર ઊંઘના કૂળ સમા, રદ દાઢિમકળીશા;
કર્ણને ઉપમા રીપની, બાહુબળ બળીશા. " ૩
- સ્કંધ બલિવર્દના લખ્યું, ગ્રીવા કંબુ સમાને;
બૃહત્ કઠિન હૃદે કારમું, ઉદર ત્રિવલિ માને. " ૪
- કેસરી કટિની ઉપમા, આપતાં એમ યાયે;
ભૂષ્યો પંચાનન કહી યુષ્મે, કવિ કાવિદ ગાયે. " ૫
- પૃષ્ઠ કદલીપત્ર ઉપમા, જંઘા રંભાશી ભાષે;
રત્ન કે' અંગુલિ મગફળી, પદસમ પદ્મ દાષે. " ૬

પદ ૪ થું.

- હવાં તિરોભાવ તોહના, કેવી રીતથી યાય;
યથામતિ ગતિ જોટલી, તેટલે કવિ જાય. ધ્રુવપદ. ૧
- કેશ કાળા કાજળ સમા, યથા ઉજળા બગસા;
કંઈ ખરી ગથા બરહટ યથા, જેવા ગાંગકુ મગસા. હવાં. ૨
- નાપિત નિંદે તોહને, જેહ વંદે વા'લે;
સ્વચ્છ કપાળે પડી કરચલી, મેલ તે માંહી મા'લે. " ૩
- રાબ થુલી જેવા લોટની, કરી પીવાને કાળે;
સાંસા પચ્યા કેરા સામટા, હોલો સા'ચો શું બાળે ! " ૪

પદ ૩ થું. ૨ કુટિલ—વાંકી રદ—દાંત. ૪ સ્કંધ—આંધ. બલિવર્દ—બળદ. ગ્રીવા—કોઠ. કંબુ—શંખ. બૃહત્—મોટું. ત્રિવલી—ત્રણ કરચલી.

પ પ ચાનન—સિંહ. ૬ પૃષ્ઠ—પીઠ. કદલીપત્ર—કેળવું પત્ર. રંભા—કેળ પદસમ પદ્મ—મતીપાલ કાર. પદ ૪ થું. ૩ નાપિત—હળમ.

ભૂકટિ કટિલ કમાનશી, થઇ શરસમ સીધી;
હવડ ફેપશાં ચક્ષુ બે, જેણે મતિ હરી લીધી. ૫
શુક ચંચુ સમ નાસિકા, થઇ વાંકડો વેતી;
રત્ન શ્લેષ્મ શું વર્ણવે, દરેં અતિ દુઃખ દેતી. ૬

પદ ૫ મું.

મોહ ઉપજતો જે નેધન, ન નેવાય તે સામું;
ઝાંઝાં સર્વોગ હું વર્ણવું, રખે માનો નકામું. પ્રુવપદ. ૧
બિંબના ફળશા અધર હતા, થઇ ગયા તેહ કાળા;
કૃષ્ણ ઘટની જાણે ઠીકરી, કે લાગી હોય જ્વાળા. મોહ ૦ ૨
દત દાડિમકળીશા હતા, તેના થઇ ગયો નારા;
કરર કરર કકડાવતા, તે ગયા ક્રોધ પાસ. ૩
છીપ જેવા કર્ણ જે હતા, સ્વચ્છ દેહીધ્યમાન;
મુપડા સમ તે થઇ રહ્યા, તારા કારમા કાન. ૪
બાહુબળ ગયુ બળી, લટકે ભાગીરી કાળ;
સ્કંધનાં હાડ જાણાય છે, ઉદ્ગ્રીહ કરાળ. ૫
ધાંટી મોટી ગ્રીવે નીસરી, થઇ લાંબી બગ જેવી;
મસ્તકનો ભાર નવ સહે, તેને કે' રત્ન કેવી. ૬

પદ ૬ મું.

બૃહત્ કઠિન હૃદ અવનવું, તેની લટકી ત્વચાય;
કેશ ઉગ્યા ઉજળા થયા, હાલે ખોટું દખાય. પ્રુવપદ. ૧
હવાં ઉદરની ત્રણ જે કરચલી, તે જઇ વાટા કંઇ થાય;

કોકને પૃષ્ઠ લાગી રે', થોડે ઘણું કહેવાય.	બૃહત ૨
કેસરી કટિની ઘટી જોધને, થાય કોને ઉલ્લાસ;	
તરણને વૃદ્ધો નવ ગમે, કરે મન ગમ્યુ હાસ.	" ૩
લંકપતિ શો લંક જોમનો, થયો વંક વિચિત્ર;	
શુચિતા મૂકી થયા સામઠા, કટિળળ ગયે અપવિત્ર.	" ૪
પચાનનની મૂકી ઉપમા, કવિ ઉપમા દે કમાન;	
પૃષ્ઠને ઉપમા તેવી દે, ઉઠ્ઠ પાસું મહાન.	" ૫
દ્વિલિતા રંભા જંઘા કહે, જોધ શુદ્ધ સ્વરૂપ,	
પાદને હીનાપમા એવી, કે' દર્શકવિ જૂપ.	" ૬

પદ ૭ મું.

એ વિધિ અગ નવરગ આ, જાય જોળન સાથ;	
તદા દુઃખ દિન આવી રે', સભારે શ્રીનાથ.	ધ્રુવપદ. ૧
એમ દુઃખસુખ સાથી દીસે, પાણુ ગતિ કરે ન સઘાત;	
આગળ પાછળ ચાલે અવનવાં, વળી વારૂ વિસ્તાર વાત. અવિધિ ૦ ૨	
દશકો જાયે તારા સુખનો, થાય વીર વર્ષ દુઃખ રાત;	
સુખનાં તો શમાણા આવશે, થાશે દુઃખના મનાત	" ૩
મારૂં તારૂં કરો કે' નહિ, ન આવે એમાનું સાથ;	
અગ પોષ્યું કે સગુ તાહરૂં, બૂડતા સાથે ન હાથ.	" ૪
સુખદુઃખ સાથે કરે નહિ, સાથે કરે પુણ્ય પવિત્ર,	
પાપ પીડા દે પ્રાણીને, દેખાડે નરકનું ચિત્ર.	" ૫
ત્યાં ઉદય અભ્યુદય નવ નબે, લબે નહિ સુખ રેશ;	
રત્ન ત્રાહિ તુડ તુ વદે, જોડે યમશિર કેશ.	" ૬

પદ ૬ કું ૨ કોકને ઇ—અને માધને તો તે પેટ પીઠ સાથે વળગી રહેલુ દેખાય છે । ૪ શુચિતા પવિત્રતા પદ ૭ મું. ૬ લખે—પામે. ત્રાહિ—રક્ષણ કર તુડ—મુખે.

પદ ૮ મું.

સગાં સર્વે છે સવારથી, જાણ્ય જૂઠી તુ ખાજી;
 કાકો કાકી નથી કામનાં, જોઈ શે થાય રાજી. ધ્રુવપદ. ૧
 મામો મામી માથું ધરે, માંદા થઈ હું જ્યારે;
 પાસે રહે પૈસો જોઈએ, નીકર જીએ ન ક્યારે. સગાં ૦ ૨
 પુત્ર પુત્રી હશે તાહરાં, જોમ મન માંહી આવે;
 તે પણ તારાં કોઈ નથી, ધનનાં ધણી કા'વે. " ૩
 પિતા કહીશ તુ માહરો, જોણે ઉછેરી પાળ્યો;
 સદ્ગુણી કે ધની તે જીએ, નીકર જાણ્ય તુ ટાળ્યો. " ૪
 માતા પાળે કહીશ પુત્રને, તે પણ આ લોકમાંહી;
 જમડા જડણુ ભાગે જ્યાં કને, સગું નહિ કોઈ ત્યાંહી. " ૫
 એ સગાંનાં સુખ સર્વે કદા, અતે દુઃખના હેતુ;
 રત્ન કહે સગો સ્થામ છે, બીજી વારિમાં વે'તું. " ૬

પદ ૯ મું.

વસ્ત્રાભૂષણ મળ્યાં પે'રવા, એસવાને વાહન;
 છડીદાર નેકી પોકારવા, કરવા છતને ચાહન. ધ્રુવપદ. ૧
 દીન જનને અતિ દૂલવા, મળ્યો સેવક સાથ;
 તારે અમર હજે સોપાસથી, સેવક છત્ર ધરેમાથ. વસ્ત્રાભૂષણ ૦ ૨
 તને ખમા ખમા કહેજાતથી, તપે તનડામાં તાપ;
 છોક ખાતાં ચપટી પડે, જેતું માપ અમાપ. " ૩
 ગુણ ગાય ગાયક સામટા, વખાણે પાંડી ભાટ;
 સૂએ કે'વાય તું વિશ્વનો, ઘડે અઘટ ઘાટ. " ૪

તે પળ મળુ ન સાંભરે, કે ન થાય ઉચ્ચાટ;
હું પદમાં હું હું કરે, પણ સુવું છતાંપાટ. ૫
સાથરે સુવું નવ ગમે, જોઈએ હિચોળાખાટ;
રત્ન કે' યત્ન તેં શું કર્યું, મૂઠ જમખુર માટ ? ૬

પદ ૧૦ મું.

વસન વગોવાશે પે'રિયાં, આભરણ કંટક થાશે;
યાતનામાં માન શું કરે, પગે પથ પૂરાશે. ધ્રુવપદ. ૧
છડીદાર છડી લેઈને, છડવા જ્યાંહી આવે;
પાપની છત કરશે છતી, જ્યારે આવીશ દાવે. વસન. ૦ ૨
પામરખીડા તેં કરી, ધરી નહિ દિલદાઝ;
તેણું તારે કરમે લખ્યું, નથી તહીં તારૂં રાજ્ય. ૩
પરિજનનો સાથ અહીં મળ્યો, તહીં પણ મળે સત્ય;
ફેર કહું એ માંહીનો, માન કરી મોટી મત્ય. ૪
તારા સેવક સુખદેયાણા, કુઃખકારી યમદૂત;
સેવક તો તે ખરા સહી, નથી એ માંહી દૂત. ૫
સુખ યતું સેવકયકી, થાય સેવકે કુઃખ;
રત્ન કે' અદ્ભુત એ નહિ, સુખ કુઃખ, કુઃખ સુખ. ૬

પદ ૧૧ મું.

અમર હજે ચોપાસથી, છત્રે થાય શુભ છાંય;
તો સાટે વન્હિ હજે ઉપરે, જાય છત્રની ઝાંય. ધ્રુવપદ ૧

પદ ૧૦ મું ૧ વસન—વસ્ત્ર. આભરણ—ધરેણી. યાતના—જમલો-
કની પીડા પગે ઇન્—પગવડે પથ (માર્ગ) પૂરાશે—પગે ચાલવું પડશે.
૩ પામર પીડા પામરને પીડા પદ ૧૧ મું. ૧ ઝાંય—ઝલક—તેજ.

- ખમા ખમા રત પાલટી, કામા કામા કે' તુય;
 યમકિંકર છીંકતા જદા, ચપટી તું દય ચુયે ! ચમર૦ ૨
 માપ ન થાય એ વિધિનું, તારે નહિ મારનું માપ;
 તારું યમદૂત લેખું વાંચતા, અગના કાપી કાપ. „ ૩
 એહ વખાણને બંદી એ, એહ ગાયક ભાટ;
 કુશ્મં દીન થઈ રહ્યો, પાપી પેટને માટ. „ ૪
 સખાગિરિઓ જતી રહી, જોધ જમડાનો સાથ;
 પરમેશ્વર તને સાંભર્યા, તે આલે ક્યમ કરી હાથ. „ ૫
 સુખે સોનીડો સાંભર્યો, કુઝે સાંભરે રામ;
 રત્ન કે' મૂઠમંતિ તાહરું, થાય કેઈ પેર કામ. „ ૬

૫૬ ૧૨ મું.

- હું પદમાં હું હું કરી, અમથો મુઓ મૂઠ;
 તું તું કરી દુકારિયો, ગતિ જાણી ન મૂઠ. ધ્રુવપદ. ૧
 તખ્ત ભૂમિ તામે મઢી, હિંચોળાખાટ એહ;
 સાથરો તે વાંચ્યો નહિ, તો મળે ક્યાંથી તેહ. હુ પદમાં ૦ ૨
 ઓ આવ્યું ઓ જાય છે, સુખ શમણાની વાટ;
 એત એત ચપળ અલ્યા, ઘડે ઘણો યમ ઘાટ. „ ૩
 પરોપકાર કરય જો મળ્યું, તન પોષ્યે શું થાય;
 બાળવા જોઈએ વધું લોકડાં, સુત શું તારો કમાય ! „ ૪
 તેં પણ કમાઈ નવ કરી, પર લોકને કાજે;

૨ ખમા ૬૦—તને તારા મેવડા ખમા ખમા કહેતા તે રત (ઋતુ
 -સમય) પાવળી (બદલાઈ ગઈ) અને હવે યમના સેવકોને ॥ કામા કામા
 (માફ કરો !) એમ કહે છે । ૫૬ ૧૨ મુ ૨ તામે—ત્રાંબાએ.

- સાંચ્યું સંગચું રે'શે પડ્યું, લેખું નેતાં તુ લાને. " ૫
 દયા નથી કહું તુજને, યમદૂતને લગાર;
 રતન કે' યતન કરી રૂડાં, બજે દેવમુરાર. " ૬

પદ ૧૩ મું.

- સુખ રે'શે મારે સર્વદા, એવું મનમાં વિચારે;
 સુખ આવ્યે સુખ ભોગવું, જાણું કુઃખ નથી ક્યારે. ધ્રુવ૦ ૧
 અવિચળ છે અવનિ પરે, એક સુખતુ સ્વરૂપ;
 શ્યામ શમ સહુ હેઠ છે, સુખથી ભારે ભૂપ. સુખ૦ ૨
 કુઃખ સ્વપ્ન થવું દાહણું, થયુ સુખ સાથી જ્યારે;
 સુખમાં કુઃખ આવે નહિ, એવું માનવું મારે. " ૩
 પૂર્વે કર્યા પ્રહય તેમકી, સુખ ને શાંતિ પામ્યો;
 હાથવરાળ શેણે કરૂં, જો કુ ખતો દિન વામ્યો. " ૪
 પડશે તેવા દા દેહયુ, હમણા તો સુખ લીને;
 સંત શીખામણુ દે ભવે, મન માનતુ કીને. " ૫
 સુખકુખનો વારો તે ભણે, વ્યર્થ ઠગવાને કાને;
 રતન તર્ક એવા કરે, વ્યર્થ આવીને વ્યાને. " ૬

પદ ૧૪ મું.

- હવા અવિચળ જોઈએ, સુખ કેવું છે ભાઈ;
 કેવી ધરે છે એહ તો, સાચી માને સગાઈ. ધ્રુવપદ. ૧
 વારા ફેરા સુખકુખના, એવું કે' મૂઠ જાની,
 કુ ખી સુખી દેખે જન ઘણા, પુરવાસી ને રાની. હવાં. ૨
 તો સુખ રે'શે મારે સર્વદા, એવું મનમાં શે લાવે,
 વારૂણિ સુખનો ખી રહેા, તેથી હુ પદ ભાવે. " ૩

ખમા ખમા રત પાલટી, કામા કામા કે' તુય;
 ચમકિંકર છીંકતા જદા, ચપટી તું દેય શુંયે ! ચમર૦ ૨
 માપ ન થાય એ વિધિનું, તારે નહિ મારનું માપ;
 તારું ચમદૂત લેખું વાંચતા, અંગના કાપી કાપ. " ૩
 એહુ વખાણને બંદી એ, એહુ ગાયક ભાટ;
 કુશ્મં દીન થઇ રહ્યો, પાપી પેટને માટ. " ૪
 સ્વપ્નાગિરિઓ જતી રહી, જોઇ જમડાને સાથ;
 પરમેશ્વર તને સાંભર્યા, તે જાલે ક્યમ કરી હાથ. " ૫
 સુખે સોનીડો સાંભર્યો, કુઃખે સાંભરે રામ;
 રત્ન કે' મૂઠમતિ તાહરું, થાય કેઇ પેર કામ. " ૬

૫૬ ૧૨ મું.

હું પદમાં હું હું કરી, અમથો મુઓ મૂઠ;
 તું તું કરી દુકારિયો, ગતિ બાણી ન મૂઠ. ધ્રુવપદ. ૧
 તપ્ત ભૂમિ તામે મઢી, હિચોળાખાટ એહ;
 સાથરો તે વાંચ્યો નહિ, તો મળે ક્યાંથી તેહ. હું પદમાં ૨
 ઓ આવ્યું ઓ જાય છે, સુખ શમણાની વાટ;
 ચેત ચેત ચપળ અલ્યા, ઘડે ઘણો ચમ ઘાટ. " ૩
 પરાપકાર કરય જે મળ્યું, તન પોષ્યે શું થાય;
 બાળવા જોઇએ વધું લાકડાં, મુત શું તારો કમાય ! " ૪
 તેં પાણુ કમાઇ નવ કરી, પર લોકને કાન્ને;

૨ ખમા છ૦—તને તારા સેવકો ખમા ખમા કહેતા તે રત (ઋગ્વ
 —સમય) પાલટી (બદલાઇ ગઇ) અને દવે ચમત્તા સેવકોને તું કામા કામા
 (માફ કરો !) એમ કહે છે । ૫૬ ૧૨ મું ૨ તામે—ત્રાંખાએ.

- સાંચું સંગચું રે'શે પડચું, લેખું નેતાં તું લાને. " ૫
દયા નથી કહું તુજને, યમદૂતને લગાર;
રત્ન કે' યત્ન કરી રડાં, બને દેવમુરાર. " ૬

પદ ૧૩ મું.

- સુખ રે'શે મારે સર્વદા, એવું મનમાં વિચારે;
સુખ આવ્યે સુખ જોગવું, જાણું દુઃખ નથી ક્યારે. ધ્રુવ ૧
અવિચળ છે અવનિ પરે, એક સુખનું સ્વરૂપ;
શ્યામ રામ સહુ હેઠ છે, સુખથી ભારે જૂપ. સુખ ૨
દુઃખ સ્વપ્ન થવું દોહણું, થયું સુખ સાચી જ્યારે;
સુખમાં દુઃખ આવે નહિ, એવું માનવું મારે. " ૩
પૂર્વે કયાં પુણ્ય તેથી, સુખ ને શાંતિ પામ્યો;
હાયવરાળ શોણે કરું, ને દુઃખનો દિન વામ્યો. " ૪
પડશે તેવા દા દઇયું, હમણાં તો સુખ લીને;
સંત શીખામાણુ દે ભણે, મન માનવું કીને. " ૫
સુખદુઃખનો વારો તે ભણે, વ્યર્થ ઠગવાને કાને;
રત્ન તર્ક એવા કરે, વ્યર્થ આવીને વ્યાને. " ૬

પદ ૧૪ મું.

- હવાં અવિચળ નેઇએ, સુખ કેવું છે ભાઈ;
કેવી ધરે છે એહ તો, સાચી માને સગાઈ. ધ્રુવપદ. ૧
વારા રેરા સુખદુઃખના, એવું કે' મૂઠ જાની;
દુઃખી સુખી રહે જન ઘણા, પુરવાસી ને રાની. હવાં. ૨
તો સુખ રે'શે મારે સર્વદા, એવું મનમાં શો ભાવે;
વારણી સુખની પી રહ્યા, તેથી હુ પદ ભાવે. " ૩

તું કે' સુખ આવે સુખ ભોગવું, પણ શું કર તારે;

દુઃખનો કુગર માંચે પડે, કે'શે નહિ તને ક્યારે.

„ ૪

સુખ અવિચળ નથી હું કહું, સમજી જા સિદ્ધાંત;

આત્મા વિના સહુ ચળ અલ્યા, સત્ય એ' દષ્ટાંત.

„ ૫

છે શ્યામ રામ શિરોમણિ, છે સુખ સર્વ દેહ;

રત્ન ભોગવી જાણે તેહનું, નીકર દેવની વેઠ.

„ ૬

પદ ૧૫ મું.

સુખ સાથીમાં દુઃખ દખતો, તોય કે'વું હું ધારું;

ધન મેળવી સુખ માનિયું, કહી સુખ મારું મારું. ધ્રુવપદ ૦ ૧

તરકર આવી હરી ગયો, દીકું નયનથી દુઃખ;

ગયું ગયું કરી તું રડે, નાસી કંઈ ગયું સુખ.

સુખ. ૨

અચળ માને સુખ પુત્રનું, થાય તેહનું મોત;

જે દુઃખ નથી આવ્યું સુખમાં, શે રાંડશો રોત.

„ ૩

કાયા નીરોગી છે માહરી, માનું સુખ હું તેને;

સૂક્ષ્મ કંઠક સહી નવ શકે, સુખી માને તું જેને.

„ ૪

જે તાય આવ્યો તન જોધન, તો તો મૂકવી આશા;

સુખમાં દુઃખ પડે આવીને, લેતાં જ્વાસઉક્ષીસા.

„ ૫

એ વિધે સુખમાં દુઃખ લખો, આવ્યું આ આવ્યું માને;

રત્ન કે' યત્ન ફોકટ જશે, દુઃખ સે' દીન દાનો.

„ ૬

પદ ૧૬ મું.

માનવ જીકું મનતાણું, થાયે સાચુ શી રીત;

મનથી માને ધૂળ ધન છે, થાય તેણે ધનપ્રતીત ? ધ્રુવપદ ૦ ૧

તુ બુદ્ધને મૌકિકિ લખે, તેણે સોહાય કર્યું,
આકાશ માન્યુ મનથી, એ તો આવી છે ધર્મ. માનવુ ૦ ૨
ગધર્વનગરનો નૃપ થયો, કે સ્વપ્નાકેરો જાણ્ય,
માની બેઠો રાય મનથી, તેનું કશું છે પ્રમાણ. " ૩
મારું મારું માન્યુ તે ઘણું, તાડે છે તલ ભાર,
નથી નથી નિશ્ચે કહું, મિથ્યા ખાય રો માર " ૪
ઝાહે જોયેલું માન્યુ ખડું, તે સોહે કેટલી વાર;
તે શીદ કેંડુ પડે માહરે, કે'શે જમદત સાર " ૫
ત્યારે તું માનીશ સહુ ખર, સભારીશ મુને ત્યાય,
રત્નનો ચત્ત ખરેખરો, માનીશ જાય મન જ્યાય " ૬

પદ ૧૭ મું.

પૂર્વે કર્યા પામ્યો પ્રણય તુ, તો છે તે માંહી કુ ખ,
અવધિ બધાંયો તેહનો, થઈશ વળતી વિમુખ ધ્રુવપદ ૦ ૧
ત્યારે તુ વડીશ વદને થકી, મદનસિંહનું મુખ !
જીવિત લાગી મુખ બોગવ્યા, જાણી નહિ ધર્મ રૂપ. પૂર્વે ૦ ૨
કારણ વાંછીશ એ કાર્યનું, તેનો મુણ્ય તુ જાણ્ય,
અવધિ એનો જીવિત મુધી, પછે પ્રકટિયાં પાપ. " ૩
નરકની યાતનામા પડ્યો, ચઢ્યો તુરગ તુરી,
કુર્મ કંઈક જોણું બોગવ્યા, તેને પીડા ત્યા અધુરી " ૪
અહીં જોણું નથી બોગવ્યા, અવધિ આવી ન લાગ્યે,
દિગુણિત કુ ખ ત્યા બોગવે, હીનમતિ હીન ભાગ્યે. " ૫

પાપનો બાંધ્યા ને પોટલો, તે તો ગુરુ ગુરુ થાયે;
રત્ન કે' યત્ન કરે પુણ્યનાં, કે છૂટે હરિ ગાયે.

" ૬

પદ ૧૮, મુ.

હાયવરાળ શેણે કરે, ફૂડ કંઈને વાચ્યો,
નડ જીવ વિચારી ને અલ્યા, કેઇ જીગતીએ જાચ્યો. ધ્રુવપદ. ૧
જેણે આપ્યું સુખ તુજને, તેને કુ ખની ન સત્તા !
એવો વિચાર ને નવ કરે, તો ખા ખાતેથી ખત્તા. હાયવરાળ ૦ ૨
પડશે તેવા દેવા ને ઊઠો, તેહ પલુ તારૂં જોડું;
ચોપટમાં ચતુરાઈ જોઈએ, કુશળપણુ વળી મોડું. " ૩
પરાપૂર્વ તેહ વિચારતા, નહિ તારા જેવા જીગારી,
એવો વિચાર ને નવ કયો, તો જીતી બાજુ હરી. " ૪

* * * * *

* * * * *

૫

મન માનતુ કયે કોઈના, નથી આવ્યો નિસ્તારો,
રત્ન કે' યત્ન સતત કયે, આવે તરવાનો વારો. " ૬

પદ ૧૯ મુ.

— સુખ કુ ખનો વારો વ્યર્થ કહી, નિદે તુ સત સારા,
પણ મારૂં કે'તુ ધરી કર્ણમા, કર્ય વિચાર તુ ન્યારા ધ્રુવપદ ૧
ફરતા ફરતી જીએ જાયડો, જાયડો આખી લાગી;
ચઢતી પડતી કાને સુણી, ગુણી અગુણી લાગી સુખ ૦ ૨
વાસરક્ષપા ફરતા લખ્યા, સવિતા શશિ તેવા,

- હર્ષશોક જોયા કે' નહિ, વેણુ કટ્ટ મિષ્ટ મેવા. " ૩
- વાદળના રંગે નિરખિયા, ઘડી પણ પો'ર જાતાં;
- એક ત્યાં બીજું નવ મળે, લખ્યાં કુખી હરખાતાં. " ૪
- એક આપ્યું કે જાય અન્ય ત્યાં, એવી સામાન્ય રીતિ;
- તેમ સુખ નહ કુઃખ આવશે, કુઃખ પછે સુખની પ્રતીતિ. " ૫
- આ સત્ય વારતા સમજાવી મેં, મન ગમે તો માને;
- રત્ન પાપાણુ શું જો કૂટે, તો રહ કર કાને. " ૬

પદ ૨૦ મું.

- વિશદ વિંશતિ પદવડે, કયો ઓધ રૂપાળો;
- વિધુર વિધિ જે નવ લહે, તેનાં ભાગ્ય પ્રભાળો. ધ્રુવપદ. ૧
- વિપદે વિપર્યય જો વશો, તેનું ઔપધ ક્યાંહી;
- વિનાશ વિનીતને નવ નડે, હોય માલ જો માંહી. વિશદ ૨
- વિજા વિજાત આ સર્વ છે, કુઃખસુખઆવિર્ભાવ;
- વિતથ વિતંડા કરી મરે, લેવો તેણે આ લાવ!! " ૩
- વિગત વિગ્રહ થવાનો નહી, તવ શે વધુ જ્ઞાન;

પદ ૧૯ મું. ૩ વાસર—દિવસ. ક્ષમા—રાત્રી. પદ ૨૦ મું. ૧ વિશદ—નિર્મળ. વિંશતિ—વીશ. વિધુરવિધિ (વિધિ—વિધુર)—ભાગ્ય વિનાનો.

૨ વિપદે ધ્રુવ—વિપદે (વિપત્તિમાં) વિપર્યય (લક્ષટાપણું)—અર્થાત્ કુઃખમાં સુખ માનવાપણું જેનામાં રહ્યું છે તેનું ઔપધ છેજ નહિ! વિનાશ ધ્રુવ—જે વિનીત (વિનયવાળા) માં માંહી માલ હોય (જ્ઞાન હોય) તો તેને વિનાશ નડતો નથી—શોક ઉપજાવતો નથી. ૩ વિજા વિજાત—જ્ઞાનીએ જાણેલો. વિતથ—ફેગટ. વિતંડા—વાદ વિવાદ—માથાફેડ. તેણે ધ્રુવ—તે વિતંડા-વડે શું આ લાવ લેવો છે?

વિક્રમ વિનાશ બાણી કરે, તેને કોઈ કે' ન અજ્ઞાન. „ ૪

વિપુલ વિપિન એવું ઉર લખી, થયો યથામતિ ઉદ્ધાર;

વૈખરી વાણીએ વિશ્વમાં, કર્યો તેના વિસ્તાર. „ ૫

વિકર્તને વિટપ ખીલવ્યો, મેઘ વધ્યો લઈ ખીજ,

વિરત્ન વીલો જોઈને, પ્રેમે પૂરી કરી રીજ. „ ૬

વીટાચો વપુ આખે હતો, દર્બાવતી દર્બ માય;

વિખેરી વૈરી રત્ન કર ગ્રહ્યુ, સાહી મેઘજ ખાય. „ ૭

પદ ૧ લું.

વેદવેદાંત મા'દાત થઈ રીખિયો,

રીખિયો ભડિત વિણ બાણ બાધ;

૪ શકા કરે છે વિગત ઇ—જો વિગ્રહ (દેહ) વિગત (ગયેસો-અર્થાત્ નાશ) થવાનો છે તો આ જ્ઞાન શું કરવા કહ્યું. સમાધાન કહે છે. વિક્રમ ઇ—દેહ તો વિનાશ થવાનો છે એમ પ્રથમથી જાણીને પછે જ વિક્રમ (પરાક્રમ) કરે છે તેને કોઈ અજ્ઞાન કહેવું નથી ૫ વિપુલ ઇ—એવા (સસાર રૂપી) વિપુલ (વિશાળ) વિપિન (વન) ને ઉર (મન) મા લખી (જોઈને) તે વિષે આ યથામતિ ઉદ્ધાર કર્યો છે !

૬ મેઘજ નામે પોતાનો પિતા, સૂરજ નામે પોતાની મા, અને પ્રેમાનંદ પોતાનો ગુરુ, એમને ઉદ્દેશીને કવિ કહે છે વિકર્તને ઇ—મેઘ વધ્યો તેમાંથી ખીજ (જળરૂપી) લેઈને વિકર્તને (સૂરજ) વિટપ (વૃક્ષ) ખીલવ્યો એ વૃક્ષમાં વિ (વૃક્ષી રૂપી) રત્ન વીલો (એકલો અને અમુઝાયલો) જોઈને પ્રેમે (પ્રેમથી) તેના ઉપર પૂરી રીઝ કરી (મેઘજથી સૂરજને વિષે થયેલા રત્નેશ્વરને એકલો પડેલો જોઈને પ્રેમાનંદે તેના ઉપર કૃપા કરી, એવો અર્થ સેહેજ સમજાય એવો છે)

૭ વપુ—શરીર દર્બાવતી—ડોર્બાઈ દર્બ—ગ્રમ (દુર્જને રૂપી) વિખેરી ઇ—પ્રેમાનંદે રત્નેશ્વરના વૈરી (દુર્જન પુરાણી આદિક)ને વિ-ખેરીને તેને પોતાનો શિષ્ય કર્યો અને મૈથની બા'ય સાહી—મેઘજને પણ આગ્રય આપ્યો

એ વિષે જે દિસે ભક્તિનો ભાવ તે,
મા'વ એને કહે મુનિરાય;
કે' ઉર મા'ગુર કેરો ભક્તિ કરો,
તો તરો ભવજલે ભાઈ બાઈ;
રત્ન કે' યત્નથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે ભિન્ન ભક્તિ સગાઈ.

૧

પદ ૨ જી.

શૂન્ય છે શૂન્ય છે શૂન્યવાદી ભણે,
શૂન્યની ભક્તિમા ચિત્ત ચોઢે;
અન્ય ઉવેખતાં શૂન્યને દખતાં,
ભક્તિ ભાવે કરે સૌ વખોડે;
નાસ્તિકો ' કંઈ નથી ' કેરો ભક્તિ કરે,
માધ્યમિક એ વિધે હાથ ચોડે.
રત્ન કે' યત્નથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે ભિન્ન ભરબદ તોડે

૨

૧ મા'દાત (મહાદાત)—મેટા ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરનારો સીખિયો—કુ -
ખી થયો (રિહુ—અખડાનું)

એ વિષે ઇ—એમનામા જે ભક્તિનો ભાવ દેખાય છે તેને મુનિરાય
મા'વ (ઇશ્વર) કહે છે કે ઇ—તેઓ કહે છે કે મહાયુરની ઉર (અંતિ)
ભક્તિ કરો રત્ન ઇ—રત્નેશ્વર કહે છે કે તેઓ યત્નથી ભક્તિને ભાખવે
(ભાખવામા) દાખવે (દેખાડે છે) પણ તેમની ભક્તિની સગાઈ (સખ -
ધ) ભિન્ન છે અર્થાત્ તેઓ ભક્તિ કરનાર તો કહે છે પણ યુરની ભક્તિ
કરનાર કહે છે તે મને પસંદ નથી

૨ અન્યવાદીની ભક્તિનું ખડન કરે છે અન્ય છે ઇ—૨૫૪ છે
નો—ગીમ્ન મદૂને માધ્યમિક—એક જાનના બૌદ્ધ એ વિધે—ઉપર કલા

પદ ૩ જી.

શાકરી સેવકો શકરજ સેવવા,
વાદો યદને વહે અન્ય સાથે,
બીજના મારગી બીજ જઇ બોવતા,
કાચળીઆ ગ્રહે તેહ હાથ,
સત્ય છે સાયબો કબીરપથી કહે,
કે' વળી કા નથી એહ માથે,
રત્ન કે' ચત્રથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે બિન્ન વૈકુઠનાથે

૩

પદ ૪ થી.

રામના અનુજ જે તેહ તેન ભને,
ના યજે અન્યને જીવ જાયે,
માનિયો મનઘકી તેહ મોટો ઘણો,
રક કે રાધે પાણુ મુકુટ થાયે,
બ્યાસ ગીતા વિષે એમ ભાખી ગયા,
તો પછે અન્યને કોણ ગાયે,

પ્રમાણે હાથ આડે—અર્થાત્ ભક્તિ કરે રત્ન ઇ—રત્નેશ્વર કહે છે કે તેઓ ચત્રથી ભક્તિને દાખવે છે અને ભાખવે (બોલવામા) બિન્ન છે અર્થાત્ કહે છે કાઇ અને કરે છે કાઇ, એમ અર્થાદ્ય તોડે છે તાત્પર્ય કે, સૂન્યવાદી વગેરે ભક્તિ કરવાનુ તો કહે છે, પણ તે સૂન્યની ભક્તિ દોવાથી વસ્તુતઃ ભક્તિ થતીજ નથી એવી રીતે તેમનુ કહેવુ અને કરવુ ગ્રહ ગ્રહ થાય છે

૩ શાકરી—શકર મતના તેહ—કાચળી એહ—કેવળને માથે વૈકુઠ નાથે ૪—વૈકુઠનાથની ભક્તિથી બિન્ન ભક્તિઓ જતાવે છે

રત્ન કે' યત્નથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે ભિન્ન ગોઝાકરાયે

૪

પદ ૫ મું

"

દેવીભક્તો મહાદેવીને માનતા,
જાણતા નહિ કરી ભુક્તિ રક્તિ;
એમ હું ક્યમ કહું ભક્તિ પરિમિત લહી,
નેષ્ટ કવિ કવિ ગણે જય પુક્તિ !
ધુલ્લ ભક્તિ મહાદેવી ભક્તોતણી,
ખાધખાણખાધની માની ભુક્તિ !
રત્ન કે' યત્નથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે ભિન્ન ભક્તિની પુક્તિ

૫

પદ ૬ હું.

ચંદ્રમા સૂર્યના સેવકો કો થયા,
જૂનિ નવ શ્રેણી ભક્ત જાણો,
મૃતકના માટીના ઘાટીના ભાથોના,
હાથોના વ્યાધના મેન આણો,
શેષના બેષના મરદના મેરોના,

૪ રામના અનુજ-રામાનુજ મતના યજ્ઞે-પૂજે મુકુટ-શિરોમણિ
વ્યાસ ઇન્દ્ર-ગીતામા વ્યાસે ' અન યાદ્યતયતામા ' ઇન્દ્ર-મારા વિના બીજને
ન જાગતા ને મનેજ બજે છે ઇન્દ્ર ' એમજ કહું છે ત્યારે બીજને કોણ ગા
ય-બજે ૧ એ પ્રમાણે તેઓ ભક્તિને દાખવે છે ખરા પણ તે જેની ભક્તિ
દરે છે તેને ગોઝાકરાય-ઇશ્વર કરતા જૂદો જાખવે-કહેવરાવે છે

૫ પરિમિત-માપમાપી નેષ્ટ ઇન્દ્ર-એ એમ કહું તો બીજા કવિઓ
મને શ્રેષ્ઠ કવિ ગણે અને મારી પુક્તિ (પુક્તપણ) જાય ! ખાધ ઇન્દ્ર-
ખાવાયોગ્ય અને નહિ ખાવાયોગ્યની ભુક્તિ (ભોજન કરવું) એજ ભક્તિ
માની છે !

ભક્ત લક્ષ્મી દર્શ સાં મહાભાગ,
રત્ન કે' યત્નથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે ભિન્ન મુક્તિની માણો

૬

પદ ૭ મું.

જોઈ એવું અમો આદર્શ અતરે,
શ્રેષ્ઠ નવધા ગણી ભક્તિ મોટી,
જ્ઞાની ધ્યાની તણા એહ આરભ છે,
એ વિના સર્વની વાત જોટી,
એમ નિશ્ચે કરી સર્વ મનમાં ધરી,
આદર્શ ભક્તિ શ્રીકૃષ્ણ જોટી,
રત્ન કે' યત્નથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે ભિન્ન છે વાદ કોટિ

૭

પદ ૮ મું.

ગોપિકા નૃપ મા'રાધિકા આપતી,
સોપતી લાલ લાવણ્ય માહી,
પુરુષને પ્રકૃતિ દાત વેદાંતો કે',
રાધિકા કૃષ્ણ નવ ભિન્ન ડ્યાહી ?
રૂપ એ ગુરુતુ દેવદેવશત્રુ,
ધારી ધ્યાને વસુ વાસ જ્યાહી,

૬ ધાટીના—જળના ધાટમા રહેના દેવના અર્ચાત્ જળના માધીના—
માધીના—પાણિયાના માણો—મોજ

૭ નવધા—શ્રવણ વગેરે નવ પ્રકારની ભાખવે ઈશ્વર—કહેવામા તે
કોટિ ભિન્ન ભિન્ન વાદ છે ! અથવા વાદની કોટિઓ ભિન્ન છે

રત્ન કે' ચત્નથી ભક્તિને દાખવે,
ભાખવે ભિન્નતા બેદ ત્યાંહી.

૮

મૂર્ખાવલિ.

શ્લોક.

રૌરિ બ્રહ્મા હર ગણપતિ, પ્રેમવાળા પ્રતાપી,
તેવે પ્રેમે જતન કરીને રત્ન કીધા કુપાપી;
પૂર્ણાનંદી વરગુરુ સદા, પાટ વેંતી ઉઠાપી,
રત્ને તેને નમન કરીઆ, મૂર્ખની પ કિત માપી.

૧

શ્લોક.

જાતે મૂર્ખ તથામિ અન્ય મૂરખા, કે'તા ઘણા પ કિતો,
તેમાંના મતિમૂઢ હું સમજવો, આ માર્ગમા મકિતો !

૮ લાન છં—યાવને (કૃષ્ણને) લાવણ (સુદરતા) મા લોપતી
અર્થાત્ કૃષ્ણકરતા વધારે સુદર એજ વેદાતિઓના પ્રકૃતિપુરુષ છે
એમ કહે છે: પુરુષને છં—સ્પષ્ટ છે ભાખવે છં—જે ભિન્નતા કહેવ-
રાવે છે લાજ બેદ છે.

૧ શ્લોક—મદાકાતા મથારબે કવિ દેવગુરુને નમસ્કાર કરે છે રૌરિ
છં—રૌરિ (વિષ્ણુ), બ્રહ્મા, હર અને ગણપતિ, એ પ્રતાપી દેવો જેવા
પ્રેમવાળા છે તેનાજ પ્રેમથી જેણે કુપાપી એવાને મને જતન કરીને રત્ન
રૂપ કુંઠે, એવા સદા પૂર્ણાનંદી ગુરુવરે પાટમા વેહેતી મૂર્ખની પ કિતને ઉઠા-
પી છે રત્નેશ્વરે તે ગુરુને નમસ્કાર કરીને આ મૂર્ખની પ કિતને માપી છે—મૂર્ખ
કેટલા, તેનું માપ જતાબધ છે પ્રેમાનંદે ખેલાતું નામ નહિ દાખલ કરવાની
આગ્ય કરવા છતાં પણ ગુરુભક્તિમા પ્રેમાળ શિષ્યો ગમે તે પ્રકારે તેના ના
મને સ્તુતિ કરી સતોષ પામતા હતા, એ આ શ્લોકમા મૂરખા બીજી લી-
ટીના “ પ્રેમ ” શબ્દથી પ્રતીત થાય છે “ પ્રેમ ” શબ્દને આયં અહીં
“ પ્રેમાનંદ ” થાય છે, અને પ્રેમાનંદને રૌરિ વગેરેની સાથે સ્પર્શાવી “ યથા
દેવેતયામૃતૌ—જેવી દેવમા તેવીજ ગુરુમા ” એ ન્યાયે કવિએ પૂર્ણ ગુરુભક્તિ
વ્યજિત કરી છે

પે'લો મૂર્ખ કહુ હવે હુ તમને, એ વિધ માગી ક્ષમા,
માઠે મારગ આણવા ધન દિયે, છે મૂર્ખ એના સમા.

૨

દોહરા.

ન્યાયીને જ્ઞેયા વિના, અન્યાયી કે' શુભ;

બીજો મૂરખ માનવો, નહિ જ્યાં શુભાશુભ.

૩

કાયરથે પ્રીતિ કરી, રૂંકું વાચે ચિત્ત;

વિશ્વાસે કુમંત્રીને, નિર્ભય રહે ખચિત.

૪

માને નહિ પોતાતણુ, તેના પર ઉપકાર;

કરવા હચે મૂર્ખ તે, જાણો આ સસાર.

૫

ગુણી અગુણીને જઈ કહે, વેચાતા લે ગુણ;

ધારી સમાધિ વેધની, માન્ય શીખ શું પ્રણય.

૬

રોગી રોગે આકળો, પથ ન પાળે જહ;

લોભે સજ્જન ત્યાગતો, માનો મૂરખ તેહ.

૭

બીજકે સારાગી, મિત્ર શુ કરે વિરોધ;

લાલ સમય આળસ કરે, કે કરી બેસે ક્રોધ.

૮

૨ શ્લોક—શાર્દૂલવિકીરિત પેહેલો મૂર્ખ ગણાવે છે. માઠે ૬૦-૨૫૪ છે.

૪ કાયરથે—કાયરથ ઉપર પૂર્વના વખતમા કાયરથ મુમદીઓ ધણા દગાબોર ગણાતા અને તેથીજ કાંઈ કવિ કહે છે કે, “ નિત્યવચસતદન્યા જીગ્મોષામિ કોત્વૃષ્ણમ્ ॥ અમારેવચસતદન્યાનમ્ સર્ગદારમ્—ધાર્મિક રાગએ નિત્ય પાંચસો એક મારવા તે ન મળે તો પાંચ કાયરથને મારવા, અને તે ન મળે તો એક સોળીને મારવો ” તાત્પર્ય કે વિશ્વાસપાત કરવાનો જેનો ધધો દોષ તેનો વિશ્વાસ રાખનારને મૂર્ખ ગણવો કુમંત્ર—નધારી સનાહ આપનાર અથવા કૂટેલો પ્રધાન

૬ વેચાતા શુ શુ લેવા—પૈમા આપી જશ બોવાનગ મમાધિ ધારી-ને—મરવા તૈયાર થઈને

ધનવાળો થઈ સર્વનો, પૈરી યાચે જાણુ;	
ભવિષ્ય ભાખ્યું જોઈએ, ઇચ્છે રાજ્ય અજાણુ.	૯
સન્માન કરે મૂર્ખાનુ, કે બાંધે મિત્રાઈ;	.
સૂરો સામઢ હોઇને, હાકે મુખ બડાઈ.	૧૦
કાચર શું લઢવા તડે, એ પણ એના બેઢ;	
દાપિત દયિતા દર્ખીને, માને મો'ના મેઢ.	૧૧
અદ્યક્ષ આપે અગથી, પણ નવ પડિત સા'ય;	
ધન હોયે પોતાતણું, વ્યથમાં લે પર સા'ય.	૧૨
રાજાની આજ્ઞા થયે, મોન ન પડડે નેહ;	
નૃપનિદા જગમાં કરે, મૂરખ જાણે તેહ.	૧૩
દીન બને દુઃખ સિર પડયે, યૌસરે મુખમાં દુખ;	
થાય અરથ યોકુ વધે, અધિક વદી લે મુખ.	૧૪
ઇચ્છેનુ નવ સાપડે કે ખાયે ઝટ વિંધ;	
આનદ કોમિયાયકી, પૂછ વિરોણે કીશ.	૧૫
પુ'શ્વર્ગી રજન કારણે, ખરચે ધન જન નેહ;	
સ્વમુખ મોટાઈ જાણે, જાણે મૂખ તેહ	૧૬
પોડે કાર્યે ધન ઘણુ, ખરચે તે પણ મૂર્ખ;	
કોધાવેગે કાપતો, પોતાનુ તન પુર્ખ	૧૭
કિંચિત કાર્ય ન હોય પણ, ભટકે દા'ડો રાત;	
સશક્ત તન ઉદ્યમ આણુ, ન કરે રાખી જાત.	૧૮

૧૧ મો'ના—મોહનો કે મુખનો મેઢ(એ નામનો ધાતુ) અર્થાત્ વાહાવી જાશે ૧૨ વ્યથ—ખરચ. પોતાનુ ધન ખરચવામા ખાટકાની સાદાવતા લે—તમે મને ખગ્યવા લગો એમ કહે—તે મૂર્ખ અથવા, પોનાના ધરમા ધન છતાં ખરચ કરવા માટે બીજા પામેથી ધન ઉગ્રીનુ માગે તે મૂર્ખ

૧૫ કીશ—વાનર પુશ્વર્ગી—વ્યભિચારિણી કે ગણિકા ૧૮ સશક્ત—શક્તિમાન (છતાં)

અજા છતાં પડિત સભા, ભરાઇ બેઠી જ્યાંય;	
વાત કરે મોટાઇની, થાયે પરખાણુ ત્યાંય.	૧૯
વેશ્યા કેરા વેણુનો, જેહ કરે વિશ્વાસ;	
કપટકોટ માની ખરો, જાયે તેની પાસ	૨૦
વૃક્ષા ધનની અતિ કરે, જુગાર રમતાં જેહ;	
કૃષિ કરતા નીપજતણા, રાખે જે ન દેહ.	૨૧
મતિહીણા માને સહુ, આરંભે મા'કામ;	
એકલહકો વાણિયો, મૂરખ જનનું ધામ.	૨૨
દાટ કરી દેવાતણા, બ્હોરે જૂની વસ્ત;	
બેઠાં ઠાઠાં વૃદ્ધપણુ, તરણી પરણુ મસ્ત.	૨૩
શ્રવણુ મુણ્યો નહિ કદા, અથ પ્રશ્ન સે જેહ;	
તે પણ સભા વિષે જઇ, જાણા મૂરખ તેહ	૨૪
નજરે દીઠી વસ્તને, સતાડે થઇ ચોર;	
અતુર અપજા સમ લહી, (ધવ) રાખે રોસ અ કોર.	૨૫
વૈર કરી વૈરીથકી, દુર્ભજ નવ શકાય;	
હાય કરે હઇ દાનને, તે મૂરખનો રાય.	૨૬
કવિતા જાણુ નહિ જરા, લઢવા ઊઠે લડ;	
કાવિદ કવિને મૂર્ખ કે', મૌઠાં કરે પાખડ.	૨૭
ખહુબોલો, ખોટું વદે, થાયે જેથી અચુભ;	
એ બે મૂરખ જાણુવા, લહે ન સુભાચુભ.	૨૮

૧૯ પરખણુ—પરીક્ષા ૨૦ કપટકોટ—દગાથી રચેલો કોટ—માયાવી કોટ. ૨૧ કૃષિ—ખેતી. ૨૨ મતિ ઇ—સહુ કોઇ તેને મતિદીણા માનતા હોય તેમ છતાં જે મહામમ આરંભે અથવા જે બીજા સદને મતિદિણા ન માનીને પોતે મહાદામ આરંભે ૨૪ તે પણ ઇ—અને તે અથની પ્રશ્ન સા પણ સભામા જઇને કરે ૨૫ ધવ—સ્વામી

કારણ પિણ બોને બહુ, સમયે રહે અબોલ,	
લાભ મમે ક્ષેગી બને, તોલો તેના તોલ	૨૯
ભાજનમા બોજન લહી, રીસાએ ને જાણ,	.
શ્વપુર કને હડોનો બની, માગે ધન નિગવાણ	૩૦
સમય લહી માફતતણા, સ સ્ફૂત બોને નેહ,	
મૂરખના તે શિરમણિ, જાણે નિ સદેહ	૩૧
ધન હોયે બીજા કને, યાયે સ્વય દાતાર,	
કે'વો મૂરખ તેહને, કે કે'વો ગુમાર	૩૨
રામા રીસાઈ રહે, જાકરમને માટ,	
બીજી સ્ત્રી મરણ્ય કહે, છીકી ૩૧ પાણ વાટ	૩૩
અણુ દાપ લહી પુત્રનો, મારી નાખે નેહ,	
કામી હોયે અવનવો, સ્પર્ધે યોગી દેહ	૩૪
યાચક કૂલાવ્યો મૂલે, મૂરખમણિ અબાણ,	
પોતાઆડે નવ કરે, પડિતકેરે પ્રમાણ	૩૫
કુળઅભિમાને દીન થઈ, કરે ન સેવા અન્ય,	
મળવા દુર્નમ ધન દિયે, જન્ય જનક નહિ વન્ય.	૩૬
કુલર્થિને દાન દઈ, ઈચ્છે સ્વર્ગનુ સુખ,	
લોભી નૃપની પાસ જઈ, લોભે યાયે કુખ	૩૭
કર્મે મારે ને લખ્યુ, થાશે તે નિરવાણ,	
હોયોગી શેણે જનુ, બોને જોવી વાણ	૩૮

૩૪ સ્પર્ધે—મરાજરી કરે ૩૫ યાચક—યાચકે ૩૬ કુળ ધન—જે પુરુષ દીનપણ્ય પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ પોતાના કુળના અભિમાનથી બીજાની સેવા ન કરે મળવા ઇર્ષ્યા ધન મળવાને માટે પોતાનું જન્ય (સત્તાન-દીકરી) આપે તે જનક (પિતા) નહિ પણ વય (વનનો) પશુ આપવા જાયી) સમજવો

પ્રુદ્ધિહીણો મૂઢ જન, કે દારિદ્રી જાણ;	
જોઈ બેસે જેહ જન, તે મૂરખ પરમાણુ.	૩૯
કીર્તિ મુણવામાં જૂએ, ખાવાનું ને જન;	
મત્સરન બજો થઈ કરે, તે મૂરખ રાજન.	૪૦
જોવા સંગ્રામે જઈ, જ્યાં ત્યાંથી લે અસ્ત;	
આડબર અતિશે કરે, અદપધની થઈ દસ્ત.	૪૧
પંડિત છું પંડિત કહે, વારંવારે જાણ;	
મુભટ બની નિર્ભય રહે, જાણો તેહ અજાણ.	૪૨
માર્મેક વાણી નવ લહી, કરે સભામાં હાસ;	
સોંપી ધન દારિદ્રીને, રાખે રૂડી આરા.	૪૩
કારજમાં સદેહ છે, જાણે જાતોજાત;	
તદપિ ખરચે ધન ધણુ, કો કે' તેની વાત!	૪૪
ધોખે ધન ખરચી કરી, લખતાં ને અજસાય;	
અણુણી છતાં કહીન કે', તે મૂરખનો રાય.	૪૫
ખરના જેવો સ્વર સદા, નીકળે જોલે જોલ;	
ગાયનની ઇચ્છા કરે, કે'વા કોને તોલ !	૪૬
ભય રાખી ભાગિની તણા, યાચક કાઢે જેહ,	
કૃપણપણે કીર્તિ ચહે, જાણો મૂરખ તેહ	૪૭
દાપ લહે આંખે કરી, ભાખે તોય અદાપ,	
રાય સભાથી જેહ જન, ઊઠે કરાંને રોષ.	૪૮
દ્વતપણુ કરમે લખ્યુ, ને જૂલે સંદેશ;	
તસ્કર થઈ કાય રોગિયો, જાય મૂરખ એય	૪૯

૩૯ જોઈ બેસે—તેમનો દાખનો લે (તેમને જોઈને બેસી રહે)

૪૧ દસ્ત—ગર્વ ૪૯ જાયે ઇન્—દયરોગી છતાં તસ્કર થઈને જાય

ખાવામાં એકો કહે, પારો બેઠા લોક;	
તેથી ખાચે અતિઘણું, તે ડા'પણમાં શેક.	૫૦
થોડાખાચો થઇ કહી, અદપ કરે બોજન;	•
કપટ કરી મીઠું વદ, તે મૂરખ રાજન.	૫૧
બોજનકેરી વસ્તુનો, હોયે સંગ્રહ અદપ;	
જડસો જમનારો બને, જાણો ફૂડો કદપ.	૫૨
રાજકૃપા રે'રો સદા, ધારે એવું નેહ;	
ખોટ વેપારે ધરે, લાભ મૂરખ જન તેહ.	૫૩
બે જણ વાતો ન્યાં કરે, હોભા રહી એકાંત;	
વચ્ચે ત્રીજો જાય તે, જાણો મૂરખ મા'ત.	૫૪
અંજો કર્યો અતિ ઘણો, વાંચે સુરખ નાર;	
મૂરખ તેને જાણવો, સરવે જન સંસાર	૫૫
ધનહીણો આદર કરે, ઝવેરીધ ધા માઠ;	
ગુપ્ત કથા કે' નારને, હોડી ડા'પણ વાઠ.	૫૬
ઝોટાઇ મનમાં ધરી, થાય નેહ જમાન;	
જાણ અજાણ ન જાણતો, તે મૂરખ રાજન.	૫૭
શીખામાણ દેનારપર, કોપ કરે તે મૂઠ;	
વિશ્વાસે રે' સર્વને, જાણે નવ ગત ગૂઠ	૫૮
જાણે નહિ વ્યવહાર કે, લોકિકના આચાર;	
વાંચે ભિલું આ'ર શુભ, તે જાણો સુમાર.	૫૯
ગુરૂજનકેરા કાર્યમાં, થાકે તે પણ મૂર્ખ;	
ફૂડા કાર્યે લાજ નહિ, મૂર્ખ કહો તે પુર્ખ.	૬૦
ભીખારી ભારી છર્તા, બોજન વાંચે ઉધણ;	
નામદો નવયૌવના-કેરી રાખે તૃપણ.	૬૧

જાતે પરવસ થઈ કરી, દ ને પરને આરા;	
ધૂનનશંસે હર્ષથી, જાચે તેનો પાસ.	૬૨
સર્વ વચન વનિતાતાણાં, માને જે કો સત્ય;	
અતિ કઠિન કારજ કરી, ધન માગે ન કુમત્ય.	૬૩
પોતાની સકિર્તયકી, કરે વધારે કામ;	
નખજો સખજાશુ વઢે, જાણો મૂરખાધામ.	૬૪
ગોપતાશી જાતિ મળ્યે, વાંચે પુરનો વાસ;	
નાપિત વન રે'વા કરે, અટ્ટ કરે જે હાસ.	૬૫
તે પણ કારજ વિણ મલા, મૂરખ જાણે એહ;	
અતિ પ્રીતિ બાળાયકી, રાજે મૂરખ એહ.	૬૬
વગર વિચારે અતિ વદે, વેશ્યાશુ સંવાદ;	
તેવો સ્ત્રી માથે કરે, જાણો મૂરખ માદ.	૬૭
આ'સિક કીર્તિ કારણે, થાય તે જન વ્યર્થ;	
બોળ્ય ગણે નવ બોગને, મેળવી મોટો ગર્થ.	૬૮
સર્વ ગુજનશુ સામટો, જેહ કરે વિરોધ;	
સુખ આશે અરિને મળે, વીસરી પે'લા ક્રોધ.	૬૯
અત પુર રાજતણે, ધરો જાચે શૃંગાર;	
રાય અરિશુ મિત્રતા, કરતા જાણ્યુ ગુમાર.	૭૦
કદો કોઇએ કોધો ઘણો, પોતાને ઉપકાર;	
ભૂડી જાચે ભામણે, નર નહિ જાણે નાર.	૭૧
નગરશેઠની નારનો, રાખીને અભિગ્રાધ;	

૬૨ ધૂર્ત 'ગજમે—ધૂર્ત કરેલી પ્રશસા (વખાણ) સામળીને. ૬૬ તે
 ! ૬૦—અને તે હાસ્ય પણ કારજ વગર અને તે પણ સમાર્થ
 .૨ે ૬૭ માદ—મદવાગો ૭૧ ભામણે—બ્રમણામા.

પાલાવે બેઠે કરી, ફૂડી ધારી આરા.	૭૨
રેણે મધુર વચન ઘણા, બીજા બાળા માટ,	
મગટ કરે ચહુછિદ્રને, ધારે નવ ઉચ્ચાટ.	૭૩
જાગ્ય નતે હોધને, સુણી રવ ઊઠે નાહિ;	
જ્યાં નિગો કરીને કરે, શો માલજ તે માંહિ	૭૪
બાગક નવ સમજે જરા, ધનનો ગો ઉપયોગ,	
ધનગૃહ સોપે તેહને, જાણે લીધે જોગ	૭૫
સ તતિ પ્રસવે કંઈ વિધિ, શુ થાય છે કુખ,	
એવુ પૂછે સ્ત્રીમર્તિ, જાણો મૂખ્ય રૂપ	૭૬
મળશે બીજાનુ મને, એવુ ધારે જોઈ,	
સેવક થઇ રાજા બને, જાણો મૂખ્ય તેહ	૭૭
કુખજાળે અન વેચવા, કાઢે જો કો જન,	
કાંઈ અર્થ સરે નહિ, જાણે ધનને અગ્ર	૭૮
પોતાની પત્નીતાણા, સુહૃદ કરે વખાણ,	
મોટાઇ માની મને, થાય ખરે અજાણ	૭૯
માણસ બેઠા બાંહે બહુ, પોતે પેશી ગેહ;	
વનિતાશુ વાતો કરે, જાણો મૂખ્ય તેહ	૮૦
એવા મૂખ્ય અવનિમા, નિરખી ઠેરઠેર	
જે વિનમટકૃત આ કરી, મૂર્ખાવલિની પેર	૮૧

૭૫ જાણો છું—તો તેનું ધન ના ચત્રાથી તેને જોગી થતું પડે એ
 માટે છે ૭૬ રૂપ—રક્ષા (હુમો) અથવા રૂપ—કાંઈ મૂર્ખ
 થાય છે—તે ખરેખરે અજાણ થાય—મર્યાદા ૮૧ જે વિનમટકૃત
 ૦—ગોવિંદમટે મસ્તુતમા કરેલી મૂર્ખાવલિનું આપાતર

સસ્કૃતમાં રીતેર છે, જેના પૂરા રીતેક,	
(વળી) અન્ય ગ્રંથ અવર્તોકીને, દાઝ્યો મનનો શોક.	૮૨
પદ કર્યા પચાસીમે, જાણી નાણી જાણ,	
સાચા સુરો જાણુમે, કરશે વળી પ્રમાણ	૮૩
સત્તરશે રીતેરમાં, મેઘમુતે આ ગ્રંથ,	
સમ્મનને રચી અર્પિયો, મોઢો દાખી પદ	૮૪
રત્ન કહે યત્ને કર્યું, જે પ્રાકૃતમાં પદ;	
દેવગિરા જાણો સહુ, મોટી મહાઅવધ	૮૫

સુસાવલિ.

શ્લોક.

રાધા ધવે મન ભમે, થઈ ભૂગ રૂપે,
ભાધા હરે હર સદા, અનુપે સ્વરૂપે;
મા ધા વિધિ મન તને, કરશે સહાય,
આ ધાર એ ત્રણજણો, વર પ્રેમદાય.

શ્લોક

નથી જાતે જેવો, પણ પરમ આનંદ મળે,
સમૂહો સુસોના, મતિ ગતિવતી રત્ન મળે,

૮૪મેઘમુતે—રત્નેશ્વરે ૮૫ અવધ—દોષ વગરની દેવગિરા—સસ્કૃત
ભાષા) ૧ શ્લોક—વમતલિલકા રાધાધવે—રાધાનાપતિકૃષ્ણમાં ભૂગ—ભમરો
બાધા—પીડા મા ધ૦—મા (નદિ) ધા (દોડ) ત્ર દોડીશ નહિ, કેમકે
વિધિ (મદા) મનમાં અને તનમાં સાદાય કરશે વરર્ષ૦—એ ત્રણનો આધાર
વર (ઉત્તમ) પ્રેમદાય (પ્રેમ આપનારો) છે પ્રેમાનંદનુ નામ મુદ્રિત છે માટે
મુદ્રાલ કાર.

જદા પ્રેમે નેમે, શિર કર ધર્યો કબ્લ હરવા,
તદા વિચારાબ્ધિ, કંગી કમી રહી રત્ન તરવા. ૨

ચોપાઈ.

ઘાત કરી તનને ઘણી બાણ, ક્ષમા કરે સુવિચારી મમાણ;
કષ્ટ કર્યું તન મેન સમેત, તે જન જોઇ આણે હેત. ૩
વ્યર્થ ન જોલે સુસો સર્વ, તનખનનો નહિ જેને ગર્વ;
સદા સર્વદા મનમાં સુખ, દે'વટ દૂર કીધાં અતિ દુઃખ. ૪
સાચા ઉપર જેને સ્નેહ, સાચા સુસો જાણે તેહ;
જો મળતું અવનિતું રાજ્ય, અસત્યમાટ કરે તે ત્યાજ. ૫
પરોપકાર કરવાની આરા, રહે દુખી કે રહે ઉદાસ;
થાયે ધાર્યું સાડું કામ, 'મેં કર્યું' કેરી મૂકે મામ. ૬
જગતનો બાણ જાણે જૂઠું, જોડાં માને જાદું મૂઠું;
ઇશ્વર પર શબ્દે આધાર, જોડો માને કર્મજ પાર. ૭
સ્વધર્મ પર નિષ્ઠાણ હોય, બીજાં ધર્મ ન જોડો સોય;
માફ સાચુ એવું જૂઠું, અહીં હું એવું તહીંથી ઊઠ. ૮
એવો નવ જેમાં આચાર, તે સહુ સુસો આ સંસાર;
મધુરી વાણી જોલે સુખ, વાણી સુણતાં જાયે દુઃખ. ૯
પૂછ્યા પાખી શીખ ન દય, કે' ત્યારે સાચું તે કે'ય;
દુઃખ માંહે ધારે અતિ ધીર, સમયે સાચો થાયે વીર. ૧૦

૨ શ્લોક—શિખરિણી. વળી પોતાના ગુરુ પ્રકારાંતરથી રમણુ કરે
છે: નથી ઈ—હે સુજોના સમૂહો ! હું જાતે જોયો (રત્નરૂપ) નથી તથા-
પિ જો પરમ આનંદ પ્રકટે (પ્રેમાનંદ મળે) તો તેની મતિની મતિવડે
રત્ન પ્રકટે (હું રત્નેશ્વર યથાર્થ નામવાચો થાઉં). પ્રેમે—પ્રેમાનંદ કે પ્રેમનંદ.
વિચારાબ્ધિ—વિચારરૂપી સમુદ્ર. સંન—રત્નેશ્વરને ૮ નિષ્ઠાણ—શ્રદ્ધા
વાળા.

મન નેત્રું અતિગે ઉદાર, પામે નહિ કો નેનો પાર,	
નેઇ સાટ ગાતજ થાય, ગધાવરના ગુણગણ ગાય	૧૧
મેમીજનપર મૂર્છા મમોદ, ન ગમે તન મન રડા રોદ,	
પત્નીપ્રતમાં પૂરો મેમ, મુત સગાનું વાંચે દીમ.	૧૨
અનુદૂગતા નેનો દાતાર, જાગે ધર્યા રહે ભડાર,	
હાથે તે સાથે મનમાય, ગાવી મૂકે નવ જન બાય.*	૧૩
કરે ન રાજનો વિશ્વાસ, જીવતર આરા ન ઘડો પળ માસ,	
એવું મનમા ધારે સોય, જાણે છે નહિ કોનું કોય	૧૪
માત પિનાની સેવા સત્ય, માને મોટી કરીને મત્ય,	
મિત્ર શુ મેળવી રાખે મન, જાણે જન તેને મનમન	૧૫
કાવ્ય વિવારો દિન સહુ જાય, પચે તેટલું જાણી ખાય, *	

ભાગવત

પ્રથમસ્કંધ.

મંગળનાદ.

રાગ રામગ્રી.

પ્રથમે પ્રણમુ પદ પરબ્રહ્મજી, મહાજન જાણે નેહનો મર્મ જી,
નિજ દેવત્વ જે દેવકીતન જી, પ્રથમે પ્રણમુ તે પરબ્રહ્મ જી ૧

૧૨ રડારો—સડોનુ રોડન અગ્રીત ગાયનાદિ * અમને મએના લખી
પુસ્તકમા ગૂર્ખાવનિની પાછળ સુચ રનિનો માત્ર આટલોજ ભાગ ઉતારેનો
હતો તે પ્રષ્ટ મ્યોજે જાકીનો જાગ હાય લાગેો નથી

૧ મંગળનાદ—જગતનુ મગળાચરણુ જે શ્રી યાસ મહાત્માએ
કર્ચું છે તે વિષે તેના દીકાકાર શ્રીધરસ્વામીએ જે વ્યાખ્યાન કર્યું છે તે
દેવત્વ—દેવતા દેવકીતન—શ્રીકૃષ્ણ જગવાન

ઢાળી,

- ભગવંત ભવદવઅંત કરતા, કુઃખહરતા દેવ;
મુજ મનોરથરસ સફૂલ કરજો, કમલકેશવસેવ. ૨
- ક્યાં શ્રીમદ્ભાગવત, ગીર્વાણવાણી ગ્રંથ;
અદ્વયમતિએ આદ્યો, ક્યાં મગઠ પ્રાકૃત પંથ. ૩
- હું વિપયદાંપટ લોભિયો, સંસાર મુખઆકૃષ્ટિ;
મહાપુરુષ પદવી પામવાને, ધરૂં મિથ્યા દષ્ટિ. ૪
- ક્યાં શ્રીધરસ્વામી સાગર, લયો ગુણ ગલીર;
મૂઢમતિ અતિ તુચ્છ ગતિ હું, કચહાં છિસ્તર નીર. ૫
- ક્યાં કનકગિરિ ને કંકરો, ક્યાં ગ્રીધ ને ગજરાજ;
અર્ક ને આગિયો ક્યાં, એમ ઉપજે મન લાજ. ૬
- અદ્વયમતિ આયુધ્ય યોદ્ધું, વચ્ચે વિધન અનંત;
તોયે અંતરજામી એકું, ઉપજાવે અંત. ૭
- વ્યસનવશથી આવ્યું મેં, મહા મોહું કામ;
વ્યાપારમાં વ્યય માન્યો નથી, તમો રાહુડ કરજો રયામ. ૮
- હવે શ્રીધરસ્વામી કેરું, કેરું મંગલાચરણ;
નૃસિંહજી નિજ દેવાનું, સદા જેને રારણ. ૯
- શ્રીધરઉવાચ.**
- જેના વહન મધે શારદા ને, વસે લક્ષ્મી વક્ષ;
ભજી તે નૃસિંહને, જેને હૃદે જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ. ૧૦

૨ ભવદવઅંત કરતા—સંસાર રૂપી દાવાનલનો નાશ કરનાર. (કૃષ્ણે દાવાનલનું પાન કર્યું હતું તે પ્રસિદ્ધ છે). કમલકેશવસેવ—કમળ સરખા કેશવની સેવા રૂપી મનોરથ.

૪ આકૃષ્ટિ—આકર્ષણ. સંસાર મુખથી ખેંચાયલો. ૫ શ્રીધરસ્વામી—ભાગવતના દીક્ષાકર. છિસ્તર—ખાળેચિસું. ૬ કનકગિરિ—મેરૂ પર્વત. ૮ વ્યસનવશથી—ક્રમ્ય કરવાનું વ્યસન પડેલું થાટે. વ્યય—ખર્ચ. ૧૦ વક્ષ—છાતી.

વિશ્વ સર્ગ વિસર્ગ આદિ, નવે લક્ષણ કામ;	
શ્રીકૃષ્ણ કેવલ ધામને હું, કરું છું પરણામ.	૧૧
નમું માધવ ઉમાધવ, સહુ સિદ્ધિના દાતાર;	
પરસ્પરમાં ધરે પ્રીતિ, એક તનુ આકાર.	૧૨
પરાવર સબધ વિસ્તાર, ઘણું વાર અંથ;	
શ્રીભાગવત ટિપ્પણ કરું, ભાવાર્થ દીપન પથ.	૧૩
મદમતિ હું ક્યાંહા ને, ક્યાં ક્ષીરનિધિમંથાન,	
પરમાણુનો શો આશરો, જ્યાં ગળે મદરમાન	૧૪
જેની કૃપાથી મૂક માણસ, વદે મધુરી વાણ;	
જેની કૃપાથી ઉલ્લસે, પાગળો ગિરિવર જાણ.	૧૫
તેહ પરમાનંદ માધવને, કરું હું પરણામ;	
ભગવત જન મન કામ દાતા, વિદાતા ધનશ્યામ.	૧૬
શ્રીભાગવત સુરતરું કેરા, સાર અંકર તાર;	
જન્મ ઉત્તમ અનુપમ, સર્વોપરિ સસાર.	૧૭
તેહ તરૂની સ્કંધ દાદશ, સુગમ નમતી કાળ;	

૧૧ વિશ્વ ઇં—ભાગવતના સર્ગ આદિ નવ લક્ષણ છે અર્થાત્ એ નવ તેમા વિશેષણે વર્ણ્યા છે તે નવ વિષે ભાગવતમા કહે છે કે, “ અત્રત્ત મૌવિસર્ગસ્થાનવૌષ્ણમૂતય મન્વતરેશાનુક્રયાનિરોધોમુક્તિરાધ્ય ” આ અર્થમા સર્ગ (અવ્યક્ત સૃષ્ટિ), વિસર્ગ (વ્યક્ત સૃષ્ટિ), તેમજ સ્થાન. પોષણ, જીતિઓ (વામનાઓ), મન્વતરની તથા તેમા યથેવા રાજાઓની કથાઓ, સૃષ્ટિનો લય, મુક્તિ, અર્થે સર્વના અધિષ્ઠાન રૂપ બ્રહ્માનું કથન કર્યું છે

૧૨ ઉમાધવ—શકર. ૧૩ પરાવર—ઉત્તમ અને તેથી ઉત્તરતો વાર —સુદર—સારો ૧૪ ક્ષીર નિધિમથાન—ક્ષીર સમુદ્રનું મથન કરવાના ૬૩ ચળ પર્વત મૂક—મૂળો ૧૬ કામ—મનોરથ ૧૭ સુરતરું—દેવવૃક્ષ તાર—સુદર

ભક્તિ લક્ષણ જેહ તરૂને, આલવાલ વિશાળ	૧૮
ત્રણસે યત્રીશ અધ્યાય, રૂપ શાખા સાર,	
જેહ તરૂના શ્લોક લક્ષણ, પત્ર સહસ્ર અઢાર	૧૯
તે ભાગવત રૂપી પ્રકાર્યો, કટપવૃક્ષ વિશાળ;	
તે વ્યાસજીએ વધાર્યો, તે મુનિ દીનદયાળ	૨૦
જે સમે શાસ્ત્ર પુરાણ નાના, ગ્રંથ બધ્યા વ્યાસ,	
તોયે મન પ્રસન્ન ન થયુ, ન પામ્યા ઉલ્લાસ	૨૧
ન પામ્યા મુનિજન તોયે, તે શાસ્ત્રથી સતોષ;	
પછે નારદ ઉપદેશ કીધો, કૃષ્ણગુણ નિર્દોષ	૨૨
ભગવતગુણ વર્ણન સહિત, શ્રી ભાગવત આરભ,	
તે ચોખ્ય મગળ કરે વેદ-વ્યાસ વર્ણિતંદભ	૨૩
પ્રથમ તો પરમેશકેરૂં, ધર્મ મનમા ધ્યાન,	
સ્વરૂપે જે સત્ય છે, પરમાતમા ભગવાન	૨૪
માયાતણા ગુણ તમે રજ ને, સત્વ કાંવે ઝોવ,	
ત્યાં અનુભવી ઉપન્યો, જે ભૂત ઇન્દ્રિય દેવ	૨૫
તે સત્યમાયો સભવ્યા, તે માટે ભાસે સત્ય,	
અધિષ્ઠાને આપતા, દૃષ્ટાત મુણ્જે અત્ય	૨૬

૧૮ ૨૩ ધ—ઝાડના થડમાંથી નીકળેના મોટા મોટા ફાટા આલવાલ
—મ્યારો ૧૯ શાખા—ડાળો

૨૧ નાના—અનેક પ્રકારના મો ઉપદેશ દીગે તે કહે છે કૃષ્ણ ઈ—
૨૫૮ છે ૨૩ વર્ણિતંદભ—(બહુત્રીહિ) •

૨૫ અનુભવી—અનુભવ બ્રહ્મથી ભૂત—આકાશ આદિક ઇન્દ્રિય—
કાન વગેરે દેવ—અશ્વિનીકુમાર વગેરે તે ઇન્દ્રિયોના દેવતા એ તણુ ૨૫ આ
ભગવતની ઉત્પત્તિ છે એમ કહેવાનુ તાત્પર્ય છે

૨૬ સત્યમાયી—સત્યરૂપ બ્રહ્મમાયી સભવ્યા—ઉત્પન્ન થયા ભૂતાદિ
સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ સત્યમા છે માટે તે સૃષ્ટિ પણ તત્ત્વજ્ઞાનીને સત્ય રૂપેજ
ભાસે

જ્યમ તેજ જળને મૃતિકા, પરગટય મહોર્માય,	
તેજ ને વળી મૃતિકામાં, તોય ભાસે ત્યાય	૨૭
જ્યમ તેજકેરાં ઝાંઝુઆમાં, જણાયે જળમત્ય,	
તે તેજની સત્યતાયી, ઝાંઝુઆ ભાસે સત્ય	૨૮
ત્યમ જેહ ઇશ્વર સત્ય માટે, સ્વર્ગ ભાસે સત્ય,	
અધિષ્ઠાન બળે કરીને, ઊપજે એ મત્ય	૨૯
વળી ને પરમેશ પોતે, સ્વયં ધામ પ્રકાશ,	
એક રૂપ ઉપાધિવર્જિત, તેહનો હુ દાસ	૩૦
વળી તે તટસ્થકેરૂં, અમો ધારૂં ધ્યાન;	
જેમકી આ વિશ્વના છે, જન્મ સ્થિતિ ન હાણ.	૩૧
જ્યાં એ છે તે સત્ય છે, ને એ વિના તે કશું,	
એ પિના નભપુષ્પ મિથ્યા, સર્વ જાણે લોક	૩૨
ને સર્પને જાણી રહ્યો, દેખી રહ્યો ભગવાન,	
જ્ઞાન રૂપે રહ્યો પોતે, ધરૂં તેનું ધ્યાન.	૩૩
તો તેહ શુ ખદ્દા હશે, સર્વથી પેલો સોય,	
ના એ ખદ્દાતણો ખદ્દા, ન લહે કારણ કોય.	૩૪

૨૭ પરગટય (પ્રાકટય) ઇન્-તેજ, જળ અને મૃતિકાનો એક ખીજા મા મિથ્યાભાસ થાય છે તોય-જળ

૨૨ ઝાઝવા એ તેજ છે તેમા જળ ભાસે છે, અને કાચ એ પૃથ્વી એમા જળ ભામે છે, તે વિષે કહે છે જ્યમ ઇન્-સ્પષ્ટ છે અધિષ્ઠાન-સ્થાન ને વસ્તુમા ખીજ વસ્તુનો અધ્યાસ થાય છે તે જેમ કાચમા જળની યુદ્ધિ થાય છે માટે કાચ એ જળરૂપ અધ્યાસનું અધિષ્ઠાન છે

૩૦ સ્વયં-પોતે ધામ-તેજ ૩૧ તટસ્થ-અળગો જન્મ-ઉત્પત્તિ દાણ-નાશ ૩૨ નભપુષ્પ-આમશત્રુ કુલ આકાશના કુલની પેઠે ખીજુ બધું મિથ્યા છે

પ્રથમ બ્રહ્માને વિષે જોણે, પ્રકાશ્યા શ્રુતિ ચાર,
નમુ તે પરબ્રહ્મને, બ્રહ્માતણા કર્તાર. ૩૫

વળી કોઈ કે'શે કોયકી, નથી ભણ્યા બ્રહ્મા વેદ;
જોણે હૃદયમાં મનવૃત્તિ રૂપે, પ્રકાશ્યા શ્રુતિબેદ ૩૬

જો સુપ્તહૃદયિતન્યાય બ્રહ્માએ, ભણ્યા છે શ્રુતિ તેહ;
(તો) એ બ્રહ્મ મધ્યે મોહ પામે, મહામ્મ ડિત તેહ. ૩૭

તે માટે બ્રહ્મા તેઓ પણ છે, પરાધીન નિજ જ્ઞાન;
સ્વયં સિદ્ધજ્ઞ જ્ઞાન રૂપે, એક છે ભગવાન ૩૮

જે માટે એ પરમેશ પોતે, વિશ્વકારણમ્યાન;
તે માટે એહજ સત્ય છે, હું ધર્મ તેનું ધ્યાન ૩૯

બ્રહ્મવિદ્યા રૂપ એહ, પુરાણ વેદ સમાન;
વ્યાસજી કે' આચરણુ, ભાગવત અભિધાન ૪૦

કનકસિંહ સમેત આપે, લખાવીને જોહ;
પરમપૂરણકામ વૈષ્ણવ-ધામ પામે તેહ ૪૧

૩૫ શ્રુતિ-વેદ 'શ્રુતિ' શબ્દ સ્વીકાર્ય હતા તેનો અર્થ 'વેદ' શબ્દ પુરિનગમા દોષથી 'પ્રકાશ્યા' ક્રિયાપદ પુરિનગમા મૂચ્યુ છે ૩૬ જોણે ઈન્-જો બ્રહ્મા વેદ કોઈની પામેથી ભણ્યા નથી એમ કહેગો તો જોશે બ્રહ્માના હૃદયમાં મનોવૃત્તિ રૂપે શ્રુતિ(વેદ)નો ભેદ પ્રકાશ્યા છે, તેજ તે બ્રહ્મ છે અર્થાત્ તે બ્રહ્મ પામેથી બ્રહ્માને વેદ મળ્યાહે

૩૭ સુપ્તહૃદયિતન્યાય—જેમ સૂતેનો માણસ જાગે તે વખતે તેને સૂતા પેહેલા જો અધ્યયન કર્યું હોય તે સાબરે છે તેમ બ્રહ્માને પણ પૂર્વ જન્મના સંસ્કાર મળથી વેદ પ્રાપ્ત થયા, એમ જો કહેગો તો-બ્રહ્મ-વેદ ૩૮ તે માટે ઈન્-બ્રહ્મા પણ પરાધીન જ્ઞાનવાળા છે, (માટે પરમાત્મા પાસેથીજ તેમજો વેદ જાણ્યા, એમ કહેવું ઘટે છે-અધ્યાકાર)

૩૯ વિશ્વકારણ-જગત્પત્ની ઉત્પત્તિના કારણ રૂપ ૪૦ અભિધાન-નામ-નામે ૪૧ કનકસિંહ—ગોનાનું સિંહાસન (ભાગવતની પોથી મૂકતા માટે) પરમ ઈન્-તે પરમ (અતિ) પૂરણકામ (મપૂર્ણ મોહરચનાનો) યજ્ઞને વૈષ્ણવનું ધામ પામે

હવે શ્રોતા સર્વ સન્મુખ, કરે વા અભ્યાસ,	
સર્વ શાસ્ત્રથી શિરોમણિ, વદ વેદવ્યાસ	૪૨
અત્ર શ્રીમદ્ભાગવતમા, પરમ ધર્મ પ્રકાશ,	
મોક્ષ સુધી તળવિયે, વિષયકૃત્તની આશ	૪૩
અધિકાર ઉત્તમ જેહના, નિર્ભક્ષર હરિજન,	
પારકી મોટમ ન સે'તા, મત્સર જેહના મન	૪૪
સહુ જ તપાલક સતને, એ જાણવાને યોગ,	
પરમાર્થ વસ્તુ જેહ મધ્યે, જડે જનને ભોગ	૪૫
તો વસ્તુ જાણ્યે શુ થશે, તેહના કહેછે અર્થ,	
પરમ સુખ પામે સદા, ત્રય તાપ થાયે વ્યર્થ	૪૬
હવે ત્રયના કર્તાતાણ, સામર્થ્ય કે'છે સાર,	
મહામુનિ નારાયણ એ, શ્રીભાગવતપ્રતાર	૪૭
કર્નકાડ ઉપાસના ને, જ્ઞાનકાડ જે પ્રેષ,	
કાડ ત્રણેયકી એ શ્રી-ભાગવત છે શ્રેષ્ઠ	૪૮
તે માટ બીજા શાસ્ત્રથી, શુ થાશે સાધન અર્થ,	
એની શ્રવણધ્વજા ધરાને, સ્થિર કરે મનમા સદા	૪૯
તો સર્વ કા સુણતા નથી, ત્યા કહુ કારણ ધન્ય,	
પ્રણય પામે શ્રવણધ્વજા, ઉપજે નહિ મેન	૫૦

૪૨ સન્મુખ—ભાગવત સાબળવાને પોતાના બધી વજેના અભ્યાસ—સમીપમા શ્રોતાએને સ્મીપમા કરેછે—એ રીતે

૪૩ અત્ર અહીં—આ ભાગવતમા મોક્ષ સુધી—અર્થાત્ મોક્ષ સુદ્ધાતની આશા પણ તળવિયેગીએ ૪૪ અધિકાર—અધિકારી—યોગ્યતાનાજા નિર્ભક્ષર—મત્સર વિનાના અત્મસ્તુ સ્વરૂપ વહેંછે પારકી ધન—પદ છે મન—મનમા ૪૬ ત્રય તાપ—અધ્યાત્મ, અધિશૂત, અધિદેવ

૪૮ પ્રેષ—અત્યંત સ્વ. ૪૮ ધરાને ૪૦—ભાગવતની શ્રવણધ્વજા ધરાને (૪૫ગે) મનમા સદા (તરત) સ્થિર કરે

તે માટ સાંભળવું સદા એ, પરમ આદર આણ્ય;	
સકળ શાસ્ત્રનાણું કરે કૃળ, પરમ આદર આણ્ય.	૫૧
નનકામદાતા નિગમ લક્ષણ, કલ્પવૃક્ષ વિશાળ;	
તે તરુનું ભાગવત ઇતિ—નામ કૃળ શું રસાળ !	૫૨
તે કૃળ પૈકુંઠથી, નારદ આણ્યું અન;	
મુને આપ્યું નારદ, મે ભાણાળ્યો શુક પુત્ર.	૫૩
તે કૃળ મે આરોપ્યું, શુકતાણા મુખ માંય;	
શુકતાણા મુખથી સરસ તે, પડ્યું પૃથ્વી માય.	૫૪
શિષ્યકેશ શિષ્ય તેના, શિષ્ય પાઠ પ્રસંગ;	
એમ અવગળે પડ્યું, તે માટ એહ અભંગ.	૫૫
જેમ પડે હંમેશકી કૃળ ને, પડ્યે અકૃળાય;	
શનેઃ શનેઃ અખંડિત ઘડું, પડે પૃથ્વીમાંય.	૫૬
અમૃતરસ છે એહમાં, શુકતાણા મુખનો સ્વાદ;	
શુકે આપ્યું સ્વાદ કૃળ છે, લોકમાંહે વાદ.	૫૭
તે માટ મુણ્જો રસિકજન, સ્વાદના બાણનહાર;	
હાથ કૃળ અમૃત કૃળ એ, પીઓ વારવાર.	૫૮
ત્વચા અન્ધિ તજી કેવળ, ન પીવું રસ સાર;	
શ્રીભાગવત રસ સકળ પીવું, સદા અમૃતધાર.	૫૯

૫૧ આણ્ય—આણીને. આણ્ય—આણવાથી. ૫૨ ઇતિનામ—ભાગવત એવા નામનું. ૫૪ શુકતાણા ઇ—શીંગળ કૃળ પણુજેને શુકે (સૂડે) ચાચ મારી હાય છે તે મીઠું હોય છે, તેમ આ ભાગવત પણુ શુકના મુખમાથી નીકળ્યું છે તેથી મીઠું હોયુ જોઈએ સગસ—રસ મદિત. ૫૫ અવગળે—આધાર સહિત અભંગ—આપ્યું. શિષ્ય પ્રશિષ્યના આધારથી પડ્યું માટે આપ્યું રહ્યું છે નહિ તેા કૃની જાત ૫૬ શને શને—ધીમે ધીમે ૫૭ શુકે—પોપટે.

૫૯ એ કૃળમાથી હાથ ગોટવાની પેડે કાઠ કાઢી નાખવા જેવું નથી તે કહે છે ત્વચા ઇ—સ્પષ્ટ છે. ત્વચા—છાવ. અન્ધિ—ગોટલો.

રસરૂપ કૃળ કૃળરૂપ રસ એ, અલૌકિક મહિમાય;	
તે માટ એ શ્રીભાગવત કૃળ, સકળ ત્યાં પીવાય.	૬૦
તે ભાગવત અમૃતતાણું, ત્યાં સદા કરવું પાન;	
મોક્ષ પામ્યાથકી પણ નવ, તને શ્રદ્ધાવાન.	૬૧
શાસ્ત્રની શ્રેષ્ઠતા કહીને, સુખી કીધા દાસ;	
હવે ઉત્તમ ગ્રંથનો, આરંભ માંડ્યો વ્યાસ.	૬૨
ઇતિ પ્રથમ સ્કંધર્માં, અધ્યાય ઉત્તમ આધ;	
રત્ન કહે યત્ને કર્યાપદ, કહ્યો મંગળવાદ.	૬૩

અધ્યાય ૧ લો.

રાગ સામેરી.

એક વાર નૈમિષક્ષેત્રમાં, મુનિ શૌનકાદિક સાથ;	
વર્ષ એક સહસ્ર સુધી, યજ્ઞ માંડ્યો ત્યાર.	૧
વિષ્ણુપદને પામવાને, આવિયા તે ઠામ;	
હવે કહે શામાટ છે, ક્ષેત્રનું નૈમિષ નામ.	૨
એક વાર વિધિ પાસે ગયા, મુનિ શૌનકાદિક સ્વામ;	
મંજપતિ જન્મ્યા જઈ, તપ કરવાને ઠામ.	૩
મંજપતિએ તેહને, મનચક્ર આપ્યું એક;	
પછે બોલ્યા પિતામહ, સાંભળો મુનિ સવિવેક.	૪
આ ચક્ર મારું મનોમય, ચાલતું ચૂકે યત્ન;	
ધાર ખાંડી થાય જ્યાં, તપતાણું સ્થાનક તત્ત્વ.	૫
જે માટ નૈમિષ ચક્રની, ખાંડી થઇ તે ધાર;	
તે માટ નૈમિષ નામ છે, એ ક્ષેત્રનું નિરધાર.	૬

૬૩ આવ—પેહેલો અધ્યાય. પેહેલા અધ્યાયના ત્રણ સ્તોત્ર આ બ્યાખ્યાન છે.

૩ વિધિ—અહા. ૫ તત્ત્વ—ત્યાં. જ્યાં મનોમય ચક્રની ધારા બૂટી થઈ જાય ત્યાં. અર્થાત્ જે સ્થળમાં મનની કલ્પનાઓ નાશ પામે તે સ્થળ તપ કરવાને—ઈશ્વરનું આરાધન કરવાને શ્રેષ્ઠ છે.

નિમિષ નામે દેત્ય માર્યો, કહે એવું કોય;	
તે માટ નૈમિષ નામ છે, એમ અર્થ અન્યત્ર હોય.	૭
ને સમે નૈમિષક્ષેત્રમાં, મુનિ સૌનકાદિક જેહ;	
યજ્ઞ આરંભી કરીને, રહ્યા હતા તેહ.	૮
એક સમે પ્રાતઃકાળના, મુનિવરે કીધા હોમ;	
તે સમે તે વનમાં આવ્યો, સૂત અમૃતસોમ.	૯
સત્કાર કીધો સૂતને, અર્ચન ને આસન;	
પરમ આદરશુભ તેહને, પૂછતા મુનિજન.	૧૦
અરે સૂત પુરાણમાં, તેં કયો છે અભ્યાસ;	
મહાભારત આદિ મોટા, લહે તું ઇતિહાસ.	૧૧
અનાથ તું જાણે સહુ, જે ધર્મશાસ્ત્ર વિધાન;	
તે ભણ્યાં ન તેં ભણાવ્યાં છે, કયો છે વ્યાખ્યાન.	૧૨
વિશુદ્ધવંદિત જેહ જાણે, બાદરાયણ મુન્ય;	
પરાપર વિધિ જેહ જાણે, મુનિ બીજા અન્ય.	૧૩
તું મુનિજનના અનુગ્રહથી, સર્વ જાણે તેહ;	
તું સાધુ માટે ગુહ્ય પણ, તુજને કહ્યું છે જેહ.	૧૪
કહે સ્નેહી શિષ્યને નિજ, ગુહ્ય પણ ગુરુદેવ;	
તે માટ તું અમને કહે, જે તત્ત્વ જાણે એવ.	૧૫
તમા તે તે શાસ્ત્ર જોતાં, કયો નિશ્ચય જાણ;	
તેહ અમને કહો જોથી, પ્રરૂપને કલ્યાણ.	૧૬
એ કહો કલ્પિયુગ વિષે, જનતાણાં આયુષ્ય અલ્પ;	
મંદમતિ અતિ આજસ, વગી વિચે વિદ્ય અનંત.	૧૭

૭ અન્યત્ર-બીજો. ૮ અમૃતસોમ-સોમના અમૃત જેવો શીતળ.

૧૩ વિશુદ્ધવંદિત-દેવ અથવા પડિતોએ વંદન કરેલા. બાદરાયણ-બ્યાસ.

પરાપર-ઉત્તમઅધમ. ૧૪ અનુગ્રહ-કૃપા. સાધુ-સન્નન. ગુહ્ય-છાની વાત.

૧૭ વિચે-વચ્ચે

અલ્પ આયુષ્યમાં વળી, ઊપજે રોગ અપાર;	
તે માટ મોટાં શાસ્ત્ર સુણવા-તણો નહિ આધિકાર.	૧૮
જે શાસ્ત્ર બહુ મોટાં ઘણાં, ત્યાં કહ્યાં કર્મ અનંત;	
તે માટ સાંભળવાતણો, અભિલાષ મિથ્યા ચંત.	૧૯
તે માટ તેના સાર સઘળો, ઉદ્ધરી મતિ મંત;	
સાધુ જન અમને કહો, જે યાય નિર્મળ ચંત.	૨૦
એક તો તે પ્રશ્ન પૂછ્યું, વળી પૂછે અન્ય;	
પાંચ શ્લોકે કરી પૂછે, સૂતને મુનિજન.	૨૧
હે સૂત તું જાણે સહુ, તુજને હોયે કહ્યાણ;	
ભક્તપતિ ભગવાન પોતે, સ્વયં પુરૂષપુરાણ.	૨૨
વસુદેવ ને વળી દેવકીમાં, પ્રગટિયા તે દેવ;	
તે મધ્ય કારણ કોય છે, તે કહો અમને એવ.	૨૩
તે સર્વ સાંભળનાતણું, અભિલાષ અમને સૂત;	
તમો કહેવા યોગ્ય છો, હરિચરિત્ર અતિ અદ્ભુત.	૨૪
બૂત સહુને પાળવા, હરિ ધર્મો એ અવતાર;	
આપવા સમૃદ્ધિ આપ્યા, પ્રગટ પરમ આકાર.	૨૫
મહાધોર નર સંસાર પામ્યો, જીવ વસમો કામ;	
તે મધ્ય કારણ આ કરે, જો કૃષ્ણતું લે નામ.	૨૬
તો તત્ક્ષણ સંસારથી, મુકાય નિર્ભય યાય;	
ભયતણે મન ભય ઉપજે, એ નામનો મહિમાય.	૨૭
જે કૃષ્ણચરણે શરણ આવી, રહ્યા મુનિજન શાંત;	
તેને સમીપે સેવા કરતાં; ટળે તત્ક્ષણ ભ્રાંત.	૨૮

૨૦ ઉદ્ધરી-ઉદ્ધારીને-કાલીને. ૨૩ ભગવાને વસુદેવદેવકીને ત્યાં શામાટે જન્મ લીધો તે વિષે પ્રશ્ન કરે છે: વસુદેવ ૪૦-૨૫૬ છે. કાવ-કાંઈ-શુ. ૨૫ બૂત-પ્રાણી વગેરે. ૨૬ મહાધોર-(સંસાર).

સત અથ પવિત્ર કરતા, પાપ હરતા સોય;	
ઘણે દિવસે સેવતાં, શુચિ કરે ગગતોય.	૨૯
શુદ્ધ થાવા ઇચ્છતો, સસાર મધ્યે જોહ;	
કલિકબુધહારી કીર્તિ હરિની, કોણ ન સુણે તોહ.	૩૦
ભગવંત પુણ્યશોક જોના, ઘણા અદ્યુત કર્મ;	
તે સુણતાં કોણ નરને, ઉપજે નહિ શર્મ.	૩૧
તોહના મહાકર્મ જોને, નારદાદિક ગાય;	
કહો તે શિવ બ્રહ્મ જોની, કળા ત્યાં કહેવાય.	૩૨
વળી અન્યત મગ્ન અમને, કહો હે ધીમત;	
અવતારકેરી કથા ઉત્તમ, સભળાવો સત,	૩૩
આત્મમાયાવડે કીધા, મત્સ્ય કચ્છપ દહ;	
એ કૃષ્ણવીલા સર્વ માટે, સભળાવો તોહ	૩૪
અમો તો શ્રીકૃષ્ણ પરાક્રમ, સુણી વારવાર;	
તૃપ્તિ પામતા નથી મનમાં, માનજો નિરશ્વાર.	૩૫
રસિકજન જે હોય હરિજન, સાંભળે આહવાદ;	
ઘટિ ઘટિએ ઉપજે નવ-નવો તેને સ્વાદ.	૩૬
તે માટ વળી વળી કહો, કૃષ્ણપરાક્રમ સાર;	
બળભદ્ર સાથે કરાવે જે, કર્યા વીર્ય અપાર	૩૭
કપટમાનવ કૃષ્ણજી, અતિ ગૂઢગતિ ભગવંત;	
નરથકી નવ યાવ કીધાં, કર્મ તે કહો સત.	૩૮

૨૯ અથ-પાપ ૩૦ કલિકબુધહારી—કલિયુગના પાપને હરનારી ૩૧ શર્મ—સુખ ૩૨ શિવ બ્રહ્મ—શિવ અને બ્રહ્મા જોની કળા (અશનો સાકમે ભાગ) કહેવાય છે ૩૩ આત્મમાયાવડે—પોતાની માયાથી ૩૪ વીર્ય—પરાક્રમ

૩૮ કપટમાનવ—બીજાઓને મોહ પમાડવાને જેમણે માનવરૂપ ધર્યું છે એવા

વળી કલિ આવ્યો ઝોળખીને, અમો આવ્યા ત્યાંય;	
યાગને મિથ વિષ્ણુપદને, પામવા મનમાંય.	૩૯
વિષ્ણુકેરું કોત્ર બાણી, કર્યું યહાં આસન;	
કૃષ્ણલીલા સુણ્યાનો, અવકારા પામ્યા મન.	૪૦
અમારે ભાગ્યે કરીને, મળ્યો તું મહારાજ;	
કલિરૂપ દુસ્તર સિધુ તરવા, ઇચ્છતા અમો આજ.	૪૧
જે સમે મહાસિધુ ઉતરવાતણું મન હોય;	
તે સમે આવી મળે જ્યમ, નિપુણ નાવિક કોય.	૪૨
અમો જ્યારે કલિસાગર, તરવાનું મન કીધ;	
તે સમે આવી કરીને, તમો દર્શન દીધ.	૪૩
હે સૂત ! અન્યત્ર મશ્ન તમને, અમો પૂછું નેહ;	
વિશદ વિસ્તારી વિચારી, વદા વાણી તેહ.	૪૪
જોગઈશ્વર કૃષ્ણ જ્યારે, થયા અતર્ધાન;	
ધર્મકેરું કવચ હુતું, સ્વયં શ્રીભગવાન.	૪૫
બ્રહ્માપાળક પરમ પોતા-તણું પામ્યા ધામ;	
કહે હુમણાં ધર્મ કોને, શરણ છે વિશ્રામ.	૪૬
ઈતિ પ્રથમશ્લોક મધ્યે, પ્રથમ અધ્યા' સાર;	
નેહ અધ્યા' મધ્ય છે, પદ એકસો ને ચાર.	૪૭
રત્ન કહે યત્ને કરીને, કર્યો અધ્યા' ઇરા;	
નેહ અધ્યા' વિષે સુદર, રસોક છે ત્રેવીસ.	૪૮

૩૯ યાગને મિથ-ચરના નિમિત્તથી. ૪૧ દુસ્તર-ન તરાવ એવો.
 ૪૨ નિપુણ-દોશિષાર. નાવિક-ખલાસી. ૪૪ વિશદ-નિર્મળ-ચોખ્ખુ.

૪૫ જોગઈશ્વર (યોગેશ્વર)-યોગક્રિયા જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ. અતર્ધા-
 ન થયા-આ સોકમાંથી ગયા-મનુષ્યરેલ તન્નો કવચ-૬ રસો કરનારા
 દોતાથી) ૪૭ ૫૬-કડી.

અધ્યાય ૨ જો.

શ્લોક.

શ્રીમદ્ભાગવતસ્યયેનસુધિયામાવાર્યદીપ કૃતો
ચેનેદરચિતપુરાણમમલયેશ્રોતુકામાસ્તથા ॥
વદેશ્રીધરમેવતમુનિવરત્વેચતવ્યાસક
વદેતાનપિશૌનકાદિકમુનીન્મથસ્યસસિદ્ધયે ॥ ૧ ॥

દ્રુતવિલંબિત.

પ્રથમમા ૫૨ પ્રશ્ન કર્યા મુનિ,
નિમિષમા કરતા નિગમ ધ્વનિ,
દ્વિતીયમા કહે ઉત્તર ચારનો,
ત્રિપુથ સૂત સમુદ્ર વિચારનો

૨

શ્રીવ્યાસઉવાચ.

રાગ કેહારો.

મુનિવરની વાણી સુણી, સૂત નિવૃત્તિ પામ્યા ઘણી,
મુનિવરના વચનતણી પૂજા કરે રે

૩

૧ શ્લોક—મારો આ અથ પૂરો થવાના હેતુથી, જે બુદ્ધિમાન પ્રરૂપે શ્રીમદ્ ભાગવત સમજવાને તેના ઉપર બીનાર્થ દીપિકા નામની ટીકા કરીછે, તે શ્રીધરસ્વામીને હું પ્રણામ કરે છું, તથા જેણે આ ભાગાત નામનું નિર્મળ પુરાણ રચ્યું છે તે મુનિવર વ્યાસને હું પ્રણામ કરે છું, તેમજ એ અથને સામજવાની ઈચ્છા રાખનારા શૈનક વગેરે મુનિઓને પણ પ્રણામ કરે છું

૨ દ્રુતવિનિગત—(તમર) પ્રથમમા—પ્રથમ અધ્યાયમા નિમિષ મા—નિમિષારૂપમા દ્વિતીયમા—બીજા અધ્યાયમા કાણુ કહે છે ૨ ત્રિપુથ ૬૦—ત્રિપુથ (પતિ) તથા વિચારના સમુદ્રરૂપ એવો સૂત પુરાણી

ઉચરવા ઉદ્ધમ કરે, નિજ ગુણ મનમાં ધરે;
શુકલનું શુદ્ધ વચન મનમાં ધરે રે.

ઢાળ.

ચરિત્ર શુકલનું સંભળાવે, ઉચ્ચારી આખ્યાન;
રોમહર્ષણુતણો મુત, ઉગ્રશ્રવા અભિધાન.

મૂતઉવાચ.

તે મુનિ શુકદેવને, હું કરું છું પ્રણામ;
સંન્યાસ ગ્રહીને સઘ ચાલ્યા, તપોવનને ઠામ. ૬
ઉપવીત પહેલા પધાર્યા, સંન્યાસ ગ્રહી એ મુન્ય;
ઝોકલા અસહાય તે, સંસારકારણ શૂન્ય. ૭
ત્યારે વિરહકાતર વ્યાસજી, ઉચ્ચે સ્વરે દે સાદ;
હે પુત્ર ! પાછા પધારો મુજ, શુદ્ધસ્થાશ્રમ સ્વાદ. ૮
ત્યારે પિતાકરો પ્રેમ જોવા, કયો તરૂંમવેશ;
પછે વૃક્ષ રૂપે કયો ઉત્તર, ન આવું હું એવ. ૯
જોગબળથી કરંતા, પરકાયમાં પ્રવેશ;
નમું તે શુકદેવને જે, ગર્ભ જોગી વેશ. ૧૦
સંસારકેસ લોક ઉપર, કરી કરૂણા જાણ;
શ્રીભાગવત નામે ક્યું મહા-ગુણ પાઠ પુરાણ. ૧૧
અદ્ભુત જેહ પુરાણનો, અનુભાવ પ્રજ્ઞાકાર;
એક એ પુરાણ ચારે, વેદ મધ્યે સાર. ૧૨

સંસાર મહાઅધાર તરવા, ઇચ્છતા જે દાસ;	
તેહને એ પુરાણ મધ્યે, જ્ઞાનદીપ પ્રકાશ.	૧૩
તે મુનિ શુકદેવનો હું, દાસ પામ્યો શર્ણુ;	
શ્રીભાગવત આરભ કરવા, નમુ ફરી હરિચર્ણુ.	૧૪
નમી શ્રીનારાયણ, નર નરોત્તમ સાર;	
સરસ્વતી ને વ્યાસને નમી, કરૂં શ્રધ્ધાચાર.	૧૫
કહે સૂત મુનિવર સાંભળો, તમેા ભયું પૂછયું મત્ર;	
જે મત્રન મધ્યે વર્ણવ્યા વ્યાસે, સકળ કેવલ કૃષ્ણ.	૧૬
લોક મગળ મત્ર એ, મુનિ પરમ નર પાવન;	
જેહ સાંભળતાં યશે, જનઆતમા મસન.	૧૭
મથમ પૂછયુ મત્ર જે કો', શાસ્ત્રગેરું સારું;	
પુરૂષને કલ્યાણ તે શુ, કહો સૂત વિચાર.	૧૮
પુરૂષને ખર ધર્મ તે, જેથકી બાધે ભક્તિ,	
અચળ અવ્યભિચારિણી, જ્યાં નહિ ફળ આસક્તિ.	૧૯
ભગવંતભક્તે આતમા, મસન થાયે જાણ,	
અહો મુનિવરે પુરૂષને તે, કહ્યું મહાકલ્યાણ.	૨૦
વાસુદેવ ભનાર્તિભજન, સ્વય શ્રીભગવાન,	
પુરૂષે જ્યાં પ્રયોજ્યો તે, ભક્તિભોગ વિદાન.	૨૧
ઉતાવળ વૈરાગ્ય આણે, પ્રમાણે મુનિ ધ્યાન;	
વૈરાગ્ય વળતું ઉપજાવે, ઉપનિષદજ્ઞાન.	૨૨
પુરૂષને જે ધર્મ સાધ્યો—થકો સમ્યક રીત;	

૧૫ નરોત્તમ—નરમા ઉત્તમ ૧૯ અવ્યભિચારિણી—એકજ હરિને વિશે જે ભક્તિ તે આસક્તિ—પ્રીતિ. ૨૧ ભવાર્તિભજન—સસારથી પીડાનો નાશ કરનાર પ્રયોજ્યો તો—જો ભક્તિભોગની યોજના કરે તો—ધર્મરની ભક્તિ કરે તો

વાસુદેવકથા વિષે જો, ન ઉપજવી મીત.	--
તો તેહ નિઃકુળ જાણવો, શ્રમ ઉગર્યો તે અર્થ;	
મોક્ષપ્રાપક ધર્મ મોટો, તેહ જાણે વ્યર્થ.	૨૪
કોઈ કે'શે ધર્મનું કુળ, દ્રવ્ય પામે જેહ;	
ધર્મનું કુળ ભક્તિ પામે, નથી કહે છે તેહ.	૨૫
ધર્મનું કુળ દ્રવ્ય પામે, તોય તે કુળ ના'ય;	
દ્રવ્યથી સુખ વિષય પામે, તેયકી શું હોય.	૨૬
અખિલ ઇન્દ્રિયમીત ને ત્યાં, વિષયનું સુખ ના'ય;	
ન્યાંહાગી હવે તેટલામાં, વિષયભાગી હાય.	૨૭
કર્મ કરવાં એહ જીવ્યા—તાણું કુળ નહિ તેહ;	
તત્ત્વજિજ્ઞાસા સદા, જીવ્યાતણું કુળ એહ.	૨૮
કોઈ કે'શે તત્ત્વ તે તો, ધર્મકેરું નામ;	
સંભળાવી સૂત ઉત્તર, કહે તેણે કામ.	૨૯
તત્ત્વવેદી તત્ત્વ કે'છે, એક અદ્વયજ્ઞાન;	
ખરૂં પરમાત્મા નામે, તત્ત્વ તે ભગવાન.	૩૦
તે તત્ત્વ મોટા મુનિ પામ્યા, સદા શ્રદ્ધાવંત;	
જ્ઞાનવૈરાગ્યે ભગત જે, ભક્તિ ધરતા ચત.	૩૧
વેદાંત શ્રવણે કરીને, જે કરાવી દહ ભક્તિ;	
તેણે કરીને આત્મમાં, આત્મ દેખે મુક્તિ.	૩૨
ધર્મનું કુળ ભક્તિ એવું, કરીને નિરધાર;	

૨૩ સમ્યક રીત—સારી રીતે. ૨૪ શ્રમ ઉગર્યો ૪૦—તે અર્થમા (કાર્યમા) શ્રમ માત્ર ઉગર્યો—ખીચુ કાષ કુળ ન ચતા શ્રમ માત્ર થયો ।

૨૮ તત્ત્વજિજ્ઞાસા—તત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છા. ૩૦ તત્ત્વવેદી—તત્ત્વ જાણનારા. અદ્વયજ્ઞાન—એકરૂપ અજનુ જ્ઞાન. ૩૨ મુક્તિ—મુક્તિરૂપ અથવા મુક્ત.

હવે એવા અર્થકેરો, કરે ઉપસંહાર.	૩૩
તે માટ પુરૂષ વર્ણાશ્રમ-વિભાગેકરી વિષ્ણુ;	
યથાવિધિએ કરીને, જે ધર્મ સાધ્યો ક્ષિપ્ર.	૩૪
તે ધર્મનું દુષ્ણ એટલું જે, આરાધે હરિભક્તિ;	
હરિભક્તિ હીણો ધર્મ શ્રમ, એવી જણાવી વ્યક્તિ.	૩૫
તે માટ એકે મને કરીને, ભક્તપતિ ભગવાન,	
સદા સુણવો પૂજવો, ધરી ધ્યાન કરવું ગાન.	૩૬
જે કૃષ્ણકેરો ધ્યાનરૂપી, ખડગ ધારે સંત;	
અહંકારરૂપી કુધર્મ છેદે, મનસ્વી મહાનત	૩૭
તે કૃષ્ણકેરી કથા મધ્યે, કોણ ન ધરે મીઠ;	
કર્મને નિર્મૂલ કાપે, હરિકથાની રીત.	૩૮
હરિકથારસ જો ઉપજે, જો કરે તીર્થવાસ,	
તીર્થવાસે પાપ નાસે, વિમળ મન ઉલ્લાસ.	૩૯
પછે સંતની સેવા કરે, તેથકો શ્રદ્ધા હોય,	
પછે શ્રવણધ્વજ ઉપજે, હરિકથા રચતા સોય.	૪૦
પોતાતાણી જે કથા સુણના, તેહ જે પરમેશ,	
હૃદય મધ્યે પ્રવેશીને, હણે દાખ અશેષ.	૪૧
સ તના હિતકારી જેને, વળી આપે ભક્તિ,	
શ્રવણ કીર્તન જે કરે, તેહને આપે મુક્તિ.	૪૨

૩૩ ઉપસંહાર—જે અર્થનો ઉપક્રમ કર્યો હોય તે અર્થ છેવટે સિદ્ધ કરી કહી બતાવવો તે—આરબોરો વિષય સમાપ્ત કરવો તે.

૩૪ વર્ણાશ્રમવિભાગેકરી—વર્ણાશ્રમના ધર્મ પાળીને ક્ષિપ્ર—તત્કાળ
૩૫ હરિભક્તિહીણો—હરિભક્તિ વિનાનો ૩૭ મનસ્વી—સ્વતંત્ર મહા
નત—માહાન્ત—મોટા ૪૧ અશેષ—સમગ્ર

વિષયકેરી વાસના, જે સમે પામે નારા;	
સદા સેવે ભાગવતને, તદા ભક્તિ મકારા.	૪૩
ભગવાન ઉત્તમસ્તોત્ર મધ્યે, ભક્તિ નિશ્ચય જેહ;	
વિષયવર્જિત સાધુ સેવા—યકી પ્રગટે તેહ.	૪૪
ભક્તિ પ્રગટેયે તમો રાજસ, કામ લોભ વિકાર;	
તેણે વિવર્જિત મન શાંતિ પામે, શુદ્ધ સત્વાકાર.	૪૫
ભગવાન ભક્તિયોગથી, (જ્ઞેતુ') થયું મન પ્રસન્ન;	
પછે મુક્તસંગી મુનિ તત્ત્વ-જ્ઞાન પામે ધન્ય.	૪૬
જ્ઞાન પામ્યા પછી હૃદય—અંધિકા બેદાય;	
અહંકારવિનાશ સશય—વર્તે ત્યાં છેદાય.	૪૭
વળી તેનાં કર્મ સઘળાં, સર્વથા છેદાય;	
જે સમે દીઠો આપ ઇશ્વર, આતમા મહિમાય.	૪૮
તે માટે મુનિવર જાણુજો, જે કવિ વિદ્વજ્જન;	
ભગવાન ભક્તિ આચરે છે, શોધવા નિબમન.	૪૯
ત્રણ બ્રહ્મા આદિ યદ્યપિ, એક આતમ રૂપ;	
તેહ ભજવો યોગ્ય કે' છે, વાસુદેવ અનુપ.	૫૦
સત્ત્વ રજ ને તમ એવા, પ્રકૃતિના ગુણ હોય;	
તે ત્રણ ગુણયુત એકતત્ત્વ, પરપુરૂષ પોતે સોય.	૫૧
પાળવો ને સર્જવા, સહારવાને ચિન્હ;	
હરિં વિરચી રૂદ્ર એવાં, નામ ભાસે ભિન્ન.	૫૨

૪૫ તમો—તમોગુણ. વિવર્જિત—રહિત. શુદ્ધ સત્વાકાર—(જ્ઞેતુ' વિશે-
પણુ) ૪૬ પ્રસન્ન—નિર્મળ ૪૭ અંધિકા—જેતન્ય જ્ઞેને જડ એકદાં યદ્યપિ
જે અહંકાર ઉપજ્યો છે તે રૂપી ગાંડવ. વર્તે—આવર્તે—વમળ.

૫૦ ત્રણ ઈ—યદ્યપિ (જે કે) બ્રહ્મા આદિ ત્રણ દેવો છે, તથાપિ
તેમથી આત્મા રૂપ એવા એક વાસુદેવ (વિષ્ણુ)નેજ ભજવો તે યોગ્ય
છે. ૫૧ યુત—યુક્ત એકતત્ત્વ—એક શરીરસાજો

ત ત્રય મધ્યે સત્વરૂપે, વાસુદેવજ નામ;	
તેષકી મહુ લોકકેરી, રૂળે ઉત્તમ કામ.	૫૩
તે ત્રણ ગુણુને એકેકાથી, ઉચ કે'વા શાત;	
સૂત શૌનકાદિક મુનિને, જણાવે દૃષ્ટાંત.	૫૪
ક્રિયાવર્ણિત કાળ છે ત્યમ, તમોગુણુ છે જ્યમ,	
કાળથી જ્યમ ધૂંત્ર પ્રગટે, તમોથી રજ ત્યમ.	૫૫
પ્રવૃત્તિવર્ણિત કાળ છે, ત્યમ તમોગુણુ કહેવાય;	
કાળથી અધિકો ધૂંત્ર ત્યાં, કાઈ એક કારજ થાય	૫૬
ધૂંત્ર જ્યમ ધૂં સરો વળિહ, કરે દિ ચિત્ત કર્મ,	
ત્યમ તમોગુણુથી રજગુણુમા, સ્વરૂપ દર્શન પ્રાપ્ત	૫૭
જ્યમ ધૂંત્રથી અધિકો સદા, માક્ષાત પાવંક સોય;	
ત્રયીમય ત્યા નિગમ મારગ, હોમ સઘજો હોય	૫૮
રજ ગુણુથી તથા અધિકો, સત્વગુણુ વિખ્યાત,	
શ્રીકૃષ્ણ લક્ષણ સત્વ ભાસે, પ્રભ ત્યા સાક્ષાત	૫૯
સત્વ ગુણુ જાણી કરીને, અધોક્ષજને અ ત;	
પૂર્વે મુનિ ભજતા હવા, ભગવ તને મહાન ત	૬૦
અધાપિ જે કો તેહ મારગ, અનુસરે છે સાધ,	
સંસારમા કલ્યાણ પામે, ટળે સઘજા બાધ.	૬૧
તો અન્યને કયા ભજે છે, ત્યા કહેછે દૃષ્ટાત,	
પણુ મોક્ષના અધિકારી હરિને, જાજે એકજ શાત	૬૨
જે મહાપુરુષ મોક્ષ નામે, સદા શાતજ મન,	

— ૫૬ પ્રવૃત્તિવર્ણિત—ક્રિયા રહિત ૫૮ ત્રયીમય ઈ—ત્રણ વેદમય નિગમ—(વેદ) માર્ગને હોય ત્યા (તે અગ્નિમા) સઘજો હોમ (થાય)
૬૦ અધોક્ષજને—નિષ્ણને ૬૧ સાધ—સાધુ—મારા

ધોરૂપી જૂત પિતૃજ, મજેગ મુખી અન્ય,	૬૩
કવાનારાયાજીતાણી છે, (ઘણી) શાત ભજતા જેહ,	
અન્ય બાળ દેની, નિદા ન કરતા તેહ	૬૪
જે રાજસા ને તામસા, નન પુત્ર કામી હોય,	
પિનૂજૂત મજેશને, સમગીવ સેજે સોય	૬૫
મોમિતા દાતાર માટે, ભજવા શ્રીભંગવાન,	
સાગ સઘળા શાન્તનુ, શ્રીવાસુદેવજ જ્ઞાન.	૬૬
વાસુદેવજ વેદમા ને, યજમા વાસુદે,	
વાસુદેવજ પામવાને, કહ્યા સાધન એવ	૬૭
યોગમા ને ક્રિયામા, શ્રીવાસુદેનિવાસ,	
વાસુદેવ નિમિત્ત કરવા સર્વ એ અભ્યાસ	૬૮
વાસુદેવજ બાણવાને, જ્ઞાન માગે સત,	
વાસુદેવજ પામવાને, કરે તપ મહાન ત	૬૯
વાસુદેવજ પામવાને, કહ્યા સઘળા ધર્મ,	
વાસુદેવજ મળે જેથી, બાણવી ગતિ પર્મ	૭૦
તે વાસુદેવજ સર્પને, સૂજતા હના નિરધાર,	
પોતાતાણી માયાવડે કરા, પ્રથમ સૃષ્ટિ સાર	૭૧
કાર્ય કારણ રૂપ માયાવડે સર્જ્યું સર્વ,	
અગુણ પોતે એક કારણ આતમા ગતગર્	૭૨

૬ ધોર ૬૦—તે મહાત્માઓ ધોર રૂપી (બધાનક રૂપવાળા) જૂત, પિનૂઓ અને રજેશ (રજપતિ દેવો) અને અન્ય (બીજા દેવો) ને મૂકી (છેડી) ને નાણ્યણીની શાત આઓને બજે જે (૬૪ મી કડી આગે અન્ય)

૬૫ સમગીવ—(જૂતાદિના) મમાન આચરણવાળા — રજેશુર તમેશુર નાળા

૭૨ ૧૨ ૬૦— ૧૫ (જમત) રૂપ માના અને મારગુ (જમતની ઉ તાપિ ૧૧ મા ત્રો) ૧૫ ૧ માના ૧૨ ૬ ને વધે ૧૬ સર્ગુ આણુ

તેણી માયાએ પ્રકારના, પ્રગટ્યા ગુણ જે,	
તે મધ્ય પેશીને ગમતો, પ્રગટ ભાસે તેહ	૭૩
ગુણમા પ્રકારેયો માત્ર ભાસે, ગુણી સરખો જુદા,	
ચિરઝમિતએ ચગકો ગ્લેષા, તે માટ ભાસે ત્યમ	૭૪
યથા ઝનન અનેરાને, પ્રગટ પાવક એક,	
વિવિધ ઇન વિવિધ લાભે, વહિરૂપ અનેક	૭૫
તથા ઇશ્વર વિશ્વરૂપી, માણીમા પ્રવેશ,	
ભાસતો નાના વિધે, ક્ષેત્રજ્ઞરૂપ વિશેષ	૮૬
ભૂત સૂક્ષ્મ અને ઇન્દ્રિય, તથા મન પ્રકાર,	
એટલે ગુણ ભાસવે, જા ભૂતમા અવિનાશ	૭૭
આ શ્રીહરિ મહુ ભૂત મધ્યે, વેશી ને માન,	
તે તે વિષય જન ભોગને ઇન્દ્રિયવડે ભગવાન	૮૮
સૂત કૃષ્ણચરિત્ર ક', એ પ્રશ્ન પૂછ્યું અહ,	
વિચારીને સૂત વળતો, કહે ઉત્તર તહ	૭૮
એ સત્ય રૂપે સપદા, લોકને પાળે ઇશ,	

૭૦—પોતે તો અશુભ (નિર્ગુણ) ૭ અને એક કારણ (ચૈતન્ય રૂપે વ્યાપક હોવાથી) છે

૮૩ હરિનું અનન્યરૂપ વર્ણ છે તે મધ્યે ૭૦—૨૫૨૮ છે ૭૪ ચિરઝમિતએ—ચિત (ચૈતન્ય) રૂપ સક્તિવડે ત્યમ—ચિદ્રૂપ—સુતરૂપ ૭૫ ૧ ધન—નાશક ઇન—ઈ

૭૬ ક્ષેત્રજ્ઞરૂપ—ક્ષેત્ર (દેહ) ને તત્ત્વ (જાણનાર) રૂપે—માણી ચૈતન્ય વરૂપે ૭૭ ભૂત—આકાશાદિ પચ ભૂત સૂક્ષ્મ—સૂક્ષ્મ પાચ વિષય ઇન્દ્રિય આનાદિ પાચ ઇન્દ્રિય

૭ સૂત ૭૦—પાછળ સૌભાગ્યિકે સૂતા ૧૧૭૫ હવે કહે મત ૧ શ્રીકૃષ્ણ ૧૧૭૫ ચરિત્ર કહે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર હવે મૂલ આપે છે

વિશ્વકર્મા કરી લીલા, સ્વયં શ્રીભગદીશ	૮૦
દય તિર્યક નરાદિકમાં, ધરે લીલાદેહ,	
કુતીતાણી સ્તુતિ વિષે કે મે, લક્ષ્મીવીવા તેહ	૮૧
દ્યુતિ પ્રથમ સ્કંધમાં, અધ્યાય બીજો સાર,	
ભગવાન વર્ણન જેહ મધ્યે, નિરોધ્યુ નિર્ધાર	૮૨
રત્ન ક' યત્ને કરીને, અધ્યાય કીધો હશ,	
અગન્યાશી પદ શોભતા, ને રંગક છે ચોત્રીશ	૮૩

અધ્યાય ૩ જો.

શ્લોક

શુભઠતવિભાગવતામિધ । જગતિયેનરહસ્યતમુદા ॥
નિશ્ચિલલોકહિતાયનિવેદિત । વિજયતેઽગ્રસમૃતસમાદ્ય ॥૧॥

દ્રુતવિલંબિત.

તૃતીયમા અવતાર કથા કહે,
તિવિધ ઉત્તર મૂવ સદા લે,
પુરૂષ આનંદતાર કહી કરો,
સકલ રૂપજ વર્ણવિયા હરિ ૨

૮૧ તિર્યક—પશુ, પક્ષી, કીડા માછના વગેરે લીલાદેહ—ભોજને
અર્થે દેહ લક્ષ્મી-લીલા—ભગવાનની લક્ષ્મી (જોભા) અને લીલા ૮૨ નિરો
ધ્યુ —નિરોધ્યુ કર્યું

૧ શ્લોક—શુક યુનિએ ભાગવત નામે અતિ શુભ શાસ્ત્ર કર્યું હતું, તેો
મવળા લોકના બના માટે જેણે ગાન દીધી સૌનમાંદિ સમિગોને કહ્યું, તેમને
નામે પુરાણી જય પામે છે

૨ તિવિધ—તે પ્રમાણે (પૂઠેના પ્રથમ પ્રમાણે) પુરૂષ ૪૦—આદિ
અવતાર જે પુરૂષ ૩૫ થયો તે પ્રથમ શ્રીો

રાગ ગોડી.

પ્રથમ પૂછુ પાચમુ એહ, કયા કલો અવતારિક તેહ,	
સૂત કહે તે ઉત્તર સાર, પ્રથમ કહે પુરૂષઅવતાર	૩
મહદાદિક તત્વે વિસ્તાર, જેના પામે વિરલા પાર,	
લોક સરજવા કીધો દહ, સોળ કળાનો કીધો તેહ	૪
લોક તુલ્ય તનુ સામાન્ય, એ તો રૂપ લહે વૈરાટ,	
ઉપાસનાને અર્થે કીધ, આદિ એ અવતરજ લીધ	૫
કોણ રૂપ તે છે અદ્ભુત, તેનું વર્ણન કહે છે સૂત,	
પ્રત્યક્ષ પોઢયા જે ઇશ, વિસ્તારી નિદ્રા ચોગીશ	૬
તેહનો નાભિહૃદ નિર્ધાર, ત્યાંથી પ્રગટનું પકજ સાર,	
તે પકજથી પ્રભા હવા, સકળ લોકને તે સરજવા	૭
આદિ કલ્પ એહ અનુપ, હરિએ લીધો પુરૂષારૂપ,	
જેને અગ વિભાગે સાર, કોવો ચાહ લોક વિસ્તાર	૮
શ્રીગવાનૂતાણુ તે રૂપ, શુદ્ધ સત્વ અદ્ભુત અનુપ,	
જ્ઞાની રૂપ નિહાળે એહ, જ્ઞાનચક્ષુએ દેખે તેહ.	૯
અપાર પાદ ઉર ને પાણુ, જેના વદન અપરિમિત જાણુ,	
અનંત મસ્તક મુકુટ અનંત, અનંત અંબર નાવે અંત	૧૦

૪ મહદાદિક—મહત્ત્વ અહ કાર અને પચ તન્માત્રાઓનડે સોળ કળાનો—અગિયાર ઈંદ્રિયો અને પાચ બૂત ઘળીને

૫ લોક છં—કોઈ કહેશે > એવું લોક તુલ્ય તનુ (શરીર) હરિએ સામાન્યે ધર્મ ? તેનું મરણુ કહે છે એ તો છં—સ્પષ્ટ છે

— ૬ પ્રત્યક્ષ છં—જે ઈશ નિદ્રા (ચોગીનિદ્રા—જ્ઞાનમય નિદ્રા) વિસ્તારી—ધારણ કરીને પ્રત્યક્ષ કાળના પચ (જળ) માં પોઢયા હતા

■ નાભિહૃદ—નાભિ રૂપી ધરો પકજ—પ્રમળ ૮ પુરૂષારૂપ—(અનંતાર, અપારાદર) ૧૦ ઉર—મધ્ય પાણુ—હાથ અંબર—વચ

અનંત કુ ડળ નાસા બહુ, અંગ અનુપમ શોભે સહુ;
 અન્ય અવતારતણી પેરે એહ, આવે જય ચળે નહિ જેહ ૧૧
 એહ આદિ નારાયણ રૂપ, એ લીલા અદ્ભુત અનુપ;
 બીજા જે અવતાર સુધામ, તેને એ રે'વાનો કામ. ૧૨
 અન્યથ રૂપ જાંઘને એને મળે, કરી કામને એમાં ભળે;
 બીજા સર્વનું જાણો એહ, અક્ષયબીજ કહાવે જેહ. ૧૩
 એથી મગટે એમાં રમે, નાના રૂપે એમાં રમે;
 જેના અંશ વિરચિ લહો, તેના અંશ મરીચિ કહો. ૧૪
 તેણે આ સરજ્યો સસાર, દેવ પશુ ને પુરુષાકાર;
 પ્રથમે મગટયા સનતકુમાર, પ્રાજ્ઞાણ રૂપ ધરી નિર્ધાર. ૧૫
 પ્રહ્લચર્ય મતં પાળ્યુ વીર, ધારી ધ્યાને ધારણ ધાર;
 કુશ્કર તપ કીધુ કુમાર, મતાચાર અખ ડિત ધાર. ૧૬
 બીજુ રૂપ ધર્મ વારાહ, યાતાળે પૃથ્વી અવગાહ;
 વિશ્વતાણી કરવા ઉત્પત્ય, અવનિને ઉદ્ધારવા સત્ય. ૧૭
 યજ્ઞરૂપ શૂકર અવતાર, સર્વ જીવની કરવા સાર;
 ત્રીજો સર્ગ શિરોમણિ ઘણુ, પામ્યા ત્યા દેવઋષિપણુ. ૧૮
 વૈભવનત્ર વખાણ્યો સાર, જ્યા કર્મે કરી કર્મપ્રહાર,
 નારદપચરાત્ર જે કહ્યો, તે મહિમા મહાનંત કહ્યો. ૧૯
 ચોથે અવતારે મહાસુખી, મગટયા નરનારાયણ રૂપી,
 ધર્મતાણી પત્નીનાત્મન, આત્મા સમ પાળે પાવન. ૨૦
 નરનારાયણ રૂપે કરી, દુશ્વર તપ કીધુ શ્રીહરિ;

૧૧ નામો-નાક. ૧૬ મતાચાર-મતનુ આચરણ ૧૭ અવગાહ-દુષ્કૃત ઉદ્ધારવા-પ્રાહાર લાવવા.

૧૮ શૂકર-વરાહ સર્ગ-નૃસિ-ઉત્પત્તિ. અર્થાત્ અવતાર દેવઋષિપણુ - નારદ રૂપ ૧૯ કર્મપ્રહાર-કર્મનાશ નારદપ ચરાત્ર-એ નામનો યજ્ઞ

- કપિવ નામ પ ચમ અવતાર, મગઠયા સિદ્ધ શિરોમણિ સાર. ૨૧
આમુરિયાભિધ પ્રાણાણ હ્રોતો, સાખ્ય મારગ કીધો છનો;
કાળ ઘણે ઝો નવ બાણતુ, તત્વસાસ્ત્ર તે કીધું છતુ. ૨૨
છઠે અવતારે શ્રીહરિ, અત્રિપુત્ર થયા મન ધરી,
અનસ્યાનો પૂર્વો કામ, દત્તાત્રેય ધરાવ્યુ નામ ૨૩
આત્મવિદ્યા આપે સહી, અલ્પકેને આગળી કહી,
મ' હાદાદિક આગળ ઘણી, આત્મવિદ્યા આપી ભણી ૨૪
સપ્તમ રૂપ ધર્યું જે ઇશ, યજ્ઞ રૂપ મગઠયા જગદીશ,
ઋષિ મન્ત્રપતિકેરા તન, આકૃતિ મધ્યે ઉત્પન્ન ૨૫
યામ નામ જે કા'વે દેવ, પોતાના સવળા સુત એવ,
તેની સાથે સ્વયં ગોપાળ, સ્વાયંજુ મન્વંતરપાળ. ૨૬
સ્વાયંજુમન્વંતર સિદ્ધ, યજ્ઞેદ્રપણુ ત્યા કીધ,
અષ્ટમ જેહુ ધર્મો અવતાર, ઋષભદેવ નામે નિર્ધાર. ૨૭
ગજ નાભિ કહાવે તાત, મેરૂદેવી પોતાને માત,
મહાળગિધો પોતે મહાન ત, પરગહસપદ બાણે અત ૨૮
દેખાડ્યો તે મારગ ધર્મ, શ્રીર પુરૂષને દીધુ વર્ત્તમ,
સર્વાશ્રમમત બાણે તેહ, ઋષભદેવ દેખાડ્યો જેહ ૨૯
સર્વે મળી યુનિએ બચ્યા, નવમે રૂપે પાર્થિવ ધાખ્યા,

૨૧ હુશર-હુ જે કરીને આવરી શકાય એવુ ૨૨ આમુરિયાભિધ—
આમુરિ નામનો એ નામના પ્રાણાણને સાખ્યશાસ્ત્ર કહ્યું ૨૩ કામ—
કામના—ઈચ્છા

૨૪ અલ્પકેને—મદ્દાનમાના પુત્રને ૨૫ આકૃતિ—એ નામની રમિ
ઋષિની પત્ની

૨૬ યામ ઇન્—આકૃતિના પુત્ર યજ્ઞ બગવાનના યામ નામે દેવો હતા
તેમની માથે પોતે સ્વાયંજુ મન્વંતરનું ગ્હણ કહ્યું—પોતે હ્રદ થયા દત્તા
૨૮ નમ—માગ્ય-મારગ દેખાડ્યો સર્વાશ્રમમત—નધા આશ્રમોએ મા
આવેતો

પોતે પૃથુ રાજ અવતાર, પૃથ્વીના પોતે દાહનાર	૩૦
પૃથ્વીમા હુતી ઔપધી, રત્ન અમૂલક હુતા અતિ,	
તે અર્થ મહી દાહી ભૂપ, તે માટે એ ઉત્તમ રૂપ	૩૧
મત્સ્ય દેહ ત્યા દશમો લીધ, વૈવસ્વતમનુ રક્ષા કીધ,	
અક્ષુર્મન્વતર ખળભયુ, સાગરનુ જળ અબર અડચુ .	૩૨
પૃથ્વી ઉપી નાવજ માહે, વૈસ્વત ઉગાવા ત્યાહિ,	
એકાદશમો જે અવતાર, કર્યપ ઋષિ જગદાધાર	૩૩
દાનવ દેવ મળીને યદા, સાગરમ થન કરવા તદા,	
મ દરાચળ ગિરિવર જેહ, વાસા ઉપર ધાર્યો તેહ	૩૪
દ્વાદશમો ધનંવતરિ દેહ, સાગરમાથી પ્રગટ્યો તેહ,	
રૂપ તેરમુ લીલુ હરિ, મોહિની રૂપે વાહ્યા અરિ	૩૫
મોહ પમાડ્યા દાનવ માન, સુરને પાયુ અશ્રતપાન,	
રૂપ અતુર્દશમુ અતિ સાર, લીયો નૃસિ હાવતાર	૩૬
નખને અગ્રે દાનવ દુષ્ટ, હિરણ્યકશિપુ આર્યો કષ્ટ,	
પદરમે છયો બળિરાય કૃષ્ણ કાર્યો વામન કાય	૩૭
આવ્યા બળિગજને યાગ, ઊભા ત્રણ ક મ મહી માગ,	
ભુવન ત્રણ ગ્રામનુ મન, વામન રૂપ ધર્મ લગવન	૩૮
અવતારે ઉત્તમ સોળમે, પશુરામને રૂપે ગમે,	
વિપ્રદ્રોહી જે ભૂપાળ, તે ભૂપતિનો આણ્યો કાળ	૩૯
નિ કત્રી કરી પૃથ્વી સાર, દિજને આપી એકવીશ વાર,	
સત્તરમે અવતારે જન સત્ય પતી ત્યા કીધી માત	૪૦
પુત્ર પરાગરમેગ થયા, દીન વિષે અતિ કીધી દયા,	
અ ભગતિ નર મનમા ધરે, વેદતાડી જહુ શિખા કરે.	૪૧

અદારમે અવતારે ભૂપ, પોતે મગટયા રાઘવ કૃપ;
 કરવા અમરતાણું અતિ કામ, રાજા રામ ધરાવ્યું નામ. ૪૨
 સાગરને ત્યાં શિક્ષા દીધી, પેર પેરનાં પરાક્રમ કીધ;
 ઊનવિરામે વીરો વળી, રામ કૃપણ મગટયા મહાબલિ. ૪૩
 જાદવમાં લીધો અવતાર, ભૂમિતણો ઉતાર્યો ભાર,
 વળગે કાગ ગયે નિરધાર, નિજ બાળક બુદ્ધાવતાર. ૪૪
 કેકટ દેશ ગયામાં યશે, દાનવને મન મોહ નાખશે;
 કળિયુગને અતે અવતાર, નામ કલ્કિ જગદ્ધારા. ૪૫
 વિષ્ણુશયસ્ પ્રાણીયો હવા, ચોર રૂપ રાજા મારવા;
 શ્રીહરિ સત્વતાણા ભડાર, એના છે અવતાર અપાર. ૪૬
 યથા સરોવર સાગર જશુ, તે મધ્યથી જળ ઉલ્લસ્યુ;
 સહસ્ત્ર મારગ આલે ધાર, એવા અશ કળા અવતાર. ૪૭
 દાનવ દેવ અને મુનિજન, મહાબળિયા મનુકેરા તન;
 સઘળા કૃષ્ણકળા જાણવા, મળપતિ પણ મમાણવા. ૪૮
 કૃષ્ણ સ્વય ભગવાનજ હવા, એમાં સશય નવ આણવા,
 મુરે આકુળ કીધા લોક, તેહતણો ક્ષય કીધો શોક. ૪૯
 જુગે જુગે અવતારિકે ધરા, તે એ કૃષ્ણ સ્વય જગદીશ,
 જન્મ ગુણ નાશાયણતાણું, સાબળતાં સુખ આવે ઘણું. ૫૦
 નિર્ભળ મન જે નિયમે કરી, સાચું પ્રાતર શ્રદ્ધા ધરી,
 જન્મ ગુણને જે કો ગાયે, તે સ સ્વાચકી મૂકાયે. ૫૧

૪૨ અમર—દેવ ૪૩ ઊનવિરામે—ઝોગણીસમે વીરો—વીરમા
 અવતારે. ૪૫ કેકટ—કીકટ નામે ગયાની ખાસેના પ્રદેશમા

૪૮ કૃષ્ણકળા—કૃષ્ણના અશના અશ ૨૯ કૃષ્ણ ઈન્-પણ કૃષ્ણ તો
 પોતે ભગવાન (સમૂર્ણ અશથી ઉત્પન્ન થયેલા) છે ૫૦ જલ—ગુપ્ત
 (જન્મનું વિશેષણ) ૫૧ સાચ—સાજે

કહેશેા કયમ જાશે સ સાર, જ્યા સુધી ઉ દહવિચાર,	
માયાજનિત અવિદ્યા જેહ, તેણે ભાશે બીજે દહ	૫૨
તે માયા નારાયણાણી, તેની કથા સુણતા વણી,	
જય અવિદ્યા વિદ્યા થાય, દહ ભાવ જે ભવભ્રમ જય	૫૩
એહ સળધ કહે છે સાર, પાંચ રેલોકવડે વિસ્તાર,	
આત્મરૂપ ચિદ્રશ અતીવ, જે ભગવાન અરૂપી જીવ	૫૪
તેનુ છે આ રૂઝગારીર, એ મારગમા મોહ્યા ધીર,	
માયાગુણ મહદાદિક જેહ, આત્મ કામે આણે તેહ	૫૫
જીવતાણુ જે રૂઝગારીર, ગુણે જણાવ્યુ આતમ રૂપ,	
સ્વરૂપને આવરે સસત્ત્વ, જે છે ત્યમ નવ ભાજે તત્ત્વ	૫૬
તેહતાણુ કે'ં છે દૃષ્ટાત, સાભળજે શ્રીતાજન શાત,	
જ્યા મેઘ વાયુમા રહે, સર્વ લોક આકાશે લહે,	૫૭
હડે તુચ્છ આકાશે રહે, પવનતાણી ધૂસરતા કહે,	
એ વિધિ લોક અભણ્યા જેહ, આત્મ કામે દખે તેહ	૫૮
રૂઝગારીર બીજા જે દહ, અત્ત્વ સ્વરૂપી કા'વે તેહ,	
તેમા જે આતમતા રહે, એ મિથ્યા અજ્ઞાની કહે	૫૯

૫૨ માયાજનિત—માયાથી ઉપજેલી ૫૩ વિદ્યા—જ્ઞાન ભવભ્રમ—સ સારનો ફેરા અથવા મ સાર રૂપી જ્ઞાતિ

૫૪ ચિદ્રશ—ચિત્ (ચૈતન્ય)નો અર્થ અતીવ—ધણે અરૂપી—રૂપરહિત ૫૫ રૂઝગારીર—પચબૂતાત્મક દૃશ્ય શરીર મહદાદિક—મહ તત્ત્વ વગેરે

૫૬ રૂઝગારીરને આત્મા માનવારૂપ જ્ઞાતિ થનાનો હેતુ કહે છે સ્વરૂપને ઈન્દ્રિય—સહિત માયા સ્વરૂપને (જીવના અર્થ રૂપને) આવરે—રૂપ છે, અને તેથી જે જેવું છે તે તેવું જણાવું નથી

૫૮ તુચ્છ હનકારજકણ ધૂસરતા—બૂખગાળણ ૫૯ રૂઝગારીર રૂપી બીજા અત્ત્વ સ્વરૂપી—સૂક્ષ્મ

લિંગદેહનું સૂક્ષ્મ રૂપ, નિરાકારનું રૂપ અનુપ,
 તે માટે કો દષ્ટિ નહિ, નથી સાલજી કોણે સહી ૬૦
 તો તે છે ત્યાં શુ પ્રમાણ, જે તે જીવ ઉપાધિ બાજુ,
 જીવતણે રૂપે છે ત્યં ગ, જન્મભાતરમા જેહ અભગ ૬૧
 તો કહેશો બોગસ્થળ સ્થૂળ, જીવોપાધિ કા નહિ મૂળ ?
 તે માટે ફરી ખરે અ ગ, તેહતણુ કારણ છે લિંગ ૬૨
 સ્થૂળ સૂક્ષ્મ બે જીવોપાધિ, જન્મ ધરાવવા વળગી વ્યાધિ,
 બન્ને મૂકી નિર્ભળ થાય, ખજાકાર તદા કહેવાય ૬૩
 અન્ય લોક જે એવુ વદે, વૈભવવજન તે રાખવુ હદે,
 સ્થૂળ સૂક્ષ્મ જ્યારે પરહરે, સ્વરૂપ સમ્યક્ જાણી ધરે ૬૪
 આપઅવિદ્યા જે બે દેહ, આત્મમાં આરોપ્યા તેહ,
 બન્ને રૂપ અહ મતિ તમે, ખજા ભાવને ત્યારે ભજે ૬૫
 તો પણ છે ત્યાં માયા સહી, જ્યાં સુધી ઘટમા તે રહી,
 જીવ જ્યહાં સુધી વિદ્યમાન, તો કયમ થાશે તેહ સમાન ૬૬
 એહ સખળ સ રાધ ભાજવા, સૂત પુરાણી કે'તા હવા,
 જદા ઇશ્વરી માયા જેહ, ભવનુ કારણ દેવી એહ ૬૭
 તે માયા પામશે ઉપગમ, જીવ પ્રજ્ઞતા પામે તે કામ,
 મતિ મધ્યે માયાનો વાસ, વિદ્યાવિદ્યા રૂપી વિલાસ ૬૮

૬૧ તે છે ત્યાં-તેના અસ્તિત્વમા અધાતુ સૂક્ષ્મશરીર એ જીવની ઉપાધિ ■ એમ કહેનામા શુ પ્રમાણ છે ? ત્યં ગ—તણુ અ ગ (સ્થૂળ સૂક્ષ્મ કારણ) જન્મભાતરમા ઈન્—અર્થાત્ જેને બીજે જન્મ લેવો । કે છે તે સૂક્ષ્મ દેહ જીવની ઉપાધિ ■

૬૨ તે માટે ઇન્—જે ફરી અ ગ પામે છે તે લિંગ (સૂક્ષ્મ) શરીર છે, માટે તેજ જીવોપાધિ છે ૬૫ આપઅવિદ્યા—પોતાના અજ્ઞાનવડે અહ મતિ—અહ કાર ૬૮ ઉપરાગ વિરાગ

યદાતદ્વા રૂપે રહે, આત્મજ્ઞાન ધણીનું દહે;
 જે કાળે તે વિદ્યા થાય, જીવપણુ ત્યા ત્યારે જાય. ૬૯
 નિરિધન અગ્નિવત્ રમે, સર્વ સમાવી પોતે શમે;
 બ્રહ્મભાષને પામ્યો યદા, કોણુ બોલે પંડિત તદા. ૭૦
 પરમાનંદ વિષે પદ હોય, બ્રહ્મ સ્વરૂપે શોભે સોય;
 જન્મ કર્મ જેવા જનને, તેવા કહે છે ભગવાનને. ૭૧
 એહ અજન્મા જન્મજ ધરે, આપ અકર્તા કર્મજ કરે;
 અતરજ્ઞમી એવા થયા, મોટા કવિજન કહી ગયા. ૭૨
 જેની લીલા નિશ્ચય સાર, તે ઇશ્વર સરજે સંસાર;
 પાળે ને વળી ટાળે સોય, અજગો રહે આસક્ત ન હોય ૭૩
 પટાતરે પ્રાણીમાં રહ્યો, પોતે પોતાને વશ કહ્યો;
 ગદ્ય ગ્રહે ષટ્ ઇન્દ્રિયતણા, ષટ્ ઇન્દ્રિય વશ કર્તાતણા. ૭૪
 ઇશ્વરકેરી લીલા જેહ, કુર્મતિ નર નવ જાણે તેહ,
 તર્કશાસ્ત્રનો સગ્રહ કહે, તોએ પણ લીલા નવ લહે. ૭૫
 અત કરણે રૂપ ન લહે, વચને નામ ક્યહાંથી કહે;
 નટ નાટક વિસ્તારે જથા, એ ની કૃષ્ણગણી છે કથા. ૭૬
 ચક્રપાણિ કર્તા અજ ઇશ, અપાર વીર્ય જે જગદીશ,
 તેહનો મારગ જાણે તેહ, ભાવે ભક્ત આરાધે જેહ. ૭૭
 કપટરહિત ભક્તિ જે કરે, ભક્તિતણે મારગ જ ચરે,
 શાત સ્વભાવે બન્યો જેહ, હરિની લીલા જાણે તેહ ૭૮
 હવે તમે સાભળજો મુન્ય આ સંસાર વિષે નુ ધન્ય;

૬૯ યદાતદ્વા—ગમે ને—જે તે ૭૦ નિરિધન—મગતણ વગરનો
 બગતણ વગરનો અગ્નિ જેમ સરો સમાવીને પોતે શમે છે તેમ તે માત્ર
 પણ વિદ્યારૂપે પરિણામ પામીને સદ સદ રૂપ જીવોપાધિને નાશ કરીને
 પડી પે.તે પણ નાશ પામે છે ૭૪ ગદ્ય ગ્રહે—અર્થાત્ ભોગવે. ષટ્ ઇન્દ્રિય
 —૭ ઇન્દ્રિય રૂપી સમુદાય કર્તાતણા—કર્તાતણે ૭૭ વીર્ય—પરાક્રમ

- સકળ લોકના નાયક હરિ, વાસુદેવમાં શ્રદ્ધા ધરી. ૭૯
- તમે મુનિ મોટા ભગવાન, અતર્ગતમાં આવું જ્ઞાન;
અમ્યુતમાં આરોપ્યુ મન, એક ભાવના પામી મુન્ય. ૮૦
- એક ભાવના જ્યારે થાય, જન્મ મરણ ભમરો ભુંસાય;
કહેશેા શાસ્ત્ર અપૂરવ શુ ય, એનું નામ કહું છું હું ય. ૮૧
- શ્રીભગવાન એનું અભિધાન, સર્વ દેવને ઈંદુ સમાન;
ઉત્તમ રોકતાણા ચરિત્ર, વેદવ્યાસ વખાણે ચિત્ર. ૮૨
- વેદવ્યાસે કીધાં પુગાણુ, ભાગવત નામે નિર્પાણુ;
માણસને મોટું કલ્યાણુ, કરવા કીધું એહ પુરાણુ. ૮૩
- મુક્તિ પદારથ આપે ધન્ય, ભક્તિ વિના નવ જાણે અન્ય;
વ્યાસજીએ પોતાનો તન, શુકજી એહ ભંજાવ્યો ધન્ય. ૮૪
- જ્ઞાનીનો ગુરુ જે શુકદેવ, એહ પુરાણુ ભણાવ્યો એવ,
સઘળા વેદ અને ઇતિહાસ, શુકદેવે કાધો અભ્યાસ. ૮૫
- સાર સાર તેનો ઉજ્જરી, શ્રીભાગવત સહિતા કરી,
શુકદેવે પૈઠણવરૂપને, સભગાવ્યુ પરીક્ષિત ભૂપને. ૮૬
- ગ ગાત્રીરે રાજ ગયો, સાંભળવાને સત્પર થયો,
અ તકાળની વેળા લહી, ગંગાત્રીરે બેઠો જઈ ૮૭
- મોટા મુનિવર પાસે હતા, કથા સુણતા સુખ પામતા,
શ્રીહરિ અતર્ધાનજ થયા, ધર્મજ્ઞાનને લેતા ગયા. ૮૮
- કળિયુગમાં કપટી નજી, અજ્ઞાને અ જાયા તેહ,
અધુના કાગિમાં કરણા હવી, પુરાણુ રૂપી પ્રગટ્યા રવિ. ૮૯

૮૦ અમ્યુતમાં છું—હે મુન્ય ! તમે એક ભાવના પામીને એકાએક યજ્ઞને અમ્યુત (વિષ્ણુ) માં મન આરોપ્યુ છે ૮૨ ઈંદુ (ચંદ્ર). સમાન— (અમૃતરૂપ મોક્ષ આપનાર હોવાથી). ચિત્ર—વિચિત્ર ૮૪ ધન્ય—પ્રશંસા યોગ્ય (મુક્તિપદાર્થ)

વિમ રૂપી શુકલ નિર્ધાર, બ્રાહ્મણ તેજતણો ભકાર;
 ત્યાં હરિકીર્તન કરતા મુનિ, મારે કછે પડી તે ધૂનિ. ૯૦
 હું પણ આવ્યો તેણે કામ, મનમાં સાલજવાનું કામ;
 મુનિ અનુગ્રહ કીધો મને, ખેસાર્યો પોતાની કને. ૯૧
 તે હું શ્રવણ કરાવીશ સહી, કથા જથામતિ જેવી લહી;
 મુણી ભણી જેવી કથા, હું તમને સભજાવીશ યથા. ૯૨
 સક્ષેપે જે ભાખ્યું વ્યાસ, હું વિસ્તારી કહીશ અભ્યાસ;
 ઇતિશ્રી ભાગવતે પ્રથમસ્કંધ, ત્રીજા અધ્યા'ના સબધ. ૯૩
 રત્ન કહે યત્ને કરી કર્યો, પીસ્તાળીશ શ્લોકે વિસ્તર્યો;

અધ્યાય ૪ થો.

શ્લોક.

નરવરાહકુમારમુનારદામુનિવરૌકપિલાત્રિમુતાધ્વરા ॥
 ઋષમસત્પથુમત્ત્યવકચ્છપાભિપગથામુરમોહિનિકાતયા ॥ ૧ ॥
 નરહરિર્વારવામનરામકાવરધરામુરજોરધુનાયક ॥
 હરિહલાયુધનુહસુકલિકોનિનિમવતુહરેરવતારકા ॥ ૨ ॥

ઈંદ્રવજ્ર.

એથે કહે ભાગવત પ્રબધ,
 કર્યાતણા કારણના સબધ,
 સતોષ પૂખ્યા નહિ વ્યાસ પોતે,
 સાખ્યા કરી વેદપુરાણ જોતે

૩

૧—૨ શ્લોક — પુરૂષાવતાર, વરાહ, સનતકુમાર નારદ, નર અને
 નારાયણ, કપિન, કપાત્રેય, યગ, ઋષભ, પૃથુ, મત્સ્ય, કચ્છપ, ધન્વતરિ,
 મોહિની, વૃસિહ, વામન, પરશુરામ, વ્યાસ, રામચંદ્ર, કૃષ્ણ, બળરામ,
 બુદ્ધ, કલ્ક, એના બમવાનના (ચોવીસ) અવતાર પોતાના ભકતોતુ રક્ષણ
 કરે. ૩ કર્યાતણા—ભાગવત પ્રમધ કર્યાતણા

રાગ કેદારી.

સૂતે એમ કહ્યું જદા, મુનિએ સ્તુતિ કીધી તદા;
દીર્ઘયજ્ઞન મુનિજન કરે એ. ૪
સહુ મુનિજન મધ્યે મુખી, શૌનક નામે મહારૂખી;
જ્ઞાવેદી વૃદ્ધ વિચારી ઉચ્ચરે એ. ૫

ઢાળ.

ઉચ્ચરતા મુનિ શૌનક ત્યારે, કહો સૂત નિર્ધાર;
વક્તા મધ્યે વીર તમો કહો, મુનન અમારું સાર. ૬
કથા કહો ભાગવતની અમને, ભક્તિ પ્રિય મહાપુણ્ય;
જે કથા કહે છે પરીક્ષિતને, સ્નેહ ધરી શુક મુન્ય. ૭
કવણુ જુગ એ પરમ કથા થઇ, કવણુ સ્થળ હરિ કીધ;
કારણ દ્વેષાયનને કહો, કોણુ એ મતિ દીધ ૮
વ્યાસતણુ સૂન શુકલ કાવે, મહામોગી સમદર્શી,
બેદાબેદ નહિ જે મુનિને, એક મતિ હિતહર્ષી. ૯
માયાશયનથકી જે જાઓ, મુદ્ધમતિ મતિમાન;
માણસ જાણે મુદ્ધ સરિઓ, મન ભજતો ભગવાન. ૧૦
જે કાળે સન્યાગ ગ્રહીને, શુકલ ચાલ્યા વન,
તેની પાછળ વ્યાસ પળાયા, ગ્રહેવા તે નિજ તન. ૧૧
વ્યાસ વૃદ્ધ વધુ પાછળ જતા, વસેસમેત શરીર;
તેને નિરખી સુરનારીએ, લજ્જાએ પેંચ્યા ચીર. ૧૨

૧ હિતહર્ષી—ગ્રાણીઓનું હિત કરવામાં હર્ષનાળો ૧૦ માયાશયન—
માયા રૂપી નિદ્રા ૧૨ સુરનારી—અપ્સરાઓ (જે સરોવરમાં નગન થઇ-
ને રમતી હતી)

વ્યાસતણો સુત મૌઠ પળાયો, નગ્નતનુ શુકદેવ;	
તેને દખી સુરનારી જે, લજ્જા ન કરે એવ.	૧૩
એવું કૌતુક અવલોકીને, વચન વદે મુનિ રાજ;	
મારા સુતને અવલોકીને, કાં નવ કીધી લાજ.	૧૪
સુરનારી કે' તારો બાળક, બેદાબેદ ન બાણે;	
નર નારી સરખી શુકલને, બેદાબેદ ન આણે.	૧૫
એવા શુકલ મહાયોગી તે, નગરજને કથમ બાણ્યા;	
ઉન્મત્ત મૂરખ મૂકે સરિખા, પંડિત કેમ મમાણ્યા.	૧૬
કુરૂ જાંગલ જનપદને મૂકી, હસ્તિનાપુર પધાર્યા;	
ગજપુર મધ્યે ગોળા સરખા, જ્ઞાની કથમ નિર્ધાર્યા.	૧૭
પરીક્ષિત રાજા-રાજક્રાંતિને, શુક કપહાં સવાદ;	
શ્રીભાગવતી સાત્વત સહિતા, જેહુ વિષે છે આધ.	૧૮
ગોદાહનવેળા લગી શુકલ, ગૃહસ્થને ઘેર રે'તા;	
તેનાં મંદિર તીર્થ કરતાં, દર્શન નિજ અધ દે'તા.	૧૯
તે શુકલ પરીક્ષિતની પાસે, કથમ રહ્યા દિન સાત;	
તે કહો વળી અન્ય કહો, નૃપ પરીક્ષિતકેરી વાત	૨૦
અભિમન્યુકેરો અર્બક કા'વે, ભક્તશિરોમણિ સુત;	
તેનાં જે જે જન્મ કર્મે તે, અમને કહો અદ્ભુત.	૨૧

૧૩ નગ્નતનુ—નાગા શરીરવાગો ૧૬ મૂક—મૂગો ૧૭ કુરૂ જાંગલ—
૩ અને જાંગલ નામના પ્રદેશ જનપદ—દેશ ગજપુર—હસ્તિના પુર
ગોળા સરખા—ગોળમટોળ—જેના લક્ષણ ન પરખાય એવા

૧૮ સાત્વત સહિતા—વિષ્ણુ સબધી અથ ૧૯ ગોદાહનવેળા લગી—
ગાય દોહોતા જેટલો સમય લાગે તેટલા સમય સુધી. તીર્થ—તીર્થરૂપ
'તા—દહન કરતા ૨૧ અર્બક—માળક

- ચક્રવર્તી નૃપ પરીક્ષિત મગટયો, પાંડવકુળકૃતશ્રદ્ધિ,
શામાટે અંગાતટ બેઠો, મૂકી રાજ્ય તમૃદિ. ૨૨
- પરીક્ષિતપદપીઠ વિષે ગિપુ, નિત્ય રહેતા શિર નામી,
બેઠ ભવેરી ભૂપતિ કરતા, પોતાના શુભકામી ૨૩
- મહાદુસ્ત્યજ નૃપવ્રક્ષમીને કયમ, મૂકે પરીક્ષિત વીર,
યોવનવયમા છત્ર તજવા, કયમ રાજ્ય મન ધીર. ૨૪
- વિધણુભક્તિએ છવે છે તે, કરવા પરઉપકાર,
પોતાને અર્થે નહિ છવે, દીનતાણા દાતાર ૨૫
- લોકતાણુ ને છવન તનુ તે, કાણુ કારણે પાડયુ;
ઘટે નહિ પરછવન ભજન, મિથ્યા નાશ પમાડયુ । । ૨૬
- સુખ સપત્તિ અતિ મોટમદાતા, લોકતાણુ નૃપદેહ,
વિરક્ત થઈ શામાટે પાડયો, કહોની કારણુ તે. ૨૭
- ને કિ ચિત્ત તમોને અમ છુ, કહો સહુ તે નિરધાર,
વેદ વિના સગળી વાણીમા, તમો ગયા છે પાર. ૨૮
- કવણુ જુગે એ કીધુ એવા, મગ કર્યા અદ્યુત,
દ્વિપાયનના જન્મથકી તે, ઉત્તર કહે છે સત ૨૯

સૂતક્રિયા

- ત્રીજો જુગપરિવર્તક આવ્યો, દ્વાપર રૂપે કાળ,
વેદવ્યાસ પરાશરયો ત્યા, મઝટ થયા તે કાળ ૩૦
- વાસવી માતયકી ગુનિ મગટયા, કૃષ્ણ કળા અવતાર,
મહાજ્ઞેગી શ્રુતિમારગ ભોગી, સમળ કેળાવે ડાર. ૩૧

૨૨ પાંડવકુળકૃતશ્રદ્ધિ—પાંડવના કુળની જોણે શ્રદ્ધિ કરો છે એવો
૨૩ પદપીઠ—પગના પૃષ્ઠ ઉપર ૨૪ દુસ્ત્યજ—દુ જે કૃત્રિને તજાય એવી ૨૫
તનુ—શરીર ૨૬ સત આઠાણુ નહે નો માટે તેને વેદ બજાવનાર અધિકાર
નહોતો, તેથી શોનક તેો કહે છે વેદવિના ઇત—સ્પષ્ટ છે ૨૮ દ્વિપાયન—
વ્યાસ ૩૦ જુગપરિવર્તક—જુગનો ફેરફાર કરનારો ૩૧ વાસવી—સાત્યવતી

એક સમે તે મુનિ સે કીધું, આન સરમ્પતીભાંય;	
એકાકી એકાતે આમન, વાળી ખેઠા ત્યાય.	૩૨
નિશ્ચય અત કરાણુ કઠીને, ધરવા ખેઠા ધ્યાન;	
પાદરિકાશ્રમ મધ્યે ખેઠા, એને ઊગ્ધો ભાન.	૩૩
કાળખળે કરી લગતા દીઠા, જુગના ને ને ધર્મ;	
જુગના ધર્મ પરસ્પર લગના, મિશ્રિત ને ને કર્મ	૩૪
કાળતણી ગતિ કો નર જાણે, પંડિત કેમ પ્રમાણે,	
ભૂત ભવિષ્ય વિચારી જોતા, વેદવ્યાસ વખાણે	૩૫
ભૌતિક ભાવ શરીર કહાવે, તેની શક્તિ નેહા;	
વેદવ્યાસે કાળખળે કરી, ઘટતી દીઠી તેહ.	૩૬
વ્યામજ્જયે વર્ણો લોકે નિહાળ્યા, દુર્ભગ શ્રદ્ધાહીન,	
દુર્નતિ અનિરો એછા આયુષ્ય, દિસતા જન દીન.	૩૭
દિવ્યચમુએ જોતા મુનિ સર, દુર્ભગ નરને દુખી;	
સકળદૃષ્ટમુનિ વર્ણાશ્રમને, ક્રિતની વાત વિશેષી	૩૮
વેદવિહિન ને કર્મ કહાવે, નરને કરવા સાર,	
આર પ્રકારતાણા ત્યા હોતા, કર્મતાણા કર્તાર	૩૯
યજ્ઞતાણા વિસ્તાર થયાના, કીધો એક વિચાર;	
એક વેદના વેદવ્યાસે, વેદના કીધા આર	૪૦
પહેલા તો ઋગ્વેદ કહાવે, યજુર્વેદ પછાત,	
સામવેદ ત્રીજો ને એણે, યજ્ઞ અર્થાણુ જાત	૪૧
પ્રથમ વેદના બેદ કર્યા તે, મુનિ સર ચતુરમુખાણ,	
પ ચમ વેદ પ્રમાણુ વખાણ્યો, તે ઇતિહાસ પુરાણ	૪૨

૩૩ નિશ્ચય—ચિયર ૩૮ દુર્ભગ—ભાગ્યરહિત સકળદૃષ્ટમુનિ—જેણે
મનુ જોયુ ૭ એક મુનિ ૮ હોતા—હોમનાર—સત્વિન

પૈશ્વરુનિ ઋગ્વેદી વિવેકાણ, ઐમિનિ સામકવેદી;	
વૈશંપાયન વાકવ કીધા, યજુર્વેદીના બેદો.	૪૩
વેદ અથર્વણકેરો વક્તા, સુમતુ મુનિ સાક્ષાત;	
અતિ ઉત્તમ ઇતિહાસ પુરાણી, કર્યો હર્ષ મુજ્જતાત	૪૪
નિરનિર નિગમતણા ને મુનિએ, કીધા બેદ અનેક;	
શિષ્યશિષ્ય ન તેને શિષ્યે, શાખા કીધી વિવેક.	૪૫
વેદવ્યાસ નિવાસ દયાના, ઈ ભગવાન પ્રમાણ્યા,	
કુર્મતિનરને મનમાં ન આવે, એવા વેદ વખાણ્યા.	૪૬
નારી નર ને શૂદ્ર વણું ત્રયધી, બ્રહ્મ થયા ને કોય,	
વેદત્રયીનું શ્રવણ કરવા, યોગ્ય નહિ ત્યાં સોય	૪૭
કર્મઉપ કલ્યાણીયકી તે, મૂઢ થયા નિર્વાણ,	
તેને એ આખ્યાનયકી ત્યાં, યાવા અતિ કલ્યાણ.	૪૮
એ કારણ કરુણા કરી મુનિએ, કૃત ભારતઆખ્યાન,	
તથાપિ મન પ્રસન્ન થયું નહિ, વ્યાસજીનું નિદાન.	૪૯
જયપિ લોકતાણુ હિત કરતા, એ વિધ વ્યાસ પ્રવર્ત્યા,	
તથાપિ સર્ગાત્માભાવેકરી, હૃદય વિષે ન નિવર્ત્યા	૫૦
સરસ્વતી સુદર તટનિકટે, બેઠા વેદવ્યાસ,	
હૃદય વિષે અતિ હર્ષજ પામ્યા, કરતા શ્રુતિ અભ્યાસ.	૫૧
એકાંત સ્થળ આસન બેઠા, કરતા ચિત્ત વિચાર,	
ધર્મજ્ઞાની મુનિનર વળતો, એમ કહેવો ઉચ્ચાર.	૫૨
મતિ નિ કર્મ સદા છે મારી, પ્રતિધારી હું સિદ્ધ;	
સદા કાળ મે નિગમગુરુ ને, પાવક પૂજા કીધ.	૫૩

૪૪ હી—યોમહર્ષ ૪૬ નિવાસ દયાના—દયાના સ્થાન ૩૫ ૪૯ કૃત-

કર્મ ૫૦ ન નિવર્ત્યા—નિવર્તિ પામ્યા નહિ ૫૩ પાવક—આગિન

એહતાણું અનુશાસન પાણું, સેવા વેદ સમાન;	
કૃણ અભિલાષ ધર્મો નહિ મનમાં, પૂજ્યા દેવ વિદ્યાન.	૫૩
ભારતને મિયે મે દખાડયો, વેદારથપથ ધર્મ;	
સ્રીશૂદ્રાદિક પાણુ જ્યાં નિરખે, નાના વિધના ધર્મ.	૫૫
દહતણો અભિમાની આત્મા, જીવાત્મા ત્યાં નામ;	
વસ્તુગત જોતાં તે જલપિ, ઇશ્વર પૂરણ કામ.	૫૬
તથાપિ તે મુજ જીવાત્મા, ત્યાં અજગો અધાપ;	
પરમાત્માશુ તદાકાર ત્યાં, ન થયો આપોઆપ.	૫૭
શ્રવણ અને અધ્યયન કરતાં, વાધે તેજ અપાર;	
બ્રહ્મચર્ય ત્યાં તેને કહે છે, પંડિત ગુણભંડાર.	૫૮
બ્રહ્મચર્ય તે મધ્યે મારો, જીવાત્મા છે મોટો;	
પરમાત્મતા નવ પામ્યો તે, માટે ભાસે ઘોટો.	૫૯
માયે જે જે મેં નથી નિરૂપ્યા, ભગવતમારગ ધર્મ;	
જાણું છું જે તે માટે મુજ, મનનો ન ગણી મર્મ.	૬૦
પરમહસને પ્રેમ ઘણો જ્યાં, હરિના વક્ષભ એહ;	
ભાગવતના ધર્મ અહો મેં, નથી નિરૂપ્યા તેહ.	૬૧
જેણે કાળે એ નિધ વ્યાસે, લલ્લો આત્મા શૂન્ય;	
એદ પામતા મુનિવર એવે, આવ્યા નારદ શૂન્ય.	૬૨
સરસ્વતીને તીરે આશ્રમ, કહ્યો પૂરવે અત્ર;	
કૃષ્ણદ્વૈપાયનની પાસે, નારદ આવ્યા તત્ર.	૬૩
નારદ આવ્યા અવલોકી મુનિ, ઊડ્યા આકસ્માત;	
સન્મુખ જઈ ઋષિ સેવા કરીધી, સંતોષ્યા સાક્ષાત.	૬૪
વ્યાસજીએ વારૂ વિધ કરીધી, નારદજીની સેવ;	

પરમાદરશુ તે મુનિ પૂજ્યા, જેને પૂજે દવ.	૬૫
ધૃતિશ્રી ભાગવતે પ્રથમસ્કંધે, અધ્યાય ચાર ચતુર્થ;	
નારદનો આગમ જે મધ્યે, વ્યાસવિમોધન અર્થ.	૬૬
જે અધ્યાય મધ્યે અતિ ઉત્તમ, ત્રેસઠ શ્લોક સુભાણુ;	
રતન કહે યત્ને કરી કીધાં, ચોસઠ પદ પ્રમાણુ.	૬૭

અધ્યાય ૫ મો.

શ્લોક.

સરસ્વતીતીરસમીરહર્ષી । પરાશરાર્મ પ્રમુરાત્મદર્શી ॥
વિસ્તીર્ણવેદાનુધિતત્વહર્તા । દ્વૈપાયન પાતુપુરાણકર્તા ॥ ૧ ॥

રથોદ્ધતા.

પાત્રમે સકળ ધર્મે શોધતા,
કૃષ્ણકીર્તન મહાન યોધતા;
વ્યાસમન પરસનતા થતા,
નીતિ નારદ નિવેદતા હતા

૨

રાગ ધન્યાશ્રી.

સૂતઉવાચ.

નારદ આલ્યા વીણાપાણિ છ, પદન હસાવી બોલ્યા વાણી છ,
આસન બેઠા સુખ સંતોષગુ છ, જેની સત્તમા ચોદણુવન વરણુ છ;

૬૫ વાર વિધ-સારી રીતે ૬૬ આગમ-આવૃત્તિ વ્યાસવિમોધન —
વ્યાસને જામત કરવા રૂપી.

* ૧ શ્લોક—સરસ્વતીના કાઠા ઉપરના પવનવડે હર્ષિત થયેલા ભગ-
વાન આત્મદર્શી પરાશરના પુત્ર દ્વૈપાયન વ્યાસ, જેણે વિશાળ વેદસમુદ્ધનો
સાર કાઢ્યો છે એવા પુરાણના કર્તા મહામુનિ સર્વેનુ રક્ષણુ કરો.

૨ રથોદ્ધતા—(ર, ન, ર, લ, ગ,)

વિપ્રક્રપિ ને વ્યાસનિકટે રહે છ, દેવક્રપિ ને નારદ એમ કહે છ. ૩

લાળ.

- એમ કહે નારદ દેવક્રપિ મહા—ગત્તજન મધ્યે મુખી;
હે પરાશરસ્મૃત મહાભાષ્ય, સર્વદા વરતો મુખી. ૪
- કે' રાશીરાશિમાની આત્મા, રાશીરે મુખવંત છે ?
તમ મનોવર્તી આત્મા, મનસા વડે સંતુષ્ટ છે ? ૫
- તમે જાણવા ને ઇચ્છતા, સહુ ધર્મકેરી સારતા;
અદ્ભુત આદર આચર્યો, તે લહુ કો' નિરધારતા. ૬
- તમે મહાભારત કહું પૂરણ, પરમ દિવ્ય પુરાણ ને;
જ્યાં સર્વ ધર્મ પ્રકાશ ભાસે, મૂઢમતિ તમ ભાણ ને. ૭
- ને સનાતન પરબ્રહ્મ છે તે, વિચારી પામ્યા તમે;
કે' તોએ શોધ્યા શિદ કરો, અકૃતાર્યશ દણુ અમો. ૮
- એમ નારદ પૂછ્યુ યદા, શ્રીવ્યાસને વિનયે કરી,
તે પછે વેદવ્યાસ વાણી, ઉચ્ચર્યા મનમાં ધરી. ૯

વ્યાસઉવાચ.

- તમે નારદ ને કહ્યુ તે, સર્વ છે મારે વિષે,
તોય તન મનને વિષે, મુખ નથી થાતુ નિમિષે ૧૦
- તે અમુખનું કારણ કહો, જેહને કો જાણે નહિ;
જેહનો યોધ અગાધ નારદ, તે અમો પૂછું સહી. ૧૧

૩ જેની ઇ—૨૫૪ છે (ભગવાનના અંશ હોવાથી)

૫ મનોવર્તી—મનમાં રહેનારો અર્થાત્ સૂક્ષ્મશરીર નિવાસી ૭ મૂઢ

મતિ ઇ—મુઢમતિરૂપી તમ (અધકાગ) ને નાથ કગાર ભાણ (ભાતુ—સર્વ) જેતુ ૧૦ નિમિષે—પળ વારપણ

- આત્મબૂ બ્રહ્માયકી (તમે), માકટય પામ્યા છો રૂખી,
તે માટ સહુ જાણે તમે મા'—મુનિજન મધ્યે મુખી. ૧૨
- જે સને પાળે સહારે, ગુણવડે ઇચ્છાએ કરી;
કાર્ય કારણ નિયતાપણ, અસગી જે છે હરિ ૧૩
- તે કૃષ્ણ પુરુષપુરાણ મુનિ, તમે ઉપાશ્યા એકાત્માં;
તે માટ ગુણ સમસ્ત જાણે, પ્રમાણે પરમાત્મા. ૧૪
- (તમે) ત્રેલોકમાંહે અટાણુ કરતા, અર્કવત્ દેખો સદા;
વાયુવત્ અતર જઈ મન, વરતી જાણો સર્વદા. ૧૫
- મે જોગથી પરશ્ર્વજ મધ્યે, સ્નાન કીધું છે સહી,
વળી પ્રતાપશણે વેદપથમા, સ્નાન મે કીધું રહી. ૧૬
- તે માટ એવા હું વિધે જ, ન્યૂન સાધનતાં લહો;
શ્રીવ્યાસ કે' નારદ મુનિને, વિચારી મુજને કહો ૧૭

શ્રીનારદઉવાચ.

- શ્રીવ્યાસની વાણી મુણીને, વદે નારદજ સહી,
તમે તો ભગવાનજના, વિમળ જશ ગાયા નહિ. ૧૮
- ભગવાન જશ પામે તમે જે, ધર્મ વર્ણનના કરી;
તે એક ધર્મજ્ઞાનથી, સંતોષ નવ પામે હરિ. ૧૯
- ભગવાન સંતોષના નહિ, એટલી તમમાં ન્યૂનતા;
શ્રીકૃષ્ણને જ સંતોષેા મુનિ ! તદા ચારે પૂર્ણતા ૨૦
- ન્યમ ધર્મ નાના ભાત્યના, મુનિ શિરોગણિ વર્ણવ્યા;
ત્યમ મુખ્ય માની વ્યાસજ, જોપિંદના ગુણ નવ કવ્યા. ૨૧

જે ચતુર્ભુજચરિત્ર વિણ, નરચતુરતા વાધે ઘણી;
તોય મિથ્યા માનવું, યુનિ કરે નિંદા તેતણી. ૨૨

જે વચનમાં પદ પરમ સુંદર, અને કૃષ્ણકથા નહિ;
જન્મ પાવન પરમ હરિજન, જે વિષે વર્ણ્યો નહિ. ૨૩

તે વચન વાયસતાણું, તીરથ લહો નિંહારા સમે;
જ્યાં હુંસ હરિજન માન-સરોવર વાસી મીતે નવ રમે. ૨૪

ગોવિંદગુણવિણ વચન ચાતુરી, લહો નિંહારાજશી;
જ્યાં કાક સરખા રમે કામી, જે વિષય રસના રસી. ૨૫

(પાણ) સત્ય માનસ વિષે રમતાં, હુંસ સમ કો વય નહિ;
તે બ્રહ્મવાસી કૃષ્ણવર્ણિત, કથા માન્ય કરે નહિ ૨૬

તે વચનનો ઉચ્ચાર ઉત્તમ, અખિલ જનપદ આચરે;
જ્યાં યશે અંકિત નામ હરિનાં, સાધુજન શ્રવણે ધરે. ૨૭

જ્યાં પ્રતિષ્ઠા પ્રબંધમાં, અપરાધતા દીસે ઘણી;
તોય હરિગુણચુક્ર વાણી, સર્વ ઋથ શિરોમણિ. ૨૮

તે સાધુ પુરૂષ સાબળે, હરિનામનો વડતા સતે;
વળી કહે કો શ્રોતા સતે, કો ગાય વળી મનને મતે. ૨૯

જે નિરંજન નિઃકર્મ નિર્મળ, જ્ઞાન છે જ્ઞાનીતાણું;
તે તોય અચ્યુતભક્તિવર્ણિત-યત્ર નવ શોભે ઘણું. ૩૦

તો સાધનનાં કૃણ પામતાં, જે કર્મ કુઃખદાતા સહી;
તે કામ અથવા અકામી, કે ધનને અર્ચું નહિ. ૩૧

તે કર્મ રોબે ક્યાંયકી, જે ભક્તિ પાળે આચરે;
તે માટ વેદવ્યામજી, હરિચરિત્રનું વર્ણન કરે. ૩૨

૨૪ નિંહાર મમે—નિંહારા (મેલ-અગદ) સરખું રસી—રસવાળા.

૨૬ વય—પક્ષી. ૨૭ જનપદ—દેશ. યશે અંકિત—યશસ્વી નિશાનીવાળા.

૨૯ સતે—છતા.

હવે હરિનાં ચરિત્ર ચેષ્ટા, વર્ણવો મન સ્થિર કરી,	
જે ચરિત્ર સુણતાં સાધુ જન, અવતાર પામે નવ દ્રશી	૩૩
તમો ભાથગવાન મુનિવર, સત્યવાદી છો સદા;	
યથાર્થ જાણોછો મુખિપ્રત, આચરોછો સર્વદા.	૩૪
તે માટ તમને કહું જે કો, દુષ્ટજ્યેષ્ઠા પરહો;	
અન્ય મતિ ને અન્યઅર્થે, અન્યનું વર્ણન કરે	૩૫
તે વિવિધ વર્ણન કરતામાં, નામ રૂપ કહે બહુ;	
તે થકી મતિ સદા નિર્ગળ, કામ નવ પામે કહું.	૩૬
પવન પ્રા'રે ડોલતી જ્યમ, નવ રહે નોકા રતિ,	
તથા મતિ નિશ્ચળ નહિ તે, અન્ય ભક્ત્યનવસ્થિતિ	૩૭
તમો મહાભારત કર્યું ત્યાં, દાપ સામો છે બહુ,	
ધર્મ કામ અધર્મ પ્રગટયો, સાલગો તમને કહું.	૩૮
સ્વભાવે સંસારમા નર, સકામિક વર્તે સહુ,	
તમો કામિકકર્મ નિદિત, વખાણ્યા તેમા સહુ	૩૯
તમારા વાઙ્મયી નર, વિશ્વાસ દહ પામી રહ્યા,	
મુખ્ય ધર્મજ એહ છે એમ, કામ્યકર્મ વિષે ગ્રહ્યા.	૪૦
પછે વિદજ્જન વારી ગયા તે, જ્યારથ માને નહિ,	
પ્રવૃત્તિ માર્ગ વિષે વવા'વા, સત્યમતિ મુખમા રહી	૪૧
તે માટ એ અન્યાય, મુનિવર તમારો માનુ અમો;	
જે મહાભારત વિષે કામિક, કર્મ ઉપદ્રશ્યાં તમો	૪૨
જે પ્રવૃત્તિપથ નિજ કરીને, નિવૃત્તિમા હરિને લાહે,	

૩૭ રતિ—લગાર અન્ય ધન—બીજાની ભક્તિએ કરીને અવસ્થિતિ (સ્થિરતા) વિનાની (મતિ) ૩૯ સકામિક—ધર્મજાવાળા કામિકકર્મ—કામ્યકર્મ નિદિત—(કર્મનું વિશેષણ) ૪૧ વાગી ગયા—અટકાવી ગયા —કામ્યકર્મ ન કરવા એમ કહેતા ગયા

(તો) કૃષ્ણજી કીર્તન કામ શુ, આ શકાનો ઉત્તર કહે.	૪૩
કો નિપુણ નરની નિવર્તી જો, સર્વ કારણવાસના,	
તદાનદસ્વરૂપવિભુની, થાય મનમા ભાસના	૪૪
તો મનુષ્યવર્તિક પ્રરૂપને, ક્યમ થાય જ્ઞાન સ્વરૂપનું,	
જે દેશ કાળ અપાર આત્મા, આર્પિત ઇશ અનુપનું	૪૫
તે માટ ગુણાકાર નરનું (તે), સગુણ કહી સશે' દહો,	
કામ્યકારણ તબવીને, કૃષ્ણની ચેષ્ટા કહે	૪૬
હવે કે' છે તબવીને, નિમિત્તિક ને નિત્યતા,	
હરિભક્તિ એ ઉપદેશવી, એણે કહે છે સત્યતા	૪૭
નિજ ધર્મ મૂકી પદાણુજ, પરમેશનું જે કો ભજે,	
તે ભજન પથમાં ના રહ્યો (જો), અર્જુનો થકો તેને ત્યજે	૪૮
તોય જના ત્યાં તે ભક્તિ કરતા, સુચોનિમા અવતરે,	
તોએ કુદ ગતિ પામે નહિ ફરી ભક્તિ કરાવની કરે	૪૯
ભક્તિ નાર સહી આ પ્રરૂપને, ભક્તિપથવાળી જડે,	
પણ ભક્તિ પામે ધર્મ પોષે, પડ્યો તે ફરી નવ ચહે	૫૦

૪૩ જો છં—જો કર્મ કરવા રૂપ પ્રવૃત્તિ માર્ગને નિષ (નિહવાયોગ્ય) કરીને નિવૃત્તિ માર્ગ (ધર્મથી વિરામ પામવા રૂપ માર્ગ—કર્મ ન કરવા રૂપ માર્ગ) નો આશ્રય કરવાથી હરિ મળતા હોય તો પછી કૃષ્ણનું કીર્તન પણ શુ કરવા કરવું ? એ આશકાનો ઉત્તર કહે છે

૪૪ નિવર્તી—નિવૃત્ત પામી તદાનદસ્વરૂપવિભુની—ત્યારે આનદસ્વરૂપ પરમાત્માની રૂપ તો છં—તો (સર્વને આત્મસ્વરૂપનું પ્રલક્ષ બાન યવુ સુવભ નથી માટે) પ્રવૃત્તિમા વર્તનનારા પ્રરૂપને દેશકાળવડે અનંત એવા આત્માને વિષે અપણું ક્યા છે ગુણો જેણે એવા અનુપમ ઇશર્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ?

૪૬ ગુણાકાર નરનું—ગુણુ ઇશ્વરનું મમ્યકારણ—કામ્ય (સવાસનિક) કર્મ ૪૭ નિમિત્તિક—નૌભાવક કર્મ નિત્યતા—નિત્ય કર્મ ૫૦ પોતે—પોતણું કરે—આચરે

- કોઇ કે'શે ધર્મ પાળ્યે, પિતૃલોક પામે સહી;
કહે નારદ નિર્ઋત્યંક પિતૃવે ક, ત્યાં સુખની સ્થિતતા નહિ ૫૧
- તે વસ્તુ ઉત્તમ પામવાનું, યત્ન કરવું ખડિતે;
અથ ઉર્ધ્વલોકે સુખ કરે ને, તાપત્રયને જે હતે. ૫૨
- ઉપરિતન બ્રહ્મા લગી ને, વળી અષ્ટો સ્થાવરતા ચહાં;
બ્રમણ કરતાં જીવ શોધે, યત્ન બહુ કરવો ત્યહાં. ૫૩
- વિષયસુખ પ્રારબ્ધવશથી, નરકમાં પણ પામિયે;
જ્યાં દુઃખ આણુગચ્છું આવે, ત્યાં સુખ પણ પામિયે. ૫૪
- વળી જે કહ્યું જનમાન્તરે પણ, ભક્તિરસ જૂને નહિ;
તે અર્થ પુનરપિ સ્પષ્ટ કરીને, કહે નારદજી સહી. ૫૫
- જે કુચોનિ પામ્યાયકા પણ, કૃષ્ણસેવક છે સહી;
સકર્મીવત્ કદાચિત્, સ સાર ફરી પામે નહિ. ૫૬
- આનંદકંદુકંદપદ્મઆલિંગનસુખ સમરે ફરી,
તે ફરી તજવા ન છૂટે હરિ-ભક્તિરસ વ્યસને કરી. ૫૭
- પ્રાધાન્ય હરિજશ વર્ણવો, એમ ઉચ્ચૈ મુનિ નારદ;
તે હવે કે' ભગવાન કેવો, કવણ લીલા તે વદે. ૫૮
- આ વિષ્વ તે ભગવાન છે, ભગવાન એથી એકલો;
પરપંચ હરિથી મકટ નહિ, પરપંચથી હરિ વેગજો. ૫૯

૫૨ અષ્ટઉર્ધ્વલોક—પાતાળ અને સ્વર્ગ લોક. તાપત્રય—અધ્યાત્મ વગેરે હતે-હજો. ૫૩ ઉપરિતન—ઉપર. અષ્ટો—ઋષિ સ્થાવરતા—સ્થાવર વસ્તુ ૫૬ સકર્મીવત્—કર્મ કરનારની પેઠે

• ૫૭ કેમ સસાર ન પામે તેનું કારણ કહે છે. આનંદ કં—પૂર્વ જન્મ-મા થયેલુ આનંદકંદ એવા મુકંદના પદના આલિંગનનું સુખ તે ફરીને સં-ભાર છે માટે. ૫૮ પ્રાધાન્ય—ગુપ્તતા કરીને. ૫૯ પરપંચ—(પ્રપંચ) સંસાર.

- (તો) કૃપણ છ કીર્તન કામ શુ, આ શકાનો ઉત્તર કહે. ૪૩
- કો નિપુણ નરની નિવર્તી જો, સર્વ કારણવાસના;
- તદાનદસ્વરૂપવિભુની, યાય મનમા ભાસના. ૪૪
- તો પ્રવૃત્તિવાર્તિક પુરૂષને, કયમ યાય જ્ઞાન સ્વરૂપનું;
- જો દેશ કાળ અપાર આત્મા, આર્પિત ઇશ અનુપનું. ૪૫
- તે માટ ગુણાકાર નરનું (તે), સગુણ કદી જાશે' દહો,
- કામ્યકારણ તબનીને, કૃપણની ચેષ્ટા કહે. ૪૬
- હવે કે' છે તબનીને, નિમિત્તિક ન નિત્યતા,
- હરિભક્તિ એ ઉપદેશવી, એવું કહે છે સત્યતા ૪૭
- નિજ ધર્મ મૂકી પદાણુજ, પરમેશનું જો કો ભજે,
- તે ભજન પથમાં ના રહ્યો (જો), અર્જુન થકો તેને ત્યજે ૪૮
- તોય જના ત્યાં તે ભક્તિ કરતા, સુચોનિમા અવતરે,
- તોએ દુષ્ટ ગતિ પામે નહિ, ફરી ભક્તિ કેશવની કરે ૪૯
- ભક્તિ નાર સહી આ પ્રેરને, ભક્તિપથવાળી જડે,
- પણ ભક્તિ પામે ધર્મ પોપે, પડ્યો તે ફરી નવ ચહે ૫૦

૪૩ જો ઈ૦—જો કર્મ કરવા રૂપ પ્રવૃત્તિ માર્ગને નિષ્ઠ (નિઠવાપોગ્ય) કરીને નિજીતિ માર્ગ (કર્મથી વિરામ પામવા રૂપ માર્ગ—કર્મ ન કરવા રૂપ માર્ગ) નો આશ્રય કરવાથી હરિ મળતા હોય તો પછી કૃષ્ણનું કીર્તન પણ શુ કરવા કરતું ? એ આશકાનો ઉત્તર કહે છે

૪૪ નિનતી—નિષ્ઠ પામી તદાનદસ્વરૂપવિભુની—ત્યારે આનદસ્વરૂપ પરમાત્માની રૂપ તો ઇ૦—તો (સર્વને આત્મસ્વરૂપનું પ્રલક્ષ્મી ભાન થયું સુલભ નથી માટે) પ્રવૃત્તિમા વર્તનારા પુરૂષને દેશકાળવડે અનંત એવા આત્માને વિષે અપણું કંઈ છે ગુણો જોણે એવા અનુપમ ઇશનું જ્ઞાન પ્રાપ્તિ યાય ?

૪૬ ગુણાકાર નરનું—અગુણ સ્વરૂપ કામ્યકારણ—કામ્ય (સવાસનિક) કર્મ ૪૭ નિમિત્તિક—નૈમાણ્ય કર્મ નિત્યતા—નિત્ય કર્મ ૫૦ પોપે—પોપણું કરે—આચરે

- કોઇ કે'શે ધર્મ પાળ્યે, પિતૃલોક પામે સહી;
કહે નારદ નિરર્થક પિતૃલોકે ક, ત્યાં સુખની સ્થિતતા નહિ. ૫૧
- તે વસ્તુ ઉત્તમ પામવાનું, યત્ન કરવું પડિતે;
અથ ઉર્ધ્વલોકે સુખ કરે ન, તાપત્રયને જે હતે. ૫૨
- ઉપરિતન ખૂણા લગી ને, વળી અધો સ્થાવરતા યહાં;
બ્રમણ કરતાં જીવ શોધે, યત્ન બહુ કરવો ત્યહાં. ૫૩
- વિષયસુખ મારખધવશથી, નરકમાં પણ પામિયે;
જ્યાં દુઃખ આશુગચું આવે, ત્યાં સુખ પણ પામિયે. ૫૪
- વળી જે કહ્યું જનમાન્તરે પણ, ભક્તિરસ બૂલે નહિ;
તે અર્થ પુનરપિ સ્પષ્ટ કરીને, કહે નારદજી સહી. ૫૫
- જે કયોનિ પામ્યાયકા પણ, કૃષ્ણસેવક છે સહી;
સકર્મીવત્ કદાચિત્, સંસાર દૂરી પામે નહિ. ૫૬
- આનંદકંદમુકંદપદઆલિંગનસુખ સમરે દૂરી;
તે દૂરી તજવા ન ઇચ્છે હરિ-ભક્તિરસ વ્યસને કરી. ૫૭
- પ્રાધાન્ય-હરિજશ વર્ણવો, એમ ઉચ્ચ મુનિ નારદ;
તે હવે કે' ભગવાન કેવો, કવણ લીલા તે વદે. ૫૮
- આ વિશ્વ તે ભગવાન છે, ભગવાન એથી એકલો;
પરપંચ હરિથી પ્રકટ નહિ, પરપંચથી હરિ વેગજો. ૫૯

૫૨ અર્ધઉર્ધ્વલોક—પાતાળ અને સ્વર્ગ લોક, તાપત્રય—અધ્યાત્મ વગેરે. હને—હણે. ૫૩ ઉપરિતન—ઉપર. અધો—નીચે. સ્થાવરતા—સ્થાવર વસ્તુ. ૫૬ સકર્મીવત્—કર્મ કરનારનો જેઠે.

૫૭ કેમ સંસાર ન પામે તેનું કારણ કહે છે: આનંદ કં—પૂર્વ જન્મ-માં યજેલું આનંદકંદ એવા મુકંદના પદના આલિંગનનું સુખ તે દૂરીને સં-ભાર છે માટે. ૫૮ પ્રાધાન્ય—પ્રાપ્તિ કરીને. ૫૯ પરપંચ—(પ્રપંચ) સંસાર.

- જેના થકી આ જગતનાં સ્થિતિ, નારા સંભવ સભવે;
તે તમે આપણપે લહો છો, કવણ તમને શીખવે? ૬૦
- આચાર્યયુત જાણે સહુ, એ વેદવાક્ય પ્રમાણવા;
અમે ઇશ્વર એક દેશે, ઝોળખાવ્યા જાણવા. ૬૧
- તમારો આચાર્ય શો, અવતાર ઇશ્વર છો હરિ;
હવે આશા ધરીને, ઉચ્ચરે નારદ દરી. ૬૨
- હો સકળદષ્ટિ સાંભળો, તમે આપ આપણપુ' લહો;
પર પુરૂષ પરમાત્માના, અશ તે કોને કહો ૬૩
- એ અજન્મા પણ જગતને, કહ્યાણુ કરવા અવતર્યા,
તોમાટ હરિનાં પરાક્રમ, વર્ણવો ભકિતએ ભર્યા. ૬૪
- પુરૂષને તપતાણુ ને, શાસ્ત્રુ કૃળ એવુ લહુ,
વળી યજ્ઞ દાન સુબ્રહ્મણુ, કૃળ એટલુ કવિએ કહુ ૬૫
- સહુ સુકૃતણુ કૃળ એહ ઉત્તમ—શ્લોકગુણવર્ણન કરે;
સત્સંગતે હરિ મળે નિજ, દૃષ્ટાંત નારદ ઉચ્ચરે. ૬૬
- આહો મુનિવર સાંભળો, દૃષ્ટાંતપથ મારો ઘણો;
હુ પૂર્વ કંડપે પૂર્વ જન્મે, પુત્ર દિગ્દાસીતણો ૬૭
- જેની દાસી માત મારી, તે દિને હિત વાધવા,
હુ બાલવયમા મોકલ્યો, મહાન તસેવા સાધવા. ૬૮
- ત્યા અતુર્માસે મળી રે'વા, મુનિશ્વર આવ્યા યદા,

૬૦ સભવ—ઉત્પત્તિ આપણપે—પોતાની મેળે ૬૧ આચાર્યયુત ઇ—
દમાવે કહુ છે કે “ આચાર્ય (ગુરુ) યુત (વાળો) પુરૂષ ઇશ્વરને જાણે
છે, એ વાક્યનુ પ્રમાણુ કરવા મે (નારદે) તમને (વ્યાસને) એક દેશે
(એક પક્ષે) ઇશ્વર ઝોળખાવ્યા અર્થાત્ વેદના વચનને માન આપવાને
હુ તમારો ગુરુ થયો છુ, નહિ તો તમે ગુરુરૂપજ છો ૬૩ સકળદષ્ટિ—
સર્વદેશ આપણપુ—પોતાના સ્વરૂપને ૬૬ ઉત્તમશ્લોક—ભગવાન
૬૭ દૃષ્ટાંતપથ—દૃષ્ટાંતનો મારગ

- તેઓની તેણે સેવા કરવા, હુજ મૂક્યો સર્વદા. ૬૯
- હું અપળતા મૂકી રહ્યો, અતિ શાંત બાળક દીસતો;
રમતમારગ નવ જતો, મુનિ મધ્ય હેતે હીસતો. ૭૦
- હું સદા સુશ્રૂષા કરૂં ને, અવધ વાયક ઉચ્ચાર;
પછી કૃપા કીધી મુનિવરે, મુજ અનુગ્રહનું મન ધર્યું. ૭૧
- ભિક્ષાતરૂં ભાજન વિધે, ઉચ્છિષ્ટ જે વળગી રહે;
એક વેળા અશન મારે, જોગીજન જ્યારે કહે. ૭૨
- તે ભક્તભાજન શેષથી, ત્યાં અખિત્ર અથ માફું મધુ;
એમ કરતાં અનુકંમથી, પછે મન નિર્મલ થયું. ૭૩
- તેમને ઉચ્છિષ્ટઅશને, તેહવી મતિ ઉપની,
હરિભજન મન ભાવ પ્રગટ્યો, રૂચિ થઇ હંરિરૂપની. ૭૪
- ત્યાં ગાન કરતા મશ ઉત્તર, કથા કૃષ્ણતણી સુણ;
મુનિ અનુગ્રહથી મનોહર, હૃદયિકા સાબળતો ઘણું. ૭૫
- તે શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ સુણી મે, કથા ત્રિભુવનભૂપની;
પછે ત્યાં પરમેશ મધ્યે, પ્રીત્ય મુજને ઉપની. ૭૬
- શ્રવણવલ્લભ હું સદા, પરમેશની પામ્યો રૂચિ;
મહામુનિ ! મારી પછી, મતિ થઇ અશબલિતા શુચિ. ૭૭
- જેણીએ મતિએ કરી હું, યથારથ જાણુ રહું;
સ્થૂપ સૂક્ષ્મ દેહ જે નિજ, અવિદ્યા કપ્યા લહું. ૭૮
- હું બ્રહ્મમય મારે નિવેધી, અવિદ્યા અબાગી થઈ;
જેણીએ મતિએ કરી મુજ, કર્કશતા દૂર થઇ ગઇ ૭૯

- શુદ્ધ બુદ્ધ પદાર્થ જાણે, દેહની ભ્રમતા ટળી,
હવે કહે છે રજ તમસવિણ, ભક્તિ દૃઢ પ્રગટી વળી. ૮૦
- એમ શરદઋતુ વર્ષાઋતુ મેં, વિમળ દરિન્નર સાબળ્યું;
મહાપુરુષ મુનિએ વિખાણ્યું તે, પ્રમાણ્યું મનશ્ચ મળ્યું. ૮૧
- એમ નિરંતર ચર્ચા સુણી ને, ભક્તિ ગ્રીહરિની હવી;
તમોરજ ટાળી કરીને, સત્વ રૂપે સભવી. ૮૨
- હું એહવે અનુરક્ત ને વળી, વિનયવત અપાતકી;
શાંત બાહ્યક સદા પાશ્વક, શુદ્ધ મન શ્રદ્ધાયકી. ૮૩
- તે માટ મુનિવર ! મુને મુનિએ, જ્ઞાન ગુહ્ય કહ્યું બહુ;
દયા કીધી દીન હિત જ્યારે, ધર્મ મન જલ્પાતણું. ૮૪
- તે જ્ઞાન અતિરે ગુહ્ય છે, સાક્ષાત ભગવતે કહ્યું;
હવે કહે છે જ્યેષ્ઠકી મેં, ચરાચર સર્વે લહ્યું. ૮૫
- જે જ્ઞાનધકી ભગવાન વેદા, વાસુદેવતણી સતી;
માયાતણા મહિમા લહ્યા, જ્યેષ્ઠકી તત્ત્વદની ગતિ ૮૬
- હવે તત્ત્વદ સાધવાને, ગુહ્ય કર્મ કહે ઋષિ,
જે ગુહ્ય ધર્મ પ્રકાશ સુણતાં, સર્વજન યાશે મુખી. ૮૭
- મુનિ સૂચ્યું મેં તાપત્રેણે—તણું ઔષધ એહ છે;
ભગવાન ઇશ્વર બ્રહ્મમધ્યે, કર્મઅર્પણ જેહ છે. ૮૮
- વળી કોઇ કે'જે કર્મ તો, સંસારકારણ કા'વશે;

૮૧ સામળ્યુ—હરિન્નર (મશસ્ શબ્દ નપુ સક છે માટે) મહાપુરુષ
છ—મહાપુરુષ એવા મુનિઓએ જે હરિનુ સ્વરૂપ વખાણ્યું હતું તે મને
મળ્યું એમ મેં મનથી પ્રમાણ્યું

૮૩ અનુરક્ત—પ્રીતિવાળો અપાતકી—પાપ વિનાનો ૮૪ દીનહિત—
દીનનું હિત છત્છીને ૮૬ વેદા—જાણ્યા વાસુદેવ—ભગવાન તત્ત્વદ—
ની—તેના પદની.

તેજ પોતે કર્મ ક્ષમ, સસારનું નાશન થશે.	૮૯
તે બેદ સામગ્રીતણે, જે કર્મ કાપે કર્મને,	
તેહનુ દષ્ટાત નારદ, કહે ઉત્તમ ધર્મને.	૯૦
જ્યા આમય ઉપજે, જે ધૃતાદિક દ્રવ્યે કરી;	
તે ધૃતાદિક બીજે મકારે, મયોજ્યે રૂબે હરી.	૯૧
ત્યમ કર્મ જે પુરૂષે કર્યા, સસારનુ કારણ કહે;	
તે કર્મ ઇશ્વરને સમર્થે, સર્વ આપણુ કહે.	૯૨
એટલામા જાણવી મુનિ, અનુત્તમતા એહની;	
મથમ સેવા સતની, તેયકી કરૂણા તેહની.	૯૩
સતકરૂણાયકી સજ્જન, ધર્મશ્રદ્ધા સંપન્ને,	
શ્રદ્ધાયકી ભગવતકથામા, શ્રવાણુ આદર ઉપને	૯૪
શ્રવાણુથી હરિ પ્રીતિ મત્યે, પૃથક એ તનુ ભાનતા;	
તેયકી દૃઢ ભક્તિ, ભક્તિથી, કૃષ્ણતત્ત્વજ્ઞાનતા.	૯૫
પછે કૃષ્ણની કૃપાયકી, સર્વગતાદિક જેહ છે,	
ભગવાન ગુણ પોતાવિષે, એમ અનુત્તમતા એહ છે.	૯૬
કોઈ કે'શે જ્ઞાનથી, અજ્ઞાનકર્મ ગળે સહી;	
જ્ઞાન ભક્તિએ ઉપજે તો, બ્રહ્માર્પણ મતિ કાં નહિ	૯૭

૮૯ નાશન—નાશનુ સાધન ૯૦ બેદ સામગ્રીતણે—સામગ્રી(સાદિત્ય) ના બેદથી—જુદા સાદિત્યનો યોગ થવાથી—સાદિત્ય બદલાવાથી

૯૧ જ્યા ઇન્દ્રિય ધૃતાદિકથી આમય (રોગ) ઉપજે છે, પણ તે ને જુદા પદાર્થો સાથે યોગ કરીને આપવાથી તેજ ધૃત રૂબ રોગને દરીસે- છે ૯૩ અનુત્તમતા—એષ્ટતા ૯૪ સંપન્ને—સાપડે—પ્રાપ્ત થાય

૯૫ પૃથક ઈ —એ તનુ (સ્વૂળ અને સૂક્ષ્મ) પૃથક (જુદા) છે એનુ ભાન થાય છે જ્ઞાનતા—જ્ઞાન.

૯૬ ભગવાન ઇન્દ્રિય—ભગવાનના સર્વગતા વગેરે ગુણ પોતાનામાં (ભ- ક્તિમા) આવે ૯૭ બ્રહ્માર્પણ—મહાને સર્વ કર્મ અર્પણ કરવા મુ ૬

- શ્રીકૃષ્ણને સંતોષવાને, કર્મ જે કરીએ યહાં;
ભક્તિયોગે જ્ઞાન તત્ત્વ—જ્ઞાન આવેછે ત્યહાં. ૯૮
- ભગવાનની સિદ્ધાંતકી, જે કર્મ નાના આચરે;
તે કૃષ્ણને નિત્ય સ્મરે, ગુણ નામ જ્ઞાન સદા કરે ૯૯
- તે માટે કર્મવિનાશ જાણો, સમર્પણકર્મે કરી;
ભગવાન શિક્ષા પાર્થને, ગીતા રિધે યોગ્યા હરિ ૧૦૦
- શ્રવણકીર્તનતાણું કારણ, કૃષ્ણઅર્પણ કર્મ છે,
હવે કું છે તેહ કર્મજ, જ્ઞાનકારણ પર્મ છે. ૧૦૧
- ઓનમોભગવતેતુમ્યવાસુદેવાયધીમાહિ ।
પ્રદ્યુમ્નાયાનિત્ત્વાયનમ સર્કર્ષણાયનમોસાહિ ॥ ૧૦૨
- ધૃતિ મૂર્ત્યભિધાનધી એ, મત્રમૂર્તિ અમૂર્તિને;
યજ્ઞપુરુષને યજે, જે સર્વજ્ઞાનસ્તુતિને. ૧૦૩
- તેહ નરને જડે સમ્યક્, તત્ત્વદર્શનતા ખરી;
હવે કું છે એમ કરતા, મુને સ્મૃતિ આવી ખરી. ૧૦૪
- પોતાતણા ઉપદેશ મે, પાળ્યો નિહાળી કેશવે,
જ્ઞાન ને ઐશ્વર્ય આપ્યું, ભક્તિ નિજ આપી હવે ૧૦૫
- તમે પાણ અતિ શાસ્ત્રવિત્, તે માટે હરિજનશ પર્ણવો;
જ્યા જ્ઞાન જ્ઞાનીતાણુ થાકે, એહવો જશ (કહો) અભિનવો. ૧૦૬

૯૯ નાના—અનેક પ્રકારના—૧૦૨ ઓમ—અહનો વાચક નમો ઈં—
તમે ભગવાન વાસુદેવનું હું ધ્યાન કરું છું. પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ અને સંકર્ષણ,
એવા તમેને નમસ્કાર છે સહિ—પ્રાસપૂજાર્થક—નિશ્ચય

૧૦૩ ધૃતિ—એ પ્રમાણે મૂર્ત્યભિધાનધી—મૂર્તિ રૂપી નામધી મત્ર
મૂર્તિ—મત્ર ૩૫ મૂર્તિ અમૂર્તિ—રૂપરહિત યજ્ઞપુરુષ—ભગવાન યજ્ઞે—
પૂજે. સર્વજ્ઞાનસ્તુતિને—સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત છે એવા ભ-
ગવાનને ૧૦૪ મુને—નારદને ૧૦૬ શાસ્ત્રવિત્—શાસ્ત્રને જાણનારા અભિ-
નવો—નવો.

કૃષ્ણાન્નશવિણ્ણ દુઃખપીડિત, લોક સુખ પામે નહિ;	
તે માટ હરિન્નશ પાર્ણવો, એમ નારદે શિક્ષા કહી.	૧૦૭
ઇતિશ્રીમદ્ભાગવત, પુરાણ પ્રથમસ્કંધમાં;	
પાંચમો અધ્યાય નારદ, વ્યાસગોષ્ઠિ સંબંધમાં.	૧૦૮
શ્લોક છે અધ્યાય વિષે, ચાલીશ ઇશ્વરતત્વના;	
રત્ન છે' યત્ને કર્યાં પદ, સાત ને શત તત્વનાં.	૧૦૯

અધ્યાય ૬ ઠો.

શ્લોક.

દ્વૈપાયનાંતઃકરણપ્રકાશપ્રમાકરઃસિદ્ધસમાવિભૂષા ॥
દુઃશાસ્ત્રસિદ્ધાંતસમૂહહરીશ્રીનારદઃપાતુપરોપકારી ॥ ૧ ॥

ભુવંગમયાત.

હવે ૫૪મે વ્યાસ વિશ્વાસકારી,
કહ્યું નારદે પૂર્વતું ભાગ્ય હારી;
હરિભક્તથી ભાગ્ય માફ થયું છે,
ઇતિ નારદે વ્યાસજનું કહ્યું છે.

સૂતકિવાચ.

હાળ.

સત કહે એમ સાંભળ્યું, તે સમે વેદવ્યાસ;
દેવઋષિ નારદતણાં જો, જન્મકર્મવિલાસ.

૩

• ૧૦૮ વ્યાસગોષ્ઠિ—વ્યાસની વાતચિત. ૧ શ્લોક—વ્યાસ મુનિના અંતઃકરણમાં પ્રકાશ કરનાર સૂર્ય જેવા, સિદ્ધ લોકોની સમાના અલંકાર રૂપ, દુષ્ટ શાસ્ત્રોના સિદ્ધાંતના સમુદાયનો નાશ કરનાર એવા પરોપકારી શ્રીનારદ સર્વતું રક્ષણ કરે. ૨ ઇતિ—એવું—એ પ્રમાણે.

પછે નારદ મત્યે પૂછે, સત્યવતીના તન;
નારદ જો આચર્યું, તે આચર્યાનું મન.

૪

શ્રીવ્યાસઉવાચ.

જ્યારે ગયા ભિક્ષુક દૂર તે, વિજ્ઞાનના દાતાર;
ત્યારે બાલ્યવયમાં તમે નારદ, કયો કોણ પ્રકાર.
હે સ્વયંભૂભવ પછે ઉત્તર, રહ્યું આયુષ્ય જેહ;
તે કોણ રીતે નિર્ગમ્યું, ક્યમ તજ્યો અંતે દેહ.
પૂર્વ કલ્પતણું તમારું, જ્ઞાન એ સુર સાર;
કલ્પાંત કાળે કાં ન ટળ્યું, કહો તે નિરધાર.

૫

૬

૭

શ્રીનારદઉવાચ.

હવે નારદ ઉચ્ચરે, સાભળો વેદવ્યાસ;
વિજ્ઞાનના દાતાર ભિક્ષુક, ગયા તીર્થનિવાસ.
ત્યારે બાલ્યવયમાં વર્તેતો, કૃતકાળનિર્ગમ આમ,
તે કહે ત્રય રહોકમાં, વ્યાસને નારદસ્વામ.
તે સમે મારી માતને, હું એક પુત્ર મમાણુ;
તે શુ કરે પર કિંકરી, ચોષિતા મૂઢ અન્નાણુ.
મારે જનુનીવિણુ કો, નહિ અન્ય સહાય;
મુજ માત મારે વિયે બાંધ્યો, પ્રેમ ક્ષેમ ઉપાય.
તે પરાધીન થું દીન નિજ બળ-હિન હુતી માત;
જતન કરીને ઇચ્છતી, મુજ ઉદર પૂરણુ વાત.

૮

૯

૧૦

૧૧

૧૨

૪ સત્યવતીના તન (તનય-પુત્ર)—વ્યાસ. ૬ સ્વયંભૂભવ—ધ્રુવાના પુત્ર—નારદ. ૭ ઉત્તર—બાલ્યવય પછીનું. ૮ કલ્પાંત કાળે—કલ્પનો અત યવાને સમયે. ૯ કૃતકાળનિર્ગમ—કયો છે કાળનો નિર્ગમ જોણે એવો. ૧૦ પરકિંકરી—બીજની દાસી. ચોષિતા—શ્રી. ૧૧ માત—માતાએ.

- પરમેશને વશ હોઈ છે, તે જાણે જન કોય;
 ન્યમ કાઠકેરી પૂતળી, તે પારકે વશ હોય. ૧૩
- હું એ પાણુ તે વિમના, કળમાં વસ્યો તે માટ;
 સ્નેહછેદન માતના, મર્ણુની જોતો વાટ. ૧૪
- તે સમે હું પંચવાર્ષિક, હતો બાળક દહ;
 દશકાળવિભાગ જાણું, પ્રમાણું ગતિ જોહ. ૧૫
- એક સમે જનની ધેનુ દા'વા, નીસરી નિશ જોહ;
 મારગે મહાસર્પ ચંચળ, ચાલું ચાંચ્યો તેહ. ૧૬
- તે દિન દૈવાધીન સર્પે, ડશી ત્યાં નિરધાર;
 તત્કાળ મર્ણુ પામી માત મુજ, સર્પ તો મેરક કાળ. ૧૭
- તે અનુગ્રહ ધરાવો માન્યો, ભક્તિપતિ જોપાળ;
 પછે ઉત્તર દિશા મત્યે, પળાયો હું બાળ. ૧૮
- હું દશ નાના નિરખતો, તે દશ ઉત્તર માંય;
 સર્વમાં સમદૃષ્ટિ આદ્યો, મહાવન છે જ્યાંય. ૧૯
- નગર ને વગી ગ્રામ જોતો, નેહ ને મણિખાણ્ય;
 ખેટ ખર્વટ વાટિકા વન, અને ઉપવન જાણ. ૨૦
- જ્યાં વસે આઝા ખેટકી જન, ખેટ તેનું નામ;
 તેહ ખર્વટ જે સમે, ગિરિ નહીં નિકટે ગામ. ૨૧
- પૂગ યુગ્ય સમેત વાટી, આરોપી તવ હોય;
 જે મધ્ય વાંચ્યાં વૃક્ષ વાધે, લહો ઉપવન સોય. ૨૨

૧૪ સ્નેહછેદન ઈન્—સ્નેહનું બંધન કાઢનાર એવા માતાના મરણની વાટ જોતો હતો. ૧૫ પંચવાર્ષિક—પાંચ વરસનો. દેશકાળવિભાગ—જે દેશમાં અને જે સમયે જે કરવું જોઈએ તે. ૧૬ નિશ—રાત્રે.

૨૦ નેહ—ભરવાક કે રજારીનાં રહેણાણ. ખેટ—ખેડું—ખેડૂનો ગામડું. ખર્વટ—પર્વતના તટ ઉપરનાં ગામ. ૨૧ ખેટકી—ખેડૂત. ૨૨ વાટીનું લક્ષણ કરે છે: પૂગ ઇન્—જેમાં સોપારી વગેરેનાં ઝાડ અને ફૂલ વગેરે યતાં હોય તે.

કનકરાજત આદિકેયુત, જુગત પર્વત જેહ;	
ગજભજન શાખા જેહની, એવા વૃક્ષ દીઠા તેહ.	૨૩
વિમળ જળ ભર સરોવર, કમલ ભ્રમર સમેત;	
ઇંત્યાદિ નાનાદેશ રચના, નિરખતો વન તેહ.	૨૪
મનોહર સ્વર વિહંગમ ને, ભ્રમર શોભા જ્યાય;	
એવા કમળનાં સ્થળ તણ, ચાટ્યો મહાવન માંય.	૨૫
મહાવન દીકું તદા મે, ભયકર આકાર,	
જ્યાં વાંસ ને વાળાતણાં, થઈ સૂળ મૂળ મસાર.	૨૬
દર્ભ ઝાઝા જે વિષે, વળી વંશ કીચક જાત્ય;	
સર્પ ઉલૂક અને ફાલુ, રમે જ્યાં બહુ ભાત્ય.	૨૭
(એવા) ગહન વનમાં હું ગયો, જે વિષે કોઈ ન જાય;	
મહાવન મન સ્થિર રહ્યું, હરિભક્તિનો મહિમાય.	૨૮
સુધાતુરને તૃષાતુર વળી, શ્રમિતધંદ્રિય જેહ;	
નદીમા જળપાન સ્નાને, સુખી બેઠા તેહ.	૨૯
તે મનુષ્ય રહિત અરણ્યમાં, આશરો પિંખવમૂળ;	
સ્થિર બુદ્ધિએ કરી ચિતલ્યો, પરમાતમા અનુકૂળ.	૩૦
ભક્તિયશ ચિતે ધર્મ, હરિપદકમળનું ધ્યાન,	
આંસુ લોચન શનૈ શનૈ, મનમાં વશ્યા ભગવાન.	૩૧
મેમસાગર પૂરથી, મમ પુલક મગટયાં અંગ;	
અત્યંત મતિ નિવૃત્તિ પામ્યો, વિરામ્યો જન સંગ.	૩૨

૨૩ રાજત (રજત)—રૂપ. ગજભજન—દાથીએ ભાગેતી શાખા
—ડાળ ૨૪ વિમળ—નિર્મળ- ૨૫ વિહંગ—પક્ષી

૨૭ વશ ધૃમ—કીચક જાતના વાંસ ઉલૂક—ચૂડ ૨૯ શ્રમિતધંદ્રિય—
ચાકેલી ધંદ્રિયોવાળો ૩૦ પિંખવમૂળ—પીપળાના ઝાડનું મૂળ ૩૧ ભક્તિ
રસના અનુભવ કહેછે આસુ ધૃમ—આપખાથી આન દાસુ આનના લાગ્યા
શનૈ શનૈ—ધીમે ધીમે ૩૨ પુલક—રોમાય મતિ—મનિમા.

આનંદ પૂરખવાહમાં, હું લીન પરમાનંદ;	
પાતાતાણું પરપણું તે પણ, વીસયો સ્વર્ગંદ.	૩૩
ભગવાણનું રૂપ સુંદર, શોકનારાન નેહ;	
નિરખી અકસ્માત ઊડયો, વિકળ વિદ્વંસદેહ.	૩૪
તે ફરી નેવા ઇચ્છતો, મેં ક્યાં ઉદયમભૂપ;	
હૃદયમાં મન સ્થિર કરીને, નિહાળ્યું મૂળરૂપ.	૩૫
તોય તે દીઠો નહિ મેં, ફરી હરિ આકાર;	
અતૃપ્ત આતુર સરિખો, શોધતો અતર આર.	૩૬
એમ ગહનવનમાં જાતન કરતો, ઇશ રૂપ અજાણ;	
ભગવાન વાચા અજોયર, હું પ્રતિ બોલ્યા વાણ.	૩૭
ગંભીર સુદર વાણીએ કરી, સમાવાને શોક;	
આકાશવાણી દીન બાણી, કહે પતિ ત્રિલોક.	૩૮
અહો જન તું આ જનમ, મને નથી નેવા થોડ્ય;	
કામાદિમળ બાળ્યા વિના, (નહિ) કુયોગીને નહિ બોડ્ય. ૩૯	
તેહ મુજને ન રૂપે ને, જોગમાં અસમર્થ;	
એક વાર દર્શન કરાવ્યું, તેહનો સુણ્ય કેહું અર્થ.	૪૦
એક વાર સ્વરૂપ માડે, જોવરાવ્યું નેહ;	
હે નથ મુજ અનુરાગ તુજને, ઉપજાવે તેહ.	૪૧
મારે વિષે અનુરાગ રાખે, શનૈ શનૈ ને સાધ;	
સદ્ય તે જનનો જશે, સહુ કામકેરો બાધ.	૪૨
તુને જઘપિ સ્વરૂપ સમજન—સેવનાથી વીર;	
મારે વિષે દહ શ્રુદ્ધિ તુજને, ઉપની અતિ ધીર.	૪૩

૩૫ ઉદયમભૂપ—અર્થાત્ મોટો ઉદયમ. ભૂપ: (ફરીને) એવો શબ્દ અહીં નોંધએ, પણ પ્રાસને અર્થે કવિએ કે લેખકે ' ભૂપ ' ક્યો જણાવ્યો.

૩૭ જાતન—ચાલ. ૩૮ ત્રિલોક—ત્રિલોકના. ૪૧ હે નથ—હે અનથ (નિષ્પાપ) । ૪૩ જઘપિ—જો કે.

હવે તુ આ દેહ મૂકી, નરક નિદા કૂપ,	
સુખે કરી પામીશ મારૂ, પરમ પાર્થદ રૂપ	૪૪
મારે વિષે બાધી મતિ તે, નહિ ચળે કો વાર,	
મુજ અનુગ્રહથી જ્ઞાન રહેશે, જે થશે સહાર	૪૫
ઐટલુ કહી તે રહ્યું, તે મહાભૂત અનુપ,	
આકાશરૂપી અરૂપી જે, સ્વયં ઇશ્વર રૂપ.	૪૬
મોટા વિષે મોટું ઘણું પણ, ન દીકું તે ધામ,	
મુને કૃપા કીધી મસ્તકે કરી, કયો મે મણામ	૪૭
નિત્ય લાજુ નામ અનતના, લજ્જા તણ નિરધાર,	
કલ્યાણકારી કર્મહારીને, સ્મરૂ શુદ્ધ વિચાર	૪૮
અટન અવનિમાય મારૂ, સતુષ્ટ મન સુખ લીન,	
સ્પૃહાવર્જિત મદવર્જિત, યથો મત્સરરહીન	૪૯
એમ સાલણ વિમ્બ ! મારી, કૃષ્ણમય થઇ મત્ય,	
અસગી અલગો રહું હું, અમળ આતમ અત્ય	૫૦
નિજ અવસરે પછી ઉદે પામ્યો, મરણકાળ વિશાળ,	
કાળ આકસ્માત આવ્યો, જથાવિધ વિશાળ	૫૧
મુને ભગવાને કહ્યું તુ, ધરીશ પાર્થદ દેહ,	
શુદ્ધ ભાગવતીતનુ, પામીશ નિ સ દેહ	૫૨
પ્રારંભકર્મ સમાપ્ત અવધિ, ઉપન્યો જે કાળ,	
પાચભૂતિક દેહ તતક્ષણ, પડ્યો ત્યાં તે કાળ	૫૩
કલ્પાત કાળે વિશ્વ સઘળું, સમેટી જગદીશ,	

૪૪ પાર્થદ—હરિના પાસે રહેનારા સેવક ૪૫ અનુગ્રહ—કૃપા
સહાર—લય ૪૮ અટન—શ્વમણ ૫૦ વિન—વ્યાસ પર ભાગવતીતનુ
—ભગવાન સરખો દિવ્ય દેહ ૫૩ પ્રારંભકર્મ ઇન્—પ્રારંભકર્મ સમાપ્ત થવાનો
અવધિ આવ્યો ત્યારે

ઉદ્દાનપાનતાણા ઉદ્ધકમા, સ્વપ સુતા ઇંશ	૫૪
શયન કરવા ઇચ્છતા, જે સમે પ્રજ્ઞા દેવ,	
નિશ્વાસ મળતો પ્રવેશ્યો, તેના વદનમા હું એવ.	૫૫
પછે સહસ્રયુગઅવસાન ઊઠ્યા, સરજવા વિધિ મન,	
વિરચ્યાદિક તથા હું, ઇંદ્રીયકી ઉત્પત્ત	૫૬
ત્રિનોકીમા મધ્ય જાહેર, ફરે ચારે પાસ,	
અખડિતવ્રત સદા મારૂ, પ્રજ્ઞચર્ય પ્રકાશ.	૫૭
મહાવિષ્ણુજીના અનુગ્રહથી, ભક્તિના મહિમાય,	
ત્રેણ લોક વિષે કદી મારી, ગતિ નવ હણાય	૫૮
આ વિષ્ણુજીએ મુને વીણા, સમર્પી છે સાર,	
સ્વરપ્રહ્લભૂષિત સદોદિતને, સદા પ્રજ્ઞાકાર	૫૯
સપ્ત સ્વર સેજે પ્રકાશે, પડજ નયન નિષાદ,	
ગાધાર વૈવત તથા પચમ, અને મધ્યમ નાદ	૬૦
તે મૂર્છના આલાપ કરીને, વળકુ હું નિત્ય,	
હરિકથા આતો ફરે, સર્વદા સઘળે ગત્ય	૬૧
હરિકથા હરિને ઘણુ પ્રિય, જેહના તીર્થપાગ,	
તે સદા વીરજ વિષ્ણુના, હું આલાપુ અનુરાગ	૬૨

૫૪ કલ્પાત સમયે મારૂ શુ થયુ તે કહે છે કલ્પાત ઈન્—સ્પષ્ટ છે
ઉદ્દાન—સમુદ્ર

૫૬ સહસ્રયુગ અવસાન—હજાર યુગની અંતે વિરચ્યાદિક—પ્રજ્ઞા
ચગેરે ઇંદ્રીયકી—ઇંદ્રિયોચકી

૫૮ નવ હણાય—અટકે નહિ ૫૯ સ્વરપ્રહ્લભૂષિત—સ્વર રૂપી વ્ય
હાવડે આન કૃત સદોદિત—સદા તૈયાર

૬૧ મૂર્છના—સાત સ્વરના એકવીશ ભેદમાનો એક એક ભેદ ૬૨ તી
ર્થપાગ—જેના પચ તીર્થરૂપ છે એવા. ૬૨ વીરજ—વીર્ય-પરાક્રમ

તે માટ તેડયા તેણી પેરે, તતક્ષણ જગદીશ;	
મારા મનમાં દિવ્ય દર્શન, સદા આપે ઇશ.	૬૩
જેને વિષયકેરા જોગની, વાસનાઆતુરભાવ;	
તેને હરિગુણગાન તે, ભવસિંધુ તરવા નાવ.	૬૪
લોભ મોહ હણ્યો હા હા ! વિષયવશ જે જન;	
તેતુ સંયમાદિક જોગ મારગ-ચકી ન રામે મન.	૬૫
આનંદકંદ સુકંદ સેવા-ચકી જે સુખ હોય;	
સયમાદિક જોગ મારગ-ચકી તે સુખ નોથ.	૬૬
જો કૃષ્ણની સેવાચકી, જનમન નિશ્ચય થાય;	
તો પછે શું કહેવું ત્યાં, જે અહર્નિશ ગુણ ગાય.	૬૭
હ તમો પૂર્ણુ સુજને, તે જન્મ કર્મજ સુજ;	
તમારૂં સતોષ કારણ, કહ્યું સર્વે ગુહ્ય.	૬૮
મૂત કહે મુણિ એ, વ્યાસનારદવાદ;	
વ્યાસજીને નારદ મળી, કર્યો એ સંવાદ.	૬૯
ભગવાન નારદ વ્યાસજીને, કહી એવી વાણ;	
આમન્યા માગી વળાવે, જતે વીણાપાણ.	૭૦
ત્રણ લોક ગતિ કરે મુનિ, સર્વજનના સાખ;	
આપણી ઇચ્છાએ રમે, નવ ધરે મન અલિલાખ.	૭૧
અહો નારદ દેવક્રપિ, એ ધન્ય છે ભગવાન;	
શારંગધન્વા સ્થાપજીતુ, કરે કીર્તન ગાન.	૭૨

૬૩ તેડયા તેણી પેરે—જોવાન્યા હોયતી શું ? તે પ્રમાણે. ૬૪ વાસ-
નાઆતુરભાવ—વાસના રૂપી પીડા.

૬૫ સંયમાદિક—યમ નિયમાદિક. ૬૮ ગુહ્ય—ગુપ્ત—છાની વાત.
૭૦ નારદ—નારદે. ૭૨ શારંગધન્વા—શારંગ નામના ધનુષ્ય વાળા—
વિષ્ણુ.

મધુર સ્વર વીણા ભણે, હરિજિયા સુદર છદ,	
સસારઆતુર લોકને, દપજાવે આનંદ.	૭૩
ધૃતિશ્રી પ્રથમ સ્કંધમાં, અધ્યાય છઠો સાર,	
વ્યાસનારદતણે જ્યાં, સવાદ છે નિરંધાર	૭૪
શ્લોક અધ્યા ' વિષે છે, એક ઊણુ ને ચાળીશ,	
રતન કહે યત્ને કર્યા પદ, પચાસ ને એકવીશ	૭૫

અધ્યાય ૭ મો.

શ્લોક.

દદ્ધાત્યસારાત્રિજગન્મસારવૌણાધરાવૈદ્યહરસ્ફુરત ।
બ્રહ્માત્મજબ્રહ્મમયમહેશશ્રીનારદવ્યાસનતનંમામિ ॥ ૧ ॥

વસંતતિલકા.

શ્રીમાનભાગવતપાન કથા સળધ,	
એતા પરીક્ષિતતણે કહ્યો દેહબધ,	
સસુપ્ત બાળકવધે કૃતવિપ્રદડ,	
એવી કથા કથી સુસપ્તમમાં પ્રચડ.	૨

૭૫ એક ઊણુ ને ચાળીશ—ચાળીશમાં એક એણે—એગણુચાળીશ
૧ શ્લોક—પ્રકાશમાન, બ્રહ્મમય, મોટા એશ્વર્યવાળા અને વ્યાસે જેમને
નમસ્કાર કરેતો છે એવા બ્રહ્માના પુત્ર શ્રીનારદ, જે નણુ લેખના પ્રસા-
રને અત્યંત માવ વિનાનો બોધને વીણા ધારણ કરીને લોકોના વિદ્ય હરે છે
તેમને નમસ્કાર કરે હુ

૨ શ્રીમાન—ગોભાવમાન દેહબધ—દેહ ધારણ કરેતો તે સસુપ્ત
—સુતેલા બાલકવધે—બાળકનેતવધ કરવાથી કૃતવિપ્રદડ—જેમાં શાકણુ
(અશ્વત્થામા)ને દડ કર્યો છે તે

શૌનકઉવાચ

રાગ રામગ્રી.

શૌનક યોધ્યા સાંભળ સત્ત્વ, તારી વાણી અતિ અદ્ભુત છે;
 જ્યારે આત્મા નારદદેવ છે, અશ્વતથાણીવર્કતા એવ છે. ૩
 પરાશરમુત મુનિ ભગવાન છે, નારદછત્રુ સુણી વ્યાખ્યાન છે;
 વળતો કીધો કોણ ઉપાય છે, તેના અમને કહો મહિમાય છે. ૪

કાળ.

મહિમાય અમને કહો એવું, સત્ત્વ સુણતા વાર;
 શૌનકાદિક મુનિ મત્તે, વચન યોધ્યા સાર. ૫

સૂતઉવાચ.

નદી નામ સરસ્વતી, દિગ્વૃદ્ધમડિત દેહ;
 તેહને પશ્ચિમ તટે, આશ્રમ વ્યાસછનો તેહ. ૬
 નામ આશ્રમતાણું ' રામ્યા-પ્રાસ ' છે નિરધાર,
 સદા ખલ વિચાર રૂપી, કર્મવર્ધન સાર. ૭
 તે અમલ આશ્રમ વિષે બદરી-ખડમડિત પાસ,
 જગ આચમી આસન વિષે, મન ધામ આણ્યુ વ્યાસ. ૮
 ભડિન જોગે કરી સમ્યક્, કર્યું નિશ્ચળ મન;
 ત્યાં પૂરણ પૂરણ વનિહાળ્યો, માયા તદાશ્રિત લિન્ન. ૯

૬ દિગ્વૃદ્ધ—આહારોના વૃદ્ધ (રોગ) વડે મડિત (સોભાયમાન)
 દેહવાળો ૮ અમન—નિર્મળ બદરીખડ—બોરડીના ઝાડનો ભાગ

૯ પૂરણ—પૂર્ણ થઈ પૂરણ—પરિપૂર્ણ (કિં વિ) તદાશ્રિત—ને મા
 યા જેને આશરીને રહી છે તે યજ્ઞ ભિન્ન-આપાથી જુદો

જેણીએ માયાએ કરીને, મોહ પામ્યો છવ,	
ત્રણ ગુણ રૂપી થયો છે, સ્વયં યદ્યપિ શિવ	૧૦
ત્રિગુણહીણો છવ પામે, ત્રિગુણકેરે માન,	
અહ કર્તા લહે એ, માયાતણુ અસાન.	૧૧
સાક્ષાત શ્રીહરિ ભક્તિયોગે, ટળે અન્ય અનર્થતા,	
સાત્વતસ હિતા કરી મુનિ, અભાણ્યા જનઅર્થતા	૧૨
જે ભાગવત સહિતા મુણે, ત્યા ભક્તિ હરિર્મા હોય,	
હરિભક્તિ વળતી લોભ મોહ, વિકાર સઘજો ખોય	૧૩
શ્રીભાગવતસ હિતા કરી, ત્રણ વાર શોધી એવ,	
વ્યાસજીએ નિવૃત્તિપર મુત, ભાણ્યાઓ શુકદેવ	૧૪
મૂતની વાણી મુણીને, વદ શૌનક મુન્ય,	
હે મૂત ! શુક તો નિરખ્યો, નિવૃત્તિતત્પર પુણ્ય	૧૫
તેહને શુ કાર્ય હતું જે, સુણ્યુ દીર્ઘ પુરાણ,	
પરમ આત્મારામ શુકજી, સદા નિ સ્પૃહ જાણ	૧૬

મૂતલિવાચ.

અરે શૌનક મુનીશ્વરને, વ્રથનુ નહિ કામ,	
વ્રથતત્પર પાર પો'ત્યા, જ્યા આત્મારામ	૧૭
તોય પણ એ ઉરકેમની, ભક્તિ કરતા સોય,	

૧૧ ત્રિગુણહીણો—ત્રણ ગુણ વગરનો મોહ ધૃ—હું કાર્યનો કર્તા છું એમ લહે (માને) ૧૨ સાત્વતસ હિતા—ભાગવત જનઅર્થતા—જનને અર્થે

૧૩ હરિભક્તિ—(પ્રાપ્ત થાય) ૧૪ શોધી—શુદ્ધ કરી નિવૃત્તિપર—નિવૃત્તિ ધર્મ જેણે પર (ઐષ) માન્યો છે એવા ૧૭ પો'ત્યા—પોહ્યા

કામનાવર્જિત કરે એ, કૃષ્ણનો ગુણ કોય.	૧૮
તે માટ હરિગુણગૃહીતમતિએ, વ્યાસમુત ભગવાન;	
વિષ્ણુજનવલ્લભ ભણ્યો એ, ભાગવત આખ્યાન.	૧૯
ભાગવતવ્યાખ્યાનને મિથ, વિચાર્યું શુકદેવ;	
વિષ્ણુજન મુજને મળે એ, ભણું તેથી એવ.	૨૦
સૂત કહે શુકદેવજીનો, કહ્યો એ સંકેત;	
હવે રાજા પરીક્ષિતની, કહે ઉત્પત્તિ હેત.	૨૧
પરીક્ષિતનાં જન્મ ને વળી, કર્મ ને વળી મુક્તિ;	
પ્રસ્થાન મહાપાંડવતણું, હું કહું સર્વે મુક્તિ.	૨૨
શ્રીકૃષ્ણજીની કથાનો, આરંભ કરવા કાજ;	
કથા ભાખીશ પાંડવી, કહે સૂતમુનિ મહારાજ.	૨૩
પરીક્ષિતનો જન્મ ક'વા, કથા કહે છે એહ;	
ગર્ભમાં ગોવિંદજીએ, કરી રક્ષા જેહ.	૨૪
તે સમે પાંડવ તથા કૌરવ-તણા રણને માંય;	
વીર ખાખ્યા વીરગતિએ, સ્વર્ગ સ્થાનક ત્યાંય.	૨૫
સંગ્રામઅંત્યે જે સમે, ધૃતરાષ્ટ્રમુત પ્રચંડ;	
વૃકોદરની ગદાઘાતે, ભગનજંઘાદંડ.	૨૬

૧૮ ઉરક્રમ—વિષ્ણુ. કામના—પ્રેમ. કૃષ્ણનો ધૃમ—એ કોય (કો-પ્રક) ન કહેવામાં આવે એવો કૃષ્ણનો ગુણ (મહિમા) છે. ૧૯ હરિ ઈ—હરિના ગુણવડે ગૃહીત એવી મનિવડે. વિષ્ણુજનવલ્લભ—(ભાગવતનું વિશેષણ).

૨૨ પ્રસ્થાન—(હિમાલયમાં) ગમન. ૨૫ વીરગતિએ—વીર પુરો-ની ગતિવડે—પરાક્રમવડે.

૨૬ સંગ્રામ અંત્યે—ભારતની લડાઈની આખરે. ધૃતરાષ્ટ્રમુત—કુ-યોધન. વૃકોદરની—બીમની. ગદાઘાતે—ગદાના પ્રહારથી. ભગન ધૃમ—ભા-ગ્યો છે જંઘા રૂપી દંડ જેનો એવો દુર્યોધન.

ત્યારે દ્રોણપુત્રે વિચાર્યું, ધૃતરાષ્ટ્રસુતનું હેતુ;	
નિજ જૂથનું ગમતું કરવા, વિચાર્યો સંકેત.	૨૭
ત્યારે કુંવર કૃષ્ણાતણા સુતા, હતા જેણે કામ;	
તે કામ જઈને શીશ છેધા, સધ અશ્વત્થામ.	૨૮
આચાર્યપુત્રે આપણું પણ, કર્યું અમિય અત;	
તે કર્મ અશ્વત્થામાનું, અધાપિ નિંદે સત.	૨૯
તોહની માતા દ્રૌપદી, લઘુબાળનું સુણી મર્ણ,	
ધોરતર પગ્ગિતાપ પામી, અહો સ્વામી શણ.	૩૦
ત્યારે રૂદન કરતી દ્રૌપદીને, નયન વહે જળખિંદુ;	
તોહની સાત્વના કરવા, કહે કિરીટ કુ ડળછંદુ	૩૧
કહે પારથ મુણ્ય કલ્યાણી, તાર શોકઅશ્રુ નેહ;	
શત્રુશિર છેદી કરી તે, સમે ઢાળીશ તોહ	૩૨
પ્રાહ્મણાધમ આતતાથી—તાણુ મસ્તક જ્યાર,	
ગાહિવશર કર ધરીશ કાપીશ, માનજો નિરધાર.	૩૩
પછે દાહ કરવો પુત્રનો, નાયકા નિશ્ચે માન,	
રિપુશીરાનું આસન કરીને, પછે કરજો સ્નાન.	૩૪
અગ્નિદાતા ગરલદાતા, રાસપાણિ નેહ;	
ધન ક્ષેત્ર નારીતણા હર, ખટ આતતાથી એહ	૩૫

૨૭ દ્રોણપુત્રે—અશ્વત્થામાએ ૨૮ કૃષ્ણ—દ્રૌપદી અશ્વત્થામ—
અશ્વત્થામાએ ૨૯ આત—છેવટે

૩૦ ધોરતર—અલત બયાનક ૩૧ સાત્વના—મનનું સમાધાન કિ-
રીટી—અર્જુન કુ ડળછંદુ—કુ ડળ રૂપી છંદુ (ચંદ્ર)વાળો—અર્જુન

૩૩ પ્રાહ્મણાધમ—પ્રાહ્મણોમા અધમ આતતાથી—દુષ્ટ અગ્નિ મૂકના-
રો, મૈર આપનારો, હથિયારવડે વધ કરનાર, ધનહારક, પુત્રહરણ કરનાર,
શીહરણ કરનાર, એ છ ને આતતાથી કહેછે (જુઓ કડી ૩૫ મી).
૩૪ નાયકા—મુખ્ય સ્ત્રી આતતાથીનું લક્ષણ કહેછે અગ્નિ ૪૦—
૨૫૯ છે

એવું મનોહર વચન કહીને, કર્યું આશ્વાસન;	
જેનો સારથી ને મિત્ર હરિ, એહવો જે અર્જુન.	૩૬
તે પ્રિયા પ્રત્યે એમ વાયક, ઉચ્ચરે મહાવીર;	
પછે અશ્વત્થામા પાછળ, ધરી ધાયો ધીર.	૩૭
કવચધર ગાંડિવકર, કપિરાજધ્વજ ગાજત;	
ગુરુપુત્ર પાછળ પળ્યો પારથ, કોપકરી અત્યંત.	૩૮
તે આવતા અર્જુનને, દૂર દૃષ્ટી વિમ;	
પોતાતાણા સામર્થ્યમાને, ધરી ધાયો સિમ.	૩૯
બાળહંતા કરે ચિંતા, માણુપ્રાપ્તિ કાજ;	
તે સમે દૃષ્ટાંત ઉત્તમ, ઉચ્ચરે મુનિરાજ.	૪૦
હતો વિદુન્મણિ રાક્ષસ, સદાશિવનો દાસ;	
તેહને હેમ વિમાન અર્ચ્યુ, શિવે પરમ પ્રકાશ.	૪૧
તે કરે મુરતાણી સ્પર્દા, કરે રજનીલોપ;	
તેમાટ રવિએ પૃથ્વી પાડ્યો, સહિત વાહન કોપ.	૪૨
ત્યાં ઈશ આણી રીસ ધાયા, તપન પાછળ સદ્ય;	
રવિ પડ્યો કાશીતે વિષે, લોલાર્ક નામે અધ.	૪૩
તથા અશ્વત્થામ આગળ, પળાયા અર્જુન;	
જયો સુરજતાણી પાછળ, પળ્યા શિવ પાવન.	૪૪
જ્યારે નાસતાં દ્વિજરાજકેરા, અશ્વ યાડ્યા આર;	
ત્યાં રાણું પોતાતાણું કોઈએ, ન દીકું નિરધાર.	૪૫

૩૯ સામર્થ્યમાને—સામર્થ્ય પ્રમાણે ૪૦ બાળહંતા—બાળને મારનારો ૪૨ સ્પર્દા—બરાબરી. રજનીલોપ—રાત્રીનો નાશ સૂર્યના જવાથી જ્યારે રાત્રી યાપ ત્યારે પોતાના સોનાના વિમાનપડે પાછો પ્રકાશ કરીને તે રાત્રીનો લોપ કરતો હતો કોપ—ક્રોધ કરીને ૪૩ ઈશ—મહાદેવ. તપન—સૂર્ય ૪૪ આગળ—(અશ્વત્થામા).

તદા આત્મ રાખવાને, લલ્લો એક ઉપાય;	
આજ ગુજને ઉગારે, પ્રજાસ મહામહિમાય.	૪૬
એટલા ઉપરાંત અપને, આચમી દિનરાજ;	
સમાહિતમન સાધતો, પ્રજાસને નિજકાજ.	૪૭
સંહરી તેહ રીતે ન જાણે, પણ શુ કરે દિન તેહ;	
પ્રાણસંદેહ ઉપન્યો, તે માટ સાધ્યું તેહ.	૪૮
પછે મગટ્યુ તેજ અદ્ભુત, સર્વતોદિશ સજ;	
પ્રાણહારી વિચારી, ઇશને કહે અર્જુન.	૪૯

અર્જુનઉવાચ.

મહાબાહુ કૃષ્ણ હે, હે સ્વલક્ષ્મ નિર્ભય મૂમ;	
તુ એક છે સસારપાવક, પડયા નરવિશ્રામ.	૫૦
તુ આદ્ય પુરુષ પ્રકૃતિથી પર, સાક્ષાત ઇશ્વર સ્વામ;	
માયારહિત ચિચ્છક્તિએ, કૈવલ્ય આત્મારામ.	૫૧
જે તમે માયા તણ, તે તમે પ્રત્યક્ષ,	
માયાવિમોહિત લોકના, અભિલાષ પૂરો લક્ષ.	૫૨
તથા આ અવતાર હરિ, જૂભાર હર ભગવાન,	
અવકાશ કીધો ભક્તજનને, ધારવાને ધ્યાન	૫૩
તે માટ કહો આ કાચકી, શુ તેજ આવે મૌહ;	
દેવ દેવ દયાળ તે હુ, ન જાણું મહામૂઠ.	૫૪

૪૭ અપને—જળને સમાહિતમન—એકાગ્ર કરેલા મનથી ૪૮ સંહરી—પાછુ વાળી પ્રાણસંદેહ—જીવનો સંશય. ૪૯ સર્વતોદિશ—સઘળી દિશાઓ. સજ—પાસે ઈશને—કૃષ્ણને

૫૦ સસાર ઇ—મ સારરૂપી પાવક (અગ્નિ) માં પડેલા પુરુષોનો વિશ્રામરૂપ ૫૧ ચિચ્છક્તિએ ઇ—માયા રહિત એવી ચિત્ (ચૈતન્ય) શ કિતવડે તુ કૈવલ્ય (મોક્ષ) રૂપ તથા આત્મારામ (આત્માનંદ સુખવાળો) છે

સકળ દિશ વ્યાપી રહ્યું છે, પરમ દારણ તેજ;
આ બુઝો આપણ પાસ આવે, ન જાણું તે હેજ. ૫૫

ભગવાનઉવાચ.

ભગવાન કહે સુણ્ય ભૂપ એ તું, લહે છે નિરધાર;
દ્રોણસુતનું અસ્ત્ર કા'વે, બ્રહ્મ નામે સાર. ૫૬
એણે પ્રાણનારો મગટ કીધું, અસ્ત્ર એ નિરધાર;
એને પ્રયોજી જાણે કૃપણ પણ, ન જાણે સંહાર. ૫૭
અન્ય બીજું અસ્ત્ર નહિ, એને રામાવાને સાર;
એ તેજ અદ્ભુત અસ્ત્રનું, અસ્ત્રને તેજે વાર. ૫૮
તું મૂઝ્ય નિજ બ્રહ્માસ્ત્ર તેમાં, ભળી જશે તેજ;
તે તેજ સામું સંહરીને, રાખી જશે એજ. ૫૯
તે તેજ એ વિધ સંહરે, મન વિષે રાખી ધીર;
તું અસ્ત્રવિદ્યા વિષે કુશળ, સખજ બળિયો વીર. ૬૦

સૂતઉવાચ.

કહે સૂત શૌનક સાંભળો, તે સમે સુંદર વાણ;
નિજ વાણ્ય નારાયણે કહી, તે સાંભળી નૃપ જાણ. ૬૧
વર વીર હરતા ધીર અર્જુન, આવમી અપ ત્યાર;
પછી પાર્યે પરિક્રમણા, કરી હરિની સાર. ૬૨
અપિનાશની અઘરાયકી, આદ્યો અર્જુન અધ;
બ્રહ્માસ્ત્રનો ભય રામાવા, બ્રહ્માસ્ત્ર સાધું સધ. ૬૩

૫૫ હેજ—એજ (?) ૫૭ કૃપણ—દીન. ૫૮ અસ્ત્રને તેજે—સામું
બ્રહ્માસ્ત્ર મૂળે તેના તેજથી વાર—અટકાવ.

૬૨ વર ઈ૦—વર (ઉત્તમ) વીરની ધીરને હરતા (હરણ કરનાર).
અપ—પાણી. ત્યાર—ત્યારે. પરિક્રમણા—પ્રદક્ષિણા.

પછે તે બ્રહ્માન્ન બન્ને—તાણુ તેજ અપાર;	
પરસ્પરચરસાધ્ય દોળે, મળી વાંધુ ત્યાર.	૬૪
સ્વર્ગ ધરણી ગગન સર્વે, આવરી તે જ્યોત,	
અર્કગિનિતુલ્ય વાધી, થયુ અતિ ઉગ્રોત	૬૫
અર્જુન અશ્વત્થામના, અન્નતેજ અન્ન,	
(જાણે) ત્રિવેણી તાપે બળે, એ વિધ ભાસે ભીત	૬૬
દાઝવા લાગ્યા લોક સહુ, ને શોક પામ્યા ત્યાય,	
કલ્પાત અગ્નિ ઉદ્ભવ પામ્યો, માનતા મન માય.	૬૭
મળના ભય વિને કીન, લોકકેરો નાશ,	
હરિતણી પણ મત એવો, એમ વિચારે બે પાસ.	૬૮
પછે અર્જુને અન્ન બન્ને, સહાર્યા નિરધાર,	
લોક સહુ આનંદ પામ્યા, હવે જય જયકાર	૬૯
પછે શીઘ્રગતિ આવી શ્રેષ્ઠા, અર્જુને દારણુ કામ	
ગૌતમીના પુત્ર અશ્વ—ત્યામા જેનું નામ	૭૦
પછે રત્નનોત્પન રીસથી, અર્જુને બાધ્યો સૌય;	
પશુને રજ્જુ જેમ બાધે, યથા યાચિક ક્રોધ.	૭૧
પછે બળે બાધી અરિને, આવતા અર્જુન ત્યાય,	
રથ્યા અબરતાણા મદિર, સળગી મુદર જ્યાય	૭૨

૬૪ પરસ્પર ઈ— એક બીજાના સર(બાણ)વડે સાધ્ય થયેલું (ઉપજેલું) ૬૫ આસરી—દાડી અર્ક ઇ—તે જ્યોત અર્ક(સૂર્ય) અને અગ્નિ, એ બેની બરોમર વધી ઉગ્રોત—પ્રકાશ ૬૬ ભીત (ભીતિ)—ભય ૬૭ કલ્પાત—કલ્પના અતકાળનો

૭૦ ગતિ—ગતિવડે દારણુ કામ—દારણુ (કંઈણુ) કામ કરનાર—અશ્વ-ત્યામા ૭૧ રજ્જુ—દોરડું ૭૨ અબરતાણા—પગડાના સળગી—મળખૂત,

ત્યારે કમળલોચન કૃષ્ણજી, ભગવાન શારંગપાણી;	
કોપ કરીને ઉચ્ચર્યા, અર્જુન પ્રત્યે વાણી	૭૩
હે પાર્ય એને પાળવો નવ, ઘટે તુજને એહ,	
એ બ્રહ્માધમ મારવો, એમા નહિ સ દેહ	૭૪
જે નિશામા સૂતા હતા, બાળક પાસે જેહ,	
અપરાધવિણ એણે હણ્યા, તે માટ હણવો તેહ	૭૫
શત્રુને પણ સૂતો થકો, ત્યમ બાળક હણવો બર્થ,	
તે ધર્મ નહિ એવા મકારે, કહે અન્યત અર્થ	૭૬
મદમત મદિરામત ને, ઉન્મત જે હરિ હોય,	
સુપ્ત બાળક તથા નારી, ન હણવો રિપુ સોય	૭૭
અનુધમ જે શરણ આવ્યો, વિરથને ભયભીત,	
એવો અરિ નવ મારવો, જે કોઇ જાણે નીત	૭૮
જે પારકે માણેકરી, નિજ માણુ પોપે કુદ,	
તેહનો વધ તેહને, કલ્યાણકારી સ્પદ	૭૯
જો પાપ કીધા પછી તેનો, ન પામે નર દડ,	
તો પાતકે પડ્યો થકો, તે પડે નરકે લડ	૮૦
જો પુરુષ પાતક કયા પૂઠી, દડ દે રાજન,	
તો શુદ્ધ થઈસ્વર્ગે પજો, તે પુણ્યનાન સમાન	૮૧
તમે પાચાળી પ્રતિ, એમ ઉચ્ચાર્યો છો વાણી,	
તે સમે સાબળતો હતો હું, સુણો ગાડિવપાણી	૮૨
હે માનિની તારા સુતનો, મારનારો જેહ,	

૭૪ બ્રહ્માધમ—અધમ બ્રાહ્મણ ૭૬ મહે—(મથમર—વ્યાસ)

૭૭ મદમત—કેદુ વગેરેથી અસાનધ હરિ—અર્જુન સુપ્ત—સૂતેનો

૭૮ અનુવમ—યુદ્ધનો ઉદ્યોગ નહિ કરનારો—૭૯ વિરથ—રથ વગરનો

નીત—નીતિ—રાજ્યનીતિ

તેહનુ શિર હરણ હાવે, એમાં નહિ સંદેહ	૮૩
તો આતતાથી મારવો, પાપિષ્ઠ એહ અનાર્થ,	
પોતાતાણા સ્વામીતાણુ, એણે કર્યું આજ અકાર્ય	૮૪
પોતાતાણા પરિવારને એ, માગ્નો કરનાર,	
તે માટ પારથ મારથ એને, આજ કુળઅગાર	૮૫
એણે પ્રકારે પરીક્ષિત, પરમેશ્વરે તે પાર્ય,	
ધર્મ મારગમા પ્રયોજ્યો, સાધવાને સ્વાર્થ	૮૬
તેણે પણ ગુરુપુત્ર ને, નિજ પુત્રનો હણનાર,	
તેને મારતા મન ન માને, એ માટ છે શુ વિચાર	૮૭
પછે પારથ વસ્ત્રમદિર, પાસ આઘ્યા ત્યાર,	
ગોવિ દસરખા જેહને રથ—સારથી આધાર	૮૮
પછે પુત્રને શોધ્યા કરે, જે દ્રૌપદી વર વામ,	
પ્રિયાને પારથ કહે, આ જુઓ અશ્વત્થામ	૮૯
એમ અવગણ્યો પશુતણી પેર, પાસ બાધ્યો જેહન	
લાજતે નીચે મુખે, અપરાધ બાણી તેહ	૯૦
તેને નિહાળી પાચાલીને મન દયા આવી બાણ,	
ગુણવતી ગુરુમુતને નમીને, પછે બોલ્યા વાણ	૯૧
સતી તેનુ બંધનાનયન, ન સેતી અવશ્યમેવ,	
મૂક્ય મૂક્ય મહીશ ! એ દિજ, આપણો ગુરુદેવ	૯૨
જેહના અનુગ્રહચક્રી શીખ્યો, ધનુર્વેદ વિચાર,	
અસ્ત્રયુથ પ્રયોગ શીખ્યો, તથા ઉપસહાર	૯૩

૮૪ અનાર્થ—કુષ્ટ પોતાના સ્વામીનું—કુર્થોધનનું અકાર્ય—બૂહુ ૮૬
પરીક્ષિત—પરીક્ષા કરી ૮૮ વસ્ત્રમદિર—તણુ ૯૦ અગમ્યો તિરસ્કાર
કર્મો ૯૨ બંધનાનયન—બંધન કરીને આણવો તે મહીશ—રાખા
૯૩અસ્ત્રયુથ—અસ્ત્રનો સમુદાય

એહને બંધન નવ ઘટે, એ દ્રોણુનુ છે રૂપ;	
મળ રૂપે રહ્યો પોતે, દ્રોણાચારજ બૂપ.	૯૪
પુત્ર પૂરે અંગ યાયે, અગના અર્ધગ;	
પુત્રમાતા માટે પતિને, આપ ન ગઈ સગ.	૯૫
હે ધર્મમૂર્તિ મહાભાગ, જમતયકી નિરધાર,	
ગુરુતાણુ કુળ ન પામે કુ ખ, પૂજવા અધિકાર	૯૬
એહની જનની ગૌતમી, તે રખે રોતી હોય;	
તે સર્વથા છે સાધવી, પતિવ્રતા રખે રોય.	૯૭
જેથી મુજને કુ ખ પડ્યું ને, રકુ વારવાર;	
મુખા બાળક નિહાળીને, મુખે આમુ ધાર.	૯૮
અપ્રતિષ્ઠિત અધમક્ષત્રિય, વિમુકુળને જેહ,	
કષ્ટ દઈ કોપાવશે, તે થશે કુ ખી દહ.	૯૯
તે વિમુકુ કુળ બૂપકુળને, દહે ત્યા તતકાળ,	
પરિવાર સાથે ગોકસાગર, પડે તે બૂપાળ.	૧૦૦
તે દ્રૌપદીનુ વચન વાર, ધર્મન્યાયસમેત,	
દયાકારી કુઃખહારી, વિચારી નૃપ હેત.	૧૦૧
વળી સર્વજીવસમાનવાણી, શણીએ કહી જેહ;	
ધર્મરાયે વિખ્યાણી, સાલજો વાડવ તેહ.	૧૦૨
નકુળ ને સહેદવ સાત્યકિ, ધન જય લગવાન,	
સહુ ચોપિતાએ વખાણી, દ્રૌપદીવાણી માન	૧૦૩
ત્યા કોપ કરી કે' વૃકોદર, એહનો વધ કલ્યાણ,	

૯૫ અર્ધગ—અર્ધાંગ—અરધુ શરીર પુત્રમાતા—દીકરાની મા

૯૯ અપ્રતિષ્ઠિત—પ્રતિષ્ઠા રહિત ૧૦૧ હેત—હેતે ૧૦૨ સર્વ ઈશ—સર્વે
જીવને જેમા સમાન ગણેતા છે એવી વાણી

નિશા સના શિશુના જે, વૃથા લીધા માણ.	૧૦૪
પોતાતણે ન પતિનો, નવ અર્થ સીધો એક;	
બાલ્યાતી એહ માટે, મારવો અવિવેક.	૧૦૫
ભીમ ને દ્રોપદીનું, વચન સુણી નારા'ણ;	
મિત્રનું મુખ નિહાળી, ઉચ્ચર્યા ઉત્તમ વાણ.	૧૦૬
એ બ્રહ્મજંધુ ન હણવો, જો આતતાથી હોય;	
આતતાથી મારવો એવું, કહે છે સહુ કોય'.	૧૦૭
તે ઉભય મત મેં મમાણ્યા, હું સાસનનો કરનાર;	
તે માટે મારી આજ્ઞા એવી, માનવી નિરધાર.	૧૦૮
આતતાથી આવતો, વેદાંતપારગ હોય;	
મારતાને મારવો ત્યાં, બ્રહ્મહત્યા નો'ય.	૧૦૯
તે વચન બંને પળે પારથ, કરે તેહ ઉપાય;	
બ્રૂપાળ તારી પ્રતિજ્ઞા, જ્યેષ્ઠી પૂરણ થાય.	૧૧૦
તે સાધવીને સંભળાવ્યું, સાંત્વતામા જેહ;	
તારા સુ ને મારનારને, હણ્યું હું નિઃસંદેહ.	૧૧૧
ભીમનું ને દ્રોપદીનું, થાય ગમતું જ્યમ;	
મારે મન ગમે અર્જુન, તમે કરવું ત્યમ.	૧૧૨
ભીમ કહે એ મારવો, છવાડવો કહે નારથ;	
પ્રતિજ્ઞા પારથ કરે, શ્રીકૃષ્ણ ને જે સારથ.	૧૧૩

સૂતઉવાચ.

સુત કહે સૌનક મુણે, સર્વ વાક્યમ્મમાણ;

- ૧૦૫ પત્નીનો—દુર્યોધનનો અવિવેક—અવિવેકવાળો—અશ્વત્થામા.
 ૧૦૬ નારા'ણ—નારાયણ ૧૦૮ સાસન—આજ્ઞા. ૧૦૯ વેદાંતપારગ—
 વેદાંતમા પાર પામેલો ૧૧૧ સાંત્વતામાહે—તેનું સાંત્વન કરતી વખતે.
 ૧૧૩ પ્રતિજ્ઞા ઈ—પાર્થ (તે) જે પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે અને શ્રીકૃષ્ણ
 (જે બોલ્યા તે), એ જે (બંને) સારથ—સિદ્ધ કરવ.

હરિતાણું હારદ લણુ પારથ, ખડ્ગ આલ્યો પાણુ.	૧૧૪
મણિ જે મસ્તકતણો તે, સમે કાપી લીધ;	
અભિપ્રાય ઈશ્વરનો લહી, સર્વનું ગમતુ કીધ	૧૧૫
સખદ છોડ્યો બાળહત્યા—ચકી દીસે દીન;	
કાઠી મૂડ્યો ત્યાંચકી, મણિતણે તેજે હીન.	૧૧૬
વપન કરવુ દ્રવ્ય હરવુ, દશનિષ્કાસન;	
વિપ્રને એ દડ દેવો, નહિ દહિક અન્ય	૧૧૭
પુત્રને શોકે કરીને, અતિઘણા આતુર બૂપ;	
પાત્ર પાંડવ તથા પાંચા—લી પડ્યાં દુ ખટ્ટપ.	૧૧૮
પોતાતણા જે પડ્યા રણમાં, મરણ પામ્યા ત્યાર;	
તેહનુ સાધન સર્વ કો, કરતા હવા સસાર	૧૧૯
ઇતિ મથમસ્ક'ધમા, અધ્યા' થયા શુભ સાત;	
જેહ અધ્યા' વિષે અશ્વ—ત્યામાનુ ઉતપાત.	૧૨૦
શ્લોક અઘાવનજ અધ્યા'—માય છે સવિવેક,	
રતન કહે યત્ને કર્યા, પદ વિશ ને શત એક.	૧૨૧

અધ્યાય ૮ મો.

શ્લોક.

દ્રોણપુત્રકૃતવૈકૃતક્ષમ સર્વપક્ષપરિરક્ષણોદયમ ॥

વિપ્રમસ્તકમણે સહારવ પાતુમાત્રિભુવનેકતારક ॥ ૧ ॥

૧૧૬ સખદ ઈન્—જે બાળહત્યા કરવાથી દીન દીસતો હતો તેને સખદ કરેલો છોડ્યો ૧૧૭ વપન કરવુ—માયુ મૂડી નાખવું દેશ-નિષ્કાસન—દેશમાથી કાઢી મૂકવો ૧૧૯ સાધન—ઉત્તર સાધન.

૧ શ્લોક—દ્રોણના પુત્ર અશ્વત્થામાએ કરેલા અપરાધની ક્ષમા કરનાર તથા પોતાના મર્ને પક્ષનુ રક્ષણ કરવામા ઉદ્યોગવાળા એવા અશ્વત્થામાના

દ્રુતવિલંબિત.

કુપિત દ્રોણસુતાશ્ચયૌ અષ્ટમે,
કર્ચુ પરીક્ષિતરક્ષણ કષ્ટમે;
હરિતાણી સ્તુતિ કીધન્ કુતૌચ્ચે,
નૃપતિશોકદસ્થાનક વર્ણિચે.

૨

સૂતઉવાચ.

રાગ કેદારો.

સુત કેહે સુણ દિનપતિ, પાડવ દુ ખ પામ્યા અતિ,
રાણ ઘણા મરણ થયા પોતાતણા એ
તેહ ઉદકને ઇચ્છતા, કૃષ્ણ સહિત ના'વા'જતા;
આપવા અ જલિ જળ ગ ગાતણુ એ

૩

૪

ઠાળ.

અંજલિ આપણુનાને દેવા, પાડવ ના'વા જાય;
આગળ કીધી અખળા સઘળી, ખાછળ પોતે પજાય.
ઉદક દાન દે ત્યા નૃપ કલ્પ્યા, વિલ્પ્યા વારવાર;
હરિપદ પાવન ગ ગાજળ, નાહ્ય તે નિરધાર.
ત્યાં બેડા જે ગય યુધિષ્ઠિર, ભીમાદિક લઘુ બ્રાત;
ધૃતરાષ્ટ્ર ગાધારી સુતનો, શોક કરે ઉતપાત.
કે તાણ ને કૃષ્ણ કરે ત્યા, કુવરતણે અતિ શોક;
સરવે કો સુરસન્નિતા તીરે, શોક ધરંતાં ફોક.

૫

૬

૭

૮

માયાના મણિનુ હરણ કરનારા અને નણ્યલોકના તારનારા ભગવાન મારું
રક્ષણ કરો.

૨ કુપિત—ક્રોધેના કષ્ટમે—કષ્ટમા નૃપતિશોકદસ્થાનક—યુધિષ્ઠિરને
ગોક આપનારા સ્થાન ૮ સુરસરિતાતીરે—ગંગા દીને કાંઠે

- રવજન મરણથી શોકજ કરતા, સરિતાને તટ રોય;
 તેને આશ્વાસન કરતા હરિ, યુનિવર સઘળા રોય. ૯
 સર્વ ભૂતમાં કાળતણી ગતિ, એના નહિ પ્રતીકાર;
 સર્વ કોઈ કાળે સમ કીધા, કહે નિદર્શન સાર. ૧૦
 અરે સુંદરી જોક મ આણો, દુ'ખતણુ' ઘર એહ;
 સર્વ ભૂતની એહ અવસ્થા, અતે ત્યજવા દહ. ૧૧
 અકવર્તી નૃપનાં સત્ય ચળ્યાં, ઇંદ્રને કહ્યે ન્યારે;
 કાળતણુ યજ કોઈ ન જીવ્યા, દીવા પવન પ્રહારે. ૧૨
 ત્રિકૂટ પર્વત કોટ કહાવે, સાગર સરખી પરિખા;
 રાક્ષસ સરિખા જોધા જેને, મિત્ર કુળેર સરિખા. ૧૩
 શુક્રાચાર્યે શાસ્ત્ર ભણાવ્યુ, નિત્યે નિર્મળ મત્ય;
 તે પણ રાવણુ કાળતણુ વરા, પામ્યો પરમ વિપત્ય. ૧૪
 મગરમચ્છ સ કુલ સાગર, શોધે એવા વીર;
 શશિ સૂર્યને ગ્રસવા સમરથ, ધરણી ઢળિયા ધીર. ૧૫
 તે પણ કાળે કૃતાર્તયુખમાં, (નાખી) કીધા કુંઆ કુઆ;
 કાળતણી ગતિ એવી જાણી, શીદ કરે છે શોઆ. ૧૬
 હાવાં હરિએ અજાતરાત્રુ, રાય યુધિષ્ઠિર કાજ;
 ધૂર્તધરણીપતિ પાસેથી, પાછુ આપ્યુ રાજ. ૧૭
 કૃષ્ણકેરા કેરા નિહાળી, આયુષ્ય આજાં જેનાં;

૧૦ પ્રતીકાર—ઉપાય નિદર્શન—દૃષ્ટાત ૧૧ મ—મા—નહિ.

૧૨ દીવા ઈં—જેગ પવનના પ્રહારથી દીવા ઓલવાઈ જાય છે તેમ. ૧૩

પરિખા—ખાઈ—નગરની ઓપાસ ઓછાવેની ખાડી ૧૭ ધૂર્ત ધરણીપતિ

—કગ રાજ—દુર્યોધન

શ્રીપતિએ પાંડુસુત પાસે, શિર દેદાવ્યા તેનાં.	૧૮
અશ્વમેધ યજ્ઞ પાંડવને, પછે યજ્ઞવ્યા ત્રાણ;	
કુતીસુતનુ જશ વિન્તાયું, રાક્ષસનું શુભ વર્ણ.	૧૯
પાંડુકુનની ગ્રહી આજ્ઞા, ઉદ્ધવ સાત્યકિ માથ,	
જગત્ પૂજ્ય વ્યાસાદિક વિમે, પૂજ્યા પદ્માનાથ.	૨૦
જાવા મતિ કીધી જદુનાથે, દ્વારામતીમાં જ્યારે,	
રથ ઉપર આવીને બેઠા, કૌતુક દીકું ત્યારે.	૨૧
એવે અવયોકી મળી સામી, ઉત્તર પરીક્ષિતમાત,	
ભયે વિર્ધળ શ્વાસ ભરાતી, ધાતી અતિ ઉત્પાત	૨૨
પાળ પાળ પરમેશ્વર હે હે, દેવ દેવ જગનાથ,	
તુથી બીજે કોઇ ન દેખુ, શરણાગતનો સાથ.	૨૩
ને માટે આ લોક વિષે છે, માહોમાહે મરણ;	
તે માટે તમે અજર અમર છો, શરણાગતના શરણ.	૨૪
અહો ઇશ આ સન્મુખ આવે, તપ્ત લોહમય બાણ;	
ગર્ભપાત એ રણે કરતો, હરતો મારા મ્રાણ	૨૫
સૂત કહે સાભળજો શૈનક, ભક્તપતિ ભગવન;	
ઉત્તરા રાણીકેમી વાણી, તત્કાણ આણી મન.	૨૬
અપાંડવી પૃથ્વી કરવાને, દ્રોણાચારજ તને;	
બ્રહ્માસ્ત્ર અગ્નિમય મે'લ્યુ, તે જાણ્યુ ભગવને.	૨૭
સૂત કહે છે તેણે કાળે, સાભળ શૈનક સચ;	
પાંચ પાંડવ સન્મુખ આવ્યા, ઝગહળતા શર પચ.	૨૮
પોતાના સનમુખ શર દેખી, પાંચ પાંડવ બીતા,	
અસ્ત્ર શસ્ત્ર ને આયુધ સાઘાં, જૂપતિ અતિ ભયભીતા.	૨૯

૨૪ પ્રથમના અજરઅમરણુપણાની અપેક્ષા બતાવે છે ને માટે ૪૦-
૨૫૪ છે ૨૮ શર—બાણ

જેને અન્ય સહાય નહિ કોઈ, એવા પાંડવ વીર;	
તેનું તેનું કુળ દેખીને, સુંદરસ્થામચરીર.	૩૦
પોતાનું જે આયુધ કહાવે, સાર સુંદર્શન નામ;	
તેણે પોતાના સેવકની, રક્ષા કીધી સ્યામ.	૩૧
સર્વ જૂતના અંતરજનમી, જોગેશ્વર જગદીશ;	
પછે ઉત્તરાઅંતર પેશી, ગર્ભ આવયો ઇશ.	૩૨
અભિમન્યુ નારી ઉપર વિહારી, વિસ્તારી નિજ માયા;	
પાંડવનો પરિવાર વધારણ, સક્ષમ રૂપ સમાયા.	૩૩
યદ્યપિ અસ્ત્ર સદ્ગુણ શ્રદ્ધા, નિષ્કુળ કંપહું ન યાતુ;	
તોયે નિષ્ણુતેજ વિવેકી, રોક ફરી થઈ જાતુ.	૩૪
હરિને એ આશ્ચર્ય ન માનો, સર્વ કાર્ય અપાર;	
માયાએ સરજે ને પાળે, સહારે સંસાર.	૩૫
શ્રદ્ધાસ્ત્રઅગ્નિયકી છૂટીયાં, તનય તથા વધૂ કૃષ્ણા;	
મયાણકાળે કૃષ્ણતાણી કરે, સ્તુતિ કંતી સત્વળા.	૩૬
નમું તુને હું આદ્યકુરૂવને, પ્રકૃતિપરેશ્વર દક્ષ;	
સર્વ જૂત મધ્યે અહિરંતર, રહ્યા તોયે અલક્ષ.	૩૭
માયા રૂપ જવનિકા ગોટી, આચ્છાદ્યો તું સ્યામ;	
તે માટે તુજ રૂપ ન દેખુ, કેવળ કરૂં પ્રણામ.	૩૮
ઈંદ્રિય જ્ઞાનયકી તુ આઘો, અવાચ્ય કોવિદ કે'તા;	
દહતાણા અભિમાની મૂરખ, અજ્ઞાની નવ લે'તા	૩૯

૩૨ આવયો—દાકો ૩૪ યદ્યપિ ઇ—યદ્યપિ શ્રદ્ધાસ્ત્ર સક્ષમ છે—
ધારેતુ કાર્ય કરે એનું છે ૩૫ હરિને—હરિને વિષે ૩૬ સત્વળ—કૃષ્ણના
દર્શનથી તૃપ્ત નહિ થયેલી

૩૭ પ્રકૃતિ પરેશ્વર—પ્રકૃતિ(માયા)થી પર એના ઈશ્વર અહિરંતર—
બાહ્યર અને માહ્ય ૩૮ જવનિકા—પડદો ૩૯ અવાચ્ય—વાણીથી વર્ણી ન
શકાય એવો

નાટક વિષે જેમ નટુવો આવે, પડદે રહીને ચેષે,	
મંહે રહ્યો મહાનાદ કરે પાણ્ય, તેને કોઈ ન દેખે.	૪૦
પરમહસજી મોટા મુનિવર, પવિત્ર અત કલ્પ;	
તે સરખા તુજને નવ દેખે, સેવે તારા ચર્ણ	૪૧
તો ભક્તિજ્ઞેગ આચરવાને અમો, સમર્થ કયાથી સ્વામી,	
નાગી નેટ અમો અવિચારી, સંસારી સુખકામી	૪૨
વાસુદેવ ને કૃષ્ણ નમો નમો, મણુમુ દેવકીનદ,	
નદગોપના કુવર નમો નમો, નમો નમો ગોવિંદ	૪૩
પકંજનાભ નમો નમ તુજને, મણુમુ પંકજમાલ,	
પકજલોચનને મણુમુ નમો, પકજપાદ વિશાળ.	૪૪
માતાથી મુજ મધ્યે તારી, મીત ઘણેરી, ભાસે,	
એવું કહ્યું કે હવા કુતાજી, ગુણુ ગોવિંદના મકાશે.	૪૫
ક સે રૂંધી જદા દેવકી, દેવ તમો મૂકાવી;	
તેથી અતિ ઉપકાર કર્યો મુને, દખાડુજ ગણાવી	૪૬
ઘણે દિને દેવકી મૂકાવી, તે પણ એકજ વાર,	
તેના પુત્ર નથી મૂકાવ્યા, મુને ઘણો ઉપકાર	૪૭
હુ તો ઘણી વિપત્તિથી રાખી, તે હો વારવાર,	
મારા તો બાળક ઉગાર્યા, કહુ તેના પ્રતીકાર.	૪૮
વિપમોદકથી વીર વૃજોદર, લાક્ષ્મણહથી રાખી,	

૪૪ પકજનાભ—જેની નાભિમાથી પકજ (કમળ) ઉપજ્યુ છે એના.
પકજમાલ—કમળની માળાવાળા પકજલોચન—કમળ સમાન નેત્રવાળા
પકજપાદ—કમળ સમાન પગવાળા.

૪૫ કવિ કહે છે ભાગવતમા એવું કહ્યું છે કે હવે કુતાજી ગોવિંદના
ગુણુ પ્રકાસે છે “ તત્કૃતોપસારાનુસ્મૃતિ ” એ રાક્યનો અર્થ

હિડિ બાદિક રાક્ષસથી ને, ધૂતસભાથી સાખી.	૪૮
રાગુરાગ મધ્યે મહારથ ગાણના, અઅથકી ઉગારી;	
અશ્વત્થામા અસ્રથકી હું, ઉગારી ગિરિધારી.	૫૦
તે તે વિપત્તિ વિષે એ સશ્વત્, સપત્તિનુ સુખ લીધુ;	
જગતગુરુ ગોવિંદ તે જ્યાં, મગટ દર્શન દીધુ.	૫૧
દેવ તમારા દર્શનથી નવ, ભવનું દર્શન થાય;	
સપત્તિ મહાસુખની હણનારી, કહ્યું તેના મહિમાય.	૫૨
સત્ કુળ જન્મ અને અધિકારજ, સુત ને સંપત્તિ જોઈ;	
તેથી પુરૂષને મદ વાધે, સાધે નહિ શુભ તેહ.	૫૩
તમો અકિંચન જનને દર્શન, આપોછો ભગવાન,	
મદમાતા ઉન્મારગ જાતા, નવ દેખે ધનવાન.	૫૪
નમો અકિંચિત્ ધનને તમને, નિવૃત્તિગુણ નમસ્કાર;	
શાત આત્મારામ નમો નમો, કેવળપદ દાતાર.	૫૫
કાળરૂપ તે તુજને દેખુ, દેવકીપુત્ર તે દેખું;	
વિશ્વતણો વશ કર્તા તારા, આદિ અત ન પેખુ.	૫૬
સર્વ જૂતમા સરખા વર્તો, સમર્થ સ્વામી નિત્ય,	
માહોમાહો કનેશ કરે નૃપ, તેમાં તમો નિમિત્ત.	૫૭
માણસના કાર્ય અનુસરતા, માણસકેરૂં તન;	
હે ભગવાન તમારૂં કર્તવ્ય, કોઈ ન જાણે જન.	૫૮

૪૯ વિપત્તિદકથી—ઝેરના લાગથી ૫૧ સશ્વત્—નિરતર ૫૨ ભવનું—સસારનું. અર્થાત્ દુગ્તિને સસાર લેવો નહિ ૫૩ અધિકાર—અશ્વર્ય

૫૪ અકિંચન—કેવળ દગિરી—જેની પાસે કાંઈ નથી એવો ઉન્મારગ—ઉત્તરે મારગે ૫૫ અકિંચિત્ ધનને—જેની પાસે લગાર પણ ધન નથી એવાને કેવળપદ—મુક્તિ ૫૭ નિમિત્ત—નિમિત્ત માત્ર

- નરને રૂપ રહ્યા છે માટે, વિષમપણું જન જોય;
તેહ તમારે વસ્તુગત્યા નહિ, વા'લું વેરી કોય. ૫૯
- આપ અજન્મા જન્મ ધરો છો, કરો અકર્તા કર્મ;
આત્મારામ તમારે એ તો, અતિ આશ્ચર્ય પર્મ. ૬૦
- પશુમાં શૂકર વામન ઋષિમાં, માનવ રૂપે રામ;
જળજંતુમાં મત્સ્ય થયા વળી, કરતા નરનાં કામ. ૬૧
- એક સમે અપરાધ કર્યો, દધિભાજન કટકા કીધું;
માત ઘરોદા તમ કરજીંધન, નિજકર દામણ લીધું. ૬૨
- અંજન આંમુએ થઇ વહી, ચાલી ધારા કાળી;
ભય પામીને ઊભા સ્વામી, નીચું રહ્યા નિહાળી. ૬૩
- એહ અવસ્થા ધરા તમારી, સુજને મોહ, ઉપજાવે;
તાકમાનો ભય તારે શો ! તું—થી ભયને ભય આવે ! ૬૪
- કોઇ કહે તું અજન્મા પાણુ, જન્મ્યો છે એ કાળ;
રાય યુધિષ્ઠિરકેરી કીર્તિ, વિસ્તારવાને રાજ. ૬૫
- કોઇ કહે યદુકીર્તિ કરવા, જન્મ્યા છો ભગવન;
મલયાચળની કીર્તિ કરવા, અંદન જ્યમ ઉત્પન્ન. ૬૬
- કોઇ કહે વસુદેવે જન્મ્યા, પુત્રપણે પરમેશ;

૫૯ તેહ—તે—વિષમપણું. વસ્તુગત્યા—ખરી રીતે જોતાં. ‘નહિ’નો અન્વય બન્ને બાજુએ કરવો. એટલે, તમારામાં વસ્તુતઃ વિષમપણું નથી કે વાદાણું વેરી પણ નથી. ૬૦ તમારે—તમારે વિષે. પર્મ—પરમ—હે પરમ !

૬૧ કરતા—(કૃષ્ણાવતારમાં). ૬૨ કૃષ્ણાવતારનું કર્મ કહેછે: એક ઈ—૨૫૮ છે. દધિભાજન—દહીની ગોરસી. કરજીંધન—કરજીંધન માટે.

૬૩ તેથી તમે રહ્યા લાગ્યા, તે કહેછે: અંજન ઈ—આંસુએ આંખનું અંજન ધોવાછને તેની કાળી ધારા ચાલી.

દેવકીજીમાં દેહ ધર્યાં તમે, શ્યામજી સુંદર વેશ.	૬૭
કોઇ કહે આ વિશ્વતાણી, અવતરિયા કરવા સાર;	
દેવતાણા શત્રુ દાનવનો, વધ કરવા અવતાર.	૬૮
કોઇ કહે મહાભારે ભૂમિ, મહાદુઃખ પામી મા'વ;	
ભારે અંપાતી સીદાતી, સાગરમાં જ્યમ નાવ.	૬૯
તે દખીને ખસાજીએ, કરી પ્રાર્થના તારી;	
ભૂમિભાર હરવા હરિએ, લીધું રૂપ મુરારિ.	૭૦
કોઇ કહે નર આપ અવિદ્યા—કામકર્મ પીડાય;	
તેને શ્રવણ સ્મરણ કરાવા, કૃષ્ણે કીધી કાય.	૭૧
મુણે ભણે ને ગૃણે પુનઃ પુનઃ, સમરે ને આનંદ;	
તેહ તતક્ષણ ભવભંજન તુજ, પદપંકજને વંદે.	૭૨
હવે તમે અમને હરિ હમણા, શામાટે તજી મૂકો;	
અમો તમારાં અનુજીવી ને, મુહૂદ સગામાં ચૂકો.	૭૩
પોતાના જનકેરાં કારજ, કરવા ઇચ્છો મન;	
શ્રીમદ્પદપંકજ વિણ અમને, નથી આશરો અન્ય.	૭૪
અમો કર્યા અપરોધે ઘણા, બહુ રાજને દુઃખ દીધાં;	
તેહ અમારો વાંક નથી સહુ, કહ્યાં તમારાં કીધાં.	૭૫
યાદવ સરખા બાંધવ તારે, પાંડવ સરખા તન;	
દીનવચન તો શાને કહે છે, એમ કે'શો ભગવન.	૭૬
બદવ પાંડવ નામે રૂપે, તેહથકી શો અર્થ;	

૬૮ મહાભારે — પાપના મહાભારથી. સીદાતી — દુ.ખી થતી.

૭૧ અવિદ્યા કામકર્મ — અવિદ્યા (અજ્ઞાન), કામ અને કર્મથી. ૭૨

ગૃણે — વખાણે પુન પુનઃ — ફરી ફરીને. ૭૩ અનુજીવી — એવડ મુહૂદ — વા-
હાવાં.

દેવ તમાગં દર્શન પાજે, સર્વે જાણે વ્યર્થ	૭૭
સ્વામી જો સન્મુખ નહોતો, યાદવ ખાડવ ખોટા;	
નામે રૂપે વ્યર્થ કહાવે, માંડ થયા છો મોટા.	૭૮
ઈદ્રિય સકળતણે પરાકારી, છવ કહાવે નેહ;	
તોહ વિના જ્યમ મિથ્યા જાણે, નામ રૂપ ને દેહ.	૭૯
હુમાણા જ્યમ આ અવનિ જાણે, તારે ચરણે સ્પર્શી;	
તમો ગયા પૂઠે આ પૃથ્વી, નહિ જાણે હિતહર્ષી.	૮૦
દેશ અમારા સમૃદ્ધિ સચુત, અન્ન ઔપમી વૃદ્ધે,	
વન પર્વત ને સાગર સરિતા, વાવે તારે દૃષ્ટે	૮૧
પધારો તો ખાડવ દુખિયા, રહો તો યાદવ થાય;	
બન્ને પાસ મને દુ ખ માધવ, માગુ એક ઉપાય.	૮૨
વિશ્વેશ્વર ! વિશ્વાત્મન ! મારૂ, વિશ્વમૂર્તિ ! દુખ વેદા;	
ખાડવપુત્ર વિપેથી મારો, રનેહપાશ દહ છેદા	૮૩
અન્યથકી ઉતારી એવી, માધવજી મતિ મારી;	
તુજમા મીન સદૈવ પામજો, સઘળા વિદ્ય વિચારી.	૮૪
મીતિ સરિત મતિ તુજમા જોડજો, વારી વિદ્ય અસગા;	
(જ્યમ) પૂર સહિત સાગરમા જાના, વિદ્ય ગણે નહિ ગંગા.	૮૫
હે શ્રીકૃષ્ણ સખા અર્જુનના, હો કૃષ્ણ પરબ્રહ્મ,	
ભૂમિના ભયકારો ભૂપતિ, કુવસ હારીકર્મ	૮૬
અસપવીર્ય જોનિદ ! જોત્રજ-દેવતણા દુ ખહારી;	

૭૭ નામે—કીર્તિમા રૂપે—સમૃદ્ધિમા ૭૮ છો—મતે । ૮૦ હિતહર્ષી—હિતનડે હર્ષ પામનારી (પૃથ્વી) અથવા સ્વભક્તનુ દિત કરવામા હવ માનનાર (ભગવાન)

૮૨ પધારો—જતજો ૮૩ વેદો—જાણે (મારૂ દુ ખ) ૮૫ વારી—આટકારીને અમ ગા—સગરદિત (મતિ)

ચોગેશ્વર હે જગતગુરુ, પ્રણમુ ભગવાન મુરારિ

૮૭

મૂતઉવાચ.

કુંતાએ એમ કોમળ વાણ્યે, કલ્યાે સકળ મહિમાય;

મોહ કરે માયા ને હળવે, હસતા વૈકુંઠરાય.

૮૮

કુંતાજીએ માચ્યું ને મુજ, મતિ તુજમા અનુરાગી;

કુંતાને તે વારૂ કહીને, પછે આજ્ઞા માગી

૮૯

વળતા હસ્તિનાપુરમાં પેશી, સ્ત્રીશુ થયા વિદાય,

પધારતા મેમે કરી રાખ્યા, કૃષ્ણ યુધિષ્ઠિર રાય.

૯૦

(હવે) ભીષ્મતણા મૃત્યુ ઉત્સવ કે'વા, અન્યકથોપોદ્ધાત;

એ કથા એટલેથી સોતી, સાલળ શૌનક વાત.

૯૧

હવે રાય યુધિષ્ઠિર શોક કરે બહુ, માને નહિ પ્રતિબોધ,

બ્યાસ આદિ મોટા મુનિ બોધે, તોયે ન ટળે રોધ.

૯૨

દુશ્વરની ઇચ્છા કો ન લહે, થાનારૂં ને મમ્ન,

માહે મળ્યા પોતે પ્રતિબોધે, અહ્યુતકર્મા કૃષ્ણ

૯૩

હરિને મન ને યુધિષ્ઠિર સાથે, ભીષ્મ પ્રતિબોધાશે,

કુરુક્ષેત્રમા એકે કાળે, બન્ને કારણ થાશે

૯૪

બારૂ કહે પણ અતરબમી, અંતર રાખે શોક,

કૃષ્ણતણી ગતિ કોઈ ન જાણે, શિક્ષા દેતા શોક.

૯૫

૮૭ અક્ષયવીર્ય—નાશન પામે એવા પરક્રમવાળા ગોવર્ણ—ગાયના ટાળા ૮૮ માયા—માયાવડે (મોહ કરે) ૯૦ સ્ત્રીશુ—સ્ત્રીઓ મહિત રાખ્યા—અટકાવ્યા ૯૧ અન્યકથોપોદ્ધાત—ઉપોદ્ધાત ૨૫ અન્યકથા (કહે છે) ૯૩ અહ્યુતકર્મા—આશ્ચર્યરૂપ કર્મવાળા

૯૫ બારૂ ૯૦—યુધિષ્ઠિરને ભીષ્મદ્વારા ઉપદેશ કરાવેલો છે મારે અતરબમી તેને બાહારથી (બોધનાકય કહે છે) ખરા, પણ તેના અતરમા શોક રાખે (રહેવાદે છે)-

રાય યુધિષ્ઠિર ચિતવતા મન, સુદર સગાનો નારા,	
અવિવેકી અત કરણે કરી, પડ્યો મોહને પાશ	૯૬
અહો બુઝો અજ્ઞાન અમાર, હૃદય વિષે ઉત્પન્ન,	
દુષ્ટ સ્વભાવ અમારો જો જો, કઠિન અમારા મન	૯૭
શ્વાનશિયાળતાણુ ભક્ષણુ, એ સદા પારકો દેહ,	
તેને અર્થે બહુ અસૌહિણી, હણ્યા સૈન્ય મેં જોહ	૯૮
હવે અસૌહિણી પ્રમાણ કે', જે વેદવ્યાસે ભાખ્યું,	
કોઈ પુરાણુતણુ કહે છે તે, જોઈએ મનમાં રાખ્યું	૯૯
રથની સખ્યા સાબળજો, એકવીસ હજાર વિચાર,	
અવર આઠસે ઉપર શિત્તર, રથની સખ્યા સાર	૧૦૦
અસૌહિણીમા ગજની સખ્યા, રથ પ્રમાણે હોય,	
હવે કહે નરની સખ્યા, સાબળજો સહુ કોય	૧૦૧
એક લાખ નવ સહસ્ર તથા, શત ગણુ ને પચાસ,	
નરની સખ્યા એહ પ્રમાણી, અસૌહિણી ધતિહાસ	૧૦૨
પાસેઠ સહસ્ર છસે દશ હયવર, અસૌહિણીમા હોય,	
રાય યુધિષ્ઠિર કહે એવી, બહુ મારી મેં સોય	૧૦૩
બાળકે દ્વિજ સખધી ને વળી મિત્ર પિતાના બ્રાત,	
બ્રાત ગુરુનો દ્રોહ ક્યૌં મેં, કીધું અતિ ઉત્પાત	૧૦૪
તે માટે હું નરકચક્રી યુગ—કોટિ નહિ મૂકાઈ,	
અયુત અયુત વહી જાતે વર્ષે, કષ્ટમે પવિત્ર ન થાઈ	૧૦૫
સ ગ્રામે જે રાત્રુ હણવા, રાજાને નહિ પાપ,	
એહ શાસ્ત્રનું શાસન છે પણ, નવ માનુ હું આ	૧૦૬
જેના નાથ હણના તે નારી—કરો દ્રોહ પ્રકાશ,	

૧૦૫ અયુત અયુત—દશ હજાર ના દશ હજાર—એક કેટિ, અથવા લાખો કરોડો

તે પાતક હું ગૃહસ્થકર્મે, કરી રાકું નહિ નારા.	૧૦૭
હવતાણી હત્યા ઘણી થઇ તે, યજ્ઞથકી નવ જાય;	
યજ્ઞ વિષે તો જાણી પ્રીતી, વધવો પશુના કાય.	૧૦૮
કર્દમથકી જે કલુપ થયુ તેને, કર્દમ ક્યમ કરી દાલે;	
સુરાપાનકૃતપાતકને ક્યમ, સુરાપાન ફરી ટાળે.	૧૦૯
તે માટે મુને પાતક પ્રકટયું, સેનાવધનું જેહ;	
અશ્વમેધ આદિક બહુ યસે, ફરી નહિ જાય તેહ.	૧૧૦
કૃતિ ભાગવતે પ્રથમસ્કંધે, અષ્ટમ અધ્યા' સાર;	
જે અધ્યા'માં રાય યુધિષ્ઠિર-કેરો ગોકવિચાર.	૧૧૧
બાવન શ્લોકે બાધ્યા અધ્યા', કૃતીસ્તુતિની વાત;	
રત્ન કહે યત્ને કરી કીધાં, પદ રાત ને ઉપર સાત.	૧૧૨

અધ્યાય ૯ મો.

શ્લોક.

उत्तरोदरगतामेषालको मुक्तपुत्रपथयाकृतस्तुतिः ॥

योयुधिष्ठिरमनोव्रुजांसन स्तनमामिपरमेश्वरंपरं ॥૧॥

કૃતવિલંબિત.

પ્રથમ ભીષ્મતાણા મુખથી ગણ્યા,

ધરમરાય યુધિષ્ઠિર સાંભળ્યા;

૧૦૭ ગૃહસ્થકર્મે—ધરમરાયે મનુષ્યો જેવા યજ્ઞાદિ કર્મ કરે તેવાં કર્મ-
વડે. ૧૦૮ વધવો—મારવો. ૧૦૯ કર્દમ—કાદવ. કલુપ—મયિનતા દાલે
—ધુએ.

૧ શ્લોક—જે હિતરાના ઉદરમાં રહેવા બાળકનું પાવન કરનાર હેતુ
જેનાડે પોતાના મુત્રો સમાધાદિક દુ ખમાયા મુક્ત થયા છે માટે કૃતીએ
જેની સ્તુતિ કરી છે, તેમજ જે યુધિષ્ઠિરના મન રૂપી કમળમાં આમન
કરીને રહ્યા છે એા પદ્ય પરમેશ્વરને નિ પ્રણામ કરે છુ.

હરિતાણી સ્તુતિ, યુક્તિ પછે કહી,
નવમર્માશ્વ કથા સુયથા સહી.

૨

સૂતઉવાચ.

રાગ સામેરી.

સૂત કહે પામ્યો ભૂપતિ, કુતાસુત મહારાજ્ય રે,
મળદ્રોહપાતકથી બીન્યો, ચિતવતો નિજ કાળ રે.

૩

સર્વ ધર્મ જાણવા કાળે, ભૂપતિ કુતાન્તર રે,
કુરુક્ષેત્રમતિ આપ્યો જ્યાં છે, ભીષ્મપિતા મહાપાત રે.

૪

સકળ સહોદર સુદૃઢ હયવર, સકળ થયા અમવાર રે,
પાછળ પળતા હય ઝગહળતા, સોનાના શણગાર રે.

૫

સાભળ સૌનક કોઇ આપ્યા, ગય બેસી નરનાથ રે,
દૈપાયન ધૈમ્યાદિક આપ્યા, ગય યુધિષ્ઠિર સાથ રે.

૬

અર્જુનશુ રથ ઉપર બેઠા, પોતે પાણ પરબ્રહ્મ રે;
યજ્ઞ વિધે કુબેર વિશ્વને, ત્યમ ત્યાં રાજા ધર્મ રે.

૭

ભીષ્મ નિહાળ્યા ભૂમિપડ્યા જાણે, નવર્ગધકી વ્યૂત દેવ રે,
સપરિવાર પાંડવ શ્રીહરિએ, મલ્લમ્યા ભીષ્મ એવ રે.

૮

બ્રહ્મકૃષિ ને દેવકૃષિ વળી, રાજકૃષિ સહુ કોય રે,
ભરતપતિ ભીષ્મને જોવા, આવ્યા હુતા સોય રે

૯

પર્વત નારદ ધૈમ્ય મુનિ ને, દૈપાયન ભગવાન રે;
બૃહદશ્વ ભરદ્વાજ શિષ્યશુ, પરશુરામ મુનિજન રે.

૧૦

વસિષ્ઠ ને વગી ઈંદ્રમદ મુનિ, ત્રિત નામે મુનિ ભાવ્યા રે,
મૃતસમદ ને વગી અસિત મહામુનિ, કુરુક્ષેત્રમાં આવ્યા રે

૧૧

૨ ગણ્યા—(ધરમ-ધર્મ) સ્તુતિ—(ભીષ્મે કરેલી) યુક્તિ—(ભીષ્મ-
ની) ૪ કુતાન્તર—યુધિષ્ઠિર મહાપાત—પાણસપ્થામા રાગન ૮ વ્યુ-
ત—પડેતો

- કક્ષીવાન્ ગૌતમ ને અત્રિ, કૌશિક તપના રાસ રે;
 અત્રિ સુદર્શન ઇન્દ્રિયકર્શન, આલ્યા ભીષ્મની પાસ રે. ૧૨
- અન્ય વળી શુકદેવ સરિખા, નિર્મળ અત્રિ હરિ હેત રે;
 કરયપ અત્રિ બૃહસ્પતિ આદિ, આલ્યા શિષ્ય સમેત રે. ૧૩
- મહાભાષ્ય અત્રિ મળ્યા નિહાળી, ભીષ્મ ધર્મ જે જાણે રે;
 પૂજા કરતા અત્રિવરકેરી, દેરા કાળ પ્રમાણે રે. ૧૪
- જગદીશ્વર હરિ આગળ બેઠા, આપે ઉત્તમ દેહ રે;
 હૃદય વિષે હુતા હરિ ભીષ્મે, મેમે પૂજ્યા તેહ રે. ૧૫
- માયાએ જે મનુષ્ય થયા પણ, પોતે પૂરણબ્રહ્મ રે;
 ભીષ્મપિતામહ પરમેશ્વરના, મહિમા જાણે પર્મ રે. ૧૬
- પાંડુતાણા સુત પ્રાસે બેઠા, મેમવિનય મન જાણી રે;
 હર્ષાશ્રુજળ ઝાંખે નયને, નિરખી બોલ્યા વાણી રે. ૧૭

ભીષ્મઉવાચ.

- અહો મહા એક કષ્ટ કહાવે, મોટા મહાઆચાર્ય રે;
 અહો પાંડવ સમર્થ થઈને, તજવા ઇચ્છે કાય રે । ૧૮
- વિપ્રતણા ને ધર્મતણા વળી, આશ્રય સાર તમારે રે;
 અચ્યુતનો વળી આશ્રય મોટો, અખિત્ર દુરિત હરિ વારે રે. ૧૯
- અતિરથ એવો પાંડુ પિતા તે, જ્યારે પામ્યો રિષ્ટ રે;
 ત્યારે તમે બાળક સાથ વધુજન, કુંતા પામ્યાં કષ્ટ રે. ૨૦

૧૨ રાસ-રાસિ-દગતો (તપના દમસ્તારપ). ઇન્દ્રિયકર્શન-ઇન્દ્રિયોને સ્-
 કષી નાખનારા. ૧૫ હૃદય ઇન્દ્રિયોને હરિ ભીષ્મના હૃદયમાં દગા તેજ આ
 મોટા આગળ આચાર્ય છે એમ જાણીને ભીષ્મે તેમને પૂજ્યા.

૧૭ દર્શાશ્રુજળ ઇન્દ્રિયોનાં અશ્રુરૂપી જળ આવવાથી ઝાંખી થયેલી-
 આંખોએ. ૧૯ અખિત્ર-સપાત્ર. દુરિત-પાપ. વારે-નિવારે. ૨૦ રિષ્ટ-મુ-
 ત્સરૂપી દુશ્મિન્દ.

- તદા તમારે અથ કૃતા, પામ્યા અતિશે કલેશ રે,
નાના બાળક પાણવવાને, વનિતા વિદ્વજ વેશ રે. ૨૧
- તમને જે જે કષ્ટ પડ્યા તે, કાળ તણા સહુ કામ રે,
અહો કાળનુ કૌતુક મોઢુ, કોણ લહે નર નામ રે । ૨૨
- કાળતણા વશવર્તી જાણે, લોક સહુ મતિમદ રે,
વાયુતાણા વશવર્તી છે જ્યમ, મેઘતાણા બહુ વૃદ રે ૨૩
- ધર્મકુ વર સરખા જ્યા રાજા, ધર્મધુર ધર આપ રે,
જ્યા ગદાધર વીર જુકોદર, ગાંડિવ સરખુ આપ રે. ૨૪
- જ્યા ધનુર્ધર અર્જુન સરખા, માધવ સરખા મિત્ર રે,
તોય વિપત્તિ પડી એ વાયક, અમને ભાસે ચિત્ર રે. ૨૫
- અરે રાયજી આ હરિકેર, હારદ લહે ન કોય રે,
જેનુ હારદ જાણવા માટે, મોહ્યા કવિજન કોય રે ૨૬
- તે માટે એ દેવતણે વશ, જાણીને જ જાળ રે,
ઇશ્વરનો અનુવર્તી નાથ, અનાથમળને પાળ રે ૨૭
- આ ભગવાન પુમાનજ આદિ, નારાયણ સાક્ષાત રે,
જુષિશુભા વિચરે છે જાના, માયા મોહન જાત રે ૨૮
- એના મહિમા ગુણ ઘણા છે, જાણે શિવ ભગવાન રે,
દેવઋષિ નારદ જાણે કે, કપિન મુનિ રાજાન રે ૨૯
- એને તુ અજ્ઞાને માને, માતુલ કેરો તન રે,
મુહુદ સગો ઉપકારી આપત, તે પોતે ભગવન રે ૩૦
- પોતાનો પ્રધાન ખ્યોને, દૂતપણે પણ દાખ્યો રે,

૨૩ વશવર્તી—વશમા રહેનારા—આધીન ૨૫ વાયક—વચન ચિ
ત્ર—આશયકારક ૨૭ અનુવર્તી—અનુવર્તી થઇને
૨૮ પુમાન પુરુષ જુષિ—યાદવો માયા—માયાનકે ૩૦ આપત (આ
પા) સેવન

- મીતથકી સારથિ પાણ કીધો, તે જંગીશ્વર શ્રુતિ ભાખ્યો રે. ૩૧
- તમો કરાવ્યાં નીચ કર્મ તે, એને મન નહિ ભેદ રે;
રાગદેષઅહંકારે વર્જિત, સમદર્શી કહે વેદ રે. ૩૨
- તોયે પાણ એકાંતભક્તમાં, કરૂણા જોજો ભૂષ રે;
શ્રીકૃષ્ણે મુને પ્રાણ ત્યજતાં, દખાડ્યું નિજ રૂપ રે. ૩૩
- ભક્તિએ જેમાં મન પ્રવેશી, અર્ચન કીર્તન નામ રે;
એ આરાધી દહ તજે તો, યોગી પામે ધામ રે. ૩૪
- દેવ દેવ ભગવાન હરિ તે, ક્રિકરના કર એજ રે;
જ્યાર લગી હું દહ તજું છું, ત્યાર લગી યહાં રેજો રે. ૩૫
- રાતાં હોચનને મુખ હસતું, હૃદયસતું મુખપદ રે;
ધ્યાનતણે પદ તેહ ચતુર્ભુજ, હોજ્યો શોભાસદ્ય રે. ૩૬
- સાંભળ રોનક એમ મુણીને, રાય મુધિષ્ટિર પર્મ રે;
શરપંજર સૂતા ભીષમને, પૃથ્વી નાના ધર્મ રે. ૩૭
- પુરૂષતણે સદભાવે વર્ત્યા, વર્ણાશ્રમને યોગ્ય રે;
વૈરાગ્ય રાગોપાધિ લક્ષણ, ભિન્ન ધર્મ નર ભોગ્ય રે. ૩૮
- દાન ધર્મ ને રાજ્યધર્મ વળી, રાજ્યધર્મના ભેદ રે;
સ્ત્રીના ધર્મ તથા ભગવદર્મ, કહો કહે જ્યમ વેદ રે. ૩૯
- ધર્મ અર્થ ને કામ મોક્ષયુત, ઉપાય તેના ધર્મ રે;
નાના આખ્યાને ઇતિહાસે, ભીંમે ભાખ્યા પર્મ રે. ૪૦
- ધર્મનિરૂપણ કરતાં તેને, આખ્યો તેહજ કાળ રે;

૩૨ સમદર્શી—સદુને સમાનપણે જોવાવાળો. ૩૩ એકાંતભક્ત—
અનન્યમક્ત ૩૬ હૃદયમનુ—શોભનું. ધ્યાનતણે પદ—ધ્યાનના માર્ગમાં, ગો-
ભાસદ્ય—શોભાનું ધર.

૩૮ સદ્ભાવે—સ્વભાવમાં. ૩૯ ભગવદર્મ—ભગવાન પ્રતિ પર્મવાના
ધર્મ—ધર્મરમકિતના ધર્મ.

- ચોગીજનમનવાચિછતમૃત્યુ, ઉત્તરઅયન વિસ્લાળ રે. ૪૧
- સહસ્ર ભડ સમીપતણો, તેને ઉગારે રાણ જેહ રે,
એના ભીષમ તેણે કાળે, રહ્યા અજોડ્યા તોહ રે ૪૨
- સ ગરહિન મન આદિપુરૂષમા, આરોપ્યુ ત્યાં તોહ રે,
ચાડ્યુ ચતુ કર પીતાબર હરિ, આગળ ઊભા જેહ રે. ૪૩
- લોચન મેળી મનમા લીધુ, નારાયણનું રૂપ રે;
આગળ ઈશ્વર બેઠા મનમા, સમર્પી ભીષમ જુપ રે ૪૪
- વિમળ ધારણા એ હણ્યુ પાતક, ભીષમે જોયુ બાગી રે,
કૃપા દષ્ટિ શ્રીકૃષ્ણજી કરે, આયુધપીડા ભાગી રે. ૪૫
- સાધના ઈન્દ્રિય વૃત્તિ કરી, ભ્રમણા ભાગી એહ રે,
દેહ તજતા મસજ કરે છે, પરમેશ્વરને તોહ.રે. ૪૬

ભીષમહિવાચ.

- એણીરીતે મે મારી મતિ, ભગવત મધ્ય રોપી રે,
લોભ વર્જિત મતિ મારી, સાત્વતપતિને સમર્પી રે. ૪૭
- જે હરિથી મોટો નહિ જીજ્ઞે, પરમાત્મ પ્રકાશ રે,
ક્રીડા કરવા પ્રકૃતિતણો, સ્વીકાર ક્યો અવિનાશ રે. ૪૮
- કો કલેશે એ દેહધ રિત, જીવતણી પેર જૂઠો રે,
જે પ્રકૃતિથી સષ્ટિષ્ઠ તે, તેના પતિ આપે ઉકયો રે ૪૯

૪૧ ચોગી ઈ—ચોગી પુરૂષોને જેને મૃત્યુ માટે ૨ નથી ઈચ્છે છે તે
—ઉત્તરાયન રૂપ કાળ ૪૨ અજોડ્યા રહ્યા—માન ધારણ કયું ૪૩ ચા
૩—સુદર ચતુ કર—આર દાસ-રાણ

૪૪ લોચન મેળી—આપ્યો મીચીને આગળ ઈ—જે ઈશ્વર મોદા
આગળ બેઠા છે તેમજે ભીષમ રાગએ મનમા સમર્પી ૪૫ વિમળ ઈ—
નિર્મળ એરી ઈશ્વરની મારણાવડે પાપ હણ્યાયુ ૪૭ સાત્વતપતિ—માદવ-
પતિ ૪૮ તેના પતિ—પ્રકૃતિના પતિ

- ત્રિભુવનસુદર તમાવરયામળ, સુગન્ધમીલંકાર રે,
સુદર અળર અલકસમૂહે, આચ્છાદિતમુખ માર રે. ૫૦
- એવુ સાર શરાર ધરીને, પારથસારથિ રીત્ય રે,
એવા આ પરમેશ્વર મધ્યે, મગટો મારી મીત્ય રે. ૫૧
- ચુક્ર મધ્યે હયવર પૂર ઉડી, ધૂળે ધૂસર અલકે રે;
અંચળ અલકે અરીપરી કરી, શ્રમજળ કણુની ચળકે રે. ૫૨
- ભક્તહેતુ દ્યોતકદર્શન, વદન વિરાજે હસતા રે,
માટે તીક્ષ્ણ બાણે બેદી, ત્વચા કઠિન કસમસતા રે. ૫૩
- મારા બાણઆણી અદ્વિજાતે, કવચ દીપતુ અત્ય રે;
એવા હરિ મધ્યે મન મારૂ, રે'ને નિશ્ચય નિત્ય રે. ૫૪
- કહ્યું અર્જુન બલે સેના મધ્ય, મારો રથ હરિ હાકો રે,
જેણે એમ મુણી તે કાણુમા, રણમધ્યે રથ હાક્યો રે ૫૫
- રણની મધ્યે કુર્યોધનના, ચોખા કહાવે જેહ રે,
કાળદૃષ્ટિ નિરખી તે કીધા, આયુધહીણા તેહ રે ૫૬
- પરમ આયુધ આકર્ષિને, અર્જુનના જયકારી રે,
એવા અર્જુનસારથિ મધ્યે, પ્રીત પ્રકાશો મારી રે. ૫૭
- અર્જુનને જે કાળે મગટયુ, અહ મમતા અજ્ઞાન રે,

૫૦ ત્રિભુવનસુદર—ત્રણે લોકમા સર્વથી સુદર તમાવરયામળ
—તમાવરયામળ જેવો સ્વામળા વર્ણનો. અળર—વળ અલકસમૂહે—કેશના
સમુદાયથી

૫૨ પૂર ઉડી—પૂરપાટ ફાડવાથી ધૂસર—જૂખરા અનક—કેશની લટો
શ્રમજળકણુની ચળકે—શ્રમથી થયેલા પરમેવાના ટીપાના ચળકાવથી

૫૩ ભક્ત ઈન્—ભક્ત ઉપર પોતાનું હેતુ છે તેનું દ્યોતક (પ્રદર્શકરના-
ર) કે દર્શન જેનું એવું વદન .

૫૪ મારા ઈન્—મારા બાણની અણી અદ્વિજાવાથી ૫૭ આકર્ષિને—
તાણી લેઈને

સેનાને મુખ સ્વજન નિહાળી, મગટ્યુ પાતક ભાન રે.	૫૮
વિમુખ થઇ તે વિજયી ઊભો, રણ મધ્યે અર્જુન રે;	
ત્યારે જ્ઞાન કરી અજ્ઞાન નિવાર્યું, નિર્મળ કીધું મન રે.	૫૯
એવા હરિના પદપકળમાં, મગટો મારી પ્રીત્ય રે;	
વળી મુજને જે અનુગ્રહ કીધો, સાંભળજો તે સત્ય રે.	૬૦
પોતે પણ કીધું જે રણમાં, આયુધ પાજે આવું રે;	
મે પણ કીધું હરિ પાસે હુ, આયુધ આજ ધરાવું રે.	૬૧
પોતાનું પણ મિથ્યા કીધું, મારી પ્રતિજ્ઞા પાળી રે;	
મારે અર્થે રથ ઉપરથી, ઉતરિયા વનમાળી રે.	૬૨
હું સામા હરિ ધાયા ઝાલી, રથનુ ચક્ર વિશાળ રે;	
હસ્તીને હણવાને જાણે, સિંહો મારી કૂળ રે.	૬૩
ત્યારે બળમાં ચરણે ચાંપી, ભૂમિ ભારે કાંપી રે;	
ત્યારે માર્ગમા માધવનુ પડ્યું, પીતાંબર પદ આંપી રે.	૬૪
મારે તીક્ષણ શરને મહારે, શિથિલ કવચધર ધસતો રે;	
રૂધિર વહેતે આવ તો જોઇ, આતતાપી હુ હસતો રે.	૬૫
ઇંદ્રકુમારે વાંચો વિહસ, તોય નથી તે લગતો રે,	
મારા વધને અર્થે આવ્યો, રાતે લોચન ધાતો રે.	૬૬
રૂપે ભક્ત પણ મિથ્યા થાતો, એમ લક્ષ્યું જોપાળ રે;	
તેહ મુકદ્દ હજો ગતિ મારો, ભક્તવચન પ્રતિપાળ રે.	૬૭
પારથ રથનું રક્ષણ કરવું, ચેનકેનુએ કામ રે,	
રાશ પરાણો પણ વિરાજે, એ શીભા અભિરામ રે.	૬૮

* ૫૮ મુખ—મોખરા ઉપર ૫૯ નિવાર્યું—(ગીતા સંભળાવવાવડે).
 ૬૧ પણ—પ્રતિજ્ઞા ૬૪ આંપી—આંપી(બળ)ની પેઠે ૬૫ આતતાપી—
 ધનુષ્યધારી ૬૬ ઇંદ્રકુમારે—અર્જુને ૬૮ ચેનકેન—જેતે ઉપાયથી

- એવા ભગવંતમાં મારી મતિ, મસ્તી વેળા આણું રે;
હરિ નિરખી રણ માણ તમ્યા તે, તદ્રૂપ થયા હું જાણું રે. ૬૯
- સત્રીધર્મે મસ્તા જેને, રૂપ થયા શું કે'વું રે;
અતિ કામી ગોપી ગતિ પામી, ભીષ્મ કહેછે એવું રે. ૭૦
- લલિત ગતિ રતિ રાસ પિલાસી, માનિની માનસ કામી રે;
મદમાતી જેના ગુણગાતી, ગોપી તદ્રૂપ પામી રે. ૭૧
- રાયચુધિષ્ઠિર રાજસૂયમાં, જેવા સરખે રૂપે રે;
મુનિવર નરવર સહિત સભામાં, પૂજ્યા પાડવ ભૂપે રે. ૭૨
- ત્યાં સુંદર રૂપ અનુપ અલો હરિ, મહામહિમા વિસ્તાર રે;
મારે એવા ઇશ્વર આગળ ઊભા, ભાગ્યતણા નહિ પાર રે. ૭૩
- તે આ અજ પરમેશ્વરને હુ, પ્રગટ પામ્યો આજ રે;
અખિલ ઉપાધિ ભેદ મોહ મદ, મારા કીધા ત્યાજ રે. ૭૪
- પોતે નિર્મ્યા દહધારીના, હૃદયદરામા પેઠા રે;
સ્થાનક ભેદ ભિન્નજ ભાસે, તે ઇશ્વર આવી બેઠા રે ૭૫
- એક રવિ જ્યમ આગળ પાછળ, નરને નયને ભિન્ન રે;
એક હરિ સહુને બહુ છે ત્યા, રે'જો મારૂ મન રે. ૭૬

સૂતઉવાચ.

- સૂત કહે છે સાંભળ શૈાનક, ભીષ્મની ગતિ ભાષે રે;
મનવાણી ઇંદ્રીની વૃત્તિ, કૃષ્ણ વિષે એમ રાષે રે. ૭૭

૭૦ જેને રૂપ થયા—જેના રૂપ જેવા રૂપવાળા થયા—હરિરૂપ થયા
૭૫ પોતે ઇં—પોતે નિર્મેલા દેહધારી (પ્રાણી) ; એના હૃદય રૂપી દરા-
(ધરા)મા પેઠા

૭૬ નરને નયને ઇં—મનુષ્યની આખ્યોમા જેમ અનેક જૂદા જૂદા
સર્વ (પ્રતિબિંબ રૂપે) જણાય છે તેમ

- પરમેશ્વરમાં એક આપણો, મળ્યો આતમારામ રે,
અતરગતમા શ્વાસ વિરામ્યો, ભીભ પામ્યો ધામ રે. ૭૮
- ભીભ જ્યારે પરબ્રહ્મા, ભજ્યા નિહાળ્યા અક્ષી રે;
સર્વે કોઈ અખોલ્યા ઊભા, સાજ પડયે જ્યમ પક્ષી રે. ૭૯
- તે કાળે ત્યા નરવર સુરવર-કેરા દુહુભિ વાગે રે;
ધન્ય ધન્ય કહી ગગનચક્રી સુર, કુસુમ વરસાવા લાગે રે. ૮૦
- મરણ થયા પછી ભીભના કીધા, કર્મ સંકળ સંસ્કાર રે;
મુદૂર્ત એક દુખિત થઈ ઊભા, પોતે પાકુકમાર રે. ૮૧
- આનંદા મુનિ ગુણ ગુણે કરી, સતોભ્યા ભગવાન રે;
પછે ફરી હરિ હૃદયા રાખી, ગયા આપણે સ્થાન રે. ૮૨
- હાવે ઘેર જઈને ગાધારીને, ધૃતરાષ્ટ્રને રાય રે,
કૃષ્ણ સહિત આશ્વાસન કીધું, તાપ રામાવ્યો ત્યાવરે ૮૩
- ધૃતરાષ્ટ્રે પ્રેર્યા ને પોતે, પ્રેર્યા શ્રીગોપાળે રે,
પાછું ફરીને રાય યુધિષ્ઠિર, ધર્મરાજ્ય તે પાળે રે ૮૪
- ઈતિશ્રી ભાગવતે પ્રથમસ્કંધે, નવમો અધ્યાય ય ધ રે,
ગય યુધિષ્ઠિર રાજ્ય કરેછે, એમા એ સબ ધ રે ૮૫
- જે અધ્યાયમા રજોક થયાછે, એક ઊન પચાસ રે,
રત્ન કહે યત્ને કરો કીધા, બ્યાસી પદ અભ્યાસ રે ૮૬

અધ્યાય ૧૦ મો.

શ્લોક.

યુધિષ્ઠિરાત વરણેકનેતા મીપ્પાવતાનાવસર પ્રણેતા ॥

મક્તાવન સજ્જનવાર્યવર્ત્તા મર્ત્તોપુત્ર પાતુર્મવેકગર્ત્તાત્ ॥ ૧ ॥

• ૮૦ કુસુમ-કૂન ૮૬ ઊન-ઓહો પચાસમા એક ઓહો-ઓગણ પચાસ.

૧ રજોક-યુધિષ્ઠિરના આત કરણને સન્માર્ગે દોરનાર અને ભીભના અતકાળને સુધારનાર, ભક્તનું રક્ષણ કરનાર, સજ્જનોનું કાર્ય કરનાર તથા પૃથ્વીનું ધારણ કરનાર હરિ એ સાર રૂપી આતમાત્મા માટે રક્ષણ કરે.

રથોદ્ધતા.

ભક્ત કાર્ય કરી દારિકા જતા,
 સુંદરી સ્તવન ચિત્ત ભાવતા;
 હસ્તિનપુરચક્રી પધારતા,
 એટલી દરામ માંચ વારતા.

૨

રાગ માઝની ચોપાઈ.

શૌનક પૂછે સાંભળ સુત, કહેની કૃષ્ણકથા અદ્ભુત;
 મોઠો ધર્મધુરધર માંચ, એવો જેહ યુધિઙ્ગિર રાય
 બીજા બધુસહિત રાજન, મૂક્યો ભોગ તથા ભોજન;
 પાછું કયમ કીધું નિજરાજ, વળતાં કવણજ કીધાં કાજ;
 પૂછ્યુ શૌનક યુનિએ જેહ, સુત કહે છે ઉત્તર તેહ.

૩

૪

સૂતઉવાચ.

કૌરવ દળભાવક પરજાણ્યા, વશવિરોધઅગ્નિ જે બળ્યા;
 જ્યમ કાંઈ વનમાં વસાહુતાશ, કરતો સકળ વિપિનનો નાશ. ૫
 કૌરવવશ રહ્યો હરિ કોપી, વળતો પરીક્ષિત અંકુર રોપી,
 રાજ્યે રાય યુધિઙ્ગિર સ્થાપી, હરિને પ્રીતિ પરમ મન વ્યાપી. ૬
 રાય યુધિઙ્ગિરે મન સ્થિર રાખ્યુ, સુણી હરિભીષમકેરં ભાખ્યુ;
 વીર વિજ્ઞાન યુધિઙ્ગિર બામ્બો, બાધવવધનો વિભ્રમ વામ્બો. ૭
 હરિનો આશ્રય પામી હરખ્યો, પાળે રાજ્ય ધુરંધર સરખો;
 સેવે લઘુબાધવ રિપુ ૩ ધી, પાળે પૃથ્વી સાગર સુધી. ૮

૫ વશવિરોધઅગ્નિ—કુળનો વિરોધરૂપ અગ્નિ. વસાહુતાશ—વાસનો
 અગ્નિ વિપિનનો—વનનો ૭ વિભ્રમ—ભ્રાતિ—ગભરાટ.

માગ્યા વરસે વારિદ પુજે, પૃથ્વી કામદુધારી દૂજે,
સુરભિદુગ્ધ અવાડાનીચે, પયની ધારે ઋજને સિચે. ૧૦
સરિતા સાગરને જઈ મળતી, તરવર વીરધ ઔપધી ફળતી,
નૃપને સેવે તરવર વેલી, ઋતુ ઋતુ કુમુદફળરસ રેલી. ૧૦
આધિવ્યાધિ ભૂખને ત્યાજે, રાય યુધિષ્ઠિરકરે રાજ્યે,
અન્નતરાતુરાન્ન જ્યારે, ત્રૈણે તાપરહિત નર ત્યારે ૧૧

(અરે) હવે શ્રીહરિ ગમન કર તા, ટાળી રાય યુધિષ્ઠિર ચિ તા,
હરિનાપુર વશ્યા બહુ માસ, હરવો શોક સુહૃદની પાસ ૧૨
સખજો સ્નેહ સુભદ્રા ભગિની, શીતળ કીધે સહુનો અગની;
માગી શીખ સહુની પાસ, મણુજ પધારો એમ કહે દાસ ૧૩
બેઠ્યા ભૂપતિને ભગવાન, પ્રણમ્યા રાય યુધિષ્ઠિર માન,
કો બેઠે કો નમતા હેઠા, રથની ઉપર આવી બેઠા ૧૪
દ્રૌપદી સાર સુભદ્રા કુતા, ઉત્તર ગાધારી બહુ ચિતા;
ધૃતરાષ્ટ્ર ને યુયુત્સુ એવ, ગૌતમ કૃપ નકુલ તથા સહદેવ ૧૫
ભીમ ધૌમ્ય તથા બહુ નારી, હરિનૌ નિરહ સહે નહિ ભારી;
વિદ્યુજ વિલખે વિધણ વિયોગ, મનમા મોહ ન ભાવે ભોગ ૧૬
હરિજન સગમથી સુખ થાય, વિષયસગમદુખ મૂકાય,
સુહૃદ જેનો જશ મહિમાય, પડિત પ્રર્યે તે ન તળાય ૧૭
જશ ગુણ એક વાર સાભળતા, હરિજન સગ ન તમે વળતા,
એવા હરિમા સોપી મત્ય, પાડવ વિરહ સહે ક્યમ સત્ય ૧૮

૯ વારિદ—મેષ પુજે—દગતે કામદુધા—ધ્વજિત પદાર્થને આપનારી
સુરભિદુગ્ધ—ગાયત્રી દુધ ૧૦ વીરધ—વેલી ૧૨ સુહૃદ છં—સુહૃદ
(વાહના) ની પાસે જઈને તેમનો શોક હરવો

૧૭ વિષય છં—વિષયના સગમથી થોડુ દુખ હરિજનના અગમથી
નાશ પામ છે

દર્શનસ્પર્શન વચન વિવાસ, બોજન આસન રાયન મુહાસ,
 નેશુ નિરાદિન નાના બોગ, તેનો સહે ક્યમ ભૂપ વિયોગ. ૧૯
 મૂકી દીધી નેત્રનિમેષે, સહુકો પરમેશ્વરને પેજે,
 ચિત્ત ચતુર્ભુજ પાછળ ચાલ્યા, મેમને પાસ પડ્યા હજિવા'લા ૨૦
 લોચન નારાયણુચુ જોડે, ઇતઉત કારજ કરવા દાડે,
 ગોવિંદ ઘેઘથી ચાલ્યા જ્યારે, બાધવ અબળા ઉત્સુક ત્યારે ૨૧
 નહે નયન ભરી ભરી આવે, નારી લોચનમાહે સમાવે,
 લોચન ગચન અમગળ જાણે, અબળા હરિને અતર આણે ૨૨
 શખ મૃદગ નરેશી વાજે, વીણા ઢોલ ને ગોમુખ ગાજે,
 ઝાઝ નગારા ઘટા ધમકે, જાદવ જાતા દુ દુલિ ડનકે ૨૩
 મદિર શિખર ચઢી કુરનારી, જોવા મોહન રૂપ મુરારિ,
 હરિને કુસુમ વધાવી હરજો, દેવસમેત સકચી હસી નિરજો ૨૪
 હરિને છત્ર ધ્યુ અર્ચુન, જેને શ્રીહરિ તન મન ધન,
 દાડી રતન જડિત બહુ મૂન, દૃશ્તી મુક્તાદ્વજની જૂઝ ૨૫
 ઉજ્જવળ છત્ર હરિશિર સોડે, સુગવર મુનિવરના મન મોહે,
 ઉદ્ભવ સાત્યકિ માગા મા'લ, હરિને ચમર કરતા ચાલે ૨૬
 કોમળ કુસુમેદ્વજ વધાવ્યા, મધુપતિ મારગ મધ્યે ભાવ્યા,
 જ્યા ત્યા પ્રાણણ આશિષ ભણતા તે સહુ હરિ અવણે મુણતા ૨૭
 સગુણ પણે સહુ આશિષ સાચી, નિર્જુણ રૂપ નિહાળ્યે કાચી,
 ઉત્તમશોકમયી મતિ સારી, કૌરવપુત્રની સુદર નારી ૨૮
 તેને થાય પરસ્પર વાદ, ઉપનિષદથી વિષમ મુનાદ,

૨૦ નેત્ર નિમેષે-નેત્રની નિમેષ ઉમેર પણ મૂકી દીધી ૨૧ ઈતઉત-
 અહીં તહીં ૨૨ લોચન ગચન-નેત્રમાથી પાણી ગણતુ તે ૨૩ ગોમુખ-
 રણુતીંગા ૨૪ સકચી હસી-લાજ સહિત હસીને ૨૫ મધુપતિ-દૃષ્ટ
 ૨૮ ઉત્તમશોકમયી-શ્રીકૃષ્ણ ૩૫

- નિરખી વિસ્ત્રય પામી મન, સખીશુ ક્રોધ સખી કહે અન્ય ૨૯
આધે હુનો પુરુષપુરાણ, તે આ પ્રત્યક્ષ સારગપાણ,
ગોવિંદ ગુણથી આગમ થઈ મૂતો, આત્મ પ્રપચ પાખે અણુતો. ૩૦
પ્રત્ય સમય હરિ એકજ હતા, સવગા એવ પ્રભુમાં સ્ત્રી,
સુપ્તશક્તિ એવ ત્યા જેહ, ત્યારે મૂતી હુતી તેહ ૩૧
તે આ અક્ષર ઉપજ ધરતો, પુનઃપિ પ્રકૃતિને અનુમરતો,
પ્રકૃતિ કાળ શક્તિ ને પ્રેરી, સૃષ્ટિ કરવા હરિએ હેરી. ૩૨
જે નિજ અંશ સગવ છે જન, તેને ધરતી ને મોહ અતીવ,
કીધો મૃષ્ટિનણા સચોગ, એવને કરવા નાના ભોગ ૩૩
પૂર્વે નામ રૂપ નહિ જેને, કીધા નામ રૂપ હરિ તેને,
એવને કર્મ કરાવા બેદ, જેણે કીધા ચારે વેદ. ૩૪
તે આ ઇશ્વર આપ અનુષ, પકિત પેખે જેનું ૩૫,
કરતા રોધન પ્રાણ અપાન, ભક્તે શોધિત બુદ્ધિ મહાન ૩૫
જેવુ આ હરિ મનને શોધે, તેવુ જોગે પાણુ નવ રોધે,
વેદ વિધે જે શુદ્ધ વિચાર, શુદ્ધતાણા મુનિ જાણુનહાર ૩૬
તેણે સત્ય કથા કહી એની, નિગમેશુદ્ધ કથા તે જેની,
લીલા જે કરતા હરતા ભરતા, જે હરિ ઇશ્વર એક અકર્તા ૩૭

૨૯ ઉપનિષદથી ઇ—અર્થાત્ ઉપનિષદનું પણ મન દરણુ કરે એવો
મારો નાદ ૩૦ પુરાણ—પ્રાચીન ગુણથી આગમ—સત્પાદિક ગુણના શોભથી
પેદેલા

૩૧ સુપ્તશક્તિ—જનની ઉપાધિ રૂપ શક્તિ સુપ્ત થઈ હતી (લય પા-
મી હતી) ૩૩ અનીન—ધણે

૩૫ કરતા ઇ—પ્રાણ અને અપાન વાયુનું રોધન કરતા—પ્રાણાયામા
દિ કરીને સમાધિરિચત થતા

૩૬ શોધે—શુદ્ધ કરે રોધે—અટકે (વિચ તરફ જતા) ૩૭ નિગમે
—વેદ

એવા ઇશ્વર પ્રજ્ઞાકાર, તેણે શીદ ધર્યા અવતાર,
 નેયારે ભૂપથયા અજ્ઞાની, પોષે પ્રાણ અધર્મે પ્રાણી. ૩૮
 ત્યારે મર્યાદા ફરી કરતા, શુદ્ધ સ્વરૂપી રૂપજ ધરતા;
 અદ્ભુત ગ્રન્થરતા હરિ ધરતા, સત્ય પ્રતિજ્ઞા પણ અનુસરતા. ૩૯
 નિજ ઉપદેશ જયારથ પર્મ, ભક્તકૃપા ને અદ્ભુત કર્મ;
 ભુગ ભુગ અવતારે ભગવાન, એટલાં મગટ કરે ગુણગાન. ૪૦
 સખી અતિ ઉત્તમ જદુકુળ જાણો, મથુરા પરમ પવિત્ર પ્રમાણો;
 ન્યા આ પુરુષોત્તમ હરિ જન્મ્યા, પદ્માના મિય પોતે અનન્મા. ૪૧
 ન્યાં નિજ પગની પગત દીધી, પૃથ્વી કરી પૂજ કીધી;
 અહો એ આશ્ચર્ય વાત અગાવી, દારિકા સ્વર્ગથકી પણ વાધી. ૪૨
 સ્વર્ગતાણું જશ છલ્યુ સાર, એથી નીચુ દિવ નિર્ધાર,
 પૃથ્વી પુણ્ય પરમ પરકાર્યુ, જેમા દ્વારામનિ પુર વાર્યુ. ૪૩
 પુરના લોક નિહાળી વ્યક્ત, નિજપતિહાસઅનુગ્રહયુક્ત;
 એશુ કરગ્રહણ કીધુ જણે, મહાતપપુણ્ય કર્યુ સ્તીતેણે. ૪૪
 પ્રત ને સ્નાન સુપાવક પોષ્યા, એમ કરી આ ઇશ્વર સતોષ્યા;
 એના પુણ્યતણે નહિં પાર, પીતા હરિ અધરામૃતસાર. ૪૫
 પ્રજની જીવતી જેમાં મોહી, હરિમાં તન મન ધન આરોહી;
 તેશુ રમતી વારવીર, ધન્ય ધન્ય નારાયણની નાર. ૪૬
 ને વળી છતી લીધી નાર, સાર સ્વયવરમા નિરધાર;
 રણમા બળિયા છત્યા યોધ, ને શિશુપાળ પ્રભૃતિ સવિરોધ. ૪૭

૪૧ પદ્મા—લક્ષ્મી અનન્મા—જન્મ વગરના—અનાદિ. ૪૨ પગત
 —(પક્તિ) દાર અર્થાત્ ન્યા આધ્યા ૪૩ દિવ—સ્વર્ગ ૪૪ નિજ ઇન્—
 પોતાના પતિ(કૃષ્ણ)ના હાસરૂપ અનુચદ (કૃપા) યુક્ત છે. કરમદણુ—
 લાભ

૪૫ સુપાવક પોષ્યા—અગ્નિમા હોમ કર્યો ૪૬ આરોહી—અદાવીને અ
 થાત્ અર્પણ કરીને ૪૭ પ્રભૃતિ—મુખ્ય—આદિ અર્થાત્ વગેરે

કુડિમાણી જાળવતી ઘરસત્ર, પ્રધુન્ન સાંગે જાળ જેને પુત્ર,
 વડી જે નરકાસુરને મારી, લાલ્યા સોળ સહસ્રગત નારી ૪૮
 તે મહુ સ્ત્રી આવતાર સુહાવે, જેની પાસે ઇશ્વર આવે;
 જેને વશ છે આ સસાર, તે પ્રભુ પરવશ કીધા નાર. ૪૯
 જેના મંદિરથી નિરધાર, પુષ્કરસોચન ન જતો બાર;
 અબક્કા અનગુણથી પણ વસતો, આનંદમૂર્તિ આપે હસતો ૫૦
 હરિનારીતુ સુકૃત જેહ, કારણ કોઇ ન જાણે તેહ,
 એ વિધ હથેરતી પુત્રનારી, તે સહુ સુગુણ કા'ન મુરારિ ૫૧
 હાસ્યનિરીક્ષણ હરિએ નિરખી, જાદવ જાતા જીવતી હરખી,
 અજાતરાત્રુ યુધિષ્ઠિર રાય, પરથી આરાધ્યો મનમાય. ૫૨
 હરિના રક્ષણ અરથે અગી, પ્રેસે સેના તે અતુરગી;
 પાડવ વિરહાતુર વૉળાવ્યા, હરિએ હેત મહિત વાળ્યા. ૫૩
 નિન્નપુર મારગ માધવ આલ્યા, શૂરસેન યામુન દગ વિશાળા,
 બ્રહ્માવર્ત તથા કુરુક્ષેત્ર, મત્સ્યને સારસ્વત લખી નેત્ર ૫૪
 મૂકી માર્જનડય જળહીણ, મૂક્યો ધન્યદેશ જળક્ષીણ,
 સૌવીર દગ અને આભિર, મૂકી અલ્યા જાદવ વીર. ૫૫
 આલ્યા આનર્તકમા જ્યારે, કોઇ એક વાહન યાડયા ત્યારે,
 આનર્તક પોતાનો દેશ, દ્વારામતીની પાસે એત્ર ૫૬

૫૦ પુષ્કરસોચન — કમળનેત્ર પર હાસ્યનિરીક્ષણ—હાસ્ય સાથે
 જોતુ અર્થાત્ હસતા હસતા તેગના સામુ જોઇને પગથી—શત્રુથી

૫૪ શૂરસેન—મયુરાનો પ્રદેશ યામુન—જમુનાના કાંઠાનો પ્રદેશ બ્રહ્મા-
 વર્ત—સરસ્વતી અને દુષ્યંતીની વચ્ચેનો દેશ કુરુક્ષેત્ર—પાણીપત ગલ્ય—
 દ્વાન જ્યા વિરાટ નગર છે તેની પાસેનો પ્રદેશ સારસ્વત—સરસ્વતીના
 કાંઠાનો પ્રદેશ

૫૫ માર્જનડય—મારવાડ ધન્યદેશ—મારવાડની દક્ષિણનો પ્રદેશ સૌવી-
 ર અને આભીર—કાડિયાવાડના પ્રદેશો ૫૬ આનર્તક—ઓખામડગની
 પાસેનો પ્રદેશ

તે તે દશતાણા નૃપ નેટ, પૂજ્યા પરમેશ્વર બહુ ભેટ;
 પશ્ચિમદશ અપરાન્હ પ્રવેશ, એવે પામ્યો અસ્ત દિનેશ. ૫૭
 ધૃતિ ભાગવતે પ્રથમસ્કંધ, જેમાં કૃષ્ણ પ્રયાણ સંબંધ;
 રત્ન કહે યત્ને કરી કીધ, એના છત્રીશ શ્લોક પ્રસિદ્ધ. ૫૮

અધ્યાય ૧૧ મો.

શ્લોક.

સપદિહસ્તિનપત્તનતોહરિર્યદુભિરેવજગમકુશસ્થલીમ્ ॥
 ગજપુરીપ્રમદાસ્તુતિસાદરઃસમવતાપનિવારકતારકઃ ॥ ૧ ॥

ઈંદ્રવજ્ર.

આનર્તબૂપે પ્રાણમ્યા પરેશ,
 સર્વે મળી બંધુ પુરી પ્રવેશ;
 શોભા કહી યાદવઈંદ્રકેરી,
 એકાદશે એહ કથા અધેરી. ૨

સૂતઉવાચ.

આશાવરી.

મૂત કહે સૂણ્ય રૌનકે મુનિવર, યદુવર નગર પધારે રે;
 પુરવાસી ઉત્સુકે ઉલ્લસતા, હસતા સદન સમારે રે. ૩

૫૭ અપરાન્હ—પાછલે પોહારે. દિનેશ—સૂર્ય ૧ શ્લોક—હસ્તિનાપુ-
 રની સ્ત્રીઓએ કરેલી સ્તુતિ જોણે આદ્રથી આબળી છે તથા જે હસ્તિના-
 પુરથી નીકળીને દારકા પ્રતિ ગયા છે તે બક્તજનને તારનારા હરિ સર્વના
 મ માગ્ધી તાપનું નિસારણ કરે.

૨ યાદવધ્વજ—કૃષ્ણ અધેરી—અધરી કે મેળવવાને દૂર એવી. ૩ ઉલ્લ-
 સતા—ગોમતા મદન-ધર

- ઉચ્ચા દડ મયડ ધ્વજતગણુ, તોગણુ બા'ડ વિરાજે રે,
 ઝગદળના પાવકવિણુ બગીતા, રાત્નદીપક બહુછાજે રે ૪
- ગખ વજડયો શ્રીહરિએ તે, નાદ સમબ્યા ડગેગ રે ૫
- ઉજવળ શખ અધરની સંગે, રાતે ર જે લોભ્યો રે,
 દોમળ કમળ સગીખા કગના, સપુટ મધ્યે ગોભ્યો રે ૬
- હરિ કરમપુટશખ વિરાજે, ગોળા પરમ મગસ રે,
 કમળતાગા વનમાં ઊભો જાણે, નાદ કરે કલહ સ રે ૭
- શખનણો ગબદ સુણી જો, ભયને ભય ઉપજાવે રે,
 દરીનનોભી લોક સહુશ્રી-દરિના સામા આવે રે ૮
- તે દરિને નર આદર સાથે, બેઠ ભગેગી અપે રે,
 સૂરજને જેમ દીપકડેરી, આરતી કરીને તપે રે. ૯
- આત્મારામને પૂગણુ કામજ, નિજલોભે આનંદ રે,
 ત પણુ પોતે બેઠ ભક્તની, ઐ'તા યાદવચ દ રે ૧૦
- વદનકમળ મેમે પરકારયા, હુપે ગદગદ વાણી રે,
 પિતા મત્યે જેમ બાળક બોલે, મળે વદ એમ આણી રે ૧૧
- નાથ તમાગ પદપ કજને, અમો નમુ આનંદ રે,
 ખત્ત્વા સનકાદિકને સુરપતિ, નિત્યે જેને વ દ રે ૧૨
- પરમગરણુ પુરૂષ તે જે કો, ઇચ્છે અતિ કલ્યાણુ રે,
 ખત્ત્વાદિકનો ભયકારી જ્યા, કાળતાણુ ન મયાણુ રે ૧૩
- (૮) વિશ્વનણા ભાવન તુ અમને, રેભવ આપ્ય અપાર રે,
 તમો અમારા માતપિતા છો, સુહૃદપતિ નિરધાર રે ૧૪

૭ પ્રગસ-વખાણુવા યોગ્ય કનહસ-રાજદમ ૧૧ આણી-(પ્રેમ)

૧૪ જાનન-ઉપન કરાવ

- તમે અમારા સદ્ગુરુ સ્વામી, પરમ દેવતા સત્ય રે;
 ઇશ તમારો આશ્રય પામી, અમે યથા કૃતકૃત્ય રે. ૧૫
- અહો અમે તો તમે વડે, સનાથ યથાધુ સ્વામી રે;
 ત્રણ લોકમાં ફેલાઈ દર્શન, દેવ તમારું પામી રે. ૧૬
- હિતહિતસિતથી સરસ વિલોકન, વદન વિરાજિત રૂપે રે;
 અંગ અંગની શોભા સુંદર, નિરખી રૂપ અનુરૂપે રે. ૧૭
- હે અંબુજલોચન અમને મૂકી, તમે પધાર્યા જ્યાર રે;
 હસ્તિનાપુર કે મથુરા આલ્યા, તે દુઃખનો નહિ પાર રે. ૧૮
- એક ક્ષણ અમને વીત્યો તે, કોટિ વર્ષસમ મોઠો રે;
 સરજ વિના જેમ લોચનનો, વ્યાપાર સકળ તે ખોટો રે. ૧૯
- તથા અમે ક્યમ છું જ્યારે, તમે તજ્યા બહુ દિન રે;
 ટાલન તાપ તમારું સારું, નિરખ્યા પાપ વદન રે. ૨૦
- સુંદર હાસ ને શોભામંદિર, વદન મનોહર તારું રે;
 આ મુખ નિરખ્યા પાપે ક્યમ રે, ધીરજ ઠામ અમારું રે. ૨૧
- એણી રીતે પુરની વાણી, ભક્તપતિ મન આણી રે;
 દષ્ટિઅનુગ્રહ કરતા પુરમાં, પેઢા શારંગપાણિ રે. ૨૨
- મધુ ભોજ દારાહાદિ કુકરંધક, વૃષ્ણિયાંદવ તેહ રે;
 નાગે જ્યમ ભોગવતી રાખી, ત્યમ પુર રાખ્યું જેહ રે. ૨૩
- સકળ ઋતુમાં સકળ કુસુમફળ, તરવર આશ્રમ ફળતા રે;
 લતાતાણા મંડપ મધ્ય શોભે, સરોવર રીતળ જળતા રે. ૨૪

૧૬ સનાથ- નામવાળા-ધણીઆવા. ૧૭ હિતહિતસત-હિતહર
 હાસ્ય. વિલોકન-દર્શન. ૧૮ અંબુજલોચન — કમળ નેત્ર. જ્યાર-
 જ્યારે.

૨૩ મધુ ઇ-મધુ, ભોજ, દારાહ, કુકર, અધેક, વૃષ્ણ, એ સપગાં
 યાદવનાં કુળ છે. ભોગવતી-નાગ લોકોની રાજધાની.

ઉપવન ને ઉદ્યાન ઘણા, આરામ રમ્યના કામ રે;	
કમળતાણા આકર મન લોભે, ગોભે પુર અભિરામ રે	૨૫
પુરની પોળે મ દિર ઝોળે, તોરણ લોક નિહાળે રે,	
ધ્વજ પતાકા મારગ માહે, અતરઆતપ ટાળે રે	૨૬
મોટો મારગ ચૌટાકેસે, સન્માનિત જે ખારી રે,	
ગરી હાટ હટેરીકેરી, શોભા આગણ સાગી રે	૨૭
સઘળે છાટચા સુઝે ઉદકની, આવે ઉત્તમ વાસ રે,	
કૂળ ને કૂલ નવાકર કોમળ, ચળકે ચારે પાસ રે	૨૮
અતિ વલ્લભ આવતા સુણીને, મહામના વસુદેવ રે,	
ઉગ્રસેન અહૂર અને બળ, અદ્ભુત પરાક્રમ જોવ રે	૨૯
ચારુદેણ પ્રધુન્ન જાળવતી—સુત સાખ જે કા'વે રે,	
શયનાસન ભોજન લ્યજી હરખે, હરિની સામા આવે રે	૩૦
હસ્તી એક સગળ શણગારી, આગળ કીધો માર રે,	
પ્રાક્ષણ વેદ ભણે બહુ મ ગળ, આશિર્વાદ અપાર રે	૩૧
શ ખ શબ્દ નાના વિન વાળ, મત્ર માઠ પણ થાય રે,	
એ વિધિ યાદવડેરા યોધા, હરિના સામા જાય રે	૩૨
રથ ઉપરે યેશી જતા, સ્નેહે સત્વર થાતા રે,	
નટ નર્તક ગદ્યર્પ ને બદી, માગધ સૂત પગાતા રે	૩૩
ગણિકા કોટિ જતી રથ યેશી, હિત હરિદર્શન લોભે રે,	
કુડળ ચપગ કપોત પિરાળે, વદન અનુપમ શોભે રે	૩૪
ઉત્તમસ્તોકતાણાં અતિ અદ્ભુત, કરતા ચારિતગાન રે,	

૨૫ આકર—સમૂહ ૨૬ અતરઆતપ—અદરનો તરંગ ૨૭

સન્માનિત—સારી રીતે પાળેલો ૨૮ મહામના—ઉત્તર મનના

યથાયોગ્ય બાધવ બીજને, માધવ દેતા માન રે	૨૫
કોઇને શિર નામે શ્રીહરિ, આલિંગન કર સ્પર્શે રે;	
કોને ત્યાં પરણામ કરે તે, હસી નિહાળે હૃદયે રે.	૩૬
શ્વપચ આદિ સહુ કોને એ વિધ, આશ્વાસન હરિ કરતા રે,	
યશ યોગ્ય માધાવર આપી, લોકતાણા દુ ખ હરતા રે.	૩૭
વળતા પોતે ગુરુ પનિતાયુત, વિમ્બ છૂટ્તી સાથ રે,	
આશિર્વાદ લાગે બહીજન, પુરમા પેસે નાય રે	૩૮
રાજ્યપથે શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા, કનકનગરીની સળગા રે;	
ઘરને ગિખર ચઢી હરિ નિરખાણ, મહત મનોરથ અળગા રે	૩૯
નિત્ય નિનીસાણ કરતા યદ્યપિ, પુરવાસી હરિઆગ રે;	
તોયે તૃપ્તિ ન પામે લોચન, સુદર સોભા સગ રે	૪૦
તે હરિકૃષ્ણ હૃદય કહાવે, કમળાકેરું ગદન રે,	
લોચન ને સુંદરતા અમૃત-પાનયાત્ર જેનું વદન રે	૪૧
જેના ચારે કનની મધ્યે, દશ દિક્ષાળ નિવાસ રે,	
જેના વદનપકલરજ મધ્યે કરતા લક્ષ્મિવિલાસ રે.	૪૨
ઉજાળ છત્ર ગિગળે હરિશિર, સૂરજમડળ સરખુ રે,	
શ્વેત ચમર બે લમરે કરતા, ગગિમડળ ત્યાં પરખુ રે	૪૩
ઉપર પ્રુષ્પ પડે પથરાતા, જાણે ઉજાળ તારા રે,	
પીતાબર પેર્યા પરમેશ્વર, વિદ્યુત્ સરખા સાગ રે.	૪૪
ઈદ્રિયનુષ્ય સરખી વનમાળા, પોતે તન ઘનરયામ રે,	

૩૫ ગારિત—અરિ ૩૭ શ્વપચ—આડા ૧ આશ્વાસન—આસા-
વાગના માધાવર—નદમીપતિ ૩૮ રાજ્યપથે—રાજ્યમાર્ગે કનકનગર—કા-
ના ૪૧ અમૃતપાનયાત્ર—અમૃત પીણનું વામન ૪૨ દિક્ષાળ—દિશા
આનારશુક દેવતા વદનપકલરજ—મુખકાગરો તથા ૪૪ વિદ્યુત્—વી-
જળી

એવી ઉપમા સંયુત શોભે, મેઘસ્થામ અભિરામ રે.	૪૫
મંદિર પેડા સડુ માતાને, બેઠ્યા કૃતનમસ્કાર રે;	
અષ્ટાદશ માતા માધવને, વસુદેવજીની નાર રે.	૪૬
તે માતાએ આલિંગી, ઉત્તમગે આરોધ્યો તન રે;	
પુત્રજાણે પ્રેમેકરી ઝરતા, પથ ઉભરાતા સ્તન રે.	૪૭
હરખે આકુલ અંતઃકરણે, આનંદ આંખે મોંચે રે;	
હર્ષાશ્રુજળ ઝરતી જનની, સામળિયાને સિંચે રે.	૪૮
વળતા મુંઢર નિજ મંદિરમાં, આવ્યા શ્રીઅવિનાશ રે;	
સકળ કામ સંપૂર્ણ મંદિર, કોમળકમળા વામ રે.	૪૯
સોળ સહસ્ર ને અષ્ટોત્તરસાત, અંતઃપુર આગાર રે;	
એક એક ને અગર્ગા મંદિર, આવ્યા જગદાધાર રે.	૫૦
પનિ પરદેશ વશી ઘેર આવ્યા, અવલોકીને અળળા રે;	
મકટ ધયા તે પદ્મિનીઆને, મન મહોત્સવ સળળા રે.	૫૧
દૂરથકી દેખીને ઊડી, સહસા આસન મૂકી રે;	
અંતઃકરણકી પણ ઊડી, વિગ્હતણુ પ્રત ચૂકી રે.	૫૨
લાજ ભયાં લોચનને નામી, પામી પરમાનંદ રે;	
લીધુ પ્રત મૂંઝુ માનનીએ, જોયા યાદવચંદ રે.	૫૩
કોડા કારણુ દેહ સમારણુ, પરધેર મંગળ ગાવા રે;	
હમબુ ને વળી પરધર વસણુ, નાના વિધિના ભાવા રે.	૫૪

૪૬ કૃતનમસ્કાર—કર્ષા છે નમસ્કાર જોણે એના—હરિ ૫૦ અષ્ટોત્તર-સાત —એક સો આઠ. આગાર—ઘર

૫૩ લીધુ ૬૦—વિરહિણીઓને ચક્ર પરિતાપ કરનારો હોવાથી તેઓ ચંદ્રને ન જોનાવુ પ્રત લેઈ બેસે છે, પણ દેવે તેમણે ને પ્રત મૂચુ અને યાદવ ચંદ્રને જોયા

જેના સ્વામી ગામ નહિ તે, ઝોટલાં ન કરે નારી રે;	
હરિવિરહે હુતી તે સઘળી, સુંદરીઓ પ્રતધારી રે.	૫૫
દીઠા પે'લી દયિતા કરતી, મનપરિરંભણુ અળગી રે;	
પુત્રતણે રૂપેકરી વળતી, પતિને કંઠે વળગી રે.	૫૬
દર્શનઈંદ્રિય આલિંગનને, અંતે બેઠે શરીર રે;	
લાળે નમતાં લોચનમાંથી, વે'તાં આનંદ નીર રે.	૫૭
યદ્યપિ યદુપતિ પાસે આવ્યા, અને વળી ઝેકાંતે રે;	
તથાપિ તરૂણીજનને ભાસે, હરિપદ નવ નવ ભાતે રે.	૫૮
ઘટિએ ઘટિએ ગોવિંદપદથી, કાણુ વિકામી મૂકે રે;	
સખળ અપળ પાણુ જે પદને નવ, કદાપિ કમળા મૂકે રે.	૫૯
એ રીતે જૂભાર થતા, જૂપતિનો કીધો નાશ રે;	
અસૌહારુની ધણી જે જે વાધ્યા, નરપતિ તેજ પ્રકાશ રે.	૬૦
માહોમાંહે વૈર વધારી, મારી વિષજી વિરામ્યા રે;	
આયુધ વિણુ અળગા રહી માર્યા, આપે આનંદ પામ્યા રે.	૬૧
જ્યમ વનપ્રકાશ કરેછે અગ્નિ, વાંસથકી વનમાંહે રે;	
ખાળીવન પરજળી વિરામે, તે ગતિ હરિની ત્યાહિ રે.	૬૨
તે હરિ આ નરલોક વિષે આવ-તાર ધર્યો કરી માયા રે;	
સુંદર સુંદરીનૃંદ વિષે રમ-તા જ્યમ પ્રાકૃત કાયા રે.	૬૩
જે જીવતીનો ભાવ જણાવણુ, સુંદર હાસવિલાસ રે;	
લાજ સહિત અવલોકન એથી, પ્રકટયો મદનપ્રકાશ રે.	૬૪

૫૬ દયિતા—સ્ત્રી. મનપરિરંભણુ—મનવરે આલિંગન. ૫૭ દર્શન ઇ—મનવડે આલિંગ્યા પછી દર્શનઈંદ્રિય(નેત્ર)વડે આલિંગનકર્તું—અર્થાત્ જોયા.

૫૮ વન નવ ભાને—નવી નવી તરેહનાં. ૫૯ અપળ—(કમળાનુ વિ-રોધજી). ૬૨ વનપ્રકાશ—વનનો દાહ.

- તે મદન ને તે માનનીએ, મોઘા શ્રીમહાદેવ રે
લાજ્જલ શંભુ પિનાક તણને, વિચર્યા વનમાં એવ રે. ૬૫
- તે તરણી ગોવિદની ઘરણી, હાસ વિલાસે માતી રે;
માધવને મન મોહ ધરાવા, કોઈ ન સમરથ યાતી રે. ૬૬
- એવા આપ અસંગી હરિને, લોકો લહે છે સંગી રે;
પોતાને પરમાણુ હરિને, નર જાણે જડ અંગી રે. ૬૭
- ઈશ્વરની ઇશ્વરતા જો જો, મોટા મહિમા વાધ્યો રે;
મહતિ માહે રહ્યા પણ મહતિ—તણે ગુણે નવ બાધ્યો રે. ૬૮
- જ્યમ આત્મગુણ મધ્યે રે' બુદ્ધિ, આત્મગુણ નવ આવે રે;
માયા મધ્ય રહે ન અજગો, કેશવની ગતિ કા'વે રે. ૬૯
- પોતાની પત્ની નવ જાણે, હરિને પૂરણકામ રે;
મૂઠમતિ અખળા ચિંતવતી, આપણને વશ રંધામ રે ૭૦
- પણ પરિમાણ ન જાણે પતિનું, ઈશ્વર ભાવ ન આણે રે;
અહંમતિ આત્માને ન લહે, ત્યમ તે નાર પ્રમાણે રે. ૭૧
- ઇતિ ભાગવતે મહાપુરાણે, એકાદશ અધ્યાય રે;
હસ્તિના પુરથી કૃષ્ણ પધાર્યા, કનકપુરીની માય રે ૭૨
- જો અધ્યા'માં શ્લોક થયા છે, આગણ્યાળીશ પેર રે;
રત્ને કહે યત્નેકરી કીધા, (૫૬) એકવીશને શીતેર રે ૭૩

અધ્યાય ૧૨ મો.

શ્લોક.

આનર્તકશ્લેશહર મુષન્ય પુરીવિશનવાદિતપાત્તન્ય ॥

દ્વારાવતીવાસિનનામ્યુપેતહેતુ શ્રિયાપાતુપતીરમાયા ॥ ૧ ॥

૬૫ પિનાક—એ નામનું ધનુષ્ય ૭૧ અહંમતિ—અભિમાની પુરુષ
૧ શ્લોક—આનર્તકશ્લેશના કડો રાને હરનાર, અતિ ધન્ય નગરમપિસતા જેણે
પાયજન્યનો શમ્પ નાહ કર્યો છે.

ભુવ્ગી.

કહ્યું પૂરવે જે કયાને પ્રસંગે,
ત્યહાં દ્રોણના પુત્રનો માન ભગે;
દૂરી બારમે કે' પરીક્ષિત પ્રકાશ,
કથા પાંડવી મુન્યને પુણ્યવાસ.

૨

ઉપજાતિ.

સૂતે કહ્યું સમમ મધ્ય પર્મ,
પરિક્ષિતો જન્મ કહીશ પર્મ;
સંસ્થા કહું પાંડવનીતિહાસ,
એણે મશે કૃષ્ણકથા પ્રકાશ.
પ્રસંગથી પાંડવની પ્રતિષ્ઠા,
સૂતે કહી સમમથી વરિષ્ઠા;
હવે ઉપોદ્ધાત તજ્યોનુવાદ,
પૂછે કથા રોનક પ્રશ્ન આદ્ય.

૩

૪

એવા, દ્વારાવતી નગરીના મનુષ્યોએ યુક્ત કલ્યાણના હેતુ અને લક્ષ્મીના પતિ, એવા ભગવાન રક્ષણ કરે.

૨ પાંડવી—પાંડવની. મુન્યને—રોનક મુનિને, પુન્યવાસ—નેમિષા-રણ્યમા. ૩ પરીક્ષિતો—પરીક્ષિતનો સંસ્થા—હેલ્લી રિયતિ. પાંડવની તિહાસ—(પાંડવની પ્રતિષ્ઠા) ઈતિહાસમાં કહેલી પાંડવની સંસ્થા, એવા અન્યથા.

૪ પ્રતિષ્ઠા—રિયતિ વરિષ્ઠા (અવરિષ્ઠા)—ગ્રાફી રહેથી તે. હવે ૬૦—સાતમા અધ્યાયથી આરંભીને ઉપોદ્ધાત ૨૫ જે કથા કહી દીતી તે પૂરી થવાથી રોનક તેનો અનુવાદ કરીને તે કથાને હિંદીની આદ્ય (પ્રથમ) પ્રશ્ન પૂછે. નુવાદ—અનુવાદ.

શૌભકઉવાચ.

રાગ ધનાશ્રી.

અમ્બત્યામા કેરું અસ્ત્ર છ, ઝળટે જ્યોતિ પ્રદાસ છ;
 હૃદયો ઉત્તરા ગર્ભજ રીસે છ, ફરી જવાડયો તે ક્ષયમ ધરે છ. ૫
 પરીક્ષિતનાં કૃવાં આચરણુ છ, જે વિધ વગતો પામ્યો મરણુછ,
 મરણુ પછીના શો વિસ્તાર છ, મહામતિ મુજને કહો વિસ્તાર છ ૬

ઢાળ.

વિસ્તારથી મુજને કહો, સુણવા મનારથ જેહ;
 ફરી અનુગ્રહ કે'વા ઘટે તો, કહો અમને જીહ. ૭
 અમો શ્રદ્ધાવાન છું, તું કહે હરિ આચરણુ,
 ગોવિંદજીનું ગાન સુણવા, ઘણું અત કરણુ ૮
 હવે કહે નિષ્કૃષ્ટ નરાધિપને, પુત્ર મકટયા જેહ,
 શ્રીકૃષ્ણજીનો અનુગ્રહ, ભક્તિનો મહિમા તેહ. ૯

સૂતઉવાચ.

ધર્મરાજ મળ પાળે, પિતાવત્ સુખ સારણુ;
 કાંઈએ ન હિંચે કામના, શામના સેવે ચરણુ. ૧૦
 સપદા સુખ લગ્ન નહિ ને, યજ્ઞનું નહિ માન;
 વિમ પૂજ્યા ગર્વવર્જિત, ભજે નૃપ ભગવાન. ૧૧
 પટરાણીને અનુજ મહાશુજ, મહિમાનો નહિ ગર્વ,
 રાજ્ય જ'ણુદિપનુ, તૃણતૂલ્ય ગણતો સર્વ. ૧૨

ઉપાર્જના અધિકી થઇ, જઇ વિસ્તર્યું યશ સ્વર્ગ;
રાજાને અભિમાન નહિ, મન ધચ્છતો અપવર્ગ. ૧૩

તે દવદુર્લભ વિષય સઘળા—વિષે પ્રીત્ય ન થાય;
આનંદકંદમુકુંદ મધ્યે, ચિત્ત સોમ્યું રાય. ૧૪

જયમ કુશ્રાતુરને અજ પિણુ, એક ન ભાવે બોગ;
ત્યમ વિષયમાં નવ સને શૂપતિ, ભને શૂપતિભોગ. ૧૫

હવે મુણે સૌનકે પરીક્ષિતના, જન્મનો વિસ્તાર;
ઉત્તરાના ગર્ભમાં શિશુ, હતો પરીક્ષિત રાય. ૧૬

સખળ બળતો બાળ ત્યાં, બ્રહ્માસ તેજ પ્રકાશ;
તે સમે કોઈક પુરૂષને, દખવા લાગ્યો પાસ. ૧૭

અંગુષ્ઠમાન મુગાન શોભા—પાત્ર મુંદર વેશ;
તડિતઅંબર કનક મંડિત—મુગ્ધ મસ્તક દેશ. ૧૮

આગ્નન દીરઘ ચતુર્ભુજ, શોભાયમાન મહાન;
સઘશોધિત કનકકુંડળ, રક્તલોચનવાન. ૧૯

ગદા ધરી ફરતો ફરે, પોતાતણે બોપાસ;
અવલોકતાં આનંદ પામે, પરીક્ષિત પ્રકાશ. ૨૦

પરીક્ષિત પાછળ ફરે, જળહળે વિદ્યુતકાર;
ગદા કરને દેરવે, ફરવે વારવાર. ૨૧

અસ્ત્રકેરી આગ્ય ટાળે, ગદા જે ગોપાળ;
યથા સૂરજ શીતને, મિથ્યા કરે તત્કાળ. ૨૨

(જોમ) અસંગતિને દૂર કરતો, અને ફરતો પાસ;
આ કાલુ એકું નિત્યારે, (ત્યારે) પરીક્ષિત હરિદાસ. ૨૩

૧૮ અંગુષ્ઠમાન—અંગૂઠા જેવડો. તડિતઅંબર—વીજળીના જેવાં વસ્ત્રવાળો. મંડિત—શોભાયમાન.

૧૯ આગ્નન (આગનુ)—ધૂંટણ લગી. સઘશોધિત—તરતજ તપાવીને સ્વચ્છ કરેલા.

ઝોમ તાપ ટાળી અમેયાતમ, ધરમધર ભગવાન;	
દરા માસમુધી દેખતા, પછી યયા અંતર્યાન.	૨૪
લકતની રક્ષા કરીને, મહાસમરથ સ્થામ;	
ઉદરમાંના ઉદરમાં, આયમ્યા અંતર્યામ.	૨૫
હવે સકળ ગુણ સંપન્ન સમ—જે ભાગ્યનો ભંડાર;	
સકળ ગુણ સનમુખ સમે, ઉપન્યો જન સકુમાર.	૨૬
પાંડુનૃપનો અંશ ઉદયો, વંશનો ધરનાર;	
તેજ જોતે પાંડુ પોતે, પ્રગટતા આકાર.	૨૭
પ્રસન્ન મન રાજન તનનુ, કરે જાતક કર્મ;	
કૃપાચારજ ધૌમ્ય આદિક, કરે તે રાજધર્મ.	૨૮
કરાવી સુત જાતકારજ, સ્વસ્તિ વાચન સાર;	
દાન દે રાજન દિજને, યુધિષ્ઠિર દાવાર.	૨૯
કનક ધરાણી ધેનુ આપે, ગામનાં દે દાન;	
ગજરાજ ઘોડા નહિ ઘોડા, આપતો રાજન.	૩૦
પુત્ર ઉત્પત્તિપ્રણય કાળે, અલમ્ આપે અભ;	
ધર્મ કર્મ વિચાર જાણે, યુધિષ્ઠિર રાજન.	૩૧
નાલ ઉદ્યાયકી પે'લાં, પ્રેમમ સૂતકે નો'ય;	
તે માટય દિજને ત્યાર પે'લું, દાન દેતા સૌય.	૩૨
પુત્રજાતે વ્યાતિપાતે, કહ્યું અક્ષયદાન;	
પિતૃદેવતા ધેર પધારે, તે જાણતો રુબાન.	૩૩

૨૪ અમેયાતમ (અમેયાતમા)—જેનું માપ યામ નહિ એવા આતમા

૨૫ ૨૬ સમ—સમાન વૃત્તિવાળા. ગુણ—મહાદિકના. સનમુખ—અનુકૂળ.

૨૮ કરે—(જાતકર્મ) રાજધર્મ—રાજધર્મ પ્રમાણે ૩૧ અલમ્

—પૂર—તૃપ્તિ થતાં લભી. ૩૩ પુત્રજાતે—પુત્ર જન્મતા

સકળ પ્રાણજી તે સમે, સતોષ પામ્યા બાણ,	
પગે નમતા નરાધિપની, પ્રતિ બોલ્યા વાણ.	૩૪
હે યુધિષ્ઠિર આ પુત્ર કૌરવ, મળતંતુ માય;	
ઉપનયો નિધિ રૂપનો, ભાવતો ભૂપતિ આય.	૩૫
તંતુ કૌરવકુળતણો, અતિ શુદ્ધ છે આ બાળ;	
દુર્વાર દેવે મગટ કીધો, હુતુ નિધિ કરાળ.	૩૬
તારા અનુગ્રહને નિધ્યુએ, રાખ્યો તનય ને માટ;	
વિભક્તશદ્ધતિ યશે, એનું નામ ત્યા તે માટ.	૩૭
ભગવદી પિયે શિરોમણિ, યશે જૂપતિ એહ;	
લોકમા કીર્તિ ઘણી, પામશે નિ સ દેહ	૩૮
ભગવાનજનો ભક્ત થાશે સુણી એવુ બૂપ;	
યુધિષ્ઠિર તે વિમને, પૂછતો હવે સુતનું રૂપ	૩૯

રાજાઉવાચ.

અમારા કુળમાં હવા ને, સત્યવ્રત બૂપાળ,	
તેહને અનુસરશે કહો, દ્વિજ અમારો આ બાળ	૪૦
ન્યારે પરીક્ષિતની પરીક્ષા, પૂછી યુધિષ્ઠિર રાય,	
ત્યારે વિમ સઘળા વિચારીને, કહે તે મહિમાય	૪૧

પ્રાણશુભિવાચ.

પારથ સુણ સુતની કથા, અમો યમારથ કહુ વાણ,	
મળપાલક મનુસુત, ઈશ્વાકુ સરખો જાણ.	૪૨

૩૫ પ્રગતવતુ—પ્રજા રૂપ તાતણો ૩૬ દુર્વાર—ન અટકાવી સકાય
એવા ૩૭ અનુમેહને—રૂપા રૂપા માટે

વિપ્રવદ્વલતા અને, સત્યપ્રતિજ્ઞાનુ કામ;	
એઉ વાતે અનુસર્યો, દશરથનદન ગમ.	૪૩
શરણ રક્ષણતણો ગુણ, દાતાર ગુણ એ એહ;	
ઉશીનર નૃપ શિખિ સરખા, પુનર્મા છે તેહ	૪૪
સિચાણને નિજમાંસ આપી, રાગલગત સુકપોતે,	
રકતી રક્ષા કરી તે, શિખિકુળ ઉઘોત.	૪૫
યજ્ઞ કર્તા ને જ્ઞાતિના, યગ પ્રકાશ છે એહ;	
ભરત સરખો જાણજો, પુત્રને નિ.સદેહ.	૪૬
કાર્તિકસ્વામી ને પાર્થ સરખો, ધનુર્ધર વરવીર;	
હુતાશન સમ પ્રતાપીને, સિધુ સમ ગંભીર.	૪૭
વિક્રાળ કેસરી સરીખો, ત્યા યશે જાળક એહ;	
મંતજનને સેવવાને, હિમાચળ સમ જેહ	૪૮
સમા ભૂમિ સમાન રાખે, વિશેષે રાજન;	
પ્રજનો અપરાધ સે'શે, માત તાત સમાન.	૪૯
સમભાવમાં પ્રહાજશે, વરદાનમા મહાદેવ;	
શ્રીપતિ સરખો યશે, સર્વના આશ્રય એવ	૫૦
સકળ ગુણ સમાવશે, શ્રીકૃષ્ણનો અનુસાર;	
સુધાર્મિક જ્યમ યથાતિ, રતીદેવ તુલ્ય ઉદાર	૫૧
બળિરાય સરખો જાળકોએ, યશે ધીરજવાન;	
શ્રીકૃષ્ણ સેવા આગ્રહી, મહાદ સરખો મહાન.	૫૨

૪૩ વિપ્રવદ્વલતા—આઠણો ઉપર પ્રીતિ રાખવાપણ ૪૫ સિચા-
ણને—જાણને.

૫૧ સકળ ઇ—શ્રીકૃષ્ણને અનુસરનારો એ પુત્ર ગોતાને વિષે સકળ
ગુણ સમાવશે—ધારણ કરશે

અશ્વમેધ અનેક કરશે, એ તનય અવશ્યમેવ;	
પૂજ્ય પૂજા પાળશે, વૃદ્ધની કરશે સેવ.	૫૩
રાજઋષિ જનમેજયાદિક, મકટ કરતા જેહ;	
ઉન્માર્ગ જતા અસંજ્જનને, દંડ દશે એહ.	૫૪
ધરાતળમાં ધર્મકારણ, નિવારણ પાખ ડ;	
કબટકારી કળિયુગને, એહ દશે દંડ.	૫૫
દ્વિજપુત્ર મેશિત તક્ષકાદિયી, સુણી આતમમરણ;	
ચરણ હરિનાં સેવશે, પામશે શ્રીપતિશરણ.	૫૬
પોતાતણા આત્માપણાનું, ઇચ્છતાં સત્ય રૂપ;	
વ્યાસમુત શુકદેવનો, સંવાદ સુણશે ભૂપ.	૫૭
અસંગી ગગાતટે, નિજ મૂકશે જઈ દેહ;	
થશે ચિન્મય અભયપદને, પામશે ત્યાં તેહ.	૫૮
એ ભૂપને મુતરૂપ કહીને, ગયા પ્રાણણ ઘેર;	
કુશળજાતક કર્મમાં જહી, પરમ પૂજ્યા પેર.	૫૯
પડ્યું તેનું સકળ સિતિમાં, પરીક્ષિત ઇતિનામ;	
કરી ગર્ભમાંથી પરીક્ષુ, આજખી લીધા રયામ.	૬૦
જન્મ પામ્યા પછી પરજે, પ્રરૂપ મધ્યે સોય;	
મેં ઉદરમાં હીઠા હતો તે, હોય કે આ નોય.	૬૧
દિવસ દિવસે વાધતો, અતિ સીઘ્ર અભિમન્યુનંદ;	
ન્યમ શુકલપદો કળાપંદર, જુગત વાધે અંદ.	૬૨
યુધિષ્ઠિર આદે જનક તેની, કરંતા પ્રતિપાળ;	
કળા ચોસકતાગુણ બેદ, જાણુવે ભૂપાળ.	૬૩

૫૬ તક્ષકાદિ—તક્ષક નામનો ગરૂ. આતમમરણ—પોતાનું મોત.

૫૮ અસંગી—સંમરદિત. ૬૦ સિતિમાં—પૃથ્વીમાં.

૬૨ અભિમન્યુનંદ (નંદન)—પરીક્ષિત. ૬૩ કળા પં.—ચોમા કળાના બેદને જાણનારો થઈને શ્રદ્ધિ પામવા સામ્યે.

હવે બધુવધકૃત પાપ જાવા, અશ્વમેધ જગન;	
કરદડવિણુ ધન ઉપાર્જન કરી, આચર્યા રાજન	૬૪
હવે નૃપતિનું મન ઝોળખી, અચ્યુને પ્રેર્યા ત્યાય,	
અનુજ લાવ્યા અનુજ ધન, જઈ દિશા ઉત્તર માય.	૬૫
મરતપસે દાન દીધુ, ન ઉચલાયુ જેહા	
વાડવે નાખ્યું હતુ ધન, કનક આણ્યુ તેહ	૬૬
તે ધને કરી સામાન સઘજો, કર્યો ધર્મકુમાર,	
ત્રણ હયમેધે કરી હરિ, યજ્ઞ્યા જગદાધાર	૬૭
ભગવાન તેડયા ભૂપતે, દિજ જોવા અવિનાશ,	
મુહુદયહિત ત્યા વસ્યા, વિઠલ કુટલા એક માસ	૬૮
યુધિષ્ઠિરને દ્રૌપદી, લધુ બધુ બીજા જેહ,	
સર્વકો શ્રીકૃષ્ણને, આજ્ઞા આપે તેહ	૬૯
પછે દ્વારામતી મધ્યે, પધાર્યા પરમેશ,	
સાથ તેડયા ધન જય, ચક્રયુક્ત પુર પ્રવેશ	૭૦
ઇતિ શ્રીમયમસ્કંધમા, બારમો અધ્યાય,	
પરીસિતનુ જન્મ વર્ણન, જેહ અધ્યાય માય	૭૧
જેહ અધ્યાય વિષે ઉત્તમ, રત્નોક છે છત્રીસ,	
રત્ન કે યત્ને કર્યા, અડસઠ ૫૬ આ દીશ	૭૨

અધ્યાય ૧૩ મો.

શ્લોક

યોસૌચારુતર્કુર્મુજોનુજગદાશસ્ત્રાસિચક્રાન્વિતો
મેવશ્યામતનુર્મુજાર્પિતઘનુ પીતાનર મુદર ॥

૬૫ બધુવધકૃત—આછનો વધ કરવાથી ઉપજેતુ કરદડવીણુ—કર
લીધા વિના કે દડ લીધા વિના ૬૭ મરત—એ નામના રાજાએ ૬૮
મુહુદયહિત—વાહાનાઓના હિતને અર્થે

ગર્ભેમાતુરપાત્પરિક્ષિતમલંસૂક્ષ્માકૃતિશ્રીહરિ
સોયપાઢવવાન્નિમઘવિન્નુધ પીતાવર પાતુમામ્ ॥ ૧ ॥

રથોદ્ધતા.

તેરમે વિદુરવાડયથી વળ્યા,
શ્રીસમેત ધૃતરાષ્ટ્ર નીકળ્યા;
ઉત્તપુત્ર અભિષેકને મિપે,
ધર્મપુત્ર મહિમા જાણાવશે.

૨

સૂતઉવાચ.

રાગ ગોડી.

સૂત કહે છે શૌનક પ્રતિ, ધૃતરાષ્ટ્ર ગાંધારી ગતિ,
વિદુરે તીરથયાત્રા કરી; તે હવે કહું વિસ્તરી. ૩
કહ્યું મહામૈત્રેયેજ્ઞાન, આત્મગતિ જાણ્યા ભગવાન;
જે જાણ્યાની ઇચ્છા હતી, તે જાણ્યું આનંદા અતિ. ૪
વિદુરે પ્રશ્ન કર્યા ત્યાં જોહું, મૈત્રેયે ભાષ્યા સહુ તેહ;
પરમેશ્વરમા પામ્યા ભક્તિ, પ્રશ્નતાણી ભાગી આમંત્રિત. ૫
વિદુર વિશુદ્ધ યદ્ય આવતા, પામ્યે પાંડવ સામા જતા;
ધૃતરાષ્ટ્ર સર્વથા પ્રયુક્ત, કૃપાચાર્ય જતા મન સ્વસ્થ. ૬
કૃપી સુભદ્રા શ્રીહરિ હૃદિ, ઉત્તરા ગાંધારી દ્રૌપદી;
બીજી પાંડવવંશ જે બહુ નાતતાણી નારી જે મહુ. ૭

૧ રથોદ્ધ-સુદૃઢ ચાર હાથનાળા ભગવાન, જેણે કમળ, ગદા, શંખ, ખડ્ગ અને ચક્ર ધારણ કરેલા છે, જેમના શરીરનો વર્ણ મેઘના જેવો શ્યામ-છે, જેમણે હાથના ધનુષ્ય ગ્રાસેલું છે, જેમણે પીતાવર પેદેરેલું છે અને તેથી જે સુદૃઢ દેખાય છે, જેણે સૂક્ષ્મ રૂપ ધરીને ગાતાના ગર્ભમાં રહેલા પરીક્ષિતન સંપૂર્ણ રીતે રક્ષણ કર્યું છે, તથા પાંડવોએ અશ્વમેધ કર્યો તેમાં જે દેવ કેવે પૂજવા જે, તે પીતાવરધારી શ્રીકૃષ્ણ મારે ગળણ કરે. ૨ ઉત્તપુત્ર — પાંડવ રહેલો (પરીક્ષિત) પુત્ર ૬ યુધિષ્ઠિર-યુધિષ્ઠિર

સાથે નિજ સુતને લાવતો, વિદુરભણી સામી આવતી;
 સામાં આવ્યાં સર્વે ક્રોધ, અતર આનંદા પ્રતિ સોધ. ૮
 જીવ મળે જ્યમ જાગે દેહ, એ વિધ આનંદા સહુ તેહ;
 મેમ સહિત આંધુ ઢાળતાં, ટિકળ વિરહ વ્યથા ટાળતાં. ૯
 આસન બેસાર્યા હિત ધરી, રાજ પૂછે વિધિએ કરી;
 વિદુરે બોજન કીધાં ભાવ, સુખ આસનમાં બેઠા આવ. ૧૦

યુધિષ્ઠિરઉવાચ.

મણીમી રાધ યુધિષ્ઠિર યથા, સહુ સાંભળતાં પૂછે કથા;
 સુણો વિદુર કહું વારતા, ક્યારે અમને સભારતા. ૧૧
 પક્ષે છાયા કીધી તમે, એમ કરી ઉગાર્યા અમે;
 પાંખી જ્યમ પાંખે આવરે, નિજ બાળકની રક્ષા કરે. ૧૨
 વિપત પડી નિય પાવકભણી, ત્યા પાણુ રક્ષા કીધી ઘણી;
 માતા સાથ અમે મહાદુખી, તમે કર્યા તે કાળે સુખા. ૧૩
 તમે ભૂમિમાં ભમતા જેહ, કોણુ વૃત્તિએ રાખ્યો દેહ;
 શાં શાં તીરથને સેવતા, કોણુ કોણુ દીડા દેતા. ૧૪
 જે જે ક્ષેત્ર કિતિમા ગયા, તે તે કામજ પાવન થયા;
 ભગવદિયા તમ સરખા જેહ, પોત તીરથની તેહ ૧૫
 સદા ગદાધરને મન ધરે, તીરથ ને મહાતીરથ કરે;
 સુદૃઢ સગા બાંધવ અમતાણા, માણુચકો જે વડલભ ઘણા ૧૬
 કુણુ એક જેને દેવતા, જે જાદવ હરિને મેવતા;
 તે જાદવ કયહું દીડા તમે, કારણુ સાંભળો પૂછુ અમે. ૧૭
 • કનકનગરમાં મુખીઆ વસે, કરતાં કરતાં જાણ્યા હશે;
 રાજા ધર્મે પૂજ્યુ જેહ, વિદુરે સર્વ કહ્યું ત્યાં તેહ. ૧૮

- બ્રમાણ કરતાં જેવું થયું, ધર્મરાયને માંડી કહ્યું;
 યાદવકુળનો જે કાય થયો, છાનો રાખી ને નવ કહ્યો. ૧૯
- નરને દુઃસહ દુઃખની કથા, ભલા પ્રરૂપ નવ કે' સર્વથા;
 દયાવંત દુઃખ દેખી ન શકે, તે માટે દુઃખ વાત ન કે'. ૨૦
- પિદુર ધર્મરાજ સ્વયમેવ, શૂદ્રપણું પામ્યા તતખેવ;
 કાળ ક્રેટલાએક ત્યાં વર્યા, સ્વજને પૂજ્યા સુરવર જશા. ૨૧
- જ્યેષ્ઠભાતનું હિત આચરે, સહુ કોને આનંદજ કરે;
 જ્યાર લગી હસ્તિનાપુર માંય, શૂદ્રપણું યમ હુતું ત્યાંય. ૨૨
- ત્યાર લગી પાપીનાં પાપ, શોધી દંડ કરતા આપ;
 ધર્મરાજ પોતે ઉત્કર્ષ, શાપે શૂદ્ર થયા રાત વર્ષ. ૨૩
- (હવે) શાપતણું કારણ તે મુણો, તેના છે વિસ્તારજ ઘણો;
 કાઠક રાજ કેરા પીર, તસ્કર કુટે ધાતા ધીર. ૨૪
- માંડવ્ય ઋષિ તપ કરતા હતા, ચોર ગ્રહ્યા તે પાસે જતા;
 ચોર મળ્યો મુનિ બાંધ્યો રાશ, તસ્કર આણ્યા નૃપને પાસ. ૨૫
- નૃપે આજ્ઞા આપી ઘોર, શૂળી દીધા સઘળા ચોર;
 તેમાં ભૂપે જાણ્યો રૂખી, શૂળીથી ઉતાર્યા કુખી. ૨૬
- વળતો ઋષિ આવ્યો યમ કને, એવું બોલ્યા દુઃખિત તને;
 શામાટે હું શૂળી દીધ, એવો શો અપરાધજ કીધ. ૨૭
- તે મુનિ પ્રત્યે બોલ્યા ધર્મ, તેં કીધું મહાપાતક કર્મ;
 બાલ્યવય તમે કરતા કીડા, કુશને અગ્રે મોયા તીડા. ૨૮
- એમ મુણીને કોપ્યો મુનિ, યમ પ્રત્યે બોલ્યો મહાધુનિ;
 બાલ્યવય હું બાળ અજાણ, તેં મહાદંડ કર્યો નિરવાણ. ૨૯
- તે માટે હું દઈ શાપ; શૂદ્ર રૂપ તું થાજે આપ;

૨૨ યમ—યમરાજને. ૨૫ ચોર મળ્યો—ચોરએગો. ૨૮ કુશ—દામ.

અગ્રે—અણીએ. ૨૯ ધુની—અવાજ. અથવા ધૂનવાળો—મીઝજી.

- તે યમનો વિદુર અવતાર, રૂદ્ર ૩૫ હરિલક્ષિત અપાર. ૩૦
- (હવે) રાય યુધિષ્ઠિરનો ઉત્કર્ષ, સાંભળ્ય શૌનક આણો હર્ય;
- રાય યુધિષ્ઠિર પાળે રાજ્ય, સઘળો શોક કરીને ત્યાજ. ૩૧
- પુત્ર પરીક્ષિત દીઠો સાર, પોતાના કુળનો ધરનાર;
- દશદિપાળ સરીખા બંધુ, હરખ્યો દખી શોભે સિંધુ. ૩૨
- આણી રીતે ગૃહઆસકંત, ગૃહવ્યાપાર કરે હરિલક્ષ્મી;
- રાજ્યમદે માતા ભૂપાળ, એવે આવી પહોચ્યો કાળ. ૩૩
- દુસ્તર પરમકાળની ગતિ, તેણે પણ નવ જાણી જતી;
- વિકુરે કાળ લલ્લો આવતો, ધૃતરાષ્ટ્ર મત્યે ભાખતો. ૩૪
- સાંભળ ધૃતરાષ્ટ્ર ભૂપાળ, નારી જ કે આવ્યો કાળ;
- કાળતણો ત્યાં ને પ્રતિકાર, તે હું નવ જાણું નિર્ધાર. ૩૫
- કોથી કાળ નાસે નહિ એક, કોઇ સમે નવ ભાગે તેહ;
- તે એ કાળ સ્વય ભગવાન, સકળ લોકમાં એહ સમાન. ૩૬
- આપણ સહુનો કરવા નાશ, એ દીસેછે આવે પાસ;
- ને કાળે સરવે જન શ્રેયા, માણ તણ પરલોકે વરયા. ૩૭
- સહુ કોને વાંલા અતિ પ્રાણ, તેને કાળ તજવે જાણ;
- ધન પુત્રાદિકની શી વાત, કાળ મહાબળિયો વિખ્યાત. ૩૮
- તારે જીવ્યાનું શું કામ, પિતૃ વ્રાત સુત માર્યા કામ;
- વય આણું ને વૃદ્ધજ થયો, દેહ જરા રાક્ષસીએ શ્રેયો. ૩૯
- તોએ પડ્યો છે ગોહને પાસ, શીદ કરે જીવ્યાની આશ;
- અહો જીવને જીવ્યાતાણી, આશા દીસેછે અતિ ઘણી. ૪૦
- એ દષ્ટાંત અહીં જાણવું, એમ તુજને વાંલું જીવવું;

૩૩ રાજ્યમદે ૪૦—જે વખતે બીજા રાજા રાજ્યતા મદ્યી માતા
(ઉન્નત) યથા તે કાળ આવી પહોચ્યો ૦૫ પ્રતિજ્ઞ—ઉપાય.

- દુઃખથી જોણે રાખિયા, તે બન્ને કાકા ક્યાં ગયા. ૬૨
- એણું વચન સુણી અદ્ભુત, એકાએક ન બોલ્યો સત;
વિરહે વિહ્વળ વ્યાપી દયા, મેમે કંઠજ ગદગદ થયા. ૬૩
- નિજ સ્વામી જ્યારે દીઠા નહિ, નયને આંસુ ધારા વહી;
પાણિવડે લોહ્યા લોચન, મને કરી સ્થિર રાખ્યું મન. ૬૪

સંજયઉવાચ.

- નિજસ્વામીને રાખી હૃદ, રાય યુધિષ્ઠિર મત્તે વર;
સંજય કહે હું તે નવ લહું, કુળવદન સાંભળજો કહું. ૬૫
- તારા પિતર કહાવે જેહ, વિદુર તથા ધૃતરાષ્ટ્ર તેહ;
એકાએક અદશ્યજ થયા, યુજને પણ વાહીને ગયા. ૬૬

સૂતઉવાચ.

- સૂત કહે સૂણ્ય શૌનક રૂખી, કિચિત કાળ થયો નૃપ કુખી;
એવે આવ્યા નારદબુનિ, કરતા તુંબરકેરી ધુનિ. ૬૭
- ઊઠી આદર દીધાં માન, પૂજ્યા નારદજી ભગવાન;
પામી પાંડવ નીચા નમ્યા, મેમે નારદને પરણ્યા. ૬૮

યુધિષ્ઠિરઉવાચ.

- આસન બેઠા વીણાપાણ, રાય યુધિષ્ઠિર બોલ્યા વાણ;
સાંભળજો નારદ ભગવન, મારા પિતર પરમ પાવન ૬૯
- અકસ્માત પળાયા કહી, તેની ગતિ હું જાણુ નહીં;
બ્રાધારી અબા અમતજી, પુત્રશોકથી દુઃખજી ઘણી. ૭૦
- તપસ્વિની તે પણ ગદ્ય કહું, કયહાં ગદ્ય તે હું નવ લહું;

- અપાર સાગર કુબ્જ અમો, કર્ણધાર આઘ્યા છો તમો. ૭૧
- શોકસમુદ્ર પમાડો પાર, નારદજી આપે આ વાર;
- એમ સૂણીને બોલ્યા મુનિ, મહીપતિ મત્યે મધુરી ધુનિ. ૭૨
- રાય યુધિષ્ઠિર શોક નિવાર, ઇશ્વરને વશ છે સંસાર;
- ધૃશ કરે સંયોગ વિયોગ, બોગવાવતો નિજ નિજ બોગ. ૭૩
- બગદ યદા નાથ્યો નાસિકા, ખીલે બાંધ્યા દૃઢ રશિકા;
- વેદરૂપ ત્યમ મોટો સ્તંભ, નામ દામણે બાંધ્યા મુંભ. ૭૪
- કર્મબ્યવહારે સ્થિર રહે, ઇશ્વરનું બલિદાનજ વહે;
- ન્યમ કીડા સામગ્રી ઘણી, ચંદન ચીર કુસુમ ને મથિ. ૭૫
- ધણીતણી ઇચ્છાએ ચળે, માંહોમાંહે ટોળે મળે;
- તેમ ઇશ્વરને વશ આ લોક, હરિ ઇચ્છાએ સુખને શોક. ૭૬
- તમો લહો છો આ સંસાર, સ્થિર ને અસ્થિર બેહુ પ્રકાર;
- જીવ સ્વરૂપે સ્થિરતા લહે, દેહ સ્વરૂપે અસ્થિર કહે. ૭૭
- મિથ્યા છે એ બેહ વિચાર, સકળ જગત છે પ્રભાકાર;
- મોહ જનિત જો રનેહજ નાય, તો તુજ શોધ્યા ચોગ્યજ હોય. ૭૮
- મૂળ શોકનું મોહ મહાન, મોહ મૂળ મોહનું અજ્ઞાન;
- માટે ત્યજ વિહ્વળતા તેહ, અજ્ઞાનેથી પ્રગટી નેહ. ૭૯
- તારા મનમાં એવું હશે, મારાં ઘરડાં વનમાં વસે;
- દીન અનાથ પરાધીન વૃત્તિ, ક્યમ કરી ઉદર ભરે દિનપ્રતિ. ૮૦
- તું જાણે આ મારો દેહ, તેથી જીવનતા સહુ તેહ;
- કાળ કર્મગુણનો આધીન, પાંચ ભૂતનો પીડ્યો દીન. ૮૧
- એવો આ જે અસ્થિર દેહ, બીજાને ક્યમ રાખે તેહ;
- જેમ કો પુરૂષ ગ્રસ્થો અજગરે, તે શી પેરની રક્ષા કરે. ૮૨

૭૧ તપસ્વિની—તપકરનારની. કર્ણધાર—સુકાની. ૭૪ રાશિકા—
રાશ. મુંભ—જડજીવ. ૭૮ મોહ જનિત—મોહથી ઉપજેલો.

- જેણે ભીમે માર્યા તન, તે આણી ખવરાવે અન્ન. ૪૧
- શ્વાન જથા પાળે પોળિયો, તે વિદ્ય નાખેછે કોળિયો;
જે ઉપર તેં નાખી આગ્ય, વળતી નિધ દીધું દુર્ભાગ્ય ! ૪૨
- સર્વ દખતાં દૂષિત નાર, રાત્ર ધરીને કીધો માર;
અવનિને ધન લીધું સહુ, જેને તે કુખ દીધાં બહુ. ૪૩
- તે આપે મણિ માણક ગર્થ, તોયે તે શે આવે અર્થ !
એમ દીનતા પામ્યો ઘણી, તોએ આસા જીવ્યાતણી. ૪૪
- અને વળી આ તારો દેહ, દિવસ દિવસ ક્ષય થાશે તેહ;
જીરણ વસ્ત્ર જથા ક્ષય થાય, તેવો તારો દેહજ રાય. ૪૫
- તે નવ જાણવો મા'ધીર, આણજાણ્યો જઈ તજશે સરીર;
બધન મૂકી આપ અસક્ત, સ્વારથ પોષે સાધે ભક્ત. ૪૬
- આણજાણ્યો જઈ ઉઠી જાય, એણી રીતે મૂકે કાય;
પોતાથી વા પરથી જેહ, આત્મજ્ઞાન ઉપાસે એહ. ૪૭
- હૃદય વિષે શ્રીહરિનો વાસ, મદિર મૂકી લે સંન્યાસ,
તેને અતિ ઉત્તમ જાણવો, પડિત લોકે પ્રમાણવો ૪૮
- ઉઠી જા ઉત્તર દિશામતિ, જેમ કો બધુ ન જાણે ગતિ,
હવે આપશે એવો કાળ, માણસને થાશે જ જાળ. ૪૯
- રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર એ રીત, વિદુરે સમજાવ્યો કહી નીત;
મર્યાદાશુ મકારણુ ભાન, આજ્ઞામીઠ નૃપ આપ્યું જ્ઞાન ૫૦
- નિશ્ચય મન રાખ્યું ભૂપાળ, સ્નેહપાશ છેલ્યો તતકાળ;
મુકિત પા ર દેખાડ્યે બધ, જ્ઞાન લોચને ચાલ્યો અધ ૫૧

૪૩ દૂષિત—સભામા આણીને વસ્ત્ર ખેંચાવી દૂષણુ આપેલી ૪૬
અસક્ત — આમકિત વિનાનો સ્વાર્થ ૪૦—ધર્માદિક સ્વાર્થનું પોષણ
કરે મૂળમા ‘ગતસ્વાર્થમિમરેહ’ “યશ ધર્મ વગેરે સ્વાર્થ જેનાથી હવે
બનીશકે એમ નથી, એના આ દેહને—તજવો” એમ છે ૫૦ પ્રમાણ—
આધજો આજ્ઞામીઠ—અજ્ઞામીઠ વશનો ધૃતરાષ્ટ્ર

દગિતનાપુર મૂકી નીસર્યો, સ્વર્ણન ધનાદિક દુઃખ વીસર્યો;
 રૂખી હિમાચલ જાતો પતિ, મુળજમુતા ગાંધારી સતી. ૫૨
 પતિવ્રતા પાછળથી પળે, મારગ માંડી પતિને મળે;
 કોમળ કાયા સી નીસરી, દુઃખ ન પામી કાં હિમગિરિ ? ૫૩
 ને મૂકે મૂકે માયાકંઠ, તેને ગિરિ આપે આનંદ;
 પેગાંઘે કરી વાધે ગૂર, માટે નવ પીડે કિમ્પૂર. ૫૪
 જ્યાં મનમ્વી મોઠો ધીર, સગ્રામે મુખ પામે વીર;

(હવે) અનંતગત્વ રાજા ધર્મ, સધાવદન કીધા કર્મ. ૫૫
 હોમ હુતાશન હોમ્યા ધામ, આજ્ઞાશુને કીધા મણામ;
 ધેનુ ધરાતલ આપ્યાં દાન, કચનદાન કરે રાજાન ૫૬
 ગુરુજન વંદન ધરમા ગયા, જ્યાંહી વિદુર ધૃતરાષ્ટ્ર રહ્યા;
 નિદુર પિતર ગાંધારી સોય, મદિરમાં નવ દીકું કોય. ૫૭
 તે ઘેર સજય ખેઠો હતો, વ્યગ્ર થઇ રાજા પૂછતો,
 સજય તાત અમારો કયહો, વૃહ અધ ને હતો યહો. ૫૮
 માતા ગાંધારી કયા ગઇ, સુત સભારે દુખાણી થઇ,
 કામ વિદુર કા'વે નેહ મુને ધણુ હિતકાની તેહ ૫૯
 મેં કાઠએ સેનાયા નહિ, માટે રીસાવ્યા તે સહી;
 ધુત્તરાણી મેં કીધી ધાત, નારય સહિત રીસાવ્યા તાત ૬૦
 પોતાનો જાણી અપરાધ, નારીશુ લજવાયા સાધ,
 ગગામાં ઝપાવ્યુ રાય, મુજને એ આશકા યાય ૬૧
 પાકુ પિતા જન પદમ્યા મર્જુ, અમે ખાજકા એને રાજુ,

૫૦ દુઃખ ઇ—કોમળ કાયા વાળી ગાંધારી હિમગિરિમા દુઃખ કેમ
 ન પામી ? એનું સમાધાન ૫૪ મી કડીમા આપે છે ૫૪ ને ઇ—
 માયાકંઠ કંઠ ને ઘેર મૂકે—ઝાડી દેઘને ભયછે ૫૭ વદન—વદન કરીને

- વિશ્વંભર કીધી જે વૃત્તિ, તેથી પામે સર્વે તૃપ્તિ;
પથુને હસ્ત નહિ જેહને, સહસ્ત નર લક્ષ્યે તેહને. ૮૩
- પગ રહિન જે વણુ કે'વાય, તેનું ચુંટી ચતુષ્પદ ખાય;
માંહોમાંય પણ મારે બળે, નિર્બળ ને અતિ બળીઓ ગળે. ૮૪
- જીવ જીવનું જીવન કરી, સહુનું પૂરું પાડે હરિ;
તે આ સકળ જગત રાજન, આત્મા રૂપ સકળ લગવન. ૮૫
- એક રૂપ પોતે આત્મા, સર્વ જીવ જે જોતાં ક્ષમા;
સર્વદૃષ્ટિ તે આપે એક, માયાએ અલ્યાસ અનેક. ૮૬
- તેહ આ હ્રમણા રાજન, ભૂત તણા ભાવન લગવન;
દાનવકુળનો કરવા નાશ, દ્વારામતી મધ્યે પ્રકાશ. ૮૭
- કામસ્વરૂપી પોતે હરિ, કનકપુરીમાં કાયા ધરી;
દેવકામ બહુ કીધું બગી, કંઈ એક રોપ રહ્યું છે વળી. ૮૮
- ત્યાર લગી દ્વારાવતી વસે, અંતે અર્ધાનજ થશે;
તાવત કાળ તમો રહો અહીં, યાવતકાળ હરિ ભૂ મહી. ૮૯
- નારદજી ભાંજ્યા સ દેહ, હવે કહે છે પૂછ્યું જેહ;
વિદુર સહિત ધૃતરાષ્ટ્ર તેહ, ગાધારી નારી નિજ જેહ. ૯૦
- તેની સાથ હિમાચળ ગયો, દક્ષિણમુખ કપિ આશ્રમ રહ્યો;
સાત ભાત ત્યાં ગગા હવી, સપ્ત પ્રવાહે વે' જાનહવી. ૯૧
- સપ્ત કપિની ખીતે કરી, સાત પ્રવાહ કર્યા સુરસરી;
સપ્તસોતા સહુ કો કહે, ધૃતરાષ્ટ્ર તેને તટ રહે. ૯૨
- ધૃતરાષ્ટ્ર ત્યાં નિત્યે ના'વ, નાના નિયમ ધરે છે રાય;

૮૩ સહસ્ત—દાયવાળા ૮૭ ભાવન—ઉત્પન્ન કરનાર. ૮૯ તાવત-
કાળ—ત્યાં સુધી. યાવત કાળ—જ્યાં સુધી ૯૧ સુરસરી—ગંગા નદી
૯૨ સપ્તસોતા—સાત પ્રવાહવાળી.

યથાવિધિ આચરતો અનેક, જ્ઞાન કરીને હોમ વિવેક.	૯૩
લક્ષણે જો જો લક્ષણે સમે, અત્ર તણને જળ આચરે;	
સમગુણે કરી શોધ્યું મન, ઇચ્છા ન કરે બીજી અન્ય.	૯૪
આશા છૂતી નિશ્ચય થયો, સકળ શ્વાસ તે રૂંધી રહ્યો;	
૫૨ ઇન્દ્રિયનાં રૂંધ્યાં દ્વાર, પ્રાણાયામ ને મત્યાદાર.	૯૫
હરિભાવન આણી ધારણા, ત્યજી રજસગની ભારણા;	
સત્ત્વ ત્યજીને સુધા સાંગ, એવો યોગ ધરે અષ્ટાંગ.	૯૬
અહંકાર આપે પરહર્યો, સ્થૂળ દૃઢથી અજગો કર્યો;	
વિજ્ઞાનાતમ બુદ્ધિ જેહ, તે સાથે સંયોજ્યો તેહ.	૯૭
દશ્ય પદાર્થથી ફરી ફરી, તેહ બુદ્ધિ પરબ્રહ્મ ધરી;	
એક આતમા અંતર ટળ્યો, ઉપાધિ ટાળી બ્રહ્મે ભળ્યો.	૯૮
ન્યમ ઘટાકારા ઘટેથી ટળે, મહાકારા વિષે જઈ મળે;	
ફરી ન ઉઠે એનું મન, એવું કહે છે નારદ મુન્ય.	૯૯
અંતરગત માયાગુણ જેહ, તેની વૃદ્ધિ નિવારે તેહ;	
બા'ર ઈન્દ્રિય ટાળ્યાં શૂળ, કાપી નાખ્યું મનનું મૂળ.	૧૦૦
વિષય વાસના કીધી પાર, ત્યજ્યા તૈલક્ષણ સઘળા આ'ર;	
નિશ્ચય જ્ઞાન સરિષો થયો, આત્મા રૂપે ઉભો રહ્યો.	૧૦૧
મન કીધું તેને આણવા, (ત્યા) નારદજી જોડ્યા જાણવા;	
તેને તેડવા રહે જતો, વિદ્યરૂપ તુ રહે થતો.	૧૦૨
તેણે સંન્યાસાં છે કર્મ, શાને લાવે રાખે ધર્મ;	

૯૪ શોધ્યું—સ્વચ્છ કર્યું. ૯૫ પ્રાણાયામ—શ્વાસ રોકવો. પ્રત્યાહાર—વિષયથી મન પાછું ખેંચી લેવું. ૯૬ હરિભાવન—હરિને વિષે મનની ભાવના. ધારણા—હરિ રૂપનું લક્ષ્ય કરવું. રજસગન—રજોગુણ અને તમોગુણ ૯૯ ઘટાકારા—ઘટકમાં રહેલું આકાર

શ્રીકૃષ્ણજી અંતરધાન પામ્યા,
પાયે કહી વાત સુણી વિરામ્યા.

૨

સૂતઉવાચ.

રાગ કેદારો.

હરિ સાથે દારાવતી, ગયા ધનંજય મહામતિ;
સ્નેહથી સુહૃદ સગાને નિરખવા રે.
હરિતું હારદ જાણવા, પારથ ગયા મન આણવા;
નવ મળ્યા માસ ઘણા જતા હવા રે.

૩

૪

કાળ.

માસ ઘણા વહી ચાલ્યા તોયે, અર્જુન ના'વીં આમ;
ઘોરરૂપ અપશુકન દેખતા, ધર્મરાય તે ઠામ
કાળ તાણી ગતિ ઘોર નિહાળી, અવળા ઋતુના ધર્મ;
ક્રોધ લોભ અનૃત આકુલ નર, કરતા પાતક કર્મ.
કપટ સહિત વ્યવહાર વિલોક્યો, રાધ યુધિષ્ઠિર નિપટ;
માંહોમાંહિ મૈત્રી કરે નર, મનમાં રાખે કપટ.
માતપિતાનો સુહૃદ સ્વબધુ, સ્ત્રી ભરતારશુ દેખી;
માંહોમાંહિ કલહ કરતા, રાધ યુધિષ્ઠિર દેખી.
એવાં ચિન્હ અને વળી દીઠાં, અન્ય અરિષ્ટ કુકર્મ;
દિવસે દિવસે લોક વિષે મહા, લોભ અપાર અધર્મ
રાધ યુધિષ્ઠિર ત્યાં અવલોકી, એ વિધિના ઉત્પાત;
ભીમસેન મત્યે કે' ભૂપત, સાંભળ બાંધવ વાત.
અરે ભીમ પારથ મેયો છે, દારાવતી પ્રતિ અધ;
નિજ બાંધવ યાદવને જોવા, શે નવ આવ્યા સદ્ય ?

૫

૬

૭

૮

૯

૧૦

૧૧

આજથકી દિવસ પાચમે, દહુ તજીને નિશ્ચે રમે	૧૦૩
દહન થાશે ભસ્માકાર, શાને શોચે રાજકુમાર;	
ગાર્હપત્યને પરજાળશે, પર્ણકુટી સાથે બાળશે.	૧૦૪
બળતો દખીને નિજ પતિ, ગાંધારી જે પત્ની સતી;	
પકશે પાવકે મધ્યે જઇ, નારદજી એવી ગતિ કહી.	૧૦૫
વિકુર નિહાળી તે આશ્ચર્ય, સાભળ્ય રે કૌરવના વર્ય,	
હૃર્ષશોક મનમાં વ્યાપશે, તીરથ સેવા કરવા જશે	૧૦૬
નારદજી એણે ઉચર્યા, વળતા સ્વર્ગભુવન સ ચર્યા;	
તુ બર સ્વર કરતા મકારા, અર્થાન થયા આકારા.	૧૦૭
નારદની વાણી સાભળી, રાય યુધિષ્ઠિર શોચ્યા ટળી,	
ધતિ ભાગવતે પ્રથમસ્કંધ, જ્યા ધૃતરાષ્ટ્ર મયાણુ સબધ.	૧૦૮
રત્ન કહે ચત્તૈ કરી કર્યો, આગણુસાઠ શ્લોકે વિસ્તર્યો,	

અધ્યાય ૧૪ મા.

શ્લોક.

શ્રીકૃષ્ણજી અતરધાન પામ્યા,
પાયે કહી વાત સુણી વિરામ્યા

૨

સૂતકિવાચ્ય.

રાગ કેદારો.

હરિ સાથે દારાવતી, ગયા ધન જય મહામતિ,
સ્નેહથી મુહુદ સગાને નિરખવા રે
હરિનુ હારદ જાણવા, પારથ ગયા મન આણવા;
નવ મળ્યા માસ ઘણા જતા હવા રે

૩

૪

કાળી.

માસ ઘણા વહી ચાલ્યા તોયે, અર્જુન ના'બધા જામ,
ધોરૂપ અપશુકન દેખતા, ધર્મરાય તે કામ
કાળ તાણી ગતિ ધોર નિહાળી, અવળા કાતુના ધર્મ,
ક્રોધ લોભ અનૃત આકુલ નર, કરતા પાતક કર્મ
કપટ સહિત વ્યવહાર વિલોક્યો, રાધ યુધિષ્ઠિર નિપટ,
માહોમાહે મૈત્રી કરે નર, મનમા રાખે કપટ
માતપિતાનો મુહુદ સ્વખધુ સ્ત્રી ભરતારશુ દેખી,
માહોમાહે કલહ કરતા, રાધ યુધિષ્ઠિર દેખી
એવા ચિન્હ અને વળી દીઠા, અન્ય અરિષ્ટ કુકર્મ,
દિવસે દિવસે લોક વિષે મહા, લોભ અપાર અધર્મ
રાધ યુધિષ્ઠિર ત્યાં અવલોકી, એ વિધિના ઉત્પાત,
ભીમસેન પ્રત્યે કે' જૂપત, સાભળ બાધવ વાત
અરે ભીમ પારથ મેલો છે, દારાવતી પ્રતિ અધ,
નિમ બાધવ યાદવને જોવા, શે નવ આવ્યા સદૃશ

૫

૬

૭

૮

૯

૧૦

૧૧

પુણ્યશ્લોક પોતે પરમેશ્વર-કૃતવિચેષ્ટિત જેહ,	
તે જ્ઞેવા મોકલિયો પારથ, શે નવ આવ્યો તેહ.	૧૨
સાતજ માસ થયા સંપૂર્ણ, જેની જ્ઞેતા વાટ,	
લીમસેન તારો લઘુ બાંધવ, ના'વ્યો તે શામાટ	૧૩
કવાણુ કારણે કનકપુરીથી, આવ્યો નહિ અર્જુન;	
તેનું કારણ હું નવ જાણુ, સામ્રાજ્ય લીમ વચન	૧૪
અરે લીમ નારદનો ભાષ્યો, આવ્યો તે શુ કાળ,	
શ્રીહરિ માણસનું તનુ મૂકી, ધામ જશે જે કાળ.	૧૫
જેથી આપણને આ સપદ, દારા ને બહુ દેશ;	
પ્રાણ મળ કુળ જે કેશવથી, આપણને નહિ કલેશ,	૧૬
ઇશ અનુગ્રહથી છત્યા સહુ, રાત્રુ પમાડ્યો શોક	
જે હરિ માટે જગન કરીને, અમિત ઉપાર્જ્યા લોક	૧૭
આ જો રે નર વીર નિહાળી, અતિ ઉત્પાત વિધાત,	
આકાશે અપચિન્હ ઘણાને, અવનિગત ઉત્પાત.	૧૮
અગ્નિ વિષે અપચિન્હ ઘણા એ, આપણને ભયકારી,	
આપણને એ મહાભય કે'છે, મોહ પામે ગતિ મારી	૧૯
લોચન જ ઘા ને કર મારા, ફરકે વાર વાર,	
હૃદ વિષે ક પારવ અતિ કાઠ, મહાભ્રુકુ હોનાર	૨૦
આ જો રે આક્રાંતુ સૂરજ-સામી રહીને રોય,	
આનનથી અગારા ઉડે, કાઠ એક કૂકુ હોય	૨૧
મારે સન્મુખ શ્વાન રહીને, ગાઢે રોતો જય,	
આરાકા વિણ આગળ ઉભો, તે મુજને ભય થાય	૨૨

૧૨ પરમેશ્વરકૃતવિચેષ્ટિત—હરીએ કરેની લીલા ૧૭ અમિત—અ
નત ૧૮ અવનિગત—પૃથ્વી ઉપરના ૨૧ આનન—મુખ ૨૨ ગાઢે—
ગાઢ સ્વરે

અમમ પશુ દક્ષિણ દિશ જતા, ઉત્તમ પશુઓ વામ;	
અથ ન હીસે રોતા હીસે, કાંઈ એક કૂકું કામ.	૨૩
મૃત્યુદૂત કપોત રહ્યા આ, કરતો કુત્સિત શોર;	
ઉલૂક મન ક'પાવે મારું, ઘુર ઘુર શબ્દે ઘોર.	૨૪
કલ કલ શબ્દે કાક લવેછે, સરવેનાં મુખ હરવા;	
એ સરવે અપચિન્હ અનેરાં, આવનિ ઉજડ કરવા.	૨૫
ધૂસર દિશ ને રવિ શશિ પાછળ, જળકુંડળ ભયકારી;	
પર્પત સાથે પૃથ્વી ક'પે, ભય ઉપજાવે ભારી.	૨૬
વીજ પડે વર્ષાદ વિનાને, ઘનવિણુ વાદળ ગાળે;	
એવા અતિ ઉત્પાત વિલોકી, મારું મન અતિ ભાળે.	૨૭
પવન પ્રચંડ દશે દિશ ઝૂડે, ઉડે રજ અંધાર;	
રૂધિર ઘણું વરશે ઘનધારા, સર્વે દિશ ભયકાર.	૨૮
સૂરજ તેજવિવર્ણ ભાસે, ભીમ નિહાળી નિરાશ;	
અન્યો અન્યે બળતા હીસે, અહુ સઘળા આકાશ.	૨૯
જૂત ભયાનક ભમતાં હીસે, આવનિ ગગન વિચારો;	
લડકે બળતાં ટોળે મળતાં, દશે દિશાર્ને બાળે.	૩૦
સરિતાનાં જળ ડોળ્યાં હીસે, ડોળ્યાં દ્રહ્મજળ હોય;	
લોક તણાં મન ડોળ્યાં હીસે, કલુષ સરોવર સોય.	૩૧
ધૃતધારાએ સિંચ્યો પાવક, તોય પ્રકાશ ન થાય;	
અરે ભીમ એ કાળ કહિણ છે, કરવો ફોણ ઉપાય.	૩૨

૨૩ વામ—ડાબેપાસે. ૨૪ મૃત્યુદૂત—મોતના દૂત સરખો. કપોત—હોતો. કુત્સિત—નિંધ. ૨૬ ધૂસર—જૂંજરી. જળકુંડળ—જળનું કુંડાળું. ૨૮ ઝૂડે—અર્થાત્ બહુ વાય. ૨૯ તેજવિવર્ણ—તેજરહિત. ૩૧ દ્રહ—પાણીનો ધરો. કલુષ—મલિન.

પત્ત સ વળી સ્તનપાન કરે નહિ, ધેનુ ન દૂડે ધારા;	
મુરલિ રૂદન કરતી દીસે, દીસે વૃષભ નહિ સારા.	૩૩
દેવ તણી પ્રતિમા સહુ દીસે, રૂદન કરતી જોય;	
સ્વેદસહિત તંતુ ખળળળતીને, ઝળતી સરવે કોય.	૩૪
દેશ નગર ને ગ્રામ ગુહા, ઝુનિઆશ્રમ ને ઉદ્યાન;	
મંદ થયાં આનંદ ન દીસે, શોભા વિણ સમશાન.	૩૫
એ સરવે ઉતપાત મળીને, શો કરશે ઉપધાત;	
એ સઘળા ઉતપાતે મનમા, આશંકી મેં વાત	૩૬
અરે ! ભીમ લગવાન તણા જે, પગલાં પરમ પવિત્ર;	
જે પદશોભા બીજો પ્રુષ્પ, ન પામે સુવિચિત્ર.	૩૭
તેણે પગવે પ્રુષ્પવિવાર્જિત, પૃથ્વી કીધી ત્યાજ,	
પ્રાણણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય થયા, આઆરવિવર્જિત આજ.	૩૮
એવે એ વિધિ ચિંતા કરતો, ભૂપ મનોરથ ભગ્ન,	
એવામાં યદુપુરથી આવ્યો, અર્જુન ચિ તામગ્ન.	૩૯
કનકપુરીથી પારથ આવ્યા, નૃપને લાગ્યા પાગ્ય;	
આતુર સરખા હોભી અર્જુન, દીસ તો દુર્ભાગ્ય.	૪૦
નીચે પદને રૂદન કરતા, નયનકમળ જળ વરજે;	
પે'લાથી પલટાયો પારથ, હુ ખે હૃદય ઉધડકે.	૪૧
તેજ રહિત તું અર્જુન હોબો, નિર્ભય લૂંબો વેશ;	
એવા અર્જુનને અવલોકી, ક પિત હૃદય નરેશ.	૪૨
નારદગુ વાયક સભારી, પારિ લોચન લૂછે,	
કુશળ પારતા સુહૃદસગાંની, પરમેશ્વરની પૂજે	૪૩

યુધિષ્ઠિરઉવાચ.

- આતર્તક નગરીમાં મારા, સ્વજન સુખી છે તેહ;
મધુ બોલ દાશારહ સાત્વત, અધિક વૃધિગુ જેહ. ૪૪
- મુરનામા માતામહ મારો, સ્વસ્તિ સહિત છે એવ,
અનુજ સહિત કુશળો છે મારો, માતુલ શ્રીવસુદેવ. ૪૫
- સાત સ્વસા વસુદેવતણી તે, સુખિણી છે અવિટળ;
દેવડયાદિક મામી સઘળી, કુશળી છે સકુટુંબ. ૪૬
- ઉગ્રસેન જીવે છે જેને, હુતો પુત્ર કુળત;
દેવક તેનો લલુ બધવ તે, કુશળો છે કહો વાત. ૪૭
- હૃદિક તથા સુત કૃતવર્મા ને, કુશળો છે અકૂર,
નયત ગદ સારણ હરિબ ધવ, કુશળો છે મા'શૂર. ૪૮
- શત્રુનિદાદિક યાદવ સઘળા, કુશળા અવસ્યમેવ;
સુખિયા છે ભગવાન હરિ ને, સુખિયા છે બળદેવ. ૪૯
- વૃધણી મંથે મહારથ મોઠો, સુખિયો પ્રધુમ્ન વીર;
અનિરૂદ્ધ મોદ સહિત છે જેનો, રણમાં રવ ગભીર ૫૦
- સુયોણ ચાર્દધણ સુખી છે, બળ બવતી સુત સાબ,
ઋષભાદિક સુત સાથ સુખી છે, પ્રધુમનસુખ સકુટુંબ. ૫૧
- શ્રીહરિના અનુચર જે ઉદ્ધવ, શ્રુતદેવાદિક જેહ,
સુનંદન નદાદિ સેવા સહુ, સુખિયા આત્મત તેહ. ૫૨
- હરિ હજધરનો કરતા આશ્રય, એવા યાદવ જેહ,

૪૫ માતામહ—માનો બાપ ૪૬ સ્વસા—જેન અનિટળ—વિટ-
બના વિનાની. ૪૭ પુત્ર—(કસ) ૫૦ મોદ—આનંદ રવ—અવાજ
૫૧ પ્રધુમનસુખ—પ્રધુમ્ન પગેરે ૫૨ આત્મત—યાદવ.

તે સર્વે સુખિયા છે મુજને, કહોની અર્જુન તેહ.	૫૩
આપણ સાથે સૌહૃદ બાધી, સાંધી મીત અપાર;	
આપણને સંભારે ડ્યારે, પૂછે છે સમાચાર ^૨	૫૪
ભક્તપતિ ભગવાન સુખી છે, ગોવિંદ દિગ્ગજ હેત;	
સભા સુધર્મા મધ્યે બેસે, સુખિયા સુહૃદ સમેત.	૫૫
લોકતાણા મગળહૃદય ને, કુશળ કરે વા માન,	
જાદવકુળ સાગરમા મગટચા, અનંત સુખ ભગવાન	૫૬
જેને ભુજડે ઉગારી, નગરીમા ચક્રવાસ,	
પરમાનંદ મળ રમતા, પૈકઠમા હરિદાસ.	૫૭
જેના પદની સેવા કરવી, ગ્રુપ્ય ધર્મ અધિકાર;	
સત્યભામાદિક્ સુદરી હરિની, સોળ હજારે સાર.	૫૮
ઇદ્રાણીને ઉચિત અનુપમ, ભોગવતી બહુ ભોગ;	
સગ્રામે સુરને છતી હરિ, લાભ્યા ધર્મસ યોગ.	૫૯
જેના કર મતાપે જીવે, જાદવ નિર્ભય ભાવ્ય;	
દઢ ચિત્તે જે સભા સુધર્મા, તેમા મૂકે પાગ.	૬૦
વાસવ સાથ વઢીને લાભ્યા, સભા સુધર્મા જેહ;	
તે શ્રીકૃષ્ણ સુખી છે હમાણા, કે'ની અર્જુન તેહ.	૬૧
અરે બાપ તુ રોગ રહિત છે, અને રહિત સંતાપ;	
તેજ રહિત તુ ભાસે મુજને, અવલોકતા આપ.	૬૨
અરે બાપ તે સ્થાનકે તુજને, તિરકાર કઈ કીધ;	
કે અથવા દિન ઘણા રહ્યો તે, માટે માન ન દીધ;	૬૩

૫૪ સૌહૃદ—સ્નેહપ્રીતિ ૫૬ મગળહૃદય—૧૦—મગળની ઉત્પત્તિ
અને કુશળને જે કરે છે ૫૭ ઉગારી—ઉતારેલી

૫૯ ઇદ્રાણીને ઉચિત—ઇદ્રાણીને લાપકના ધર્મગ યોગ—ધર્મના સ યો-
ગરૂપ પારિજાતાદિક

- અથવા કોણે મેમશૂન્યઅતિ, આછે વચન કહ્યો ?
 કે ત્યાં જલચક્રને દઈ આશા, દાન ન આપી હૃદ્યો ? ૬૪
 ને તું પેલાં સર્વે કોઈને, શરણ રાખતો વીર ;
 હમણા શું આમકેશ બાળક, નિરખ્યા જાતે ધીર ? ૬૫
 શરણાગત મુરબિ નિરખીને, વૃદ્ધ રોગી ન નારી ;
 શરણાગત સરવે કોઈને, તું ન શક્યો ઉગારી. ૬૬
 કે મલ્લિનવન કો અગમ્ય અબજા, ગમન કર્યું તે સાથે ?
 કે ઉત્તમ અધમ સમાને કોણે, છત્યો મારગ જાતે ? ૬૭
 અરે ભાઈ તે બોજન કીધું, બાળક વૃદ્ધ વિસારી ?
 કે અથવા કાઈ કર્મ અઘટતું, કીધું છે અવિચારી ? ૬૮
 કે શું આપણનો અતિવલ્લભ, સુહૃદ સગો હરિ સોય ;
 તેણે શૂન્ય થયો છે નહિ તો, આવી પીડા મા'ય ૬૯
 ઇતિ ભાગવતે મથમસ્ક ધે, અતુર્દગા અધ્યાય,
 અર્જુન આગમ ને અધ્યા'મા, કલ્પે સકળ મહિમાય ૭૦
 ને અધ્યા'મા શ્લોક થયા છે, પીસ્તાળીસ મળ ધ,
 રત્ન કહે યત્ને કરી કીધા, સડસડ પ્રહ સળ ધ. ૭૧

અધ્યાય ૧૫ મો.

શ્લોક.

નાયાતોયદુષ્પત્તનાદ્ધરિસસ્રાજ્ઞાતુતદિચ્છાગતો

૬૪ કહ્યો—જેઓ ૬૫ હમણા ઇ—તે તે શુ હમણા ગામના બાળકને તારા કરતા વધારે ધીર જોવા અને તેથી તું લાજ્યો છે શુ ? અથવા ધીરજતા—ધીર વગરના થઈને.

૬૭ કે ઇ—કે તારા સરખા ઉત્તમને કોઈ અધમમમાન પુરવે મા રગમાં જતા છતી લીધે

દેવાદૃષ્ટનિમિત્તદુઃસ્થિતમતિઃશ્રીકૃષ્ણતૃષ્ણાવૃતઃ ॥
 યચ્ચિન્તામકરોદ્યુધિષ્ઠિરનૃપોદેવાર્પિવાક્યંસ્મરન્
 સોયંભૂમરહારકોવિજયતેમક્તાલિકાતારકઃ ॥ ૧ ॥

દ્રુતવિલંબિત.

કળિ નિહાળી યુધિષ્ઠિર તાપિયો,
 નૃપ પદેજ પરીક્ષિત થાપિયો;
 નૃપતિ સ્વર્ગ આરોહણુતા સહો,
 ઇતિ કથા શુભ પંદરમે કહી.

૨

સૂતઉવાચ.

રાગ રામભી.

સૂત કહે છે તે સમે, મુણ્ય શૌનક વાત;
 રાય યુધિષ્ઠિર તે સમે, એમ પૂછે જ્ઞાત.

૩

કૃષ્ણ સખા આશંકિયો, એમ અર્જુન તેહ;
 વલ્લભ વિષ્ણુ વિયોગથી, અતિ દુર્બળ દેહ.

૪

બૂપતિ નાના ભાતની, આશંકા કીધ;
 એમ શુણીને અર્જુને, નવ ઉત્તર દીધ.

૫

શોકે મુખ સૂકાઇ જતું, સૂક્યું હૃદયપથ;

૧ શ્લોક—ભગવાનની ઇચ્છા જાણીને યથેતો ભગવાનનો મિત્ર અર્જુન
 હજી સુધી દ્વારકાથી આવ્યો નહિ, અને અહીં દેવયોગથી આવ્યા ઉત્પાત
 થાય છે એમ વિચારીને મનમાં દુઃખી થયેલો તથા શ્રીકૃષ્ણની અચર જાણ-
 વાને ઉત્ક્રાંતિ થયેલો યુધિષ્ઠિર રાગ નારદનું વચન સંભારીને જેની
 ચિંતા કરતો હતો, તે આ, ભગવાન સમુદાયને તારનાર અને જુનિનો ભાર
 તનારનાર ભગવાન જય પામે છે. ૨ આરોહણુતા (આરોહણુતા)—અર્થાત્
 આરોહણ—અડતું.

કાંતિ કલેવરની ઘટ્ટી, યયો શોકનું સઘ.	૬
શ્રીહરિના ને ફરી ફરી, સંભારે અર્થ;	
બ્રૂપતિ સામે બોલવા, નવ યાય સમર્થ.	૭
શોક આંસુ લોચન વિષે, સ્તભાવી સન્ન;	
ઉતરતાં આંસુ કરે, લોહ્યાં અર્જુન.	૮
શ્રીહરિ આણુદીઠે વાધતી, વિહ્વળતા ખીત;	
તેથી અર્જુન આકળો, વિરહે ભયભીત.	૯
હેત હરિની મિત્રતા, સગપણનો રનેહ;	
પારથ સુખ સારથીતણુ, સભારે તેહ.	૧૦
ગદગદ કંઠે કાંપતો, અતિદીન વદન;	
જ્યેષ્ઠ યુધિષ્ઠિરની પ્રતિ, બોલ્યો અર્જુન.	૧૧
વાહ્યો હું મુજ બાધવે, હરિએ મહારાજ;	
તેજ તત્ક્ષણ માહર, હરી લીધું આજ.	૧૨
નેણુ તેને દવને, મન વિસ્મય કીધ;	
મહામોહ મુજ તેજ તે, હરિએ હરિ લીધ.	૧૩
જે હરિના થાતો વદા, કાણુ એક વિચોગ;	
લોક સકળ અજખામણા, નવ ભાવે બોગ.	૧૪
ન્યમ માણુ ગયે અજખામણો, મૃતક સુત તાત;	
એ વિધ લોક ગમે નહિ, વિના સ્વામ સુખત.	૧૫
દ્રુપદતણે મ દિર મળ્યા, રાજા અજયિત,	
સાર સ્વયંવરને વિષે, મન્મથમદમત	૧૬
તેજ હર્ષુ મેં તેહનુ, દલ ધનુષ્યજ તાણી;	
મત્સ્ય વેધ્યો જેની કૃપા, દ્રૌપદી ઘેર આણી.	૧૭

૬ સઘ—ધર ૮ સઘ—પયરાઈ ગયેવા (આસુ) ૧૬ અજયિત—
ધર મનના મન્મથ ઈ—કામના મદથી ગાઝાયેલા

દીંદ્ર અમર સરખો બળી, છતી નિરધાર;	
પાવકને આપ્યું પછે, વન ખાંડવ સાર.	૧૮
મૂકાવ્યા મયદાનવે, સભા કીધી વિસ્તાર;	
અદ્ભૂત શિલ્પણું ત્યહાં, માયા વિસ્તાર.	૧૯
રાજસૂયમાં જ્યાં રહી, નૃપનાં બળિ લીધ;	
દશે દિશા નૃપતિ મળ્યા, તે કૃષ્ણે કીધ.	૨૦
જેને તેજે તાહરો, લધુ બંધવ ભીમ;	
દશ હજાર હાથી તણું, જેમાં બળ સીમ.	૨૧
તે ભીમ હણતો હવો, જરાસંધને ભાળ્ય;	
જે જરાસ ધે ધર્યો, નૃપને શિર પાગ.	૨૨
ભૈરવયાગધર જરાસુતે, નૃપ જોડયા જેહ;	
ભીમે જૂપતિ બંધથી, મૂકાવ્યા તેહ.	૨૩
તે નૃપ રાજસૂયજામાં, લાવ્યા બહુ બેઠ;	
તે સહુના કરતા સ્વયં, નારાયણ નેટ.	૨૪
કુઃશાસન આઘે હતા, જે કુષ્ટ નરેશ;	
તારી નારી દ્રૌપદી, તેના હીઠા કેશ.	૨૫
કૃષ્ણાકેશ કેશ ત્યાં, રાજસૂય મુગંધ;	
અભિષેકે અતિ ઓપતા, તેના છોડયા બંધ.	૨૬
ત્યારે દ્રૌપદીએ સ્મર્યા, હરિ આવ્યા ધાય;	
આનંદ પામી અંગના, મળુને પડી પાય.	૨૭
પાદ પ્રક્ષાલ્યા પ્રેમથી, દયાશુ નિરધાર;	
કુષ્ટ સભામાં સ્વામણ-એ કીધી સાર.	૨૮

૧૮ પાવક-અગ્નિ. ૧૯ મૂકાવ્યા-મેં છોડાવેલા. ૨૩ ભૈરવયાગધર-
ભૈરવ માગ કરવાના વિચારવાળા. જરાસુતે-જરાસંધે. જોડયા-એકઠા કર્યા.

તે હરિએ હું બોગવ્યો, સંપૂર્ણ બોગ;	૪૦
આજમીઠ નૃપ તેહનો, થયો આજ વિયોગ.	
કૌરવદળનિધિમાં વળી, જેનો અંત અપાર;	૪૧
એક રથે હું ઉતર્યો, હરિના આધાર.	
ઉત્તરગોત્રહને વિષે, સેના સાગરપૂર;	૪૨
મત્સ્ય તિમિંગિલ જે વિષે, ભીષ્માદિક શૂર.	
ગોધન લીધું વૈશીએ, મેં વાળ્યું ત્યાર;	૪૩
મુકુટમણિગણતોજને, રિપુતું હર્યું સાર.	
મોહશરે કરી મોહની, લીધા શણગાર;	૪૪
તે સર્વે મુને જેહનો, હરિના આધાર.	
ભીષ્મ દ્રોણગુરુ શલ્યની, બહુ સેના જેહ;	૪૫
બહુ રાંજ રથમંડળે, શોભાવી તેહ.	
ત્યારે અગ્રેસર મારો થયો, સારથી આકાર;	૪૬
કાળદષ્ટિએ સર્વના, હરી લીધા સાર.	
આકર્ષ્યાં આયુધ્ય ને, અસવિદ્યા લીધ,	૪૭
મન ઉત્સાહ હરી ફરી, સહુ છોછા કીધ.	
દ્રોણ ભીષ્મ ભક કર્ણ ને, વળી અશ્વત્થામ;	૪૮
ત્રિગર્તદેશતણો પતિ, સુશર્મા નામ.	

૪૦ બોગવ્યો—બોગવાવ્યો. આજમીઠ—હે યુધિષ્ઠિર । ૪૧ કૌરવદળનિધિમાં—કૌરવની સેના રૂપી સાગરમાં.

૪૨ ઉત્તરગોત્ર—વિરાટના નગરની ઉત્તરદિશાએ કૌરવોએ ગાયો પકડી હતી તે સબધી યુદ્ધ. તિમિંગિલ—અતિમોટા મત્સ્ય.

૪૩ ગોધન—ગાયોરૂપી ધન. મુકુટમણિગણતોજ—ગાયના મુકુટમાં જડેલા મણિઓના જથ્થાનું તેજ. ૪૬ સારથિઆકાર—સારથિરૂપે. સાર—તત્વ—બળ.

શક્ય જ્યદ્રથને બળી, બાહિરૂ ગૂપાળ,	
એણે મૂક્યા અસ્ર ને, અતિશે વિદ્વાળ	૪૯
તે મુજને અડક્યા નહિ, આક્રુણીએ નાશ,	
ત્યારે ને હરિએ નિજ કર વિધે, હું રાખ્યો પાસ	૫૦
જ્યમ હરિજન પ્રહાદને, અચુરના ને અસ્ર,	
નવ સ્પર્શી તેમ તે મને, નવ લાગ્યા શસ્ત્ર	૫૧
ને હરિએ મુજને ઝંધા, મોટા ઉપકાર,	
જ્યદ્રથ વધને વિધે, થાક્યા હય ચાર	૫૨
જળ વિના વાણ આકળા, શ્રમ પામ્યા પર્મ,	
સઘ રપેથી ઉતર્યા, પોતે પરબ્રહ્મ	૫૩
બાણવડે ધરણી હાણી, હય પાયા આપ,	
તેણે સમે હું ઉગર્યો, હરિનો પસ્તાપ	૫૪
ત્યારે અરિએ દખી એકલો, ન હણ્યો હું નેહ,	
અતર્યામીએ તેહના, મન ફેરવ્યા તેહ	૫૫
મોક્ષારથી મહાનત ત્યાં, ભજે નેહના ચર્ણ,	
ધૈર્ય આત્મજ્ઞાનનો, આપનારો શર્ણ	૫૬
તેહ કયો કે સારથી, સ્વય શ્રીભગવાન,	
રાય યુધિષ્ઠિર એ જીએ, માત્ર અજ્ઞાન	૫૭
સુદર હાસ વિનાસમા, પરિહાસની વાણી,	
સ્નેહ સહિત સ બોધને, કહી ચાર ગપાણિ	૫૮
હે પારથ અર્જુન સખા, કરૂં દન બાધ,	
એરી વાણી હું પ્રતિ, કહેતા જુરુસાધ	૫૯
એમ મધુર વચન માધવ તાણા, ભારી આહી,	
આજ મને દુ ખ ઉપજે, અતરગત માહી	૬૦
રૈયા આસન બોજને, હરિનો ગ્રહી હાય,	

ઝટાણ કરતાં એકઠા, હરિને હું સાથ.	૬૧
કો દિન દખી એકઠા, વક્રોક્તિ વાણ;	
તિરસ્કાર કીધા પછે, નિજ બાંધવ જાણ.	૬૨
શ્રીહરિએ સઘળા સહ્યા, મારા અપરાધ;	
મિત્રતણા અપરાધ સે', જ્યમ મિત્રજ સાધ.	૬૩
જ્યમ પુત્રતણા અન્યા' સહે, સુપિતા સુવિવેક;	
હું કુમતિતાણા સહ્યા, અપરાધ અનેક.	૬૪
તે હું ત્યાં પુરૂષોત્તમે, સૂનો મહારાજ;	
મિત્ર મુહુદ મિય શૂન્યછું, હૃદય વિણ આજ.	૬૫
શ્રીહરિકેરી મુંદરી, જે સોળ હજાર;	
મારગ રાખી નવ શક્યો, હું પાખ્યો હાર.	૬૬
દુર્જન ગોપે પરભવ્યો, અળગાની પેર;	
નિર્ભળથી હારી કરી, આવ્યો છું ઘેર.	૬૭
તેહ ધનુષ્ય ગાંડિવ આ, તેહ મારાં બાણ;	
તે રથ મારો આ રહ્યો, તે હય નિરવાણ.	૬૮
તે હું આ ઊભો રથી, જેને નમતા ભૂપ;	
એક કાણે ખોટું થયું, હરિ પાખ્ય કુરુપ.	૬૯
જ્યમ હોમ કર્યો જઘ ભસ્મમાં, તે નિષ્કુળ થાય;	
જ્યમ કપટીનું કૃત દાન તે, પાછું ફરી જાય.	૭૦
જ્યમ ઉખરતેતર બીજ ત્યાં, નવ આવે કામ;	
એમ સહુ મિથ્યા થયું, વિના મુંદરસ્યામ.	૭૧
અરે રાય તમો પૂજ્યા મગા, કશાજા છે જોહ;	

ચદુતર નગર વિષે સહુ, કય પામ્યા તેહ.	૭૨
વિપ્રથાપ ઉન્મત્ત જે, માંહે માંય માર;	
ચાર પાંચ એક ઉગર્યા, મુષ્ટિના મહાર.	૭૩
પીથી મદિરા વાટણી, મદઉન્મત્ત મન;	
આપ આપના અજ્ઞાનથી, ચઢ્યા અન્યો અન્ય.	૭૪
પ્રાયઃ એ ભગવાનની, એટા અદ્ભુત;	
માંડોમાંડે હણે અને, ઉગારે ભૂત.	૭૫
જળિચર જળ મધ્યે યથા, મત્સ્યાદિકે ધાય;	
મોટા મત્સ્યાદિકે યથા, નાનાને ખાય.	૭૬
બળિયો દુર્બળને હણે, ન ગણે મન ભીત;	
ધાદવ અન્યો અન્ય ત્યાં, વઢિયા એ રીત.	૭૭
એમ બળિયા જાદવની કને, નિર્બળને માર;	
એમ કરી હરિ ભૂમિનો, ઉતાર્યા ભાર	૭૮
હવે હરિચરિત્ર મે, કાઢ નવ કહેવાય;	
વિઠ્ઠલવાક્ય સભારતાં, મન તાણી જાય.	૭૯
દશકાળ ઘટતાં ઘણાં, અરથે સચુકી	
એવાં અચુતજીવણાં, હિત વાયકે ઉકી.	૮૦
ગોવિંદવાણી ચિત્તને, તાણે અદ્ભુત;	
શૌનક આદિ મુનિ પ્રતિ, એવું બોલ્યા સૂત.	૮૧
કૃષ્ણજીવણું જે શોભણું, પદપદજ ધન્ય;	
એ નિધિ ચિંતવતો હવે, અતિશે અર્જુન.	૮૨

૭૩ વિપ્ર ઈ—વિપ્રના સાપથી ઉન્મત્ત થયેલા વાદવો માંહેમાંહે માર મારીને મરી ગયા, તેમની મુષ્ટિના મારમાથી ચાર પાંચ ઉગર્યા છે ૭૪ મદિરા વાટણી—વાટણી નામની મદિરા ૭૫ પ્રાયઃ—વિશેષે કરીને. ભૂત-પ્રાણી માત્ર. ૭૮ હરિ—હરિએ ૭૯ મન ઇ—તે વાક્ય મનને તાણી જાય છે. ૮૨ પદપદજ—અરંચુકમગ

અટાણ કરતા એકઠા, હરિને હું સાથ	૬૧
કો દિન દખી એકવા, વક્રોસ્તિ વાણ,	
તિગ્સ્કાર કાંધા પછે, નિજ બાધવ બાણ	૬૨
શ્રીહરિએ સઘળા સહ્યા મારા અપરાધ,	
મિત્રતણો અપરાધ સે', જ્યમ મિત્રજ સાધ	૬૩
જ્યમ પુત્રતણો અન્યા' સહ, સુપિતા સુવિવેક,	
હું કુમતિતણા સહ્યા, અપરાધ અનેક	૬૪
તે હું ત્યા પુરુષોત્તમે મૂનો મહારાજ,	
મિત્ર સુહૃદ પ્રિય ગૂન્યછું, હૃદયા વિણ આજ	૬૫
શ્રીહરિકેરી સુદરી, જે સોળ હજાર,	
મારગ રાખી નન શક્યો, હું પાખ્યો હાર	૬૬
દુર્જન' ગોપે પરભવ્યો, અબળાની પેર,	
નિર્ભગથો હારી કરા, આવ્યો છું ઘેર	૬૭
તેહ નનુષ્ઠ ગાડિવ આ, તેહ મારા બાણ,	
તે રથ મારો આ રહ્યો, તે હય નિરવાણ.	૬૮
તે હું આ ઊભો રથી, જેને નમતા ભૂપ,	
એક કણે ખોટું થયું, હરિ પાખ્ય કુરૂપ	૬૯
જ્યમ હોમ કયા જઘ્ન ભસ્મમા, તે નિષ્કુળ થાય,	
જ્યમ કપટીનું દૃત દાન તે પાછું ફરી જાય	૭૦
જ્યમ ઉખર ખેતર બીજ ત્યા, નવ આવે કામ,	
એમ સહુ મિથ્યા થયું, વિના સુદરશ્યામ	૭૧
અરે ગય તમો પૂછ ના મગા, કુગળા છે જેહ,	

ચક્રવર્તી નગર વિષે સહુ, કય પામ્યા તેહ.	૭૨
નિમચાપ ઉન્મત્ત જે, માહો માય માર,	
ચાર પાંચ એક ઉમર્યા, મુશ્નિના મહાર.	૭૩
પીધી મદિરા વારણી, મદઉન્મત્ત મન;	
આપ આપના અજ્ઞાનથી, ચઢ્યા અન્યો અન્ય.	૭૪
પ્રાયઃ એ ભગવાનની, ચેષ્ટા અદ્ભૂત;	
માંહોમાંહે હજી અને, ઉગારે ભૂત.	૭૫
જળચર જળ મધ્યે યથા, મત્સ્યાદિક ધ્રાવ;	
મોટા મત્સ્યાદિક યથા, નાનાને ખાધ.	૭૬
ભળિયો દુર્બળને હજી, ન ગણે મન ભીત;	
યાદવ અન્યો અન્ય ત્યા, વઢિયા એ રીત	૭૭
એમ ભળિયા જાદવની કને, નિર્બળને માર,	
એમ કરી હરિ ભૂમિનો, હતાયો ભાર	૭૮
હવે હરિચરિત્ર મે, કાઢ નવ કહેવાય,	
વિક્રમવાક્ય સભારતા, મન તાણી જાય	૭૯
દેશકાળ ઘટતા ઘણા, અરથે સંયુક્ત	
એવા અચ્ચુતજીતાણા, હિત વાયક ઉકત.	૮૦
ગોવિંદવાણી ચિત્તને, તાણે અદ્ભૂત;	
શૌનક આદિ મુનિ મતિ, એણે બોલ્યા સૂત.	૮૧
કૃષ્ણતાણુ જે શોભતુ, પદપદ્મ ધન્ય,	
એ નિધિ ચિત્તાતો હવો, અતિશે અર્જુન.	૮૨

૭૩ વિષ્ર ઈ—વિષ્રના શાપથી ઉન્મત્ત થયેના ચાદવો માંહોમાંહે માર મારીને મરી ગયા, તેમની મુશ્નિના મારમાથી ચાર પાંચ ઉમર્યા છે ૭૪ મદિરા વારણી—વારણી નામની મદિરા ૭૫ પ્રાય—વિશેષે કરીને બૂત-પ્રાણી માન. ૭૬ હજી—હરિએ ૭૭ મન ઈ—તે વાક્ય મનને તાણી જાય છે ૮૨ પદપદ્મ—ચક્રવર્તી

નિશ્ચય સ્નેહે નિર્મળી, મતિ કીધી શાંત;	
શોક તજી સૂધી થયો, અર્જુન અભ્રાંત.	૮
વાસુદેવપદ ચિતવે, ભાગ્યો મનવેગ;	
ભક્તિએ મનમળ નિર્ગમ્યો, શમ્યો મન ઉદ્દેગ.	૯
ભગવદ્ગીતા ભારતે, સંભારી તેહ;	
ભગવાને ભાખી હતી, રણ મધ્યે જેહ.	૮૫
કાળ કર્મ તમને બળે, વોસ્યું રાજન;	
પાછું ફરીને પારથે, પામ્યું તે જ્ઞાન.	૮૬
બ્રહ્માસ્મિ ભાવે કરી, લય પામ્યો શોક;	
બ્રહ્મજ્ઞાને દ્વૈતનો, થયો સંશય શોક.	૮૭
આપ અવિદ્યા નિર્ગમી, નિર્ગુણ લયલીન;	
લિંગ ગયો અર્જુન થયો, ફરી ઉત્પત્તિ હીન	૮૮
ભગવદ્ભારગ સાંભળી, વળી યાદવછેદ;	
રાય યુધિષ્ઠિરની મતિ, નવ. પાખી બેદ.	૮૯
સ્વર્ગતણે ભારગ જવા, મન કીધું રાય;	
નારદની વાર્ણી નૃપે, આણી મન માંચ.	૯૦
હવે કુતાને કાને પડ્યો, જડુવંશ વિનાશ;	
ભાગવદ્ની ગતિ સાંભળી, થઇ ચિત્ત નિરાશ.	૯૧
ભક્તિવડે ભગવાનમાં, આરોપ્યું મન;	
કંતાજી કૃષ્ણમયી થઇ, પછે મૂક્યુ તન.	૯૨

૮૬ તમ ઇ૦—તમે ગુણના બળથી. ૮૮ નિર્ગુણ-નિર્ગુણ પરમાત્મા લય પામીને લીન થયો (તમ ઇ૦—તેનો લિંગ (વાસના દેહ) ગયો (ના-શ પામ્યો) અને અર્જુન ફરીને ઉત્પત્તિ વિનાનો શુદ્ધ-મુક્ત થયો. ૮૯ બેદ ઇ૦—બેદપામી નહિ-ત્યાગના માર્ગથી જદલાઇ નહિ.

જે તનુએ જૂમિ તણો, ઉત્પાટયો ભાર;	
તે તનુ મૂક્યું માધવે, નિરંજન નિરાકાર.	૯૩
ભારે યથા જૂપાળ જે, પોતાનાં અંગ;	
પોતે દહુ ધરી કરી, કર્યો તેના ભંગ.	૯૪
અદ્ભુત લીલા નાચની, કો ન જાણે પાર;	
નિજ દહો નિજ દહનો, કીધો સંહાર.	૯૫
કંટક કાઢ્યો કંટકે, અજગા ભગવાન;	
યાદવતનુ તનુ ભારજૂ, એ ખેલું સમાન.	૯૬
ન્યમ રૂપ ધર્યાં મધુસૂદને, મત્સ્ય કચ્છપ જેહ;	
મગટ કર્યાં ને સંહર્યાં, ત્યમ મૂક્યો દહ.	૯૭
ન્યમ નાટ્ય વિષે નટુઓ રમે, લઈ નાના વેધ;	
મગટ કરે ને સંહરે, એક આપે શેષ.*	૯૮
હવે સ્વર્ગારોહણ ભૂપને, સ જોધે એધ;	
સૂત કહે શૌનક મતિ, કળિકાળમંવંશ.	૯૯
ન્યારે શ્રીભગવાન મુકુંદજી, મહિમા મહારાજ;	
પોતાને દહે કરી, પૃથિવી કરી ત્યાજ.	૧૦૦
ત્યારે કળિયુગ આવી મગટગો, વસ્તાવી આણ;	
સાંભળવા સરખી કથા, એ હરિની જાણ.	૧૦૧
ત્યારે ગુણ વર્ણિત જે રહ્યા, નર કા'વે નષ્ટ;	
કળિયુગ એવા દુષ્ટને, અતિ દેતો કષ્ટ.	૧૦૨

૯૩ ઉત્પાટયો—ઉપાડી નાખ્યો. ૯૬ યાદવ છં—યાદવમાં ભગવાને જે તનુ (દેહ) ધારણ કરી હતી તે, તથા જૂબાર રૂપ જે તનુ ધારણ કરી હતી તે બન્ને ભગવાનને મન સમાન છે.

૯૮ નાટ્ય—નાટક. આપે—પોને ૧૦૦ મહિમા છં—મહિમા રૂપ મહારાજ.

રાય યુધિષ્ઠરે ઝોળખ્યો, કળિનો પ્રવેશ;	
પોતાના ઘરમાં તથા, નગરે નિજ દેશ.	૧૦૩
લોભ અનૃત પરહિંસને, ફેરાવ્યું ચક્ર,	
જાપા મતિ કીધી નૃપે, વિધિ દેખી વક્ર.	૧૦૪
ચક્રવર્તી નિજ પૌત્ર જે, પરીક્ષિત અભિધાન;	
વિજયી વીર વિદ્યોદ્ધિયો, ગુણ આપ સમાન	૧૦૫
સાગર સુધી મેદિની, પરીક્ષિતને દીધ;	
ગજપુર મધ્યે ભૂપતે, અભિષેકજ કીધ.	૧૦૬
મથુરામાં અનિરૂદ્ધનો, સુત વજ્ર વિશેષ,	
અભિષેકયો અવનિપતિ, મુરસેનજ દેશ.	૧૦૭
પ્રાજાપતિ ઇષ્ટિ કરી, મનમા જગદીશ,	
આત્મામાં અગ્નિ પછે, આરોધ્યા ઇશ	૧૦૮
તે સર્વે તજ્યા ત્યહાં, તજ્યા ભૂપણ્ડાર;	
વલયદુકૂલાદિક સહુ, મકયા શાણગાર.	૧૦૯
નિરઅહુકાર થયો પછે, નિર્મમતાવ્યાધ;	
બંધન બાળિ નિર્ગમ્યા, નૃપ સર્વ ઉપાધ.	૧૧૦
ઇંદ્રિય આરોધ્યાં નૃપે, મન મધ્યે દીન;	
ને મન હોમ્યું પ્રાણમાં, પ્રાણનું આધીન	૧૧૧
પ્રાણ અપાન સમીરમાં, હોમ્યા નૃપ સોમ,	

૧૦૪ અનૃત—અસત્ય મરહિસને—પરહિસાએ વક્ર—વાકે. ૧૦૫ ચક્રવર્તી—ચક્રવર્તી યુધિષ્ઠિરે.

૧૦૮ ઇષ્ટિ—યશ આત્મામાં ઇં—ગૃહસ્થાશ્રમનો અગ્નિ મનવડે આત્મામાં આરોધ્યો.

૧૧૦ નિર્મમતાવ્યાધ—મમતા રૂપી વ્યાધિ વિનાનો નિર્ગમ્યા—તજ્યા. ૧૧૧ આધિન—(મન)

અપાનનો નિજ દેવતા, મૃત્યુમાં હોમ.	૧૧૨
મૃત્યુ દહમાં ત્રેણ્યો, પંચતત્વ સરૂપ;	
દહ પડ્યો હું આત્મા, સ્થિર જાણ્યો ભૂપ.	૧૧૩
પંચ તત્વનો પિંડ ત્યાં, ત્રિગુણે આગેપ,	
ત્રેણે ગુણ અવિદ્યા વિપ, ધરી કીધો લોપ.	૧૧૪
દહ અવિદ્યા જીવમા, આરોપી ભિન્ન;	
એ નિધિ મોઢી જીવને, કયો જ્ઞાનમા લીન.	૧૧૫
વનકુળ વન્ન ધરી કરી, નિરાહાર નરેશ;	
માન ધરી નૂક્યા પછે, છૂટા નિજ કેગ.	૧૧૬
જગત વિપે દેખાડતો, પોતાનુ રૂપ,	
જે ઉન્મત્ત પિશાચની, ધરે તે ભૂપ.	૧૧૭
બધિર થયો સુગતો થકો, આશુજોતો રૂપ;	
પૂર્વજને પ થે પડ્યો, ઉત્તર દિશ જૂપ	૧૧૮
હૃદય ત્રિપે પરજ્ઞાને, ધરતો તે ધીર,	
તે દિશ જે ગયો નવ વળ્યો, ત્યહાં ચાલ્યો વીર.	૧૧૯
નૃપની પાછળ નિસર્થો, સઘળા નિજ જાત,	
પાંડવ શ્રીપરમેશને, સમરે સાક્ષાત.	૧૨૦
કળિયુગ મિત્ર અધર્મનો, આવ્યો મન જાણુ,	
સકળ મલ્લ સ્પર્શ વળ્યો, કળિયુગ નિર્વાણુ.	૧૨૧
સકળ અર્થ સાધી કરી, પાચે શૃંગીશ,	

૧૧૨ અપાન સમીરમા—અપાન વાયુમા અપાનનો ઇ—અપા
નનો દેવતા મૃત્યુ છે માટે તેનો નેમા લય કયો મૃત્યુનો લય દેહમા,
દેહનો પંચતત્વમા, પંચતત્વનો ત્રણ ગુણમા, ત્રણ ગુણનો અવિદ્યામા, અ-
વિદ્યાનો જીવમા અને જીવનો જ્ઞાનમા લય કયા (કડી ૧૧૫ મી સુધી
અન્વય)

અંતે સરણુ છે આપણે, જાણ્યા જગદીશ.	૧૨૨
ચરણુ કમળ શ્રીજ્ઞાના, મન ધાર્યા ભૂપ;	
ધ્યાન દઢ ભક્તિ થઈ, મતિ નિર્મળ રૂપ.	૧૨૩
તે નારાયણપદ વિષે, મતિ અતિ એકાંત;	
વિષયી નરથી વેગળી, ગતિ પામ્યા શાંત	૧૨૪
પાગ પખાળી ને રહ્યો, તેનું ને સ્થાન;	
પૂર્વે ને પદમાં પડ્યા, મહાનત મહાન.	૧૨૫
લિંગ તજી નિર્મળ થયા, તે પામ્યા શાંત;	
પુનરાવૃત્તિનિર્વર્જિત, નૃપ પામ્યા અનંત.	૧૨૬
વિદુર પણ કરતા યકા, બહુ તીરથ સ્નાન;	
દહ તજે પરભાસમાં, અતિ આતમવાન.	૧૨૭
કૃષ્ણતણી લેઈ આગના, મન વિભણુ વિરામ;	
લેવા આવ્યો પિપ્પ શું, પો'ત્યા નિજ કામ.	૧૨૮
એવું જાણી દ્રૌપદી, એક વાધી શેષ;	
પોતાને પતિએ તજી, મૂકી નિરપેખ.	૧૨૯
વાસુદેવ ભગવાદમાં, સોંપી મતિ પર્મ;	
પૂરણ ભક્તિ પ્રેમદા, પામી પરબ્રહ્મ	૧૩૦
ને કોઈ ભગવાનના, પ્રિયોતુ પ્રમાણ;	

૧૨૨ પૃથ્વીશ—પૃથ્વીપતિ—રાજાઓ. ૧૨૪ એકાંત—અનન્ય ૧૨૬ લિંગ—વાસના. પુનરાવૃત્તિનિર્વર્જિત—ફરીને આવવાપણા રહિત અન-ત—અનંત બ્રહ્મના પદને.

૧૨૭ આતમવાન—આત્મજ્ઞાની અથવા યુદ્ધિમાન. ૧૨૮ આપ્યા—આવેલા. ૧૨૯ વાધી શેષ—જાકી રહી. નિરપેખ (નિરપેક્ષ)—અપેક્ષા-દરકાર વિ

અહા ધરીને સાંભળે, પાંડવનું પ્રયાણ	૧૩૧
પરમ પવિત્ર ને સુણે, મહામંગળનિધ,	
લકિત લહી ભગવાનની, પામે મહાસિદ્ધ	૧૩૨
ધૃતિ પદ્મો અધ્યાય થયો, કલ્પો પ્રથમસ્કંધ,	
શયયુધિષ્ઠિરનું મહા-પ્રસ્થાન સભ્યધ.	૧૩૩
શ્લોક થયા જાવન જ્યેહા, પદ રાત ને ત્રીશ,	
રતન કાંઠે ચરને કર્યા, કરતા શ્રીજગદીશ	૧૩૪

અધ્યાય ૧૬ મો.

શ્લોક.

યોજગામનિજધામકામદોનામતોમવાવિરામવારક ॥
પાઢવપ્રિયતરોનરોત્તમોભાપુનાતુસનિજાવનક્ષમ ॥ ૧ ॥

રથોદ્ધતા.

સોળમે મિલિત ધર્મ મેદિની,
કીધ વાદ કલિકૃષ્ણવેદિની,
સોકપાળક પરીક્ષિતાગમ,
એ કથા કથિત સૂત સાગમ.

૨

૧૩૧ ભગવાનના પ્રિયેતુ — ભગવાનના વાહાના પાડવેતુ. પ્રયાણ-ગમન.

૧ શ્લોક — ભક્તજનના મનોરથને પૂર્ણ કરનાર તથા જેનું નામ સર્વાસ્વાનંદેનું સ સારમાથી ઉદ્ધાર કરનાર એના, નૈરાશા ઉત્તમ અને પાડવેના અતિ વાહાના જે ભગવાન પોતાના ધામમાં ગયા તે, પોતાના ભક્તનું રક્ષણ કરવામાં શક્તિમાન હરિ, આર રક્ષણ કરે.

૨ મિનિત — મનેના એના ધર્મમેદિની — ધર્મ અને પૃથ્વીએ કલિકૃષ્ણવેદિની — કવિથી થના કૃષ્ણે વિદિત કરનારી (મેદિની) પરીક્ષિતાગમ — પરીક્ષિતનું આવડુ સાગમ — સાચ સદિત

સૂતઉવાચ.

રાગ ધનાશ્રી.

સૌનક સુણતા ભાણતો સૂત છ, પરીક્ષિત નૃપના ગુણ અદ્યુત છ,
 પરીક્ષિત પોતે વૈધણવરાજ છ, પૃથિવી પાળે પોપે સાજ છ ૩
 ને વિધિ વદતા વાહવ રાજ છ, તે વિધિ પાળે પરીક્ષિતગજ છ,
 કો ધીર કહેતા જાતકકર્મ છ, જનમ સમે ને જોડ્યા ધર્મ છ ૪

તાળ.

જનમ સમે ને ધર્મ જોડ્યા, મહત ગુણ ગ ભીર,
 તે વિધિ પૃથ્વી પામતો, તે પરીક્ષિત મહા રીર ૫
 નરપતિ ઉત્તરતાણી તનયા, ધરાપતી ઇતિ નામ,
 તે પદ્મિનીને પછે પરણ્યા, પરીમિત અભિરામ ૬
 તે વિષે જનમેજયદિક, હવા ચાર કુમાર,
 પરીક્ષિતયો મગટયા સુત, અનુપમ આકાર ૭
 પછે શારદતને ગુરૂ કરીને, હયમેધ કીધા ત્રણ,
 નદી ગ ગાતણે તટ, દક્ષિણા સહિરણ્ય ૮
 ને યજ્ઞ મધ્યે દેવના, મત્યક્ષ દર્શન લીધ,
 પરીક્ષિત નૃપે જીવા, અશ્વમેધ ત્રણ કીધ ૯
 ગોમિથુનને ઘાત કરતો, પગે પાપી કોય,
 રાજચિન્હે રાજતોડ, પણ શૂદ્ર રૂપી સોય ૧૦
 પરાક્રમ પોતાતણે કગિયુગ, ગ્રહો પરીક્ષિત રાય,
 દશે દિશાને જીતતામા, કોઈ સ્થાનક માય ૧૧

૮ શારદા—કૃષ્ણાકાર્ય સહિરણ્ય—સુવર્ણ સહિત દક્ષિણા આપીને

૧૦ ગોમિથુન—બળદ અને ગાય પગે—પગદડે—ઘાત મારીને

શૌનકઉવાચ.

સૂતની વાણી સુણીને, પદે શૌનક સ્પષ્ટ;	
દિગ્વિજેમાં કોણ સ્થાનક, ગ્રહો કળિયુગ પુષ્ટ.	૧૨
હામ કાં માર્યો નહિ, સાઘ્યાતણી સી વાતં;	
નૃપરૂપસદશ કોણ જોણે, ધેનુ તત્પદધાત.	૧૩
તે કહેની મહાભાગ્ય જો કંઈ, હરિકથાશ્રય હોય;	
હરિપદાંબુજમકરંદ સ્વાદી, સંત વાત કે' સોય.	૧૪
અઘાપ અન્ય અસત્ય ભાષણ, તેયકી શુ' થાય;	
આપણું અતિ અનુપમ તે, અરૂણ આયુષ થાય.	૧૫
અલ્પઆયુષ્ય લોક ને વળી, મરણવાન નિદાન;	
મુક્તિ મનમાં ઇચ્છેતો, જે મૃત્યુલોક વિદ્યાન.	૧૬
તેના અતિ ભયાનક જે, મહાસમરથ મૃત્ય;	
તે પરુહિસન કરમ કરવા, આંહી આણ્યો સત્ય;	૧૭
જ્યાં સુધી અહીં રહે અંતક, ત્યાર સુધી જાણ;	
મૃત્યુલોકતણે નિમે કો, નવ મરે નિર્વાણ.	૧૮

૧૨ દિગ્વિજે (દિગ્વિજય)—દિશાઓમાં જય મેળવવો તે. ૧૩ હામ કાં માર્યો નહિ—તે ઠેકાણેજ કેમ મારી ન નાખ્યો ? સદશ—સરખો. ધેનુ ઇન્—ધેનુને તેના પગપડે હણી તે કોણ ?

૧૪ હરિકથાશ્રય—હરિની કથાના આશ્રયવાળું. હરિ ઇન્—અથવા, હરિના પદ (ચરણ) રૂપી અંબુજ (કમળ) ના મકરંદના સ્વાદી (ચાખનારા) સંતની વાત હોય તો તે કહે.

૧૬ અલ્પઆયુષ્ય—કુંડા આયુષ્યવાળા (જા. ત્રી.) મરણવાન—મરણ ધર્મવાળા. ૧૭ મૃત્ય—મૃત્યુ. આંહી—આ મગમાં. ૧૮ અંતક—મૃત્યુ.

એટલે અર્થે તમે તેડયા, સૂત એણે ઠામ;	
યજ્ઞને મિષ મહાન્નપિ જે, સુણે હરિવર નામ.	૧૯
અહો આ નરલોકે પીપુ, હસ્તિયામૃતપાન;	
જેહ પીધે અમૃત પામે, સધ નિશ્ચે માન.	૨૦
મંદમતિ ને મદ નરને, મંદ આયુષ્ય અર્થ;	
નિશા નિદ્રાએ સૂએ, દિન યુએ કાર્યે વ્યર્થ	૨૧
હવે કળિયુગતણે નિગ્રહ, પરીક્ષિતે કૃતભંગ;	
સૂત તે સભંધ કહે છે, શૌનકાદિક સગ	૨૨
પરીક્ષિતના સેનપાલિત, કરે ભંગલ દેશ;	
ત્યાં સાંભળ્યો ભૂપાળ વળિ, કલિયુગતણે પ્રવેશ.	૨૩
વાત તે અજખામણી ઘણી, સુણી શ્રવણે આપ;	
સંગ્રામપડિત પરીક્ષિત નર, સધ સાધ્યું આપ,	૨૪
રથ કર્યા બહુ શણગાર આરે, જોતર્યા હય રથામ;	
ધ્વજભાં મૃગરાજ ગાજે, પરીક્ષિત વિશ્રામ.	૨૫
રથ અશ્વ હાથી પદાતિ, ચોપાસ સેના ધાય,	
પરીક્ષિત નૃપ એનવિધે, દિગ્વિજય કરવા જાય.	૨૬
નવખડમંડિત મેદિની, જાતા પરીક્ષિત રાય,	
ભદ્રાશ્વ ને કેતુમાલ ભારત, કરે ઉત્તર માંય.	૨૭
પૂર્વ પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ, અને ઉત્તર દેશ;	

૨૦ અમૃત—મોક્ષ ૨૨ કૃત જગ—પરીક્ષિતે ક્યો છે જગ જોનો—
પરીક્ષિતે નમાડેલા કળિયુગનો.

૨૪ સંગ્રામપડિત—યુદ્ધમાં ફરણ ૨૬ પદાતિ—પાવદળ ૨૭. ભદ્રા-
શ્વ ઈ—ભદ્રાશ્વ, કેતુમાળ, ભારત, અને ઉત્તરકર એ અનુક્રમે મેરની
આરે દિશાએ આવેલા ખંડ છે.

સમુદ્ર ને સ્પર્શી રહ્યા, એ ખંડ ચારે એય	૨૮
ગેરેને ચોપાસ વશો, ઈલાવર્તન ખંડ;	
ઉત્તરે રમ્યક અને વળી, હિરણ્યમય પ્રચંડ	૨૯
દક્ષિણે હરિવર્ષ ને, કિ પુરુષ ત્યાં કહેવાય;	
એ ખંડ નવ નીત્યે કરી, છત્યા પરીક્ષિત રાય.	૩૦
તે તે સ્થળે મહાપુરુષ પોતા-તાણા પૂર્વજ ઉક્ત;	
યશગાન તેનું સાલજે, શ્રીકૃષ્ણ મહિમા યુક્ત.	૩૧
અશ્વત્થામા અસ્ત્રધી, ઉગર્યો આતમ દેહ;	
શ્રીકૃષ્ણે રક્ષા કરી, સાલજુ પરીક્ષિત તેહ	૩૨
સુહૃદો યાદવ અને પાંડવ, મગઠ પ્રેમ અપાર;	
સર્વની શ્રીકૃષ્ણ મધ્યે, સુણી લક્ષ્મિ વિચાર.	૩૩
પ્રમત્ત મન રાજન સુણી, પ્રકાશે સોચન;	
પૂર્વજતાણા ગુણ ગાય તેને, યાય નૃપ પ્રસન્ન.	૩૪
બહુ મૂલ્ય અંગર અર્પતો ને, વળી મનોહર હાર;	
ગાનારને ધન સાર અરપે, પરીક્ષિત દાતાર.	૩૫
જન્મત સહુ જેને નમે તે, લક્ષ્મિ પાંડવ માય;	
મીત પરમેશ્વરતાણી, ઘણી સુણી ભૂપતિ ત્યાય	૩૬
સારથી શ્રીહરિ યયા ને, સભાના સરદાર;	
ચિત્તઅનુવર્તી અને, સખ્યલાવ દૂત વિચાર.	૩૭

૨૮ એય—એ ૩૦ નીત્યે—નીતિએ ૩૧ પૂર્વજઉક્ત—પાઠજ કહેલા યુધિષ્ઠિર વગેરે પૂર્વજ.

૩૪ પ્રસન્ન ઈ—તે સુણીને પ્રસન્ન મનવાળા રાજન (હર્ષથી) સોચન પ્રકાશે છે ૩૭ સભાના સરદાર—સભાસદા ચિત્તઅનુવર્તી—સેવક

એટલે અર્થે તમે તેડયા, સૂત એણે કામ,	
યજ્ઞને મિથ મહાઋષિ જે, મુણે હરિવર નામ	૧૯
અહો આ નરલોકે પીણુ, હરિચામૃતપાન,	
નેહુ પીધે અમૃત પામે, સધ નિશ્ચે માન	૨૦
મદમતિ ને મદ નરને, મદ આયુધ્ય અર્થ,	
નિશા નિદ્રાએ સૂએ, દિન ધ્રુએ કાર્યે વ્યર્થ	૨૧
હવે કળિયુગતણો નિગ્રહ, પરીક્ષિતે કૃતભ ગ,	
સૂત તે સ બ ધ કહે છે, શૌનકાદિક સ ગ	૨૨
પરીક્ષિતના સેનપાદિત, કુરૂ જ ગલ દેશ,	
ત્યાં સાભળ્યો ભૂપાળ વળિ, કલિયુગતણો પ્રવેશ	૨૩
વાત તે અજખામણી ઘણી, મુષ્ટી શ્રવણે આપ,	
સગ્રામપડિત પરીક્ષિત નર, સધ સાધ્યુ આપ,	૨૪
રથ કર્યા બહુ શણગાર ચારે, જોત્યા હય રથામ,	
ધ્વજભા મૃગરાજ ગાજે, પરીક્ષિત વિશ્રામ	૨૫
રથ અશ્વ હાથી પદાતિ, ચીપાસ સેના ધાય,	
પરીક્ષિત નૃપ એવિધે, દિગ્વિજય કરવા જાય	૨૬
નવખડમડિત મેદિની, જતા પરીક્ષિત રાય,	
ભદ્રાશ્વ ને કેતુમાલ ભારત, કુરૂ ઉત્તર માય	૨૭
પૂર્વ પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ, અને ઉત્તર દેશ,	

૨૦ અમૃત—મોક્ષ ૨૨ કૃત ભગ—પરીક્ષિતે કર્યો છે ભગ જેનો—
પરીક્ષિતે નમાડેના કળિયુગનો

૨૪ સગ્રામપડિત—યુદ્ધમાં કુશળ ૨૬ પદાતિ—પાયદળ ૨૭. ભદ્રા
શ્વ ઈ—ભદ્રાશ્વ, કેતુમાળ, ભારત, અને ઉત્તરકુરૂ એ અનુક્રમે મેરની
ચારે દિશાએ આવેલા ખડ છે

સમુદ્ર ને સ્પર્શી રહ્યા, એ ખંડ ચારે એથ.	૨૮
ગેરૂને ચોપાસ વશો, ઈલાવર્તન ખંડ;	
ઉત્તરે રમ્યક અને વળી, હિરણ્યમય પ્રચંડ.	૨૯
દસિણે હરિવર્ષ ને, કિંપુરુષ ત્યાં કહેવાય;	
એ ખંડ નવ નીત્યે કરી, છત્યા પરીક્ષિત રાય.	૩૦
તે તે સ્થળે મહાપુરુષ પોતા-તણા પૂર્વજ ઉક્ત;	
યશગાન તેનું સાંભળે, શ્રીકૃષ્ણ મહિમા યુક્ત.	૩૧
અશ્વત્થામા અસ્ત્રધી, ઉગર્યો આતમ દેહ;	
શ્રીકૃષ્ણજી રક્ષા કરી, સાંભળ્યું પરીક્ષિત તેહ.	૩૨
સુહૃદો યાદવ અને પાંડવ, મગટ પ્રેમ અપાર;	
સર્પની શ્રીકૃષ્ણ મધ્યે, સુણી ભક્તિ વિચાર.	૩૩
મમત્ત મન રાજન સુણી, પ્રકાશે સોચન;	
પૂર્વગતણા ગુણ ગાય તેને, થાય નૃપ પ્રસન્ન.	૩૪
બહુ મૂઘ્ય અંબર અર્પતો ને, વળી મનોહર હાર;	
ગાનારને ધન સાર અરપે, પરેક્ષિત દાતાર.	૩૫
જમત સહુ જેને નમે તે, ભક્ત પાંડવ માંય;	
પ્રીત પરમેશ્વરતણી, ઘણી સુણી ભૂપતિ ત્યાંય.	૩૬
સારથી શ્રીહરિ થયા ને, સભાના સરદાર;	
ચિત્તઅનુવર્તી અને, સખ્યભાવ દૂત વિચાર.	૩૭

૨૮ એપ—એ. ૩૦ નીત્યે—નીતિએ. ૩૧ પૂર્વજઉક્ત—પાછળ કહેલા યુધિષ્ઠિર વગેરે પૂર્વજ.

૩૪ પ્રસન્ન ઈ—તે સુણીને પ્રસન્ન મનવાળા રાજન (હર્યથી) સોચન પ્રકામે છે ૩૭ સભાના સરદાર—સમાસદા ચિત્તઅનુવર્તી—મેયક.

રખવાળ પાંડવના થયા, જેને વસે મગા ચરાણ;	
નિશામાં કર ખડગ ગ્રહીને, કરતાં જાગરણ.	૩૮
જ્યાં તેડતા ત્યાં જતા પાછળ, સ્તવનને પરણામ;	
એવા ભડતવત્સળ કૃષ્ણને, નૃપ ભજે પરીક્ષિત નામ.	૩૯
તે ભૂપ એ વિધ વર્તતો, નિત્ય સુણે પૂર્વજ કીર્ત;	
ઉતાવળું આશ્ચર્ય દીકું, સુણે કહું તે વર્ત.	૪૦
ધર્મ એકે ચરાણ ચાલે, વૃષભ કેરૂ રૂપ;	
ધેનુ રૂપે ધરણી દીઠી, ઘણુ કુખણી ભૂપ.	૪૧
ધરણી મુખથી ઝરે આંસુ, વત્સ વિન જ્યમ માત;	
ધર્મ ધેનુ રૂપ ભૂને, પૂછતો તે વાત	૪૨
ઝરે કહે કલ્યાણી તુજને, વ્યથા દીસે બા'ર;	
તેથકી બાંજી વ્યથા કંઈ એક, હશે હૃદય મોઝાર.	૪૩
(નિત્ય) જે તત્તુ તારૂં ધરાવતી, વદન આપુ જાત;	
સુદૃશતર પરિવારની, શોચના કરેછે માત;	૪૪
ત્રણ પદ તૂટી પડ્યા પગ, એક ઊભો હુંચ;	
એવો હું તે માહરી, શોચના કરે શું તુ ય.	૪૫
વૃષકીભૂત ભૂપતિ ભોગવે, હે ભૂમિ તુજને આજ;	
તે માટ કુખ પામે ઘણું, શું કરે કારણ કાજ.	૪૬
યજ્ઞ ભાગ જે દેવના, દૈત્યે હર્યા જે માટ;	
અરે માતા એવડું કુખ, ધરેછે તે માટ.	૪૭
અરે માતા માગતાં, મઘવા ન વરસે ગેહ;	

૪૦ કીર્ત — કીર્તિ વર્ત (જત) — જતાત ૪૨ ધર્મ ધં — ગાય રૂપી પૃથ્વી ને બળદ રૂપી ધર્મ તેના કુખની વાત પૂ' તો હતો ૪૪ સુદૃશતર — અતિશય વેગથી ૪૬ જયવીશ્રુત — અધર્મી.

મન પીડિત વિવેકીને, ગોઠ રાખે તેહ	૪૮
ભરતાઁ રાખે નારને ને, પિતા પાંખે બાળ;	
તે પતિ પીડે નારને, અને તાત મુતનો કાળ	૪૯
સસસતાશી પેરે પીતા પીડે, બાળકાને જેહ,	
અરે માતા મેદિની, શુ દુ ખ ધરેછે તેહ	૫૦
વળી દેવી સગવતી રે', દુરાચારી ધામ,	
રાજસેવા કરે દિન, તુ દુ ખ ધરે તે કામ	૫૧
કળિકેશી નૃપતિ દેખી, ગઠે પામાં કદ,	
નૃપતિ પીડિત દગ દેખી, દુ ખ ધરે તુ સ્પષ્ટ	૫૨
વિધિવિવર્ણિતશયન મધ્યે, મિથુન કરતા લોક,	
છવ લોક નિહાળ એવો, દુ ખ ધરે તુ શંક	૫૩
તે માત અથવા થયો તુજ પર, યથા જૂરિ ભાર,	
ઉતારવા અવતાર લાધો, નિરાકાર મુરાર	૫૪
તે યથા અર્ધાન હરિ, પરહરી તુજને જ્ઞેય,	
તેના મોક્ષદાતા કર્મ સમરી કરે ગોચા સૌય	૫૫
એ સર્વે મુજને કહે માતા, યથા મૂળ વિચાર,	
શામાટ મહી થઈ દૂમળી, તે કહે કારણ સાર	૫૬
વળી ન્યાયકો બળિયો ઘણો, જે માન અતિ આરોગ,	
શુ હજુ તુજ ભાગ્ય તેણે, દેવતાને ભાગ્ય	૫૭
વૃષભ રૂપ ધર્મ પ્રત્યે તદા. મેદની બોલી જેહ,	
હે ધર્મ તુ બાણે સહુ તો કહુ તુજને તેહ	૫૮

૪૮ મથના—ઈ. ૫૩ વિધિ વિવર્ણિત શયન—અર્થાત્ શાસ્ત્રે મના કરેના દેશકાળમા અને મના કરેની સ્ત્રીઓ સાથે ૫૪ જૂરિ—ધણો ૫૫ તોચા—ગોચના ૫૭ ન્યાયકો—જેથી કરીને

ધરણીઉવાચ.

હે ધર્મ તું જાણે સહુ જે, મુને પૂજ્યું એવ;	
તું ચાર ચરણે વર્તેતો, જન સૌખ્યકરણે દેવ.	૫૯
જેયકી તું સુખિયો હતો, તે લક્ષ્મીનાથ વિહીન;	
લોકની શોધા કરું તે-માટ ચઈછું દીન	૬૦
એક વિણ ચાળીશ ગુણ હરિ-વિષે રે'તા નિત્ય;	
તેનાં નામ કહું સાંભળ, ધર્મ તુજને સત્ય.	૬૧
સત્ય ને વળી શુદ્ધતા ને, દયા ત્રીજી જાણ;	
ક્રોધમાં સિંધર ચિત્ત લક્ષણ, ક્ષાંતિમાં પરમાણ.	૬૨
ત્યાગ ને સંતોષ છઠો, તથા સરળ સ્વભાવ;	
શ્રમ અને દમ તથા તપ, અગિયારમો સમભાવ.	૬૩
તિતિક્ષા તેને કહે, જે સહે પર અપરાધ;	
લાભ પામે ઉદાસીનતા, કહું ગુણંડાર.	૬૪
જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય વળી, એશ્વર્ય શૌર્ય હે ધર્ણ!	
તેજ ધન ને સ્મૃતિ તે, કર્તવ્ય કાર્યતુ સ્મર્ણ.	૬૫
સ્વાતંત્ર્ય પરાધીન નહિ તે, ક્રિયાકુશલો ઇશ;	
સૌંદર્ય ધીરજ ચિત્ત કોમળ-પણું ગુણ છે વીશ	૬૬

૫૯ સૌખ્યકરણે—સુખ કરવામા ૬૦ જે ઈ—તુ જેનાથી સુખી હતો તે લક્ષ્મીનાથ વિહીન (હરિવિનાના) થયેલા આ લોકની હુ શોધા (શોધના) કરું છું તેથી હું દીન થઈ છું. ૬૧ એકરીણ ચાળીશ—એગણચાળીશ.

૬૨ ક્ષાંતિમાં—ક્ષાંતિ નામના ગુણમા ક્રોધમા પણ ચિત્ત સિંધર હોવું એ લક્ષણ ક્ષાંતિ નામે ગુણમા રહેવું છે એમ તુ પ્રમાણ, એ અન્યથ.

૬૪ લાભ છં—લાભ પામ્યા છતાં ઉદાસીનતા, તે ઉપરતિ ગુણ કહેવાય છે ૬૬ ક્રિયા છં—ક્રિયામાં કુશળતા તે કૌશળ નામે ગુણ છે

ચતુરતા ગુણ વિનય ગુણ, તથા શીલ મુસાર;	
મનતાણું બગ ઇન્દ્રિયતાણું બળ, તથા ભાગ્ય નિર્ધાર.	૬૭
સહજ ગુણ ગંભીરતા ને, અચંચળતા ભાવ;	
કીર્તિ શ્રદ્ધા માન્યતા ને, અહંકાર અભાવ.	૬૮
આગણ્યાળીશ ગુણ એ, વળી અન્ય મહાગુણ નેહ;	
સર્વદા શ્રીકૃષ્ણ મધ્યે, વર્તતા ત્યાં તેહ.	૬૯
એહ ગુણ ઇચ્છતા મોટા, મનસ્વી સહુ કોય;	
કદાચિત્ત ક્ષય ન પામે, ગોવિંદના ગુણ સોય.	૭૦
ગુણ પાત્ર તે ગોવિંદજી ને, સ્વયંલક્ષ્મી નિવાસ;	
તે વિષ્ણુવર્ણિત લોકની, શોઆ કરું ને નિરાશ.	૭૧
વળી કળિ પાપી મવત્યો, તેણે નિહાળ્યા લોક;	
મજા અતિ પીડાય છે, તેહનો મુજને શોક.	૭૨
હું મારી શોઆ કરું ને, તુ ને શોઆ દેવ,	
દેવતા પિતૃને ઋષિની, કરે શોઆ એવ.	૭૩
સાધુની શોઆ કરે સહુ, વરણ આશ્રમ નેહ;	
સર્વની શોઆ કરે હું, ધર્મ નિઃસંદેહ	૭૪
નેહ લક્ષ્મીતણા એ, કટાક્ષવીક્ષણ કાળ;	
બ્રહ્માદિક તપ આચરે છે, તજી નિજ નિજ રાજ.	૭૫
ભગવાનપદ પામ્યા તથાપિ, લક્ષ્મીનો મન કામ;	
ધણા દિન ખપ કરેછે, તપ આચરે ઉદામ.	૭૬
તેહ કમળા કમળ વન નિજ, વાસે સૂકી સત્ય;	
અનુરક્ત યદ્યે ને કૃષ્ણપદ—સૌભાગ્ય સેવે નિત્ય.	૭૭

૭૫ કટાક્ષવીક્ષણ—કટાક્ષે કરીને જોવું, ૭૬ કામ—મનોરથ ઉદા-

મ—અતિથણું મોટું. ૭૭ સૌભાગ્ય—સુ દરતા

ને કૃષ્ણ ચરણે કુલિશ અકુશ, કમલ ધ્વજ એધાણ,	
તે પગે મુજને પરમ શોભા, ઉપની પરમાણુ	૭૮
ત્રણ લોકકેરી વિભૂતિ, અર્જિત ક્યૌં મે ગર્વ,	
તદા તત્કાણુ તથ સહુ તુ, માન સાચુ સર્વ	૭૯
ને અસુર અશી ભૂપનો, અક્ષૌહિણીશતભાર,	
તે ભાર મુજ ઉતારવા, હરિએ ધર્યો અવતાર	૮૦
નેણુ ચરણ વિણુ તુને કુ ખ દૃષી, કહું પૌરુષ આપ,	
દહ યાદવમા ધરી, તુ ધર્યો સમરથ બાપ	૮૧
તેહ પ્રહૃષ્ટોત્તમતણા, કોણુ વિરહ સહે નિર્ધાર,	
રૂચિર સ્મિત હિત વિમોકન ને, વચન સુદર સાર	૮૨
મધુમાનિનીમાનદહતા, સ્વયંહરતા સોય,	
નેને ચરણ સ્પર્શે તરણ મિષ, રોમાચ મુજને હોય	૮૩
ધરમ પૃથ્વી એ વિધે, સવાદ કરતા જ્યાર,	
કુકેશન મધ્યે પદાર્થા ત્યા, પરીક્ષિતનૃપ ત્યાર	૮૪
ઇતિશ્રો મથમસ્કથ મધ્યે, સોળમે અધ્યાય,	
ને મથમ પૃથ્વી ધર્મના, સવાદનો મહિમાય	૮૫

૭૮ કુલિશ—વજ્ર ૭ વિભૂતિ—નિભૂતિપડે ત્રણ લોભની વિભૂતિ
રૂપ ભગવાનના ચરણ પ્રાપ્ત થનાથી મે મનને અર્જિત (પ્રાપ્ત) ક્યૌં પણ
તદા (જ્યારે ભગવાને મને તથા સ્વારે) ૮૦ તત્કાણુ તે સહુ (ગર્વને) તથ

૮૦ અક્ષૌહિણીશત—સો અક્ષૌહિણીઓ ૮૧ તુ ધર્યો—તમે ધારણ
ક્યૌં સમરથ બાપ—હે બાપ! સમર્થ એવા ભગવાને એવો અન્યથ .

૮૨ રૂચિર ઈ—નેનુ સ્મિત (દાસ) રૂચિર (સુદર) છે અને દિ
તકર નેનુ વિમોક્ષિત (જોનુ) છે ૮૩ મધુમાનિની—મધુગની સ્ત્રીઓ

રોઝકે જે અધ્યા' વિષે, આડત્રીસ ઉત્તમ વાણ,
રત્ન કે' યન્ને કર્યા, પદ ૫ ચાશી પરમાણુ.

૮૬

અધ્યાય ૧૭ મો.

શ્લોક.

યદ્દત્તેધર્મમેદિન્યૌશોચમાનૌમૌયોમુહુ ॥
દદર્શવિષ્ણુરાતોતૌનમામિતમધોક્ષજં ॥ ૧ ॥

ઉપજાતિ.

હવે કહે સત્તરમે અનુપ,
કળિતણા નિઝલ કીધ બૂપ,
એવો મહા જે બળવાન રાય,
વેરાગ્ય તેનો કહેવા કપાય.

૨

સૂતઉવાચ.

રાગ કેદારો.

સૂત કહે શૌનક સુણો, પરીક્ષિત નૃપ ધર્મી ઘણો,
ગો વૃષભ મિથુન નિહાળ્યુ તે સમે રે
અનાયવલ માર્યા બેહુ. દડ સહિવ શૂદ્રે તેહુ;
ભૂપરો શૂદ્ર સુરલિ વૃષભને દમ્ભે રે

૩

૪

. ૧ શ્લોક—જેના વિના ધર્મ અને પૃથ્વી પરસ્પર વારવાર શોચના કરતા હતા અને એવી સ્થિતિમા તેમને પરીક્ષિતે જોયા, તે બળવાનને દુ પ્રજ્ઞામ કરે છુ ૨ નિઝલ—કચળે ૩ મિથુન—જેહુ

ઢાળ.

ભૂપ સરિખો શૂદ્ર નિહાળ્યો, વૃષભનો ઉજ્જવળ વર્ણ;	
કમળત તુ શો ઉજ્જવળ અતિશે, ઊભો એકે ચર્ણ	૫
ભય પામીને મૂત્ર કરતો, થર થર કાંપે દહ;	
અતિ સીદાતો ઇતઉત ધાતો, શૂદ્રે તાટયો તેહ.	૬
ધર્મદુધા વળી ધેનુ નિહાળી, દીસંતી અતિ દીન;	
શૂદ્રતણે ચરણે અતિ તાડી, વલણે વચ્છે હીન.	૭
લોચનથી જળધારા વહેતી, કુંખે દુર્બળ દહ;	
તૃણહીણી સુરભિ સીદાતી, પરીક્ષિતે દીકી તેહ.	૮
કનકે જડિત રથ રાજા બેઠો, પરીક્ષિત પૂછે આપ;	
ધનગંભીર સ્વરે કરી બોલ્યો, અપળ અદાવ્યુ આપ.	૯

રાજાઉવાચ.

મમ રાસણાગત લોક વિષે તું, કોણ મહાબળવાન;	
બળ પોંકી અબળાને મારે, એમ પૂછે રાજાન.	૧૦
રૂપે રાજા સરખો દીસે, નટવત કીધો વેશ;	
કર્મે શૂદ્ર સરિખો દીસે, કહેની કારણ એથ.	૧૧
ગાડિવ ધનવા સાથે ગોવિદ, દૂર ગયા જે માટે;	
નિરઅપરાધી લોક વિષે તું, પ્રહાર કરે તે માટે.	૧૨
અરે અહ્યા અપરાધી કહે તું, કોણ પ્રકાશ્યાન્ધાપી;	
વધવા ચોગ્ય થયો છે માટે, હું સિર નાખીશ કાપી.	૧૩
વીર વૃષભને પૂટે પરીક્ષિત, હે મૃગાલવત સ્વેત;	

૬ સીદાતો—કુખી થતો ઇતઉત—અદીતદી. તાટયો—માર્પો
 ૭ ધર્મદુધા—ધર્મ રૂપી દુધને આપનારી ૮ તૃણહીણી—ધાસ વગરની.
 ૧૦ બળ પોંકી—બળવાન છુ એ કરીને ૧૨ ગાડિવધનવા—અર્જુન

- તું કોણ ત્રણ ચરણે ઝાંછો, એક પગે ગતિ હેત. ૧૪
- વૃષભતણે રૂપે કોણ આવ્યો, દેવા મુને દુઃખ દેવ;
તું કોણ મુજને દુઃખ દેખાડે, શે વિધિ સાધું સેવ. ૧૫
- કૌરવકરપાળી પૃથ્વીમાં, તું વિણ કોનાં ક્યાર !
શોકાશ્રુ અતિમાન પડ્યાં છે, માણીનાં નિરધાર ! ૧૬
- હે સુરભિસુત જોક મકર તું, વૃષવ્રથકો ભય ભાંજી;
હે સુરભિ તું રૂદન ન કરચ રે, કાતરતા ગુણ ગાંજી. ૧૭
- જ્યાર લગી હું ઉભો ખળને, શીખામાણનો દાતા;
ત્યાર લગી કહ્યાણ યશે તુને, સાંભળ રે મુજ માતા. ૧૮
- જેના દશ વિધે મુણ સાધવી, દુર્જન જનને પીડે;
તે ઉન્મત નૃપતિનાં કીર્તિ, ગતિ ને ભાયગ હીંડે. ૧૯
- રાજનો એ પરમ ધર્મ જે, દુષ્ટિયાંનો દુઃખ પ્રા'ર;
માટે પરદ્રોહી દુર્જનને, મારીશ હું નિર્ધાર. ૨૦
- અહો અતુષ્પદ સૌરભેય વૃષ ! ચાર ચરણ તુજ જેહ;
તેમાં ત્રણ ચરણ કોણે છેદ્યા, મુજને કે'ની તેહ. ૨૧
- કૃષ્ણતાણા અનુવર્તિ રાજ, અમસરખા છે જેહ;
તેના દશ વિધે તુ સરખા, દુષ્ટિયાં નવ હોય તેહ. ૨૨
- તુજને ભદ્ર હજો વૃષ કહેની, અણઅપરાધી સાધ;
તારી વિરૂપતા કરનારો, કોણ તુને કૃતખાધ. ૨૩
- પાંડવકુળની કીર્તિ મધ્યે, દૂષણ દેતો સોય;
જે કો પાંડવના જનપદમાં, દુરાચારી હોય. ૨૪

૧૪ મૃણાલ—કમળત તુ ૧૬ અતિમાન—અતિરાય. ૧૭ સુરભિસુત

—ખળદ. મકર—મા કર—નકર. વૃષથ—શ્વર—અધર્મી. કાતરના ઈં—
કાતર (કાયર) ના ગુણને હું ગાંજી (જીતું)—અર્થાત્ હું ચર છુ ૧૯ હીંડે
—ચાલ્યાં ભય. અર્થાત્ નાશ પામે. ૨૧ સૌરભેય—આયનો પુત્ર. વૃષ—
ખળદ ૨૩ ભદ્ર—કૃત્યાણ. વિરૂપતા—એડેળપણ. કૃતખાધ—દરકત કર-
વાવાળો ૨૪ જનપદ—દેશ.

આણખપરાધી જન વિધે, જે પીડા દતો કુષ્ટ;	
સકળ જગતમાં તેને હું શા, મગટે અતિશે કષ્ટ.	૨૫
દુર્જનગ્રામ જનને કુખ દેછે, દુર્જન પામે કુખ,	
સજ્જનને કુખ શાનું બાવા ! સાચું પામે સુખ	૨૬
નિરપરાધીને જે કુખ દેછે, નિરકુશ થઈ એવ,	
તેનો કર અગદ સહ કાણુ, થધપિ છે તે દવ	૨૭
પ્રાણાણ ને હરિભક્ત વિના હું, સર્વેના કર કાણુ;	
જો અપરાધ કરે દ્વિજ હરિજન, તેને નવ ઉધાણું.	૨૮
રાજનો એ પરમ ધર્મ જે, ધર્મ સ્થિતિને પાળે;	
શાસ્ત્રોક્તને ઉલ્લેખે એવા, આણધર્મીને ટાળે	૨૯

ધર્મઉવાચ,

ધર્મ કહે સુણ પરીક્ષિત રાજા, એ મતિ મેં પ્રમાણી,	
પાડવકુળમાં ઘટતુ જે કહે, નરને નિર્ભય વાણી.	૩૦
જેના ગુણધર્મી વશ કીધા, કૃષ્ણ સ્વયં ભગવાન,	
દૂતપાણું પરમેશ્વર કરતા, તે પાડવ રાજાન.	૩૧
જેહ પ્રુપથી ક્યેશતાણુ, આ બીજ ઉદભવે વેદ;	
તે પ્રુષ્ઠને નવ જાણુ અંજો, વાઘા વાણીભેદ.	૩૨
કોઈક યોગી મારા મનને, આચ્છાદે કહી ભેદ;	
આત્માનો દુ ખદાતા અંતર, આત્મા જાણુ વેદ.	૩૩

૨૭ નિરકુશ-અકુશ વગરનો—નિરમર્ગદ. અગદ સહ—બાણુખંધ સહિત ૨૯ શાસ્ત્રોક્તને—શાસ્ત્રમાં કહેલા ધર્મને ૩૦ પાડવકુળ—નરને નિર્ભય વાણી કહે, એ તો પાડવકુળમાં ઘટતુ જ છે

૩૨ વેદ-નિશ્ચય તે પ્રુષ્ઠને—પરમેશ્વરને ૩૩ આચ્છાદે—દાખે ભેદ કહીને—ભેદ વાદ પ્રતિપાદિત કરીને

કોઇક કહે એ દેવધરી, દુઃખ પામે છે ત્યાં લોક;	
કોઇ કહે પોતાને કરમે, સહુ કો પામે શોક.	૩૪
કોઇ કતર્કી નાસ્તિક નર, બોલે એવી વાણી;	
બૌદ્ધ કહે નર સુખદુઃખ કારણ, સર્વ સ્વભાવ પ્રમાણી.	૩૫
અપ્રતર્ક્ય નિર્વચને ઇશ્વર, તેથી સુખ દુઃખ હોય;	
કોઇક નરમાં એવો નિશ્ચય, સાચો માનો સોય.	૩૬
અરે પરીક્ષિત એટલા મતમાં, ઘટતો મત જે હોય;	
પોતાની પ્રજાશુ વિચારી, મુજને કહોની સોય.	૩૭
એ વિધ વદતો ધર્મ સુણી, સમ્રાટ પરીક્ષિત વેદ;	
નિશ્ચય મન રાખીને બોલ્યો, ધર્મ પ્રતિ ગતખેદ.	૩૮
ધર્મજ્ઞાની ધર્મ કહે તું, વૃષભ સ્વરૂપી ધર્મ;	
અધર્મનો વડતા પણ પાપી, નરક પડે ખેળ કર્મ.	૩૯
દેવતાણી એ માયા મોટી, તેની ગતિ ન કળાય;	
જીવે તેનો મનસા વાચ્યા, નિશ્ચય પણ નવ થાય.	૪૦
ધર્મતાણા એ ચાર પગ, તપ ચૌચ દયા ને સત્ય;	
અધર્મને અ શો કરી ભાંજી, ત્રણ ચરણની ગત્ય.	૪૧
વિસ્મય સંગ તથા મદ તણે, અધર્મકેરા અંશ;	
તેણે ત્રણ ચરણ ક્ષય કીધા, તારા ધર્મ પ્રશંસ.	૪૨
હમણા તારો એક ચરણ છે, સત્ય રૂપ નિરધાર;	
કળિયુગ રૂપી અધર્મ તેનો, કરવા ઇચ્છે પ્રાર.	૪૩
કૃતયુગમાં તું ચાર ચરણે, ધર્મ ચૈતુષપદ રૂપ;	

૫૩ બૌદ્ધ—અર્થાત્ લૌકિકાતિક ૩૬ અપ્રતર્ક્ય ઇ—ઇશ્વર તર્કમા તથા નિર્વચનમા (કહેવામા) આવે એવો નથી.

૩૭ પ્રજા—જુદી. ૩૮ સમ્રાટ—ચક્રવર્તી રાજા. ગતખેદ—ખેદ રહિત. ૪૨ વિસ્મય—ગર્વ. સગ—આસક્તિ. પ્રશંસ—વખાણવા જેવા

ત્રેતામાં વિસ્મયથી ટાળ્યું, તપનું ત્રિપદ સ્વરૂપ.	૪૪
સંજે સૌમ્ય ગયું દ્વાપરમાં, દ્વિપદ થયો તું ધર્મ;	
કલિમાં દયા ગઈ મદ માટે, એક પાગ તું પર્મ.	૪૫
સત્ય રૂપ તારો પદ હમણાં, અનૃતઆયુધપાણિ;	
કળિયુગ પાપી તેને કાપે, આશંકા નવ આણી.	૪૬
આ અવનિ લગવાને નિર્ભય, કીધી ભાંજી ભાર;	
સુંદર પદ હરિએ આરોધ્યાં, કરતી કોટિ વિહાર.	૪૭
સાધવી તે સૌએ છે હમણાં, જળ વહે લોચન વાટે;	
દીન દયામણી સરખી ધરણી, હરિએ મૂકી માટે.	૪૮
અબ્રહ્મણ્ય મહીપતિને મિયે, આપદ રૂપ આ કાળ;	
મનમાં જે મુજને ભોગવે છે, ચૂદ્ર રૂપ ભૂપાળ.	૪૯
મહારથીએ આશ્વાસ્યાં એ વિધિ, ધર્મ ધરા નિર્ધાર;	
પછે અધર્મહેતુ કળિને હણવા, તીક્ષ્ણ લીધી તરવાર.	૫૦
તેને એ વિધ હણતો દખી, કળિયુગ ભયથી ભિન્ન;	
પરીક્ષિતને પાગ મસ્તક મૂક્યું, ચૂક્યું નૃપનુ ચિન્હ.	૫૧
પાગ પડ્યો પાપીને દખી, પરીક્ષિત દીનદયાળ;	
શરણાગત ને હણતો ન હવો, હશી બોલ્યો જૂપાળ.	૫૨

રાજાઉવાચ.

શુકાકેશ જે અર્જુન તેના, યશ ધારી અમો જેહ;	
તેના આગળ કરજોડીને, ઉભો છે તુ તોહ	૫૩

૪૬ અનૃત ઇન્—અનૃત (અસત્ય) રૂપી આયુધ જેના પાણિ (દા-ય)માં છે એવો.

૪૯ અબ્રહ્મણ્ય—બ્રાહ્મણનું રક્ષણ નહિ કરનારા. ૫૦ ધર્મધરા—ધર્મને અને પૃથ્વીને. ૫૩ શુકાકેશ—અર્જુન

તે અમને તારો ભય કિંચિત, માત્ર નથી કો વાર;	
મારા મંડળ મધ્યે તે નવ, પ્રવર્તણુ નિરધાર	૫૬
જે માટે તુ અધર્મ કરે, જાંધુ કાંવે પાપી;	
તે માટે તે એકો અરો, નવ રહેણુ યા વ્યાપી	૫૫
નરપતિકેરા દહ વિષે કહિ, તુજ પ્રવર્ત્યો જ્યારે;	
અધર્મ કરે પગ પ્રવર્ત્યો, તેના દહમાં ત્યારે	૫૬
હોલ અનૃત ન ચાર અનાર્ય, ધર્મ ત્યાગ ખળકામ;	
આણુલક્ષ્મી ને કપટ કલહને, દલ ઘણો તે કામ	૫૭
તે માટે હે અધર્મજાંધુ, બ્રહ્માવર્ત મોઝાર,	
ન વર્તણુ જ્યાં ધર્મ સત્ય બે, વર્તેછે નિરધાર	૫૮
યજ્ઞ કરીને જેની મધ્યે, યજ્ઞતાણા ત્યાં જાણુ,	
યજ્ઞસ્વરને છતેછે તે, બ્રહ્માવર્ત પ્રમાણુ	૫૯
યજ્ઞભૂતિ ભગવાન હરિજ્યા, યજ્ઞો યકો શિવ આપે,	
સ્થાવર જ ગમ સદ્ગુણ કામના, સ્થાનક સ્થિર કરી સ્થાપે	૬૦
અતરભામી એક આતમા, માણુરૂપ અવિનાશી,	
બાહ્ય મધ્યે મહા સુખદાતા, બ્રહ્માવર્ત નિવાસી	૬૧
પરીક્ષિતે એવિધ પ્રતિ બાધ્યો, કળિયુગ કપિત માણુ,	
ખડ્ગ ઉગામી યમ સમ નૃપને, દેખી બોલ્યો વાણુ	૬૨

કલિઉવાચ.

તમો કહ્યુ જે યહા નવ રે'ણુ, તે માટે ભય પેણુ,	
જ્યાં ત્યાં હું સહિતશરાસન, પરીક્ષિત તમને દેણુ	૬૩
તે માટે હે ધર્મ ધુરધર, મુજને આપો સ્થાન,	

૫૯ જાણુ—જાણુનારા ૬૩ સહિત શરાસન—ધનુષ્ય ઉપર બાણ
ચઢાવેલુ એવો

જે સ્થાનક વસતો હું તો તમ, સાસન માનુ સમાન.	૬૪
એમ પ્રારથ્યો પરીક્ષિત કળિને, સ્થાનક આપ્યાં ત્યાર;	
ધૂત મધસ્થાને ન નારી, હિસાસ્યજ એ ચાર	૬૫
પુનરપિ પરીક્ષિત જાણ્યો કળિએ, સાંભળ હે રાજાન,	
આરતાગુ ફળ એક સ્થળ કાઢ, આપ્યું મુને મા'સ્થાન	૬૬
મુવર્ણ વળતું આપ્યું કળિને, પરીક્ષિતે વિશ્રામ;	
અનૃત મદ ને કામ હિંસા, પૈર પાચ્યો કામ.	૬૭
જે કો ઉદય થવાને ઇચ્છે, તે અહીં ન કરે આસક્તિ,	
કનક કામિની પ્રીત ન રાખે, નિરોધ બૂપતિ ભક્તિ.	૬૮
તપ શૌચ દયા એ ત્રૈણે, વૃપભાણા પદ પર્મે,	
નાશ થયા પાછા સપાઘા, એમ આશ્વાસ્યો ધર્મ	૬૯
અવનિનું આશ્વાસન કીધું, એ વિધિ આનંદ આપી,	
પૃથ્વી વૃદ્ધિ પમાડી પરીક્ષિત, ધર્મ સ્થાપના થાપી	૭૦
તે પરીક્ષિત હમણા આ રહ્યા, આસન પાર્થિવ યોગ્ય,	
યુધિષ્ઠિરે વન જતા જે પદ, આપ્યું બૂપતિભોગ્ય.	૭૧
હમાણા તે રાજકર્તા કૌરવ, લક્ષ્મી લસતો મા'લે,	
હસ્તિનાપુરમા મહાભાગ્ય સે'જે, ચક્રર્તા પદ પાળે	૭૨
એ વિદ્ય મહિમાન અભિમન્યુ-પુત્રમકૂત કલિશિક્ષા,	
તે પૃથ્વી પાળે છે માટે, તમો ધરોછો દિક્ષા.	૭૩

૬૪ વગનો—વસતો છૌં. ૬૫ પ્રારથ્યો—પ્રાર્થવો. ૬૮ અહીં—
એ જગોએ (અસત્યાદિકમા) વિગેય છું.—વિશેષ કરીને બૂપતિએ તો
તેની ભક્તિ નજર કરી. ૭૧ પાર્થિવોગ્ય—રાજાને યોગ્ય.

૭૨ લક્ષ્મી છું—લક્ષ્મીનંદ સમતો (શોભનો) માહાગે ૭૩ અભિ-
મન્યુ છું—અભિમન્યુના પુત્ર પરીક્ષિતે કનિને શિક્ષા પ્રદાન (કરી)

ધૃતિ ભાગવતે પ્રથમઅંક ધે, સત્તરમો અધ્યાય;
કળિયુગના નિગ્રહકરો છે, જે મધ્ય મહિમાય
શોક થયા અધ્યાય વિષે, સુવાળીશ શુભ પેર,
રત્ન કહે યત્ને કરી કીધ', પૂરણ પદ બો'તેર

૭૪

૭૫

અધ્યાય ૧૮ મો.

શ્લોક.

રસધર્મધરણીં પ્રેશોયુગર્જીપીડિતવાનપરીક્ષિત્ ॥
મજેન્સુમક્ષોભુવિયવિરક્તસ્તમશ્વરકૃષ્ણમહનમામિ ॥ ૧ ॥

ઉપજાતિ.

અઠારમે કે' શુકદેવ આપ,
જે ઉપજો ભૂપતિ બ્રહ્મશાપ,
અનુગ્રહો ભૂપતિ શાપ સામો,
નૃપેશ વૈરાગ્ય વિશેષ પામ્યો

૨

સૂતઉવાચ. ૦

રાગ ગોડીની ચાલ.

શૌનકાદિશુ બોલ્યો સૂત, પરાક્ષિત ચરિત સુણો અદ્ભુત,
અશ્વત્થામા અસંતોષે જોઈ, માતકેદર નવ બળ્યો દેહ

૩

૧ શ્લોક—જે રાગજે કળિયુગનું શાસન કરીને તેનાથી ધર્મ તથા
પૃથ્વીનું રક્ષણ કર્યું, તે પરીક્ષિત પૃથ્વીમા વૈરાગ્ય પામીને જોને બને તે
કૃષ્ણપરમેશ્વરને હું પ્રણામ કરું

અનુગ્રહો ઇ—ભૂપતિએ સામો શાપને અનુગ્રહો—અનુગ્રહ (કૃપા)
રૂપ મા યો, અને તેથી તે નૃપેશ (રાગ) વિશેષ વૈરાગ્ય પામ્યો

- કૃષ્ણ કા'વે અદ્ભુત કર્મ, તેહનો એક અનુગ્રહ પર્યં;
 વિમ કોપથી મગદ્યો શાપ, માણનારા અહિ તક્ષક આપ. ૪
- તેથી ભય પાણ પામ્યો નહિ, ભગવત મતિએ પરીક્ષિત સહી;
 અજીતતાણી સ સ્થિતિ મન લહી, સર્વ સગ તજ્યો દૃઢ થઈ. ૫
- વ્યાસતાણી સુત જે શુકદેવ, તેનો શિષ્ય થયો તતજેવ;
 હરિ જાણી ઉઘો જન સ્નેહ, ગંગાતીરે મૂક્યો દહ ૬
- શૌનકાદિક મુણને મુનિવર્ય, હરિજનને એ નહિ આશ્ચર્ય;
 જે કો હરિને સભારતા, કેવળ કૃષ્ણતાણી વારતા. ૭
- કૃષ્ણતાણીજ કોમળકથા, અમૃતપાન કરે સર્વથા;
 જે કો હરિપદપકજ લગે, તે યદ્યપિ અતે તનુ તજે. ૮
- અંતકાળે ના'વે અજ્ઞાન, સુધી સહિત સ્મરે ભગવાન,
 યદ્યપિ સધજે પ્રસયાં કળિ, તાવત્ કાળ થયો નહિ બળી. ૯
- યાવત્ કાળ પરીક્ષિત રાય, ચક્રવર્તી પોતે મહીમાય,
 નેણુ દિન જે ક્ષણવેદિની, ભગવાને મૂકી મેદિની. ૧૦
- અધર્મ ઉત્પત્ય કળિયુગ જેહ, તે કાળે મવત્યો તેહ;
 કો ક'ને કળિયુગ ઉદ્દામ, પરીક્ષિતે શે ન માયો કામ. ૧૧
- ચક્રવર્તી નૃપ પરીક્ષિત એય, કળિયુગનો નવ કીધો દેય,
 અવગુણ તેનો આણ્યો નહિ, કળિયુગનો ગુણ લીધો ગ્રહી. ૧૨
- બ્રમર સરિખો તે નરપતિ, સાર ગ્રહો કળિયુગનો અતિ,
 કળિયુગનો ગુણ લાખુ જેહ, કળિયુગ મધ્યે સાર એહ. ૧૩

૫. અજીતતાણી—ઈશ્વરની. અસ્થિતિ—નહ. ૮ યદ્યપિ—જો. ૯
 ૯ સુધી સહિત—સારી જીવિ સહિત તાવત્ કાળ—ત્યા સુધી યાવત્ કાળ
 —ન્યા સુધી ૧૦ ક્ષણવેદિની—ક્ષણને જાણનારી (મેદિની) ૧૧ ઉદ્દામ—
 પ્રયડ ૧૩ બ્રમર સરિખો— (સાર માલી)

સુદૃઢ સઘ કૃજે ને મધ્ય, ચિત્તવિષે ચિંતવતાં સઘ;
 પાપ ન મગટે ઉતાવળે, મનનું ચિંતવ્યું પામે કૃજે. ૧૪
 કો કે'શે ન કર્યો રોષ, એકજ ગુણુ ને અધિકો દાષ;
 પણ ધીરજવંત વિષે કળિતાણું, પરાક્રમ નવ આલે અતિઘણું. ૧૫
 તે માટે નવ જીવ્યો કળિ, તેના કહું વિસ્તારજ વળી;
 ધીર પુરૂષથી બી'તો કળિ, આધીન નરમાં વર્તે વળી. ૧૬
 વરૂ સરિખો વરતે ત્યહાં, ધીરજતા નવ હોયે ન્યહાં;
 તે સૂત કે' સુણને મુનિ ઘણુ, એ આખ્યાન પરીક્ષિતતાણું. ૧૭
 નેવું પૂછ્યું તેવું કહું, કૃષ્ણ કથાયુત નેવું લહું;
 પુરૂષે ને કરવું નિર્ધાર, સર્વ શાસ્ત્રનો સુણને સાર. ૧૮
 ભાગવતની છે ને ને કથા, કે'વા ચોખ્ય કર્મની યથા;
 હરિના ગુણુ ને હરિનાં કર્મ, તે તો આશ્ચર્ય-એમાં પમે. ૧૯
 કૃષ્ણકથા છે એવી નેહ, ભાવિક પુરૂષને સુણવી તેહ;
 સૂતવચન અંતરગત આણુ, આનંદા મુનિ જોડ્યા વાણુ. ૨૦

ઋષિઉવાચ.

અરે સૂત તું સૌમ્ય અતીવ, અનંત વર્ષ નિરંતર જીવ;
 નિર્મળ-જશ નારાયણતાણું, ને માટે તું કે'છે ઘણું. ૨૧
 નરનું મરણનિવર્તક નેહ, તેં ભાખ્યું ભક્તયશ તેહ;
 યશ કર્મની કીજે આશા, તેના અમને નહિ વિશ્વાસ. ૨૨
 ધૂમે ધૂસર અંતઃકર્ણુ, સૂત અમારાં એ આચાર્ય;
 હરિપદપંકજ મધુર પરાગ, અમને તું પામે મહાભાગ. ૨૩

૧૮ સૂત—મુક્ત. ૨૧ સૌમ્ય—રૂંડા. અતીવ—ધણો. ૨૨ મરણનિવર્ત-
 ક—મરણને પાછું વાળનાર. ૨૩ ધૂમે ધૂમે—મગના ધૂમે (મહાગાથી)
 ધૂસર (મલિન) ધૂમેજાં અંતઃકર્ણુ.

- કૃષ્ણ કા'વે અદ્ભુત કર્મ, તેહના એક અનુગ્રહ પર્મ;
 વિમ કોપથી પ્રગટ્યો રાપ, પ્રાણનારા અહિ તક્ક આપ. ૪
 તેથી ભય પાગ પામ્યો નહિ, ભગવત મતિએ પરીક્ષિત સહી;
 અજીતતાણી સંસ્થિતિ મન લહી, સર્વ સગ તજ્યો દૃઢ થઈ. ૫
 વ્યાસતણો સુત ને શુકદેવ, તેનો શિષ્ય થયો તતજેવ;
 હરિ જાણી છેલો જન સ્નેહ, ગંગાતીરે મૂક્યો દહ ૬
 રોનકાદિક સુણને મુનિવર્ય, હરિજનને એ નહિ આશ્ચર્ય;
 ને કો હરિને સભારતા, કેવળ કૃષ્ણતાણી વારતા. ૭
 કૃષ્ણતાણીજ કોમળકથા, અમૃતપાન કરે સર્વથા;
 ને કો હરિપદપકજ લને, તે યદ્યપિ અતે તનુ તને. ૮
 અંતકાળે ના'વે અજ્ઞાન, સુધી સહિત સ્મરે ભગવાન;
 યદ્યપિ સધજે પ્રસંધા કળિ, તાવત્ કાળ થયો નહિ બળી. ૯
 યાવત્ કાળ પરીક્ષિત રાપ, અકલ્પતી પોતે મહીમાય,
 નેણે દિન ને ક્ષણવેદિની, ભગવાને મૂકી મેદિની. ૧૦
 અધર્મ ઉત્પત્ય કળિયુગ નેહ, તે કાળે પ્રવર્ત્યો તેહ;
 કો કે'ને કળિયુગ ઉદ્ભવ, પરીક્ષિતે શે ન માર્યો કામ. ૧૧
 અકલ્પતી નૃપ પરીક્ષિત એવ, કળિયુગનો નવ કીધો દેવ;
 અવગુણ તેનો આણ્યો નહિ, કળિયુગનો ગુણ લીધો ગ્રહી. ૧૨
 ભ્રમર સરિખો તે નરપતિ, સાર ગ્રહો કળિયુગનો અતિ,
 કળિયુગનો ગુણ ભાખું નેહ, કળિયુગ મધ્યે સાર એહ ૧૩

૫ અજીતતાણી—ઈશ્વરની સંસ્થિતિ—તત્ત્વ ૮ યદ્યપિ — જો કે.
 ■ સુધી સહિત—સારી શુદ્ધિ સહિત તાવત્ કાળ—ત્યા સુધી યાવત્ કાળ
 —ન્યા સુધી ૧૦ ક્ષણવેદિની—ક્ષણને જાણનારી (મેદિની) ૧૧ ઉદ્ભવ—
 પ્રયત્ન ૧૩ ભ્રમર સરિખો - (સાર માહી)

સુકૃત સઘ કૃજે ને મધ્ય, ચિત્તવિષે ચિંતવતાં સઘ;
 પાપ ન પ્રગટે ઉતાવળે, મનનું ચિંતવ્યું પામે કૃજે. ૧૪
 કો કુંશે ન કર્યો રોષ, એકજ ગુણ ને અધિકો દોષ;
 પાણુ ધીરજવંત વિષે કળિતાણું, પરાક્રમ નવ ચાલે અતિઘણું. ૧૫
 તે માટે નવ છલ્યો કળિ, તેના કહું વિસ્તારજ વળી;
 ધીર પુરુષથી બી'તો કળિ, આધીન નરમાં વર્તે વળી. ૧૬
 વરૂ સરિખો વરતે ત્યાહાં, ધીરજતા નવ હોયે ન્યહાં;
 તે સૂત કે' સુણજે મુનિ ઘણું, એ આખ્યાન પરીક્ષિતતાણું. ૧૭
 નેત્ર પૂછ્યું તેણું કહું, કૃષ્ણ કથાયુત નેત્ર લહું;
 પ્રરૂપે જે કરણું નિર્ધાર, સર્વ શાસ્ત્રના સુણજે સાર. ૧૮
 ભાગવતની છે જે ને કથા, કે'વા ચોગ્ય કર્મની યથા;
 હરિના ગુણ ને હરિનાં કર્મ, તે તો આશ્ચર્ય-એમાં પને. ૧૯
 કૃષ્ણકથા છે એવી નેહ, ભાવિક પ્રરૂપને સુણવી તેહ;
 સૂતવચન અતરંગત આણું, આનંદા મુનિ ખેાદ્યા વાણું. ૨૦

નપિઉવાચ.

અરે સૂત તુ સૌમ્ય અતીવ, અનંત વર્ષ નિરંતર છવ;
 નિર્મજ જરા નારાયણતણું, જે માટે તું કે'છે ઘણું. ૨૧
 નરનું મરણનિવર્તક નેહ, તે ભાણ્યુ ભક્તયશ તેહ;
 યજ્ઞ કર્મની કીજે આશ, તેના અમને નહિ વિશ્વાસ. ૨૨
 ધૂમે ધૂસર અત કર્ણું, સૂત અમારા એ આચાર્ય;
 હરિપદપકજ મધુર પરાગ, અમને તું પાચે પ્રહુલ્લસ. ૨૩

૧૮ કૃત—સુકૃત ૨૧ સૌમ્ય—રૂંડા. અતીવ—ધણો. ૨૨ મરણનિવર્ત-
 ક—મરણને પાણુ વાળનાર. ૨૩ ધૂમે ધૂમે—મચના ધૂમે (પ્રમાણથી)
 ધૂસર (મલિન) યજ્ઞેશા અત.કરણ

- ભગવત સગી વૈષ્ણવ તેહ, તેની અદ્વય સંગત જેહ;
 તેની તુલા ન આવે સ્વર્ગ, તેથી અદકો નહિ અપવર્ગ. ૨૪
- તુરુ બોગ જે નરના સોય, વૈષ્ણવ સંગે સમ્યક્ હોય;
 મહાપુરુષનો આશ્રય એહ, નિર્ગુણના અદ્વિત ગુણ જેહ ૨૫
- તે ગુણ યોગી કરી નવ શકે, શિવ બ્રહ્માદિક પાણ બ્યા થકે;
 તે હરિકથાતણા મહિમાય, કોવિદ કોણ સુગીને ધરાય. ૨૬
- તેહ કથા તું કહે ભગવાન, વૈષ્ણવ જનમાં તુ પ્રધાન;
 અનત હરિના ચરિત્ર જેહ, અમને વિસ્તારી કહો તેહ ૨૭
- અમો તુને સેષ ભગવાન, શુદ્ધ ચરિત્રતુ કહે વિધાન;
 જેહ ચરિત શુકદેવે કહ્યું, પરીક્ષિત રાજાએ મન લહ્યું. ૨૮
- ભક્ત દિવ્ય મા' મોટો અતિ, પરીક્ષિતની મહામોટી મતિ;
 તે પરીક્ષિત જે જ્ઞાને કરી, મોક્ષ પ થ પામ્યો ભવ તરી ૨૯
- ગરુડધ્વજપદમૂળવિધાન, મોક્ષપ થ પામ્યો રાજાન,
 પરીક્ષિતશુકનો જે સવાદ, તેહ કથા કહો અમૃતસ્વાદ. ૩૦
- તે માટે સાધન જ્ઞાનતુ, જેમા વર્ણન ભગવાનતું;
 અતિશે પાવન અર્થ મૂકાશ, અદ્વિત યોગ બ્યા સુખરાશ. ૩૧
- વૈષ્ણવને અતિ વા'લુ એવ, કહ્યું પરીક્ષિતને શુકદેવ;
 ભાગવત નામે અખ્યાન, મગટ પુરાણ કહો વિદ્વાન । ૩૨
- કર્મ જ્ઞાન ભક્તિ ને યોગ, આરેમાં જેનો સયોગ;
 એવી જે ભાગવતી કથા, અમને સૂત કહો સર્વથા. ૩૩

૨૪ તુલા—તુલના—બરોબરી અપવર્ગ—મોક્ષ ૨૫ સમ્યક્—
 રૂડા—સારા ૨૬ થકે—યાકે

૩૦ ગરુડ ધ્વજ—ગરુડ જેની ધ્વજમા છે એવા વિષ્ણુના પદના મૂળમા
 વિધાન કરનારો અર્થાત્ લેખ જનારો જે મોક્ષનો પથ (માર્ગ), તેને
 પરીક્ષિત રાજા પામ્યો

- ૩૧ઠે મુનિએ માન્યો ઘણું, સત વખાણે પોતાપણું;
 અન્દો અમે વધપિ હુ દીન, વિવેકજનમાં કા'વું દીન. ૩૪
 તોયે જન્મમરિનમાં ઘણું, સદ્ગુણ જન્મ જાણે અમતણું;
 મોઠે પુરુષે આદર કીધ, સંભાવ ગુમળ ધ પ્રસિદ્ધ. ૩૫
 મોઠાણુ સંભાવ ગુ કયા, નીચપણાની જાયે વ્યથા;
 આજ અમો પામ્યા તુલ્યતા, મુનિવર તમ સાથે બે લગા. ૩૬
 સદ્ગુણ મળોધે ભાયાણુ કરે, મોઠાણુ મોટમ અનુસરે;
 મોઠાણુ હરિના ગુણ ગાય, તેનો કોણુ કહે મહિમાય. ૩૭
 જે હરિકેરી શક્તિ અનત, અનત પોત શ્રીમગવત;
 મોઠા ગુણ હરિના મુનિ કહે, મહાજન જેને શરણે રહે. ૩૮
 એવા અનત હરિના પદ ગ્રહે, નીચપણુ કોણુ નવ રહે;
 કિલહુના શું કહીએ ઘણું, હરિગુણ સહુથી મોટા ગણુ. ૩૯
 સાભળજો તેણુ દષ્ટાત, બીજા સહુને મૂકા શાત;
 માર્યના કરતા તે ત્યજે, લક્ષ્મી જે હરિપદરજ ભજે. ૪૦
 નવ ઇચ્છે માધવ મા'ભાગ, તોયે પદમા વળગે પાગ;
 હરિની મોટમતાણુ વળી, કહુ દષ્ટજી સુણજો મુનિ મળી. ૪૧
 વિધિએ પદમસાલન કર્તુ, જેના પદનખણુ જળ ગ્રહ્ય;
 ત જળને શકર સિર વહે, સકળ જગના પાતક દહે. ૪૨
 તેહ મુકદ્દયકી કોણુ શ્રેષ્ઠ, સકળ શિરોમણિ હરિ રસવેષ્ટ;

૩૪ પોતાપણુ—અર્થાત પોતાને. દીન—જનક વિવેકજનમાં—વિવેકજનમાં (હવ જ્ઞાતિની સ્ત્રીને વિષે તેનાથી ઉતરતી જ્ઞાતિના પુરુષથી ય-યેશો પુત્ર વિવેક કે પ્રતિવેક કહેવાય છે)

૩૭ સ મોધે—હે સત । એ ॥ બોધન કરીને બોલાવે ૩૯ કિલહુના ?
 —અધિક કહેવાથી શુ વિશેષ છે ?

જે હરિમાં અનુરાગી સંત, દેહભાવનો આણે અત.	૪૩
સગતજીને શું યાય, પરમહંસને મારગ જાય;	
જે મારગ પરહિંસા શમે, ઉપશમ પામી સે'જે રમે.	૪૪
સૂત કહે સાંભળજે સુખી, તમે ત્રયીમૂર્તિ રવિ ઋષિ;	
તમે મુને જે પૂછી કયા, જાણીશ તેવી ભાખીશ યથા.	૪૫
મુજને ગમ્ય હશે જોટલી, તમને કયા કહીશ તેટલી;	
પખી ઉડેછે ત્યાં લગી, પોતાની ગતિ છે જ્યાં લગી.	૪૬
એ માટે પંડિતતા લહે, હરિલીલા ગતિમાને કહે;	
તે માટે સાંભળજે તમે, જાણુ છું તેણું કહું અમે	૪૭
હવે કયા ભાણું આલતી, એક સમે પરીક્ષિત ભૂપતિ;	
ધનુષ્ય સજીર્ને સત્વર થયો, મુગયા રમવાને વનમા ગયો.	૪૮
શ્રમ પામ્યો ભૂખ્યો ભૂપતિ, મહાવન મધ્યે કરતો ગતિ;	
મૂગની પાછળ ધાયો ધીર, તૃષા લાગી ન મળે નીર.	૪૯
જળ સ્થાનકે જળ દીકું યદા, તેણે આશ્રમ આવ્યો તદા;	
તે આશ્રમમાં ન્દીઠો ઋષિ, આસન વાળી બેઠો સુખી.	૫૦
શમીક નામે સમ્યક જ્ઞાન, લોચન મેળી ધરતો ધ્યાન;	
૩ધ્યા ઇન્દ્રિના વ્યાપાર, માણવાયુનો મત્યાહાર.	૫૧

૪૩ રસવેદ (સર વેદિત) રસથી વી ટાયલા—રસ ૩૫ અનુરાગી—પ્રીતિવાળા ૪૪ શમે—નાશ પામે ઉપશમ—પિરામ.

૪૫ ત્રયી ૬૦—વેદ ત્રયી (ત્રણવેદ) ૩૫ જેની મૂર્તિ છે એવા રવિ ૩૫ તમે ઋષિઓ છો ૪૭ ગતિમાને—ગતિ પ્રમાણે. ૫૧ પ્રત્યાહાર—પાછો ખેંચી લેવાની ક્રિયા (કરી દની)

- મન બુદ્ધિ પામ્યાં ઉપરામ, ત્યાગી ત્રણે અવસ્થા ઠામ;
 બ્રહ્મભૂતતા અવિકારી હોય, તુરિયપદને પામે સોય. ૫૨
- છૂટે ભૂટ જટાનો જેહ, તેણે આચ્છાદ્યો નિજ દહ;
 મૃગના ચર્મતાણું પરિધાન, એ વિધિ ધરતો આતમધ્યાન. ૫૩
- ભાભો તેની પાસ નરેશ, તરસે સૂકે તાલુદેશ;
 તે માટે તેવા મુનિકને, માગ્યું પાણી જાણી મને. ૫૪
- નવ આધ્યું તણુનું આસન, ભૂમિ ખેસવા ના'પી મુન્ય;
 મધુર વચન નવ બોલ્યો મુનિ, ભૂપ પમારો ન કહી ધૂનિ. ૫૫
- પરીક્ષિત વાત વિચારે ધરી, મુનિ મારી અવગણના કરી;
 એમ વિચારી વાધ્યો ક્રોધ, અસાને વિજ્ઞાનવિલોપ. ૫૬
- પે'લાં નવ હુતો સાંભળ્યો, આકસ્માત મુને તે મળ્યો;
 ક્રુધા તપાએ પીડ્યો ભૂપ, એવું દેખી દિવ્યદુરૂપ. ૫૭
- ક્રોધ પ્રકાશ થયો ભૂપનો, અહંકાર મત્સર ઉપન્યો;
 એવે પરીક્ષિત પાછો ગછે, વ્યાપે સાપ ભરાવ્યો પછે. ૫૮
- મુગ્ધો ભુજંગ ભરાવી બજે, ઘાલ્યો બ્રહ્મનયિને ગજે;
 દિવ્યને કંઠ ભરાવી સાપ, નગર પમાર્યાં પરીક્ષિત આપ. ૫૯
- માન્યું ભૂપે કપટ સ્વરૂપ, સામે દંભ વિચારે ભૂપ;
 એ શુ નિશ્ચળ ઈન્દ્રિય મુનિ ! માંડે લોચન મીચ્યાં વૂનિ. ૬૦
- મિથ્યા પાખડી એ સહી, હું પાણુ મનમાં આહ્યો નહિ;
 એણે જાણ્યું એ કો હશે, કાનીથી મુજને શુ થશે ! ૬૧

૫૨ ત્રણે અવસ્થા—મગ્નતા, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ. બ્રહ્મ ધ્રુવ—બ્રહ્મરૂપ થયો હતો. માટે વિકારરહિત હતો.

૫૩ ભૂટ—સમુદાય. ૫૪ તાલુદેશ—તાણવું. ૫૬ વિલોપ—(યથો અધ્યા-
 હાર). ૫૭ પે'લા ધ્રુવ—‘ અમૂતપૂર્વઃ’ એવું મૂળમાં છે એનો અર્થ ‘ પૂર્વે
 નહિ થયેલો ક્રોધ ’. (૫૮ મી કડી સાથે અન્ય).

૬૦ માંડે—અમથા. ધૂનિ ધ્રુવ—ધૂનિ (રાજદ) પાણુ અમથોગ બધ
 કયો છે—દમધીજ બોલતો નથી !

- એવી વાત વિચારી ખરી, ભૂપે મન અવગણના કરી; ૬૨
 શુંગી નામે તેના તન, અતિ તેજસ્વી નિર્મળ મન.
- બાળક મધ્યે રમતો ઝલિ, મુણ્યો તાત ભૂપે કૃતકુખી; ૬૩
 તાતતાણું કુખ મનમાં આણ, સહુ સાલજતાં બોલ્યો વાણ
- અહો અર્ધર્મ જુઓ ભૂપનો, દિજના દારપાળરૂપનો; ૬૪
 પ્રાહ્મણના સેવક ભૂપાળ, સ્વામી સાથ કરતા આળ.
- જેણે ખવરાવ્યું બલિદાન, તેને કાક કરે ક્યમ જનન; ૬૫
 દારપાળ જ્યમ રાખ્યો શ્વાન, જે સ્વામી ખવરાવે ધ્યાન.
- પોષ્યો શ્વાન યથા શિર ચઢ્યો, પોતાના સ્વામીને નડ્યો; ૬૬
 તે વિધ દિજને પીડે રાય, જો જો મોઠો એ અન્યાય.
- વિમે ક્ષત્રી સમોતા કીધ, દારપાળપદ પોતે દીધ; ૬૭
 રે'વા યોગ્ય સદા બારણે, તે ક્ષત્રિય દિજને નવ ગણે ।
- એક પાત્રમાં પાઠ્યું અન્ન, દિજશુ ક્યમ કરશે બોજન; ૬૮
 જ્યારે કૂણુ ગયા ભગવાન, નૃપને દેતા શિક્ષાદાન.
- માટે નૃપ ઉન્માર્ગે જાય, મરજદા લોપી લે'વાય, ૬૯
 હું શિક્ષા દઇશ આ કાળ, મારું બળ જો જો બુનિયાળ.
- એમ બોલ્યો શિશુમાં બુનિતન, રીસે અતિ રાતા લોચન, ૭૦
 નદી કૌશિકી સ્પર્શુ આપ, વજ્ર સરીખો દીધો શાપ.
- મારો તાત વિવર્ણિતમોહ, તેના જેણે કીધો દ્રોહ; ૭૧
 મર્યાદા બેદી જે ભૂપ, એવો કુળઅગાર કુશ્મ
- આજ્યકી દિવસ સાતમે, તક્ષક તેને નિશ્ચે દમે, ૭૨
 મારો મેરો તક્ષક અહિ, તે ભૂપતિને ખાગે જઈ
- વળતો આશ્રમ આવ્યો તેહ, પિતાતણા કુખીદીઠો દેહ;

૬૩ આણ—આણીને ૬૪ દારપાળ—અર્ધાત્ર સેવક ૬૭ સમોતા
 (સમતા)—માનેવા— માનવતા—માનીતા ૭૦ સ્પર્શુ ઈ—આપ
 (જગ)નો સ્પર્શ કરીને.

ગળે ભરાવ્યુ સાપ શરીર, સુતને લોચન ચાલ્યા નીર	૭૩
દુ ખ પામ્યો અતિ પીડા ધરે, રોવા લાગ્યો ઉચે સ્વરે,	
અગીરસકુળ સમ્યક મુનિ, સુણી તનયની રોદન ધૂનિ	૭૪
શને શને ઉઘાડી આખ, શમીક મુનિએ જોયુ આખ,	
નિજ તનુ રોતો દીઠો આપ, ખબે ભરાવ્યો મૃતક સાપ	૭૫
વળગ્યો પત્તગ અળગો કરી, ઋષિ પૂછે બાળકને ફરી,	
અરે વત્સ શામાટે રોય, કોણે તુ દુહવ્યો છે સોય	૭૬
પૂછ્યુ એમ પિતાએ યદા, પુત્રે વિસ્તારી કહ્યુ તદા,	
તે ભૂપતિ શાખ્યો સાભળી, સાપ ચોગ્ય એ નો'તો વળી	૭૭
વાત અઘટતી મનમાં લહી, વિમે પુત્ર વખાણ્યો નહિ,	
અહો મહાન્ સુત કીધુ પાપ લઘુ અપરાધે મોટો શાપ	૭૮
હે સુત કાચી મતિના ધણી, વિષ્ણુરાત, ક્ષમિતિ એ તણી,	
તે તે જાણ્યો બીજા જશે, યશ પ્રતાપ જગતમા વશ્યો	૭૯
જેને દુ સહ તેજે દિજા, નિર્ભય રાખી સઘળી પ્રજા,	
નાનાવિધ પામે કલ્યાણુ, તે રાજા પરીક્ષિત પ્રમાણુ	૮૦
પરીક્ષિત ઈરે રૂપે યયા, રથાગપાણિ પોતે રહ્યા,	
આદૃશ્ય થાશે એ ભૂપતિ, લોક સકળ પીડાર્થે અતિ	૮૧

૭૪ અગીરસકુળ—એ નામના કુળનો સમ્યક—રૂડો ૭૫ શને શને
—ધીમે ધીમે ૭૬ પત્તગ—સર્પ દુહવ્યો—દુભવો ૭૮ મહાન્—મોટું
(પાપ)

૭૮ વિષ્ણુરાત ઈન્—એ વિષ્ણુરાત (પરીક્ષિત) છે અને ક્ષિતિ
(પૃથ્વી) એતણી (એની) છે

*૮૦ જેને પ્ર—જેના દુ સહ તેજથી દિજા (આકર્ષણ) અને સઘળી
પ્રજાને નિર્ભય રાખી છે ૮૧ રથાગપાણિ—ચક્રપાણિ—વિષ્ણુ આદૃશ્ય
થાશે—મૃત્યુ પામશે

- તિરસ્કાર ઝાઝા થશે ત્યાર, લોકતણા થાશે સંહાર;
જ્યમ ઘેટાની ટોળી થાય, રક્ષક પાળે નાશી જાય. ૮૨
- અન્યાયે લોકતાણું ધન જેહ, ચૌરથકી લોપાશે તેહ;
નિરંકુશ નર કરશે પાપ, અન્યો અન્યે દશે શાપ. ૮૩
- સ્ત્રીજન ધનને હરશે પશુ, ચૌર મળી આચરશે અશુ;
આપથકી એ અન્યા થશે, એ અઘ આપણને લાગશે. ૮૪
- નરનો લોપાશે શુભ ધર્મ, વેદનથી નહિ વર્ણાશ્રમ;
અર્થકામ અભિલાષી પછે, અણુજાણ્યા ઉન્મારગ ગછે. ૮૫
- શ્વાન કપિની પેરે પળે, વર્ણ સકળ માંહોમાંહે ભળે;
ધર્મ પાળેછે એ નરપતિ, સ સમ્રાટ નિર્મળ યશ અતિ. ૮૬
- લગવદીય મોઠો સાક્ષાત, અશ્વમેધકર્તા વિખ્યાત;
સર્વથકી મોઠો નિઃપાપ, એને ન ઘટે દવો શાપ. ૮૭
- કુધા તપા શ્રમ, પામ્યો સહી, અવરયપણે આરોગ્યો અહિ;
ન ઘટે આપણનો મા'શાપ, અહો અમો કીધું મા'પાપ. ૮૮
- નિઃપાપી સેવક, અગતણા, તેશુ અન્યા' કીધા ઘણા;
અપકવ છુદ્ધિ મારો બાળ, તમો ક્ષમા કરજો ગોપાળ. ૮૯
- એણે પાપ કર્યું અસાન, તમો ક્ષમા કરજો લગવાન;
એ પાતકનું પ્રાયશ્ચિત નહિ, મુનિ હરિની સ્તુતિ કરતો સહી. ૯૦
- છૂટે સાગો પાપજ પામ, તે તો વૈશ્ણવનું નહિ કામ;

૮૪ અશુ—એવું. ૮૫ અર્થ ૪૦—અર્થ (ધન) અને કામના અભિલાષી અણુજાણ્યા પુરશે ઉન્મારગે (અવળે રસ્તે) જશે.

૮૬ સ સમ્રાટ—એ ચક્રવર્તી. ૯૦ પ્રાયશ્ચિત—નિષ્ક્રમ—પાપ મટે એવો બદલો.

- તિરસ્કાર ને કીધો હોય, દુઃખ દે અથવા શાપે કોય. ૯૧
- તરછોડતા ને હરિજન, પાછું ફરે નહિ કુવચન;
- યદ્યપિ સમરથ હોયે આપ, તોયે પાછો નવ દે શાપ. ૯૨
- બાળકકૃત અપરાધે આપ, એ વિધ મુનિ પામ્યો પરિતાપ;
- રાત્રિએ પોતે અવગણ્યો, તે અપરાધ મને નવ ગણ્યો. ૯૩
- ને માયે સાધુજન હોય, તેને ને પીડા દે કોય;
- તોયે દુઃખ ન પામે સ્પર્શ, સુખ દીધે નવ પામે હર્ષ. ૯૪
- ને માટે તેનો આતમા, સુખદુઃખવર્જિત રાખે ક્ષમા;
- સુખદુઃખવર્જિત નિર્જુણ સાધ, માટે મુનિ ન ગણ્યા અપરાધ ૯૫
- ધૃતિ ભાવગવતે પ્રથમસ્કંધ, પરીક્ષિત નૃપ શાપસંબંધ;
- અરાધ્યો અધ્યા' પ્રકાશ, શ્લોક યથા પૂરા પંચાશ. ૯૬
- રત્ન કે' યત્ને કરી કર્યો, યથા બુદ્ધિમાને વિસ્તર્યો.

અધ્યાય ૧૯ મો.

શ્લોક.

દૈવતોમુનિગેલેનિવેશયનૂષ્ણગંતદભિશાપ્તપ્રકારાદ્ ॥
સજ્જનોનવિચ્છાલસત્યતસ્તંનમામિમધુસૂદનંમુંદા ॥ ૧ ॥

ઉપજાતિ.

એકોનવીંશ નંદ ભૂપ બેઠો,

ગ ગાતટે ચોગીસમૂહવીંશત્રો;

૯૧ છૂટે ઈ—જેને શાપ દેવામા આવે છે તે પાપથી છૂટે છે અને
જે શાપ દે છે તે પાપ પામે છે ૯૪ પ્રાયે—બહુધા.

૧ શ્લોક—દૈવયોગથી પરીક્ષિતે મુનિના ગળામા સાપ નાખ્યો તેથી તે
સાર્વભૌમ રાજાને શાપ લાગ્યો, તથાપિ તે સજ્જન રાજા સત્યથી ચળ્યો
નહિ; તે સત્ય રૂપી ભગવાનને હુ હર્ષથી પ્રભુમ કર છું.

પછે ત્યહાં શ્રી શુકલ પધાર્યા,
કહી કયા તાપ સમસ્ત વાર્યા.

૨

સૂતઉવાચ.

રાગ કેહારો.

મહીપતિ મન ચિંતા ભર્યું, નિંદ્ય કર્મ મેં આચર્યું;
હરિ હરિ ! અદ્ભુત પાતક મેં કર્યું રે. ૩
શુભ તેજ ને દિવ્યપતિ, તેને દુઃખ દીધું અતિ;
વિપ્ર તે આણઅપરાધી શુભ મતિ રે. ૪

ઠાળ.

શુભ મતિ દિવ્યમતિ પીડ્યો, માટે માનું છું નિરધાર;
દેવઅવશાયકી પડશે, મુને દુઃખ દુરત્યય ભાર. ૫
તે પાતકની પીડા મુજને, અધુના પીડો આજ;
આ તનુ ઉપર આતપ પડો, પરથી ન સરે કાજ. ૬
માયશ્વિત પાતકનું મુજને, દંડ ઘટે નિરધાર;
એ પાતકનું ફળ પામું તો, ન કરું બીજી વાર. ૭
હમણા મારું રાજ્ય કટક ને, કનક ભર્યા ભંડાર;
કોપિતવિપ્રકુલાનલ સઘળું, કરજો ભસ્માકાર. ૮
જે માટે મુને પુનરપિ એવી, અધર્મ બુદ્ધિ ન થાય;

૨ યોગીસમૂહ વીંટ્યો—યોગીના સમૂહથી વીંટાયેલો ૫ અવગા
—તિરસ્કાર. દુરત્યય—ન મટે એવું. ભાર—ભારે. ૬ આ તનુ ઉપર
—મારા ઉપરજ (સ્ત્રી પુત્રાદિ ઉપર નહિ). આતપ—સંતાપ—
કટ. ૮ કટક—સેના. કોપિતવિપ્રકુલાનલ—કોપાવેલા આહાણના કુળરૂપી
અગ્નિ.

- આદ્રાણુ ને દેવ તથા સુરભિ, કહ્લીએ નવ પીડાય ૧૦
એવુ ચિંતનતો તે રાજા, એવે આવ્યો વિપ્ર,
પિતાતણાં મેંયાં શિશુ આવ્યો, પરીક્ષિત પાસે ક્ષિપ્ર
તેણે કહ્યું જે આજયકી ત્યાં, દિવસ જાશે જ્યારે સાત,
ત્યારે તારૂં તક્ક અહિંથી, મૃત્યુ આકરમાત ૧૧
એવો શાપ મુણીને પરીક્ષિત, મનમા માન્યુ લાગ્ય,
વિષયાસક્ત હતો હું તેથી, મગટ થશે વૈરાગ્ય ૧૨
એમ વિચારી વળતુ પરીક્ષિતે, તરત તજ્યો સ સાર;
પ્રથમયકી પાણુ જે લવ જાણ્યો, નારાવ ત નિરંધાર ૧૩
હરિપદ સેવા સાચી મનમા, એ વિશ્વાસજ પેઠો,
અન્ન ઉદક નીમીને નરપતિ, સુર સરિતાતટ બેઠો ૧૪
જે ગંગા હરિપદતુલસીદળ, મિશ્રિત જળકૌણુ વે'તી,
આ લોકે પર લોકે સુરનર-કેરા કિંદિમય દે'તી ૧૫
સદા સેવવા જોગ જાનહવી, નિર્મળ જળ નિર્ધાર્ય
(તો) મરણુ સમયમા કાણુ ન સેવે, સકળ સુકૃત્ય અનુસાર ૧૬
એમ વિચારી પરીક્ષિત આવ્યો, ત્રિભુવદ્ધીતટ શર્ણુ;
અનન્ય ભાવે ચિતવતો મન મુકદ્દશના ચર્ણુ ૧૭
પાડવકળનો કવર પરીક્ષિત, કૃતમુનિવ્રત ઉપશાત,
સ ગ સકળ મૂકીને બેઠો, ગ ગાતટ અબ્રાત ૧૮

૯ પુનરપિ—કરીને ૧૩ પ્રથમ ઈ૦—પ્રથમથી જે સમારને નારાવત જાણ્યો હતો તેને હવે તજ્યો ૧૪ નીમીને—મિયમ ધરીને અન્ન ઉદક લેતુ નહિ એવો નિયમ ઐહલ્યુ કરીને સુરસરિતા—ગંગા

૧૫ (મિશ્રિત—(ગંગા હરિના પદમાથી નીકળીછે તથા હરિપદે વૃતસી ચઢેતી હોયછે માટે) કિંદિમય—પાપ દે'તી—દહન કરતી

૧૭ વિષ્ણુપદી—ગંગા અનન્ય ભાવે—અન્ય દેવની ભાવના છોડી એક વિષ્ણુના ઉપરજ ધ્યાન રાખીને ૧૮ ઉપશાત—શાત

તેણે સ્થાનક આવ્યા મુનિવર, ત્રિભુવન પાવન કરતા;	
મહાનુભાવ શિષ્યે સપરાશ્યા, દર્શનથી દુઃખ હરતા.	૧૯
તીર્થસ્નાનતણે મિથ મુનિજન, તીરથ પાવનકારી;	
પરીક્ષિતનાં દર્શનને આવ્યા, નામ કહું નિસ્તારી.	૨૦
અત્રિ વસિષ્ઠ અથવન તેજોમય, મુનિવર શરદાન;	
અરિષ્ટનેમિ ભૂચુ અગિરા, પરાશર ભગવાન.	૨૧
વિશ્વામિત્ર પરશુરામને, ઉત્તમ્ય મુનિ મહારાજ;	
ઇંદ્રમમદ ને ઇન્દ્રવાહુ મુનિ, આવ્યા સાધન કાજ.	૨૨
મેધાતિથિ દવલ નામે, આર્દ્રપેણુ ભરદાજ;	
ગૌતમ ને મૈત્રેય મહામુનિ, પિષ્પલાદ મુનિરાજ.	૨૩
ઔર્વ કવધને અગસ્ત્ય કાવે, દ્વૈપાયન ભગવાન;	
નારદાદિ મોટાં મુનિ આવ્યા, જ્યાં હુતો રાજન.	૨૪
બીજા દેવ ઋષિ બ્રહ્મઋષિ, રાજઋષિ સહુ કોય;	
વશીષ્ઠાદિક દિગ્પાણ પધાર્યા, પરીક્ષિત પાસે સોય.	૨૫
નાના ઋષિના વંશ વિપે વર, સર્વે મળ્યા મુનીરા;	
પરીક્ષિત ભૂપે પૂજા કીધી, સહુને નામ્યુ શીરા.	૨૬
સુખ આસન ઉપવેશ્યા સહુને, પુનરપિ કીધા પ્રણામ;	
કર જોડીને ઉભો નિર્મળ મન, પરીક્ષિત યોલ્યો આમ.	૨૭
અહો અમો મોટા મહીપતિમાં, ઉત્તમ કુળ આભરણ;	
મહીપતિમા મોટે મહીપતિએ, ઇચ્છ્યુ અમ આચરણ.	૨૮
રાજનું કુળ સળંગ વિદ્વંસી, નરને પાડે ભોમે;	

૧૯ સપરાશ્યા—મહિત ૨૬ વર—ગ્રેષ્ઠ. ૨૮ મહીપતિમાં છં—મહી
પતિઓમા મોટા મહીપતિઓએ અગાઈ આચરણ ઇચ્છ્યુ—અમારા
આચરણનું અનુવર્તન કરવા ઇચ્છા કરી.

પ્રાક્ષણુનું પદમક્ષાલનજળ, નિકટ રે'વા પામે.	૨૯
તે કુળમાં હું મગટયો પાપી, ગૃહમમતા મન વ્યાપી;	
પરાવરેશ્વર મગટ થયા મુને, શાપતણુ પદ આપી.	૩૦
વૈરાગ્ય મૂળ વિચારી જોતાં, શાપતણુ જે માટે;	
ગૃહઆસક્તિ ટળે શ્રીહરિએ, દેવરાવ્યો તે માટે.	૩૧
શરણાગત આવ્યો મુને જાણ્યો, પ્રાક્ષણ સર્વે ક્રોધ;	
ગંગાદેવી શરણાગત ને, જાણે મુજને સોધ.	૩૨
ઇશ્વરમાં આરોધ્ય મન મેં, કૃષ્ણકથા હું ગાતો;	
એવા મુજને દિનનો મેયો, તક્ષક કાં નથી ખાતો.	૩૩
હું તો વળી ભગવંત અનંતજ, હરિજનમાં રતિ માગું;	
જનમેજનનમ સહુ સાથે મૈત્રી, દિનને પામે લાગું.	૩૪
એણીરીતે પરીક્ષિત રાજા, નિશ્ચય કીધો ધીર;	
આવી બેઠો ગંગાજીને, ઉત્તમ દક્ષિણ તીર.	૩૫
પૂર્વઅગ્રતાણા કુશ ઉપર, આસનવાળી સાર,	
ઉત્તરાભિમુખ આવી બેઠો, મુતને આધ્યા ભાર.	૩૬
મહારાજા રાજાનો રાજા, એણી રીતે તેહ;	
મંગાને તટ આવ્યો ત્યારે, દેવતાણા ગણુ જેહ.	૩૭
ભલો ભયો કહી ભૂપતિ ઉપર, વરસે કુસુમ અપાર;	
હર્વસહિત કુંડુલિકેરા રવ, દેતા વારંવાર.	૩૮

૨૯ વિક્રમી-પરાક્રમી. પ્રાક્ષણુનું ઈ—પ્રાક્ષણુનું પગ ધોયેયુ
પાણી વગેરે પાસ રહેવા પામે, પણ રાજાનું નિઘ કર્મ તો તેથી પણ દૂર
રહેવાજેયુ છે ૩૦ પરાવરેશ્વર-પરમેશ્વર. ૩૩ કાંનથી ખાતો ૧-ભયે ખાય ૧
૩૬ પૂર્વઅગ્ર-જેના અગ્રભાગ પૂર્વ દિશામાં છે એવા કુશ (ની સાદ-
ડી.). ૩૮ રવ—શબ્દ

ને કો તત્ર મહર્ષિ આલ્યા, ભવો ભલો કહી ભાલ્યા;	
મન્ન અનુગ્રહ શીલસ્વભાવે, હરિગુણ કે'વા આલ્યા.	૩૯
રાજન્દ્રપિ એ વાતતાણું, તમને નહિ આશ્ચર્ય;	
કૃષ્ણતાણા અનુવર્તી છો તમો, વૈષ્ણવ જન્મમા વર્ધ.	૪૦
પૂર્વે તારે પૂર્વજે શ્રીહરિ-સમીપ જાવા કાજ;	
રાજ્ય મુકેટ શોભિત સિંહાસન, તત્કાલ કીધા તાજ.	૪૧
માંહોમાંહે કહી મુનિ આણું, આપણ સર્વે આજ,	
તાવત્ થહા રે'ણુ યાવત્, નૃપ દહ કરે તાજ.	૪૨
શોક રહિત પરલોકજ પામે, વૈષ્ણવ વર નરદેવ,	
ત્યાર લગી આપણ સહુ કોણે, યા રે'ણું અવશ્યમેવ	૪૩
મુનિવર યોલ્યા વચન મનોહર, નહિ કોના પક્ષપાત;	
અવ્યક્તીક ને અમૃત ઝરતુ, ગભીરતર સાક્ષાત.	૪૪
તેહ મુણીને પરીક્ષિત પામે, લાલ્યા જોડી પાણ;	
વિષ્ણુચરિત્ર સાંભળવા મુનિવર, મત્યે યોલ્યા વાણ.	૪૫

રાજા હિવાચ.

સર્વ તમો શીઘ્ર થઇ આલ્યા, મુનિવર આપર વેદ;	
સત્ય લોકમા જવા શોભે, મૂર્તિમતા વેદ.	૪૬
પરલોકે અથવા આ લોકે, નથી તમારે કામ;	
લોક અનુગ્રહ કરો સ્વભાવી, આપે આત્મારામ.	૪૭
તે માટે હું તમને પૂછું, તમો પૂછવા જાએ,	

૪૨ તાવત્—ત્યા સુધી. યાવત્—જ્યા સુધી ૪૪ અવ્યક્તીક—સત્ય
 ૪૬ આપર—(અપર)—બીજા બીજા વેદ રામની જાણે, એમ. ૪૭
 સ્વભાવી—સ્વાભાવિક રીતે.

સદાકાળ સુકૃત થું કરણું, ભગસાગરમાં ભોગ ?	૪૮
વળી વિરોધે માર્ગ પામતો, પ્રરૂપ કરે સુકૃત ?	
પાપ રહિત હિત કહો વિચારી, શુદ્ધ વાત મુને સત્ય.	૪૯

સૂત ઉવાચ.

સૂત કહે સાંભળજે શૌનક, દેવરાત નૃપ તેહ;	
તેણે એ વિધ પ્રજ્યા વાડવ, કહે વિચારી તેહ.	૫૦
નાના શાસ્ત્ર વિચસણ વાડવ, મહિમાંહે વિચારી;	
વિવિધ વિરોધી સાધન યોધ્યા, સઘળાં સસયકારી.	૫૧
કોઈ કહે વિધણ દેવતા, કોઈ કહે શિવ દેવ;	
કોઈ કહે જે સઘળાં મધ્યે, સૂરજ સારો દેવ.	૫૨
કોઈ કહે એ કાળદેવતા, કોઈ સ્વભાવ પ્રમાણે;	
કોઈ કર્મને શ્રેષ્ઠ કહે એમ, અનેક વાત વખાણે.	૫૩
હવે ઘણાંએક વાદ સુણીને, આકુળ અંતરવેદ;	
સાંભળ શૌનક રાજકૃપિ તે, મનમાં પામ્યો ખેદ.	૫૪
આપ આણુબોધ્યો થઈને બેઠો, મુખ્ય મે'લી નિઃશ્વાસ;	
મોક્ષ ધર્મ મારગ પામ્યાનો, મન ન આવ્યો વિશ્વાસ.	૫૫
હવે પરોક્ષિતકેરે પૂર્વ પૂછ્યે, વ્યાસતનય શુકદેવ;	
જ્ઞાનસુધાભરસાગરશશિયર, આવ્યો ત્યાં અવશ્યમેવ.	૫૬
સુંદર ધામ સ્વરૂપી શુકજી, સ્વેચ્છા ગમન કરેના;	
વેપ વિરાદ અવધૂનતણો લેછ, અવનિ મધ્યે ફરતા.	૫૭
અળહળતી જનવતી નિત્ય જેની, જટા જલન વિણ વાધે;	

૫૦ દેવરાત—પરીક્ષિત. ૫૧ જ્ઞાન ઈન્દ્રિય—જ્ઞાન રૂપી મુખ (અમૃત)
ના જર સાગરનો શશિયર (ચંદ્રમા) ૫૭ ધામ—નેજ. વિગદ—નિર્મળ.

કઠ વિધે ઉપવીત અચળ ત્યાં, માળા મોહની સાધે.	૫૮
જેનું ચિન્હ જણાય નહિ જે, કોણ વર્ણ આશ્રમ;	
નિજ લાભે સંતોષી શુકજી, પૂરણ રૂપી પર્મ.	૫૯
નાના બાળક કૌતુક જોવા, કેડે દરતા કોડ;	
કર્દમ ને તૃણ તનુએ વળગ્યા, અલગાં બંધન છોડ.	૬૦
સોળ વરસના શુકજી ત્યાહો, કોમળવર્ણાં ગાત્ર;	
કર ઉર સ્કંધ કપોલ સુકોમળ, સુંદર શોભાપાત્ર.	૬૧
દર્શનીય જે દીર્ઘ લોચન, ઉભય નાસા કીર;	
તુલ્ય કર્ણ ભૂકટિ મુખ સુદર, કંબુકંઠ સુસરીર.	૬૨
કંઠકાં હેઠેરા દીસે, જુગમ હાડકાં જેહ;	
તે જોના માંસે કરો ઢાંક્યાં, નય દિસે ત્યા તેહ.	૬૩
જેનુ વક્ષ વિશાળ અને, વળો વર્તુલ નાભિકૂપ;	
ઉંડેરી ત્રિવલીની રેખા, ઉદર અનોપમ રૂપ.	૬૪
નગ્ન દિગબર વાકા વળના, અલક જટા ભગવાન;	
નારાયણ સરખા દીસતા, જોના જુજ આજ્ઞન.	૬૫
શ્યામ શરીરે સદાકાળ જોને, યૌવન વયની જ્યોત;	
અગતણી આર્તિ ઉત્તમ ગોભા, સ્ત્રીજન મન ઉદ્યોત.	૬૬
હરખે હાસ્ય કરતો આવે, નિરખી સુદર શોભા;	
શુકને દેખી આસનથી સહુ, થયા મુનિજન ઊભા.	૬૭
યદ્યપિ શુક યોગીનુ અતર, તેજ ગૃહ મહિમાય;	

૫૮ જવક્તી—પ્રકાશમાન કઠ ધન—જોના કહમાં કોઈ નિવસ ચલે
નહિ એવું ઉપવીત છે ૬૦ કર્દમ—કાવ્ય. તૃણ—ધામ ૬૨ ઉભય—એ
(લોચન) ૬૪ વક્ષ— છાતી

૬૫ દિગબર—દિશાઓ રૂપી વસ્ત્રમાળા અવક—કેશ વાકા વળતા
પ્રશન્તી નટા આજ્ઞન—ધૂટણ સુધી પાના

તોયે લક્ષણ જાણી મુનિવર, સર્વે સામા જાય.	
વિધ્યુરાત આવ્યા અતિથિની, પૂજન કીધી સાર;	૬૮
મસ્તક નામી આમ નિવેદન, કીધું નૃપ નિરધાર.	
પૂજ્યા અરચ્યા ચુકજી આસન, બેઠા અંતરજામી;	૬૯
પાછળ આવ્યાં અગળા બાળક, નાહાં વિસ્મય પામી.	
મહાન મધ્યે મોટા મુનિવર, તેહ સભામાં પેઠો;	૭૦
પ્રહ્લ્લકપિ ને રાજ ઋષિ-દેવઋષિ મંડળ મધ્યે બેઠો.	
મુનિજનકેરા મંડળ મધ્યે, અતિ શોભ્યા ભગવાન,	૭૧
અહ તારા નક્ષત્ર વિચે, જાણે હજ્યો ઇંદુ સમાન.	
જેની બુદ્ધિ અકુ કિત તે મુનિ, આસન બેઠો શાંત;	૭૨
વૈદ્યુવ રાજ પરીક્ષિત તેને, અતિ પામ્યો અબ્રાંત.	
કર જોડી શિર મોડી કીધો, મુનિવરને પ્રણામ;	૭૩
વિનય વચન મન સ્થિર રાખીને, પૂછે પરીક્ષિત આમ.	
અહો અમો તો હમાણા પ્રહ્લ્લન, યદ્યને ક્ષત્રીરાજ;	૭૪
સજ્જન અમને સેવે એવા, અમો થયા છુ આજ.	
કૃપા કરીને અતીત રૂપે, આવ્યા છો અમ ઘેર;	૭૫
તે માટે અમો તીરથ કીધા, સર્વોપરિ કરી પેર	
જેનુ સ્મરણ કરચેથી નરના, મદિર પાવન થાય;	૭૬
તેનુ દર્શન સ્પર્શ પદોદક, કોણ કહે મહિમાય.	
મહા યોગી તમ સાનિધ્યે મહા—પાતક પામે નાશ;	૭૭
નારાયણના દર્શનથી જ્યમ, દાનર્પ પામે ત્રાસ	
	૭૮

• ૬૮ તેજ ૬૦—ચુક યોગીનું તેજ અને મહિમા અતરમા ગ્રહ હતા ૭૩ અતિ ૬૦—અતિશય જ્ઞાતિ વગરનો યદ્યને પામ્યો—પાસે આજ્યો ૭૪ મોડી-નગનીને ૭૬ તીરથ-તીર્થથ

પાડવના મિય પરમેશ્વર તે, મુને પ્રસન્ન જણાય,	
પિતૃસ્વસાસુતહિતકારી હરિ, ગોત્ર વિષે થય સા'ય	૭૯
અકળગતિનુ નહિ તો તારૂ, દર્શન ક્યાથી થાય,	
મરતી વેળા માણસને તમો, સિદ્ધ ક્યહાથી સહાય.	૮૦
ને માટે તમો મહાસિદ્ધ ને, જોગીના ગુરૂ પર્મ,	
તે માટે હું તમને પ્રાર્થુ, મરણ સમેના ધર્મ	૮૧
મરણ સમે ને સાભળવુ ને, ને કાઠ જપવુ હોય,	
ને પ્રરૂપે કર્તવ્ય કર્મ મુને, કહોની પ્રભુજી સોય	૮૨
અથવા સ્મરવુ ને વળી ભજવુ, ને આણસાભળવુ જોઈ,	
તારૂ દર્શન દુર્લભ માટે, અધુના કહોની તેઈ	૮૩
હો પ્રજ્ઞાનુ ભગવાન તમારૂ, દર્શન દુર્લભ પાત્ર,	
ગૃહસ્થને ઘેર જહો ક્યાથી, એક ગોદોહન માન.	૮૪
દુર્લભ દર્શન મારે ભાળ્યે, તમો રહ્યા મુનિ દાણો,	
તે માટે તમો મારા તનવુ, સાનન સત્વર ભાળો.	૮૫

સૂત ઉવાચ.

સૂત કહે મુખ્ય શાનક, એ વિધ પ્રજ્ઞુ પરીક્ષિત ભૂપ,	
મધુરી વાણ્યે વશ કીધો મુનિ, ભાળે ભગવત રૂપ	૮૬
બાદરાયણિ ધર્મજ્ઞાતા, પ્રસન્ન મન ભગવાન,	
અમૃતવલ ઉચ્ચાર કરે તે, રાખે મન રાખન	૮૭

— ૭૯ પિતૃ ધૃ—પિતૃસ્વસા(દેર્ધ)ના સુત(પાડવ)ના હિતકારી હરિ, તેમના ગોત્રમા પૃથુ સ દાય થયા । ૮૦ મુખને વિગેવણ આપી કહેછે અકળગતિનુ ધૃ—૨૫૮ એ ગોદોહન—મા । દાટી રહેતા મુખી ૮૭ બાદરાયણિ-શુક્રદે ।

હવે કહે છે શ્રીધર સ્વામી, પામી મન આનંદ;	
નમસ્કાર કરું એવા અચ્યુત, માધવ પરમાત્મદ.	૮૮
નેણુ આર્યજ ધર્મતત્વના, અરિનો કીધો નાગ;	
અવનિર્મા અખિતેશ્વર કીધો, પૂરણુ પ્રણય મકારા.	૮૯
પ્રહ્લાઅત્મયકી ઉગાર્યા, પરીક્ષિત રાત્ર નેણુ;	
તે પાસે કળિયુગ છતાવી, જગ વિસ્તાર્યો નેણુ.	૯૦
અતે શ્રીશુકદેવ સ્વરૂપે, પરમજ્ઞાન ઉપદેશ;	
ને ભગવાને પરીક્ષિતકેરા, ટાળ્યા કર્મકલેશ.	૯૧
નેણુ શાપયકી મૂકાવી, આપ્યુ નૃપને ધ્યામ,	
શ્રીધર કહે હુ તે શ્રીહરિને, ફરી ફરી કરે માણામ.	૯૨
ઘતિ ભાગવતે મથમસ્કંધ, આગાણીશો અધ્યાય;	
સંપૂરણુ કીધો જ્યા પરીક્ષિત, જોસતણુ મહિમાય.	૯૩
આળીંગ શ્લોકે કરીને કીધો, બાણુ પદ સળધ;	
રત્ન કહે યત્ને કરી કીધો, પૂરણુ મથમસ્કંધ.	૯૪
મતિમાને મહિમાય વિખાણ્યો, બાણુ નેવો અર્થ;	
હરિગુણુ સાગર પાર નેવા, કયહૂથો હું સમર્થ	૯૫
સંવતસત્તર આળીશો ને, કાર્તિક શુદ્ધી સંજંધ;	
એકાદશી રાત્રિવારે કીધો, પૂરણુ મથમસ્કંધ.	૯૬

૮૯ આર્યજ-આર્ય-સંજનન.

